

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**DEMOKRATİK SOSYALİZM MODELİNDE SİYASAL
KATILIM: TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ ÖRNEĞİ 1961–1971**
Doktora Tezi

Tezi Hazırlayan:
Erkan İNAN

İstanbul, 2022

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**DEMOKRATİK SOSYALİZM MODELİNDE SİYASAL
KATILIM: TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ ÖRNEĞİ 1961–1971**

Doktora Tezi

Tezi Hazırlayan:

Erkan İNAN

Öğrenci No:

17550150002

Orcid ID:

0000-0002-8950-8251

Danışman:

Doç. Dr. Fatih Fuat TUNCER

İstanbul, 2022

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “**Demokratik Sosyalizm Modelinde Siyasal Katılım: Türkiye İşçi Partisi Örneği 1961–1971**” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını, patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 21.07.2022

Erkan İNAN

TEZ ONAYI

Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü *Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora* öğrencisi **17550150002** numaralı **Erkan İNAN**'ın hazırladığı **“Demokratik Sosyalizm Modelinde Siyasal Katılım: Türkiye İşçi Partisi Örneği 1961-1971”** konulu DOKTORA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI Lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca 21.07.2022 günü saat 12:00’da Microsoft Teams programı aracılığıyla on-line olarak yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin **KABULÜ’ne OYBİRLİĞİ’**yle karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Doç. Dr. Fa*** Fu*** TU*** (Danışman) (Beykent Üniversitesi)		
Doç. Dr. At*** US*** (Üye) (İstanbul Üniversitesi)		
Dr. Öğr. Üyesi Le*** DE*** (Üye) (Beykent Üniversitesi)		
Doç. Dr. İs*** GÜ*** (Üye) (Kıklareli Üniversitesi)		
Dr. Öğr. Üyesi Em*** GÜ*** (Üye) (İstanbul Gelişim Üniversitesi)		

Adı ve Soyadı : Erkan İNAN
Danışmanı : Doc. Dr. Fatih Fuat TUNCER
Türü ve Tarihi : Doktora, 2022
Alanı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Anahtar Kelimeler : Demokrasi, Sosyalizm, Demokratik Sosyalizm,
Liberal Demokrasi, Siyasal Katılım

ÖZ

DEMOKRATİK SOSYALİZM MODELİNDE SİYASAL KATILIM: TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ ÖRNEĞİ 1961 – 1971

Bu tez çalışmasında, demokratik sosyalizm modelinin yöneten – yönetilen ilişkilerini nasıl ve hangi prensipler dâhilinde ele almakta ve okuduğuna odaklanılmıştır. Bu doğrultuda, yöneten – yönetilen ilişkilerinin yapısı ve uygulama biçimleri irdelenmiştir. Yöneten – yönetilen ilişkilerinin tarihsel süreç içerisinde yaşamış olduğu dönüşümlerde demokrasi kavramının icadı ve gelişiminin rolü sorgulanmıştır. Demokrasi kavramı üzerinden siyasal katılım kavramına ulaşılmıştır. Siyasal katılım kavramı çözümlemesinde bulunularak, kavramın, yöneten – yönetilen ilişkilerini hangi sınırlar dâhilinde çerçevelendirdiği sorularına yanıtlar aranmıştır. Siyasal katılımı etkilediği düşünülen gelir eşitsizliği, cinsiyet, kimlik ve yaş faktörleri demokratik sosyalizm modeli üzerinden okunarak siyasal katılım ve demokratik sosyalizm modeli arasındaki ilişki incelenmiştir.

Yöneten – yönetilen ilişkileri ve siyasal katılım kavramı çözümlemelerimiz tezimizin amacı olan demokratik sosyalizm modelinin bulunmuş olduğu politik hattın belirlenmesi sürecinde yol gösterici nitelik taşımaktadır. Bu doğrultuda, demokratik sosyalizm modelinin kavramsallaştırma aşamasına geçilmiştir. Demokratik sosyalizm modelinin doğru bir zeminde kavramsallaştırılmasını sağlayabilmek adına modelin ortaya çıkışını ve gelişimini sağladığını düşündüğümüz düşünsel kaynaklar ve somut olaylar incelenmiştir. Nihayetinde, demokratik sosyalizm modelinin yöneten – yönetilen ilişkilerini hangi ilkeler doğrultusunda örgütlediğinin yanıtı aranmıştır. Bu yanıt arama sürecinde 1961 – 1971 yılları arasında demokratik sosyalizm ilkeleri

doğrultusunda hareket ettiklerini ilan eden Türkiye İşçi Partisi, İspanya Komünist Partisi, Fransa Komünist Partisi, İtalya Komünist Partisi ve Halk Birliği (Şili) örgütlerinin, yöneten – yönetilen ilişkilerini nasıl okuduklarının cevabı aranmıştır.

Geniş çerçeveden değerlendirilen bir Türkiye İşçi Partisi çözümlemesi ile yöneten – yönetilen ilişkilerinin demokratik sosyalizm modelinde hangi ilkeler üzerinden şekilleneceği belirlenmiştir. Buna göre demokratik sosyalizm modeli etkin siyasal katılım üzerinden yöneten – yönetilen ilişkilerini ele almaktadır. Bunun sonucunda demokratik sosyalizm modelinin uygulanabileceği alan ve modelin bulunmuş olduğu politik hat, liberal demokrasi sınırlarıyla çerçevelendirilmiştir.

Name and Surname : Erkan İNAN
Advisor : Assoc. Prof. Fatih Fuat TUNCER
Degree and Date : PhD, 2022
Field : Political Science and International Relations
Keywords : Democracy, Socialism, Democratic Socialism,
Laissez – faire democracy, Political Participation

ABSTRACT

POLITICAL PARTICIPATION IN THE DEMOCRATIC SOCIALISM: THE TURKİSH LABOR PARTY 1961 - 1971

This dissertation focuses on how and what principles of the democratic socialism model take the relationship between ruler class and ruled class into account. Therefore, the structure and forms of implementation of this relationship are examined. In the scope of this study, within the transformation of the relationship between ruler class and ruled class, the invention of democracy and the role of its development are questioned. In this way the term "political participation" is reached through the term "democracy". Analyzing the term “political participation”, this study seeks answers on how political participation frames the relationship between ruling class and communities ones. The correlation between political participation and the democratic socialism model was examined by developing an understanding on the income inequality, gender, identity and age, which are thought that political participation affects.

Our analysis of the relationship between ruler class and ruled class, and political participation constitutes a guide for us to find the political line on which democratic socialism stands. In this direction, the democratic socialism model is conceptualized. To accurately conceptualized the model, the concrete incidents and the ideological sources that are thought to affect the occurrence and development of the model are examined. Eventually, this study seeks an answer according to which principles the democratic socialism model organizes the relations between the ruling class and community. In this frame, organizations that all announced they were

following the principles of democratic socialism between 1961 and 1971 such as the Turkish Labor Party, the Communist Party of Spain, the Communist Party of France, the Communist Party of Italy, and the Unidad Popular are investigated on how they consider the relations of ruler class and ruled class.

With the analysis of a Turkish Labor Party, which is evaluated with a wide framework, it has been determined which principles will be shaped in the democratic socialism model. According to this, democratic socialism deals with the model of active political participation. As a result, the area where democratic socialism can be applied and the political line where the model is found is framed by liberal democracy only.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZ

ABSTRACT

TABLolar LİSTESİ	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ	v
KISALTMALAR	vi
SÖZLÜK.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM SİYASAL KATILIM KAVRAMI

1.1. Kavramsal Çerçeve	8
1.2. Siyasal Alanda Yöneten - Yönetilen İlişkisi	12
1.2.1. Demokrasi Tartışmaları Üzerinden Yönetilenlerin Katılımının Tarihsel Arka Planı.....	14
1.2.2. Liberalizmin Tarih Sahnesine Girişiyle Yöneten – Yönetilen İlişkileri...	18
1.2.3. Sosyal Demokrasi Kuramının İnşası ile Yöneten – Yönetilen İlişkileri...	21
1.3. Halk Yönetimi Kavramının Dönüşümünün Düşünsel Kaynakları.....	24
1.3.1. Joseph Schumpeter	25
1.3.2. Robert Dahl.....	26
1.3.3. Fareed Zakaria	28
1.4. Siyasal Katılım Kavramı	29
1.4.1. Siyasal Katılım Kavramının Düzeyleri.....	36
1.4.1.1. Etkin Katılım.....	38
1.4.1.2. Sınırlı Katılım	43
1.5. Siyasal Katılım Alanlarının Gelişim Sürecini Etkileyen Faktörler.....	46
1.6. Siyasal Katılım Sürecini Etkileyen Faktörler.....	49
1.6.1. Gelir Eşitsizliği Faktörü.....	50
1.6.2. Cinsiyet Faktörü.....	54
1.6.3. Kimlik Faktörü.....	57
1.6.4. Yaş Faktörü.....	61

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRATİK SOSYALİZM MODELİNDE SİYASAL KATILIM

2.1. Demokratik Sosyalizmin Düşünsel Kaynakları	64
2.2. Sınıf Mücadelesi Ekseninde Marksist Kuram.....	65
2.2.1. Sınıf Bilincinden Sınıfsız Topluma: Karl Marx ve Friedrich Engels	67
2.2.2. Sınıfsız Toplum İnşasında Öncü Partinin Rolü- Vladimir Lenin	71
2.2.3. Hegemonya: Antonio Gramsci	75
2.2.4. Reformizm Çözümlemesi: Rosa Luxemburg	79
2.2.5. Sosyal Demokrasi Kuramı	82
2.2.6. Revizyonizm: Eduard Bernstein	86
2.2.7. Sosyal Demokrasi Dönüşüyor: Karl Kautsky	90
2.2.8. Uyum: İsmail Cem.....	93
2.3. Demokratik Sosyalizmin Beslenmiş Olduğu Somut Kaynaklar	95
2.3.1. Fabian Sosyalizmi.....	95
2.3.2. Prag Baharı	97
2.3.3. 1968 Gençlik Hareketleri.....	101
2.4. Demokratik Sosyalizmin Kavramsallaştırılması.....	105
2.5. Reel Sosyalizm ve Demokratik Sosyalizm’de Yönetime Katılma	111
2.6. Demokratik Sosyalist Örgütlenmelerin Kuramsal Çerçeveleri.....	114
2.6.1. İspanya Komünist Partisi, Fransa Komünist Partisi ve İtalya Komünist Partisi’nde Demokratik Sosyalist Dönüşüm (1961 -1971)	115
2.6.2. Şili’de Demokratik Sosyalizm Denemesi	122
2.7. Demokratik Sosyalizm Modelinde Siyasal Katılım.....	125
2.7.1. Gelir Eşitsizliği Faktörünün Siyasal Katılıma Etkisinin Demokratik Sosyalizm Modeli Üzerinden Okunması.....	126
2.7.2. Cinsiyet Eşitsizliği Faktörünün Siyasal Katılıma Etkisinin Demokratik Sosyalizm Modeli Üzerinden Okunması.....	129
2.7.3. Kimlik Faktörünün Siyasal Katılıma Etkisinin Demokratik Sosyalizm Modeli Üzerinden Okunması	132
2.7.4. Yaş Faktörünün Siyasal Katılıma Etkisinin Demokratik Sosyalizm Modeli Üzerinden Okunması.....	134

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ VE SİYASAL KATILIM

3.1. 1945 – 1960 Türkiye Siyasal Tarihi Okuması Üzerinden Aybar’ın Teorik Altyapısının İncelenmesi.....	136
3.2. Türkiye İşçi Partisi Kuruluşu	142
3.3. Türkiye İşçi Partisi’nin Kitleleşme Süreci.....	148
3.4. TİP İçerisinde Muhalefetin Doğuşu ve Yükselişi	155
3.5. Türkiye İşçi Partisi’nde Ayrışma	165
3.6. İspanya Komünist Partisi, Fransa Komünist Partisi, İtalya Komünist Partisi, Halk Birliği ve Türkiye İşçi Partisi’nin Demokratik Sosyalizm Modeli Doğrultusunda Karşılaştırılması (1961 – 1971).....	167
3.7. Türkiye İşçi Partisi ve Siyasal Katılım İlişkisi.....	180
3.7.1. Gelir Eşitsizliği Faktörünün Siyasal Katılıma Etkisinde TİP’in Rolü....	183
3.7.2. Kimlik Faktörünün Siyasal Katılıma Etkisinde TİP’in Rolü.....	186
3.7.3. Cinsiyet Eşitsizliği Faktörünün Siyasal Katılıma Etkisinde TİP’in Rolü	190
3.7.4. Yaş Faktörünün Siyasal Katılıma Etkisinde TİP’in Rolü.....	191
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	196
KAYNAKÇA.....	204

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1. Emekçilerin Farklı Ekonomik ve Politik Modellerdeki Katılımı	42
Tablo 2. Demokratik Sosyalizm Modelinin Genel Hatları	200
Tablo 3. İSKP, FKP, İKP, Halk Birliği ve TİP Karşılaştırması.....	202

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1. Katılnalı Yönetim İdeolojisinin Tarihsel Kökenleri, Evrimi ve Boyutları Kanosunda Bir Model Denemesi	33
Şekil 2. Siyasete Katılım Kanalları.....	45
Şekil 3. Siyasal İdeolojilerde Yöneten – Yönetilen İlişkisi.....	114
Şekil 4. İSKP, İKP ve FKP’nin Dönemsel Politikaları	121
Şekil 5. Anti-Stalinizm Üzerinden İSKP, FKP, İKP, Halk Birliğı ve TİP Karşılaştırmaları	173
Şekil 6. İSKP, FKP, İKP, Halk Birliğı ve TİP’in Katılımcı Demokrasi Anlayışı Üzerinden Karşılaştırılması	177
Şekil 7. İSKP, FKP, İKP, Halk Birliğı ve TİP’in İktisat Politikaları	180

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADC	: Alman Demokratik Cumhuriyeti
AP	: Adalet Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
ÇsKP	: Çekoslovakya Komünist Partisi
DDKO	: Devrimci Doğu Kültür Ocakları
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	: Demokrat Parti
FK	: Fikir Kulübü
FKF	: Fikir Kulüpleri Federasyonu
FKP	: Fransa Komünist Partisi
Halk Birliği	: Unidad Popular
İSKP	: İspanya Komünist Partisi
İKP	: İtalya Komünist Partisi
MDD	: Milli Demokratik Devrim
NATO	: Kuzet Atlantik Antlaşması Örgütü
SPD	: Almanya Sosyal Demokrat Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
Türk-İş	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

SÖZLÜK

Demokrasi: Eski Yunanca bir kelimeden türetilen demokrasi Uslu'ya göre en yalın şekilde halk yönetimi olarak tercüme edilebilir.

Marksizm: 19. Yüzyılda siyasal, ekonomik ve felsefî bir bütünlük çerçevesi içerisinde olarak ortaya çıkan Marksizm, kapitalist sistemin Marksist açıdan çözümlenmesi yoluyla toplumsal dönüşüme kapı aralayan bir öğretilir.

Siyasal Katılma: Eroğul'a göre siyasal katılma; yönetilenlerin karar alma ve verme süreçlerinde yönetenleri etkiledikleri faaliyetlerdir.

Siyasal İktidar: Belirlenmiş sınırlar ve sınırlılıklar dâhilinde yönetilenler üzerinde tahakküm kurabilme yetisine sahip yönetme gücünü elinde bulunduran kişi ya da kişiler.

Liberal Demokrasi: Temsili demokrasi üzerinden örgütlenen, liberalizmin temel ilkeleri doğrultusunda çerçeveselendirilmiş yönetim şekli.

Sosyal Demokrasi: Reformist ve aşamalı iyileştirme yöntemleriyle kapitalist sistemin geniş halk kitleleri üzerinde yaratmış olduğı tahribatları ortadan kaldırmayı hedefleyen bir siyasal bir ideolojidir.

GİRİŞ

Konu

Çalışma, demokratik sosyalizmi; yöneten – yönetilen ilişkilerini etkin siyasal katılım kavramı çerçevesinde dönüşüme uğratmayı amaçlayan bir model olarak ele almaktadır. Bu doğrultuda siyasal katılım ve demokratik sosyalizm çözümlemelerinde bulunularak her iki olgunun da kavramsallaşması hedeflenmektedir.

Bu çalışma, demokratik sosyalizm modeli ile etkin siyasal katılım anlayışı arasında güçlü bir bağ olduğu hipotezini sınamak için siyasal katılımı etkilediği düşünülen; gelir eşitsizliği, cinsiyet, kimlik ve yaş faktörlerini demokratik sosyalizm modeli üzerinden okumaktadır. Demokratik sosyalizm modelinin uygulayıcılarından biri olan Türkiye İşçi Partisi de (1961 – 1971) bu düzlem üzerinde ele alınarak hem partinin yöneten – yönetilen ilişkilerine bakış açısı hem de siyasal katılımı etkilediği düşünülen faktörler ile ilişkisi sorgulanmaktadır.

Amaç

Acemoğlu (2020), sosyal demokrasinin, demokratik sosyalizme karşı bir zafer kazandığı tezini ileri sürmektedir. Acemoğlu bu çıkarımını, ABD’li senatör Bernie Sanders’in politik eylem ve söylemleri üzerinden gerçekleştirmektedir. Sanders ve örgütünün demokratik sosyalizm modeli üzerinden okunması demokratik sosyalizm modelinin tarihsel gelişimi ile çok uyumlu görünmemektedir. Bunun sonucunda modelin konumlanmış olduğu politik hat konusunda net bir tutum göstermek güçleşmektedir.

İsmail Cem ise (1995) “*sosyal demokrasi ya da demokratik sosyalizm*” ifadelerini kullanarak demokratik sosyalizm modelinin sosyal demokrasi kuramı çerçevesi içerisinde ele alınmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu anlayışa göre demokratik sosyalizm modeli, sosyal demokrasi kuramı üzerinden okunmalıdır.

Görüldüğü üzere demokratik sosyalizm modelinin konumlanmış olduğu politik hat konusunda muğlaklık bulunmaktadır. Bu çalışma, demokratik sosyalizm modelinin inşasında rol oynayan düşünsel kaynaklar ve somut olaylar üzerinden demokratik sosyalizmi kavramsallaştırmayı ve akabinde modelin konumlanmış olduğu siyasal hattı belirlemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, demokratik sosyalizm

modelinin konumlanmış olduğu siyasal hattın yöneten – yönetilen ilişkilerini hangi ilkeler doğrultusunda örgütlediğı sorusu üzerinden siyasal katılım kavramına ulaşmıştır. Bu süreç esnasında siyasal katılım kavramı çözümlemesi gerçekleştirerek demokratik sosyalizm modelinin teorik altyapısı ortaya konulmak istenmektedir. Bu hedef doğrultusunda belirlenen zaman diliminde (1961 – 1971), demokratik sosyalizm modelini benimsedikleri iddiasında bulunan İspanya Komünist Partisi, Fransa Komünist Partisi, İtalya Komünist Partisi, Halk Birliğı (Şili) ve Türkiye İşçi Partisi’nin katılımcı demokrasi anlayışına yönelik politik eylem ve söylemleri karşılaştırılarak modelin kırmızı çizgileri oluşturulmaya çalışılmıştır.

Araştırma Sorusu

Çalışma, demokratik sosyalizm modelinin yöneten – yönetilen ilişkilerinin örgütlenme süreçlerini hangi prensipler doğrultusunda ele aldığı sorusuna yanıtlar aramaktadır. Bu doğrultuda modelin kavramsallaştırılması hedeflenmektedir. Demokratik sosyalist yapıların yönetme eylemini nasıl çerçevlendirdikleri ve sınırları belirginleşen yönetme eyleminin siyasal katılım kavramı ile ilişkisinin düzeyleri araştırma sorusu üzerinden irdelenmektedir.

Kuramsal Çerçeve

Sınıflı toplum yapıları hiyerarşik konumlanma ilişkileri üzerinden okunabilmektedir. Hiyerarşik ilişkinin iki ayrı ucunu egemen ve bağımlı sınıflar oluşturmaktadır. Egemen sınıflar, tarihin her döneminde bağımlı sınıflar üzerinde tahakküm oluşturabilecek hiyerarşik güce sahip olmuşlardır (Lenin 1999: 15).

Bu iki sınıf arasında meydana gelebilecek rol çatışmalarını önleyebilmek adına, yönetim modelleriyle eş güdümlü olarak her iki sınıfın da görev tanımları tarihsel süreç göz önüne alınarak oluşturulmuştur. Oluşturulan hayali görev dağılımları sonucunda yönetme erki egemen sınıfların, üretme faaliyetleri ise bağımlı sınıfların görev ve sorumluluğunda tanımlanmıştır (Boratav 2014: 35-36).

Bu türden sınıflı toplumların en belirgin özelliğı, sömürüye dayalı yönetim anlayışı üzerinden örgütlenmeleridir (İnsel 2010: 9). Tarihsel süreç içerisinde, yönetenler ve üretenlerin sömürü ilişkileri çeşitli evrelerden geçmiştir. Bu süreçlerden biri olan feodal toplumlarda yöneticiler, sömürü sürecini gizlemeye ihtiyaç duymamışlardır (Bloch 1983: 546); ancak Sweezy’e göre (2009: 121) feodalizmden

sonra egemen konuma ulaşan kapitalist sistemde yöneticiler, sömürü sistemini perdeleyerek gizleme gereksinimi hissetmişlerdir.

Bu gereksinim, yönetenlerin meşruiyetlerini yönetilenlere dayandırdıkları bir yönetim sisteminin inşa edilmesi sürecine kadar uzanan bir yolun önünü açmıştır (Avcı & Ateş 2019: 563). Üretim süreçlerinde yaşanan değişim ve gelişim, burjuvaziyi önce tarih sahnesine çıkarmış ardından ise bir sınıf olabilme bilincini kazanmalarını sağlamıştır. Burjuvazinin gelişim aşamasında egemen sınıflar, bağımlı sınıfların üretmiş oldukları artık değere el koyarak hem sermaye birikiminin sürekliliğini sağlamış hem de emekçi sınıflar üzerinde olağanüstü bir güce erişme fırsatı yakalamışlardır (Gude 2018: 2-3). Bulunduğu konum sebebiyle artık değere ulaşma fırsatını iyi değerlendiren burjuva sınıfı, toplumsal hayatın düzenleyicilerinden biri olmayı başarmıştır. Burjuvazinin ilerleyişi; kapitalizmin gelişimini, gelişen kapitalizm ise burjuvazinin ilerleyişindeki sürekliliği sağlamıştır (Beaud 2016: 61). Sermaye birikimi üzerinden yaratılan bu döngü kârdan yeni kâr sağlayarak burjuva sınıfının egemenliğini pekiştirmiştir (Therborn 1989: 55). Bu sayede yöneten – yönetilen ilişkilerinde de bir dizi yenilik boy göstermeye başlamıştır.

Çalışma, yöneten – yönetilen ilişkilerinin olduğu, sömürü ilişkileri üzerinden örgütlenen, yönetilenlere kendilerini yönetecek kişi ve grupları seçebilme imkânını sunan bir sistem okumasının liberal demokrasi sınırları içerisinde ele alınabileceği varsayımı üzerinden temellendirilmektedir. Liberal demokrasiler, bireylerin kendilerini yönetecek kişi ve grupları seçmeleri üzerinden meşruiyetini sağlamaktadır (Schumpeter 1977: 213). Liberal demokrasinin sınırlı katılım anlayışı doğrultusunda yöneten – yönetilen ilişkilerini çözümlemesi liberalizmin temsil krizi tartışmalarına sebebiyet vermiştir. Bu problemin ortadan kaldırılması ve sistem içi iyileştirmelerin elzem haline gelmesi, etkin katılım anlayışının inşasını beraberinde getirmiştir.

Liberalizmin geliştirilmesine yönelik tartışmaların sosyalizm içerisine de sirayet ettiği söylenebilir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Hür Dünya isimli örgütlenme ile liberal sistemi dünya geneline yayma görevini üstlenen yapılar komünizmi baskı, proleter diktatörlük anlayışını ise çağ dışı olarak yorumlamaktaydılar. Çalışmada, demokratik sosyalizm modeli bu sürecin bir ürünü olarak ele alınmaktadır. Stalin'in

ölümü, SSCB Komünist Partisi'nin 20. Kongresi ile anti-stalinist bir hat inşa etme girişimleri, Prag Baharı ve Gençlik hareketleri bu düzlem üzerinde ele alınmıştır.

Çalışmada; soylular arasına girerek yönetme eyleminin ortaklarından biri olmak isteyen burjuvazinin, bu hedefe ulaşabilmek adına yönetilenler ile imzalamış olduğu görünmez sözleşme, siyasal katılım kavramının başlangıç noktasına yerleştirilmiştir.

Hedefine ulaşan burjuvazinin feodal köklerinden kopamayarak katılım faaliyetlerini seçimlere indirgemesi siyasal katılımın emekleme dönemini beraberinde getirmiştir.

Sosyalizmin yükselişi sınıfsız toplum anlayışının tartışılmaya başlandığı bir dönemin kapılarını aralamıştır. Öz yönetim ilkesi doğrultusunda yaşamın örgütlendiği yerlerden temel hak ve özgürlükler yönünden geri kalmak istememe hali, Batı demokrasisinin hak ve özgürlükler alanında kendisini geliştirmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu da beraberinde siyasal katılım kavramının kapsamının genişlemesine olanak sağlamış ve kavram yükseliş evresine geçmiştir.

Sosyalizmde yaşanan çözümler ve sosyalist devletlerin totaliter ideoloji doğrultusunda örgütlendiği tezinin yüksek sesle ifade edildiği dönem ile birlikte ise yeni bir yönetme anlayışının kapıları aralanmıştır. Bu dönemde liberal demokrasinin rakipsizliği; burjuvaziye, feodal köklerini tekrardan hatırlatmıştır. Böyle bir ortamda siyasal katılım kavramı gerileme dönemine girmiş, geniş halk kitleleri yönetme eyleminden uzaklaşmış, demokrasinin temsil krizi tartışma konusu haline gelmiş ve etkin katılım anlayışı doğmuştur.

Demokratik sosyalizm modelinin etkin katılım anlayışı doğrultusunda örgütlenmeyi tercih etmesi yeni bir dönemin kapılarını aralamıştır. Bu dönemde demokratik sosyalizm modeli, yöneten – yönetilen ilişkilerini düzenleyen ilkelerini beslendiği kuramlar yardımıyla oluşturmuştur. Bu süreçte Marksizm ve sosyal demokrasi kuramları demokratik sosyalizm modelinin kuramsal çerçevesinin inşasında kilit rol oynamaktadırlar. Bu doğrultuda demokratik sosyalizm modelinin inşasında rol oynayan düşünsel kaynaklar ve somut olaylar üzerinden modelin yönetme eylemine bakış açısı irdelenmektedir. Bu bağlamda demokratik sosyalizm modelinin kuramsal çerçevesi ele alınmaktadır.

Varsayım

Çalışmada, siyasal katılım kavramının liberal demokrasilerin bir ürünü olduğu varsayımı ortaya konulmaktadır. Ortaya konulan bu tez ile doğru orantılı olarak siyasal katılım kavramının sosyalist yönetim anlayışının bir ürünü olarak ele alınan öz yönetim anlayışından çok farklı bir kavram olup olmadığı sorgulanmaktadır. Bu doğrultuda, demokratik sosyalizm modelinin liberalizm çatısı altında uygulanabileceği varsayımı üzerinden çalışma yürütülmüştür.

Yöntem

Çalışmada diyalektik yöntem kullanılmaya çalışılarak; parça – bütün ilişkisi, soyut – somut ilişkisi, tarihselleştirme ve süreklilik – kopuş ilkeleri üzerinden konular ele alınarak tezin ana çerçevesi oluşturulmuştur (Ollman 2011: 34). Çalışmanın kuramsal bölümünün bu anlayış doğrultusunda yürütülmesi hedeflenmiştir.

Bu doğrultuda yöneten – yönetilen ilişkilerinden siyasal katılım kavramının doğuşuna, Marksizm ve sosyal demokrasi kuramından demokratik sosyalizmin inşasına, Komintern geleneğinden gelen bazı partilerin tarihsel süreç içerisinde yaşadıkları kopuştan demokratik sosyalizm yolculuklarına kadar birçok süreç bu düzlem üzerinden okunmuştur.

Siyasal katılım kavramı ve demokratik sosyalizm modellerine odaklanan bu çalışma, Türkiye İşçi Partisi örneği üzerinden şekillenmektedir. Bu çalışma genel anlamda “Niçin?”, “Nasıl?”, “Ne şekilde?”, Hangi yoğunlukta?” gibi sorulara yanıt arayan niteliksel bir araştırmadır.

Çalışmada, ikincil veri kaynakları tekniğine dayalı olarak betimsel (tarama – tarihi) ve ilişkisel analiz yapılmaya çalışılmıştır. Türkiye İşçi Partisi örneğinde ise birincil veri kaynağı tekniğinden yararlanılmıştır. Bu süreçte TÜSTAV arşivinden faydalanılmıştır.

Türkiye İşçi Partisi örneğinde literatür taraması yapılırken ilk elden kaynaklar; parti program ve tüzükleri, parti yayınları, yazılı basın, Türkiye İşçi Partisi’nin başlıca yöneticilerinin eserleri ve söylemleri, grup toplantıları, radyo konuşmaları, önergeler, çalıştaylar, çalışma raporları belirlenip veri toplanma süreci tamamlanmıştır. Demokratik sosyalist yapıların çözümlemeleri bu veriler eşliğinde gerçekleştirilmiştir.

Kapsam ve Sınır

Bu tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Bu kapsamda siyasal katılım kavramı, demokratik sosyalizm modeli ve Türkiye İşçi Partisi (1961 – 1971) konuları incelenmektedir. Konuların farklı açılardan ele alınması ve kapsamlarının genişliği sebebiyle çalışmada bazı kısıtlamalar yapılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde siyasal katılım kavramı ele alınmaktadır. Kavramın, liberal öğreti üzerinden okunması sebebiyle yöneten – yönetilen ilişkilerinin tarihsel sürecinde sınırlamalara gidilmiştir. Halk yönetimi kavramının dönüşümünde rol oynadığı düşünülen teorisyenler Schumpeter, Dahl ve Zakaria ile kısıtlanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde demokratik sosyalizm modeli ele alınmıştır. Bu modelin inşa sürecindeki düşünsel kaynaklar ve somut olaylar üzerinde kısıtlamalar gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda, demokratik sosyalizm modeli reel sosyalizm ve sosyal demokrasi kuramları üzerinden çerçevelendirilmiştir. Marx, Lenin, Gramsci ve Luxemburg üzerinden reel sosyalizm, Bernstein, Kautsky ve İsmail Cem ile sosyal demokrasi kuramı ele alınarak her iki kuramın teorisyenleri de bu şekilde sınırlandırılmıştır. Fabian Sosyalizmi, Gençlik Hareketleri ve Prag Baharı üzerinden demokratik sosyalizm modelinin somut olayları kısıtlanmıştır. Ayrıca, demokratik sosyalist yapılar üzerinde de kısıtlamalar gerçekleştirilmiştir. İspanya Komünist Partisi, İtalya Komünist Partisi, Fransa Komünist Partisi, Halk Birliği ve Türkiye İşçi Partisi ile demokratik sosyalist yapılar sınırlandırılmıştır. Bu hareketlerin incelenmesi 1961 – 1971 yılları arasını kapsamaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümü Türkiye İşçi Partisi (1961 – 1971) üzerinedir. TİP'in siyasal katılım ile ilişkisini belirleyebilmek adına Türkiye İşçi Partisi'nin politik eylem ve söylemleri katılımcı demokrasi çerçevesi içerisinde sınırlandırılmıştır. Yabancı literatürde Türkiye İşçi Partisi konusu yeteri kadar ele alınmadığından bu konuda yalnızca Türkçe kaynaklardan faydalanılmak zorunda kalınmıştır. Çalışmada Türkçe ve İngilizce kaynaklardan faydalanılmıştır.

İçerik

Birinci bölümde çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesi oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu bölümde yöneten – yönetilen ilişkilerinin arka planı sınıfsal

perspektiften incelenerek siyasal katılım kavramı çözümlemesinde bulunmaktadır. Siyasal katılım kavramının kapsam ve biçimlerinin yönetim modelleriyle olan ilişkileri bu bölümde irdelenmektedir. Çalışma, siyasal katılım kavramını etkilediği düşünülen gelir dağılımı eşitsizliği, cinsiyet, kimlik ve yaş faktörleri üzerinden siyasal katılım kavramını ele almaktadır.

İkinci bölümün kavramsal ve kuramsal tartışması ise demokratik sosyalizm modelinin siyasal katılım kavramı ile ilişkisi üzerinedir. Demokratik sosyalizm modelinin inşasında rol oynayan düşünsel kaynaklar ve somut olaylar irdelenilerek demokratik sosyalizm model kavramsallaştırılmaya çalışılmış akabinde ise siyasal katılım ile ilişkisi incelenmiştir. Demokratik sosyalizm modeli uygulamaları üzerinden kavramın sınırları ve sınırlılıkları ele alınarak siyasal katılım ve öz yönetim kavramlarıyla bu sınırların ilişkisi incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye İşçi Partisi (1961 – 1971) incelenmektedir. Bu süreçte, Aybar'ın güler yüzlü sosyalizm anlayışının izleri 1945'lerin Zincirli Hürriyeti ve 1945 – 1960 Türkiye siyasal hayatı üzerinden aranmaktadır. Türkiye İşçi Partisinin kuruluş, kitleselleşme ve ayrışma dönemleri incelenerek siyasal katılım - demokratik sosyalizm ilişkisi gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde Türkiye İşçi Partisi, İspanya Komünist Partisi, Fransa Komünist Partisi, İtalya Komünist Partisi ve Halk Birliği; anti-stalinizm, katılımcı demokrasi ve iktisadi politikalar üzerinden karşılaştırılmıştır. Bunun sonucunda demokratik sosyalizm modelinin çizmiş olduğu siyasal hat netleştirilmeye çalışılmıştır.

Türkiye İşçi Partisi'nin siyasal katılım ile ilişkisi katılımı etkilediği düşünülen faktörler olan gelir eşitsizliği, cinsiyet, kimlik ve yaş faktörleri üzerinden irdelenmektedir. Türkiye İşçi Partisi'nin Türkiye siyasetindeki özel konumu bu bölümde tartışılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASAL KATILIM KAVRAMI

Bu bölümde siyasal katılım kavramı çözümlemesinin doğru bir düzlem üzerinde gerçekleşebilmesi adına yöneten – yönetilen ilişkilerine ve bu ilişkinin tarihsel süreç içerisinde yaşamış olduğu dönüşümlere odaklanılmaktadır. Siyasal katılım kavramının çerçevesi, kökleri, düzeyleri ve alanları tartışılarak kavramın sınırlarının belirginleşmesi hedeflenmektedir. Siyasal katılım kavramının yöneten – yönetilen ilişkilerinde oynamış olduğu rol bu bölümde irdelenmektedir.

Siyasal katılım kavramını etkileyen faktörler üzerinden yönetme eyleminin yapısı okunmaktadır. Bu sayede siyasal katılım kavramı; yöneten – yönetilen ilişkileri, yönetme eyleminin yapısı ve sınırlarını inşa edenler ile uygulayanlar üzerinden çerçevelendirilmektedir.

1.1. Kavramsal Çerçeve

“Katılmak” sözcüğü Türk Dil Kurumu’na göre (TDK: 2021a) “*Bir topluluğa girmek, iştirak etmek, iltihak etmek*” anlamlarını ifade etmektedir. Buradan hareketle katılım kavramı; herhangi bir faaliyetin dışında bulunanları, sürece katma eylemi olarak değerlendirilebilir. Bu doğrultuda katılım kavramının vuku bulabilmesini sağlayacak taraflardan biri eylemi gerçekleştiren, yöneten konumundayken diğeri ise yürütülen faaliyet ya da faaliyetlerin dışında bulunmakla birlikte süreç içerisinde eylem alanına dâhil olması hedeflenen kişi ya da kitlelerdir.

Çalışmamızın inceleme alanı olan siyasal katılım kavramı ise yönetme erkini elinde bulunduranlar ile yönetme faaliyetinin dışında bulunmakla birlikte yönetme erki tarafından belirlenen çerçeve dâhilinde, sürece iştirak eden kitlelerin karşılıklı ilişkisi üzerinden temellendirilmektedir.

Siyasal yönetme erkini elinde bulunduran siyasal iktidar ve yönetim kavramları arasında yakın bir ilişki bulunmakla birlikte yönetme eyleminin daha geniş bir alana hitap ettiği açıktır (Küçükaltı 2018: 10). Buna rağmen iş yerlerinden okullara kadar toplum içerisinde hemen her noktada karşımıza çıkan yönetim süreçleri, siyasal sistemler ve iktidarlar tarafından yönlendirilebilmektedir (Bayramoğlu 2005: 266). Örnek olarak liberal demokrasi çatısı altında faaliyet süren bir işletmenin, çalışanlar tarafından öz yönetim ilkeleri doğrultusunda yönetilmesini beklemek güçtür.

Bu bağlamda siyasal katılım kavramının vuku bulabilmesini sağlayacak yönetim modellerini sınırlandırarak kavramın teorik çerçevesi oluşturabilir. Buradan hareketle çalışmada, “totaliter, Marksist ve anarşist yönetim anlayışlarının” yapıları gereği siyasal katılım kavramının oluşmasına engel teşkil edebilecekleri görüşü savunulmaktadır.

Totaliter rejimler, yönettikleri bireylerin günlük yaşamlarından fikirsel ve eylemsel faaliyetlerine kadar her şeyi tamamıyla kontrol altına almalarını sağlayacak hiyerarşik ve oligarşik bir düzen inşa ederler (Friedrich & Brzezinski 1965: 16). Bu düzen, yönetilenlerin hem siyasal hem de sosyal alanlarda önce pasif bir konuma itilmelerini ardından ise karar alma mekanizmalarından tamamıyla izole edilmelerini sağlamaktadır. Sürecin devamında, yönetilenlerin varlıkları iktidar potasında eritilerek karar alma mekanizmalarının öznelereinden biri olma ihtimalleri tamamıyla bertaraf edilmektedir (H. Çetin 2002b: 16). Okyayuz, totaliter rejimlerde iktidar ve geniş halk kitleleri arasındaki ilişkiyi vücut örneği üzerinden açıklamaktadır; buna göre toplumu meydana getiren topluluklar, totaliter rejimlerden biri olan faşizm tarafından bir vücuda benzetilir. İktidarı değiştirme ve dönüştürme faaliyetinde bulunma riski bulunan gruplar ise bu ideoloji tarafından vücudun bütünlüğünü tehlikeye sokan virüsler olarak değerlendirilmektedir (Okyayuz 2017: 417).

Marksist yönetim anlayışı ise geçmişin ekonomik ve üretim ilişkilerini yok ederek sınıfsız bir toplum tasavvuru üzerinden temellendirilmektedir (Marx & Engels 2013: 72). Arendt’e göre (2014: 51), topluluklar içerisinde bir sınıfın ayrıcalıklı bir konum işgal etmesi, devlet yönetiminde söz ve yetki haklarının bu sınıfa devredilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu doğrultuda; yöneten, ayrıcalıklı bir sınıfın olmaması siyasal katılım kavramının oluşmasına engel teşkil edebilir. Benzer şekilde; inşa edilecek sınıfsız bir topluluk bünyesinde, katılımın çerçevesini belirleyecek imtiyazlı bir grup ve yönetme eyleminin dışında bulunmakla beraber belirlenmiş çerçeve dâhilinde siyasal katılım sürecine dâhil olacak kitlelerin varlıklarını da Marksist bir yapıda ele almak güçtür.

Anarşist yönetim anlayışı ve siyasal katılım kavramı arasında da bir ilişki ortaya koymak güçtür. Anarşist teorinin kurucu babalarından olan Bakunin’e göre (1998: 288) yönetme erkinin kimin elinde olduğuna bakılmaksızın devlet kavramı

toplulukları köleliğe sürükleyen bir yapıdır. Bu anlayış, temsili demokrasilerin yönetilenlerin özgürlüklerine zincir vuracağı gerekçesiyle katılım konusundaki tarafların varlığını reddetmektedir (Zileli 2017: 353).

Siyasal katılım kavramının özneleri olarak belirlemiş olduğumuz imtiyazlı bir grup ve bu grubun belirlemiş olduğu şartlar dâhilinde katılıma iştirak etmesi hedeflenen kitleleri göz önünde bulundurduğumuzda, siyasal katılım kavramının köklerinin liberal öğretiyeye dayandığı savı ortaya konulabilir. Mutlakiyetçi yönetim anlayışlarına bir tepki olarak doğan liberal teori, anayasal ve temsili yönetim anlayışları üzerinden öğretisini geliştirme yolunu seçmiştir (A. Heywood 2016b: 48). Ancak, ünlü liberal düşünürlerden Schumpeter'in de vurguladığı gibi (1977: 243) yönetilen kitlelerin siyasal katılım faaliyetleri, imtiyazlı yönetici sınıfının kim ya da kimler olacağını belirleme çerçevesine indirgenmiştir. Kalaycıoğlu'nun da ifade ettiği gibi (1983: 10) siyasal katılım kavramı çözümlemelerinde oy kullanma istatistikleri ana unsur olarak ele alınmaktadır. Kavramın çerçevesinin sınırlandırılması yönetilenlerin yönetme faaliyetlerini etkileme olanaklarını da sınırlandırmaktadır. Siyasal katılım kavramının sınırlılığı, geniş halk kitlelerinin yönetme eyleminden uzaklaşmalarını sağlamış bunun sonucunda da liberalizmin temsil krizi tartışmaları boy göstermeye başlamıştır (Ataay 2002: 199-200).

Liberal öğretiyeye, bireycilik, eşitlik ve özgürlük kavramları üzerinden inşa edilmiştir (Heywood 2014, 71-72). Ancak liberal teorinin kaynağını oluşturan eşitlik ve özgürlük kavramları, varsıl yöneten sınıf ile yoksul yönetilen çoğunluk tarafından farklı algılanabilmektedir. Bauman'a göre (2014: 22) siyasal hakların önem ifade edebilmesi ve yönetilenlerin katılımının sağlanması için eşitlik ve özgürlük gibi temel haklar toplumun tümü tarafından benzer şekilde algılanmalı ve toplumun temelini bu değerler oluşturmalıdır.

Liberal düşünür ve yazarlar, liberalizm öğretisinin egemen güç konumuna ulaşmasıyla birlikte bireylerin refah ve zenginlik seviyelerinde önemli artışlar yaşandığını ya da yaşanacağını ifade etmektedirler. Bu savın devamında refah ve zenginliğin hüküm sürdüğü topluluklarda, bireylerin yönetme mekanizmalarına olan ilgilerinin azalacağı ve yönetilenlerin toplum ya da kendileriyle alakalı konularda karar verici mekanizmalarda bulunmalarını istemeyeceği tezi ileri sürülmektedir (Sartori

1973: 21; Dahl 1963: 61). Bu görüşe göre bireyler siyasal alanda özne konumuna yalnızca seçme ve seçilenleri denetleme alanlarında erişebilmektedirler.

Fakat liberal öğretinin egemen güç konumuna ulaşmasıyla birlikte geniş halk kitlelerinin yönetme mekanizmalarından uzaklaşmalarını sağlayacak temel etkenler; kapitalizmin krizleri dolayısıyla refah ve zenginlik yerine yoksulluk, işsizlik ve günlük yaşamını idame ettirebilme kaygılarıyla yer değiştirmiştir. Kapitalizmin geçmişten günümüze kadar yaratmış olduğu ekonomik buhranlar, geniş halk kitlelerini siyaset alanının dışına iterek yönetme eyleminde otoritaryenizmin dünya geneline yayılmasını beraberinde getirmiştir (Çalışkan 2018: 53).

Almond ve Verba'ya göre (1989: 18) geniş halk kitlelerinin yönetim mekanizmalarından uzaklaşmasını sağlayarak demokrasi kavramının istikrarsızlaşmasına neden olan ve sistem içi meşruiyet tartışmalarını başlatan temel nüve, siyasal yapıyı inşa eden sistemlerin katılım kavramıyla olan uzlaşma seviyelerinde aranmalıdır.

Uluslararası siyasal konjonktür, yöneten sınıfların siyasal katılım kavramı çözümlemelerinde önemli rol oynamaktadır. Liberal doktrin, özellikle çift kutuplu dünyanın sonuna kadar yönetenler ve yönetilenler arasında düşük seviyelerde de olsa bir uzlaşma ortamını sağlamaya çalışmıştır. Çift kutuplu dünyanın bir ayağının Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) olması ve bunun yansıması olarak dünya genelinde Sovyet tipi ülkelerin varlığı, liberal devletleri de toplumsal adalete uygun politik hat üzerinde konumlanmaya zorlamış ve hem ekonomik hem de sosyal reformlarla geniş halk kitlelerinin yönetim mekanizmalarında söz sahibi olmalarının önündeki engeller sınırlarlandırılmaya çalışılmıştır (Yamak & Çalışkan 2019: 38).

Madalyonun diğer bir yüzünde ise Stalinizm bulunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Hür Dünya adı altında liberal politikaların örgütlenme sürecinde, Stalinizm ve proleter diktatörlük anlayışına karşı liberalizmin yayılmasına aracılık eden yapılar tarafından savaş ilan edilmiştir. Bu süreç bazı sosyalist hareketleri sosyalizm tartışmalarına itmiştir. Proleter diktatörlük anlayışı ve sınıf kavramının tartışıldığı bu sürecin bir ürünü olarak demokratik sosyalizm modeli ve bu modelin inşacıları ve savunucuları gösterilebilir.

Demokratik sosyalizm modeli, geniş halk kitlelerini yönetme mekanizmalarına dâhil olması gerekliliği üzerinden bir politik çizgi takip ederek etkin siyasal katılım vurgusunda bulunmaktadır. Bu hattın savunucuları, demokratik sosyalizm modeli aracılığıyla liberal teorinin sınırlı katılım anlayışını aşacak bir politik hat inşa etme uğraşı içerisinde olduklarını deklare etmektedirler.

Demokratik sosyalizm modeli hem siyasal katılım alanlarını zenginleştirerek karar alma mekanizmalarında geniş halk kitlelerinin bulunmasını sağlama hem de proleter diktatörlük anlayışını kabul etmeyerek yeni bir politik hat ortaya koyma hedefindedir. Bu hattın inşası 1945 - 1960 uygulamaları ise 1961 - 1980 dönemlerinde aranabilir. Çalışmada, tarihsel süreç içerisinde yönetme eyleminin geçirmiş olduğu dönüşüm üzerinden siyasal katılım ve demokratik sosyalizm modeli ilişkisi ele alınarak her iki kavramın sınırları ve sınırlılıkları üzerinden çerçeveselendirme gerçekleştirilmiştir.

1.2. Siyasal Alanda Yöneten - Yönetilen İlişkisi

Yönetenler ve yönetilenler arasındaki ilişki siyaset biliminin temelini oluşturmaktadır. Toplum içerisindeki en üst seviyede bulunan ve yönetim mekanizmalarını elinde bulunduran azınlık konumundaki siyasal iktidarın yönetilenler ile ilişkisi, tarihsel süreç içerisinde çeşitli evrelerden geçmiştir. Bravo'nun da ifade ettiği gibi (2006: 124) siyasal iktidar ile yönetilenler arasındaki ilişkinin başlangıç noktası konusunda, toplum sözleşmesi ve köle efendi çelişkisi tezleri ön plana çıkmaktadır.

Jean - Jacques Rousseau, ünlü eseri *Toplum Sözleşmesi*'ne insanların özgür bir şekilde dünyaya gelmelerine rağmen zaman içerisinde değişen koşullar sonucunda özgürlüklerini yitirdiklerini ifade ederek başlamaktadır (Rousseau 1987: 14). Rousseau, hiçbir yönetim örgütlenmesinin olmadığı doğa durumundan uygar dünyaya geçiş ile birlikte özgürlük kavramının geçirmiş olduğu değişimi ifşa etmektedir. Bu değişimin nedenini toplumsal ilişkilerin başlangıç noktası üzerinden değerlendiren Bauman (2015: 18), toplumsallık içermeyen tek başına sürdürülme gayreti içerisinde inşa edilmek istenen bir yaşam anlayışının özgürlük kavramı içerisinde değerlendirilemeyeceği vurgusunda bulunmaktadır.

Rousseau, uygar toplum kavrayışını mülkiyet ilişkileri üzerinden inşa etmiştir. Herhangi bir toprak parçasında sahiplik iddia eden bir insan ve buna inanan diğer insanlar örneğiyle mülkiyet ilişkilerinin başlangıç noktasında uygar toplumun köklerini arayan Rousseau, yöneten - yönetilen ilişkilerinin biçimlendirilmesi sürecini de benzer şekilde uygar toplum üzerinde aramaktadır (Rousseau 2004: 123). Bu bağlamda mülkiyet temelli eşitsizliklerin topluluklar içerisinde sınıflar oluşturduğu görüşü üzerinden Rousseau, kuramını temellendirmektedir.

Mülkiyet ilişkileri üzerinden örgütlenerek inşa edilen sınıflı toplum yapısı, yöneten - yönetilen ilişkilerinin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Marx ve Engels (2008: 33), sınıf mücadelelerinin tarihsel gelişim ve ilerlemelerin kaynağı olmanın yanı sıra şimdiye kadarki tüm toplumların tarihlerini de oluşturduğunu ifade etmektedirler. Marx ve Engels (2008: 33), ezenler ve ezilenler vurgusuyla toplumlar içerisindeki güç ilişkilerinin şeklini çizmişlerdir. Benzer şekilde Ranciere (2007: 28) azınlık sayıdaki varsıllar ve çoğunluğu oluşturan yoksulların uzlaştırılmaz konumlarını yöneten - yönetilen çelişkisi üzerinden ifade etmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde, konumları itibariyle uzlaştırılmaz taraf olarak görülen yönetenler ve yönetilenler, bölgelerindeki en yüksek iktidar gücü olan devlet mekanizmasının farklı tipleri üzerinde bir arada yaşamaktadırlar (Poggi 2014: 33). Tanilli; köleci, feodal, burjuva ve sosyalist olmak üzere dört çeşit devlet tipi bulunduğunu ifade etmektedir. Tanilli'ye göre (1993: 13) sosyalist devlet tipi dışındaki devlet yapılarında yönetme eylemi, yönetici sınıf olarak adlandırılan küçük bir grubun tekelinde bulunmaktadır.

Benzer bir çerçeveden çözümlemesini gerçekleştiren Lenin, devlet mekanizmasını; varsıllar ve yoksullar arasındaki uzlaştırılması mümkün olmayan mücadelenin sonucunda ortaya çıkan bir yapı olarak ele almaktadır (Lenin 1999: 15). Lenin'e göre (1999: 19) burjuva sınıfı üretim araçlarını elinde bulundurarak yönetilenler üzerinde hâkimiyet kurmaktadır. Bu hâkimiyetin sürekliliği, yöneten – yönetilen ilişkilerinin sömürü ilişkileri üzerinden örgütlenilmesine bağlıdır.

Lenin (1999: 21); devlet mekanizmasını, yöneten sınıfın meşruiyetini sağlama aracı olarak çözümlemektedir. Buna göre; siyasal karar alıcı merci durumundaki devlet mekanizması, yöneten konumdaki azınlığın örgütlü bir yapısı olarak okunabilir.

Egemen güç konumunun otoriteyi beraberinde getirmesi ve bunun bir baskı aracına dönüşerek yönetilenler üzerinde hüküm kurmalarını sağlaması devlet mekanizmasının varlığını sürdürmesine olanak sağlamaktadır (Ağaoğulları 2015: 579).

Geçmişten günümüze kadar tarihin büyük bir bölümünde siyasal karar alma mekanizmalarını elinde bulunduran ve sistemin devamlılığını sağlayabilme adına yeni kurumlar inşa eden yöneten konumdaki varsıl azınlıklar, toplumsal hayatın düzenlenmesinde ve yönetim faaliyetlerinin sürdürülmesini sağlayan kararların alım süreçlerinde aktif bir rol üstlenmektedirler. Karar alıcı mekanizmayı yöneten varsıl azınlıklar, yönetilenlerin yaşamlarıyla ilgili başta ekonomik ve sosyal alanlar olmak üzere birçok noktada söz sahibi olabilmektedirler.

Quataert'in (2010: 20-21) zenginliği yaratanlar olarak tasvir ettiği yönetilenler ise bulunduğu topluluğun neredeyse tamamını kapsamasına rağmen doğrudan karar alıcı konumunda değildirler. Lenin (1999: 15), azınlık kesimin egemenliğinde inşa edilmiş bir yöneten - yönetilen ilişkisinin sömürü düzeni üzerinden örgütlendiğini, bu sistemde sömürülen kesimlerin antik çağda köle, feodal zamanda serf günümüzde ise emekçi sınıflar olduğunu ifade etmektedir.

Sömürü ilişkileri üzerinden inşa edilmiş bir toplum yapısında, yönetenler tarafından yönetilenlere farklı görev ve sorumluluklar verilmiştir. Rousseau (1987: 27); yönetilenlerin bir ulus içinde birlik oluşturduklarında halk, devletin bir bireyi olarak vatandaş, yönetenlerin aldıkları kararlar karşısındaki uygulayıcı konumunu ise uyruk olarak tanımlamaktadır.

Weber (2014: 58) bu düzlem üzerinde gerçekleşen yöneten - yönetilen ilişkilerinin tasarlanmış yasal bir düzenin sonucu olduğunu vurgulamaktadır. Ek olarak Weber (2014: 89), iktidar organı ile yönetilenler arasındaki ilişkinin yalnızca kurallar çerçevesinde şekillenmediğini karar alıcı mekanizmaları elinde bulunduranların zor yoluyla kuralları uygulatma gücüne sahip olan tek yapı olmasının da yöneten - yönetilen ilişkilerini biçimlendirdiğini ifade etmektedir.

1.2.1. Demokrasi Tartışmaları Üzerinden Yönetilenlerin Katılımının Tarihsel Arka Planı

İnsanların kolektif bir yaşam içinde olma zorunluluğu topluluklar halinde bir hayat sürmelerini sağlamıştır. Bunun sonucunda meşruiyetini teolojik nedenlere

dayandıran iktidarlardan, topluluğun kendisine hem egemenlik bahşetmesi hem de belirli bir alan ile sınırlandırması sonucu, insanlar arasında hayali bir ilişki türü icat edilmesine dek geçen süre içerisinde birçok siyasal yönetim anlayışı ortaya çıkmıştır (Anderson 1995: 20-21). Şengül (2017: 52); yönetim modellerinin ortaya çıkmasında, yönetenler ve yönetilenler arasında zor ve rıza kavramları üzerinden gerçekleşen hegemonya mücadelelerinin önemli bir etkisi bulunduğunu ifade etmektedir.

Bu bağlamda bir hegemon güç olarak karşımıza çıkan iktidar, egemen güç olarak tanımlandığı alanda barış ve güvenliği sağlamanın yanı sıra toplumsal hayatın düzenlenmesi ve toplumsal iş bölümünü gerçekleştirerek yönetim faaliyetlerinin yürütülmesini de sağlamakla yükümlüdür. İktidarın bu faaliyetleri esnasında yönetilenlerin yönetenleri etkileme düzeyleri, siyasal iktidarların yapıları hakkında bilgi verebilmektedir.

Locke, yönetim sistemlerini yasa yapım süreci üzerinden okumaktadır. Locke'a göre (2012: 85) demokrasi; yönetilenlerin, kendilerini yönetecek yasaların yapımı aşamasında aktif bir rol üstlendiği sistemdir. Yasa yapma faaliyetinin birkaç kişi ya da grup ile sınırlandırıldığı sisteme oligarşi, siyasal alanı düzenleyecek yasa yapım faaliyetlerinin tek bir kişi tarafından ele alındığı düzen ise monarşi şeklinde tanımlanabilmektedir (Locke, 2012, s. 85).

Bu düzlem üzerinde katılım - demokrasi ilişkisini süzgecinden geçiren Rousseau, demokrasinin göreceli olarak küçük devletlerde elverişli olabilecek bir yönetim şekli olduğu varsayımını ortaya atmaktadır (Rousseau 1987: 93). Rousseau bu çözümlemesini demokrasinin diğer yönetim anlayışlarından farklılığı üzerinden gerçekleştirmektedir. Demokrasi kavramı, toplulukların karar alma süreçlerine katılımını öngördüğü için diğer yönetim anlayışlarından farklılaşmaktadır.

Herhangi bir toplulukta, çokluğu oluşturan kişilerin ortak çıkarı gözeterek yönetime katılma hakkı anlamında edilgen halden etken konuma geçmesi uzun bir tarihsel yolculuğun sonucudur. Bu yolculuğun Batı'da Yunan Şehir Devletleri'nde başladığı varsayılmaktadır (Tilly 2007, s. 26).

Bauman (2014: 17), Yunan Şehir Devletleri'nde yöneten ve yönetilenlerin agorada toplanıp yönetim faaliyetleri kapsamında doğrudan karar alma süreçlerine dâhil oldukları sistem üzerinden demokrasi kavramını yorumlamaktadır. Mısır'a göre

ise (2003: 106) demokrasi kavramı, somut bir toplumsal kurum olmanın yanı sıra eşitlik ve özgürlük gibi değerlere ulaşmayı hedefleyen soyut bir düşünce şekli olarak da okunmalıdır.

Demokrasi kelimesi, Yunanca kelime köklerinden *demos* ile *kratos* sözcüklerinin birleşimi sonucu oluşmuştur. Bu sözcüklerden “demos” halkı, yani çoğunluğu ifade ederken “Kratos” ise iktidar anlamına gelmektedir (Kadioğlu 2009: 93; Tanilli 1993: 27).

Demokrasi kelimesi demos ve kratos sözcüklerinden türemiş olmasına rağmen bu kelimelerin birleşiminin ötesinde anlamlar ifade edebilmektedir. Fiziksel güç kavramından zaman içerisinde iktidar anlamına evrilen kratos kelimesi, etimoloji yardımıyla güç ve iktidar arasındaki ilişkinin varlığını gözler önüne sererek demokrasi ve iktidar arasındaki bağı açığa çıkarmaktadır (Uslu 2012: 139).

Demos tartışmaları ise güncelliğini korumakla birlikte farklı şekillerde yorumlanabilmektedir. “Halk kimdir?” “Vatandaş – yurttaş gibi kavramlardan ne anlaşılmalıdır?” sorularına günümüzde de cevaplar aranmaktadır. Kadioğlu (2009: 91-92), demokrasi yorumlamasında “demos”u halk - vatandaşlık kavramlarının ötesinde bir olgu olarak değerlendirmektedir. Vatandaşlık kavramı içerisinde değerlendirilecek bir demos anlayışının, yanlış demokrasi yorumlamalarına neden olabileceği Kadioğlu tarafından vurgulamaktadır (Kadioğlu, 2009, s. 92).

Halk kavramı; belirlenmiş bir ülke sınırları dâhilinde yaşayanlar, yönetici sınıfların dâhil olmadıkları bir topluluk ya da herkesi kapsayan oluşumlar için sıklıkla kullanılmaktadır (Canovan 2005: 3). Halk kavramının esnek bir yapıda olması farklı çalışmalarda farklı anlamları içermesine sebebiyet verebilmektedir. Halk kavramı, zaman içerisinde geniş kitleler ile özdeşleşerek yöneten sınıfın meşruiyet kazanmasına olanak sağlayan toplulukları tanımlayan bir kavrama evrilmiştir (Orhan 2020: 808).

Halk kavramının yurttaşlık bağlamında değerlendirilmesi Ürer’in de belirttiği üzere (2012: 154) tarihsel süreç içerisinde kavrama farklı anlamlar yüklenilmesini sağlamıştır. Bunun sonucunda, yurttaş olarak nitelendirilen bireylerin hak ve sorumlulukları, zaman ve mekâna bağlı olarak dönüşüme uğramıştır. Ancak kavram, Antik Yunan’dan sosyal insanın inşasına dek önemini yitirmeyerek günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır (Ürer 2012: 154).

Yurttaşlık anlayışının gelişimi ile birlikte vatandaşlara, egemenler tarafından farklı toplumsal ve siyasal sorumluluklar aşılanmıştır. Değişen yurttaşlık anlayışı ile birlikte demokrasi yorumlamalarında ve siyasal düzenin algılanışında büyük farklılıklar meydana gelmiştir (Alkani 1989: 44-45).

Bu çerçeveden incelendiğinde demokrasinin köklerinin aranabileceği Atina demokrasisi, Atina vatandaşlarına siyasal karar alma süreçlerinde aktif rol üstlenmelerinin yolunu açmıştır. Fakat köleler, azad edilmiş köleler, kadınlar, yabancılar Atina demokrasisinde vatandaş sayılmadıkları için yönetme eyleminin parçası olamamışlar ve karar alma süreçlerinin dışında tutulmuşlardır (Şenel 1995: 117-118). Eroğul'un da belirttiği üzere (1991: 17) Atina demokrasisi, siyasal katılım hakkını çok kısıtlı bir topluluk üzerinde sınırlamaktayken bu sınırlı topluluğun karar alma süreçlerinde oynadıkları rol ise büyük olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Duclos (1987: 15) da Atina demokrasisinin seçme ve seçilme haklarını yalnızca vatandaşlık ünvanı kazanmış bireylere sunduğunu belirtmekte ve bu anlayışın çoğunluğun katılımını dışladığını vurgulamaktadır. Aynı düzlem içerisinde çözümlemesini gerçekleştiren Tilly (2007: 27), devlet - vatandaş ilişkisi yönünden Atina'daki sistemin demokrasi olarak tanımlanabileceğini ancak iktidarın yetki alanı altındaki tüm nüfusun karar alma süreçlerine katılımı üzerinden bir değerlendirilme yapıldığında bu sistemin kesinlikle demokrasi olamayacağını vurgulamaktadır.

Atina Demokrasisinin gerçek bir demokrasi olup olmadığı konusundaki tartışmaları dipsiz bir kuyuya benzeten Mumcuoğlu (1982: 45), bugünkü demokrasi anlayışının temellerinin 18. yüzyılda Rousseau önderliğinde atıldığını ifade etmektedir. Bu doğrultuda halk yönetimi olgusuna verilen anlamların tarihsel bağlamda ve toplumların sosyal, ekonomik ve politik yapılarında değişik şekillerde yorumlanabilmesi sebebiyle demokrasi kavramı tartışmalarında bir uzlaşma ortamı sağlanamamaktadır (Uslu 2012: 137).

Demokrasi, kelime olarak kutsal bir role bürünüp değişim göstermeyerek ilk çıktığı tarihten günümüze kadar kendisini koruyabilmiş olsa bile zaman içerisinde oluşan farklı kültürler, tarihsel bağlam içerisinde kelimeyi farklı yorumlayarak anlam karmaşası oluşturmuşlardır (Crick 2002: 7). Demokrasi krizinin varlığını kabul eden ve siyasal alanın geniş kitlelere karşı kapalı olduğu varsayımından yola çıkan bazı

teorisyenler, uygulanan sistemi anlamlandırabilme adına bazı yeni terimler üretmişlerdir.

Bu teorisyenlerden biri olan ve siyasal katılım kavramında da bahsettiğimiz Dahl, gerçek anlamda bir halk yönetimine ulaşamayacağı vurgusu üzerinden kuramını temellendirmektedir. Demokrasiye ulaşmanın mümkünsüzlüğü üzerinden Dahl, “poliarşi” terimini icat etmiştir. Dahl’a göre (2006: 121-122), seçimlerin özgür ve adil bir ortamda yapıldığı; ancak kamusal eleştiriyi baskı altında tutan, hak ve özgürlüklerin sınırlandırıldığı yönetimler ancak poliarşi şeklinde tanımlanabilir.

Demokrasi kavramına ulaşamayacağı görüşü farklı şekillerde de tartışılmaktadır. Hardt ve Negri’ye göre (2004: 247-49) demokrasi kavramına ulaşamamasının temel nedeni, kavramın içinin boşaltılması ile ilgilidir. Bu görüşe göre, demokrasi kavramının özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizm ile kurulan yakın ilişki ve komünizm karşıtlığı üzerinden okunması, geniş halk kitlelerinin yönetim mekanizmalarından dışlanmasını ve kavramın anlamsızlaşmasını sağlamıştır (Hardt & Negri 2004: 249).

Demokrasi kavramının; çoğunluğun yetki ve karar verici mekanizmaları etkileyebildiği, ortak çıkar anlayışının hüküm sürdüğü, kitleleri kapsayıcı özelliği olan bir model mi yoksa geniş kitleleri karar alma sürecinin dışında tutan bir yönetim anlayışı mı olduğu sorusunun yanıtı konusunda geniş çaplı bir uzlaşma ortamı bulunmamaktadır. Bu bilgiler ışığında, demokrasi kelimesinin tarihsel süreç içerisinde ve ideolojik değerlendirmeler sonucunda farklı şekillerde çözümlendiği sonucuna ulaşılabilir.

1.2.2. Liberalizmin Tarih Sahnesine Girişiyle Yöneten – Yönetilen İlişkileri

Liberalizm öncesinde toplumsal ve ekonomik ilişkileri düzenleyen egemen sistem feodalizm olarak adlandırılmaktadır. Sweezy (1984: 34), feodal sistemi; üretilen ürünlerin satışını ifade eden piyasanın mahallî bölgeler ile sınırlı olması ve bunun sonucunda ticaret olgusunun geniş alanlara yayılamama vurgusu üzerinden ele almaktadır. Bu yaklaşım, feodal düzende yerelin ihtiyacı kadar üretim yapıldığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Sweezy 1984: 34).

Feodal düzendeki bu türden bir ekonomik ilişki ağı serf – vassal kavramları üzerinden örgütlenerek sosyal hayatın inşasını oluşturmaktadır. Bu düzende toprak sahipleri ve toprak sahiplerinin himayesindeki kişi ya da kişiler gündelik hayatın temel aktörleri olarak gösterilebilir. Bloch (1983: 275), vassal ve serf olarak tanımlanan bu iki grubu “hizmet etmek” ve “korumak” terimleri üzerinden sınıflandırmaktadır.

Moretti, feodal düzenin sönümlenme sürecini hızlandıran nüvelerden biri olarak burjuvazinin bir sınıf olabilme bilincine erişebilmesini göstermektedir. Moretti’ye göre (2015: 17) 17. yüzyılın sonlarına kadar bir sınıf kimliğine erişemeyen, bedeniyle çalışarak hayatını idame ettirmeyen ancak sahip oldukları metalar sayesinde gelir sahibi olabilen ve bu sayede feodal düzenin yargısı karşısında özgür bir konumda bulunan burjuva sınıfı, feodalizm sonrası yeni bir yaşam alanı yaratma düşüncesini örgütlenme yolunu seçmiştir. Bu düşünce yapısı entelektüel köklerini John Locke, İskoç Aydınlanması ve Immanuel Kant’a dayandırmaktadır (Erdoğan 2005: 24).

Feodal düzenin çözülmesi ve burjuvazinin sınıf kimliğine ulaşması eş zamanlı ve birbirini etkileyen olayların bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Sınıf bilincine ulaşan burjuvazinin, toplumu sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda dönüştürme çabaları kapitalizmi, kapitalizm öğretisi ise liberal düşünceyi tarih sahnesine çıkarmıştır (H. Çetin 2002a: 80).

Toplulukların liberalizm doktrini ile tanışma zamanı hakkında yazar ve düşünürler tarafından bir uzlaş ortamı tesis edilememiştir. Sweezy’ye göre (1984: 48) bu uzlaşmazlığın ana sebebi, feodalizmin 14. yüzyılda sönümlenme dönemine girmesine rağmen kapitalizmin başlangıcı için 16. yüzyılın ikinci yarısından önce bir tarih vermenin olanaksızlığıdır.

Aradaki geçiş dönemi, sistemlerin birbirleriyle yakın ilişki içerisinde değerlendirilmesi varsayımını ortaya çıkarabilmektedir. Marx ve Engels bu durumu (2008: 34), feodal düzenin çöküntüleri arasından burjuva toplum yapısının hayat bulduğunu ifade ederek açıklamaktadırlar. Oğuz’a göre ise (2007: 34) kapitalizmin feodal düzen içerisindeki kökleri, burjuvazinin egemen güç olmasıyla birlikte sistematik bir yapıya evrilmiştir.

Burjuvazi tarafından inşa edilen yeni sistem, bireysel özgürlükleri hukuk çatısı altında koruma anlayışı üzerinden temellendirilmiştir (Hayek 2009: 197). Bu anlayış,

egemen konumda olan yönetici sınıfların meşruiyetlerini; genel oy ve siyasal eşitlik kavramları üzerinden, yönetilenlerin rızalarına dayandırmaktadır (Heywood 2016a: 187).

Rıza üretme sürecinin bir ürünü olarak yönetenler ve yönetilenler arasında bir uzlaşma ortamının sağlanması, sistemin meşruiyetini tesis etme adına kilit öneme sahiptir. Uzlaşma gereği yönetilenlerin edimi, yönetme haklarını devretmek iken; bunun karşılığında yöneten sınıfın edimi ise yönetilenlere yaşama, mülkiyet ve egemenler tarafından sınırları çizilmiş özgürlükleri bahşetmektir (Özcan 2006: 125).

Amerika Birleşik Devletleri'nin kurucu önderlerinden biri olan Alexander Hamilton, toplum içerisinde zengin ve soylu olan azınlıkların, doğru tutum ve davranış göstermekte zorlanan yoksul çoğunluğu yönetmesi gerekliliği üzerinden siyasal zeminde katı bir hiyerarşik düzen savunusunu deklare etmektedir (Govan 1950: 675-676). Bu türden görüşler, meşruiyetini halk egemenliği üzerinden temellendiren liberal doktrin için halk yönetimi kavramının dönüşümünü bir zorunluluk haline getirmiştir. Kavramdaki bu dönüşüm, mülkiyet üzerinden temellendirilen liberal toplum yapısının köle – efendi ilişkisine dayanan feodalizm öncesi dönemden keskin kopuşlar gerçekleştiremediği tezini destekler niteliktedir.

Bu tez doğrultusunda halk yönetimi olgusu, liberal doktrinin savunucuları tarafından kişisizleştirilerek kavramın farklı anlamları içerebileceği görüşü üzerinden yeni tartışmalar yaratılmıştır. Huntington'a göre (1991: 6) liberal doktrin ile birlikte halk yönetimi kavramı, zaman içerisinde yönetici sınıfın yetki kaynakları ve iktidarın oluşum prosedürlerine dönüşmüştür. Yönetilen çoğunluğun söz ve karar mercilerinde etkin konumda olduğu bir yönetim anlayışının sistemin devamlılığını sağlamada büyük tehditler içerdiği varsayımı, bu tezin önemli dayanaklarından birisini oluşturmaktadır (Huntington 1991: 6).

Ünlü liberal düşünürlerden Sartori de benzer bir şekilde (1987: 3-7) demokrasi kavramının kelime anlamlarından yola çıkılarak halk iktidarı olarak tanımlanmasının, yönetme eylemi açısından sorun teşkil edebileceğini ifade etmektedir. Ancak Sartori (1987: 3-7), iktidar kavramını da sorunlu bularak egemen gücün yüceltilmesi yerine sınırlandırılması gerekliliği üzerinden kuramını inşa ederek liberal sistemin daha esnek bir yapıya bürünmesinde önemli rol oynamıştır.

Liberal doktrinin esnek yapısı, onu diğer ideolojilerden farklı bir konuma getirerek zamanın ve mekânın ruhuna uygun davranmasını kolaylaştırmıştır. Bu esneklik, kapitalizmin ekonomik krizleri ve sosyalizm öğretisinin siyaset sahnesinde yer almaya başlamasıyla birlikte liberal doktrinin sosyal politikalara öncelik vermesine olanak sağlamıştır.

Sonraki süreçte, liberalizmin dünya genelinde tek egemen güç olmasıyla birlikte yönetenler ve yönetilenlerin yönetme mekanizmasına katılımları konusundaki uzlaşma ortamı sonlandırılmıştır (Güveloğlu 2004: 16-17). Bu süreçte liberal öğretisi, yönetilenler için yönetime katılma alanlarını özgür ve adil seçimler ile sınırlandırıp kitlelerin, yönetim faaliyetlerine yabancılaşmalarına neden olacak politikalara geri dönmüştür. Bunun sonucunda ise liberalizmin temsil yeteneği sorgulanmaya başlanmıştır.

1.2.3. Sosyal Demokrasi Kuramının İnşası ile Yöneten – Yönetilen İlişkileri

Sosyal demokrasi kuramının inşası ve gelişimi çalışmamızın ikinci bölümünde ele alınmaktadır. Bu bölümde, kuramın, yöneten – yönetilen ilişkilerini nasıl okuduğuna odaklanılmaktadır.

Liberal doktrinin yönetenler – yönetilenler arasındaki uzlaşma sağlama yetisinin sorgulanması sistem içerisinde yeni yol arayışlarını beraberinde getirmiştir. Bu süreçte sınırlarını ve sınırlılıklarını liberal demokrasi çerçevesi içerisine yerleştirerek reel sosyalizm ideolojisinden keskin bir kopuş yaşayan sosyal demokrasi kuramı, liberal demokrasilerdeki uzlaşmayı sağlama sorununa bir yanıt olarak doğmuş ve bu doğrultuda hareket alanını sosyalist ideoloji ile sınırlandırmamıştır (Merkel vd,2012: 21). Sosyal demokrasi kuramının hareket alanının kısıtlı bir alana mahkûm olmaması, kuramın iktisadi ve siyasal alanda katı bir sistem savunuculuğu yapmasına set çekmiştir (Cem 1995:19).

Przeworski (2012: 27), başta işçiler olmak üzere geniş halk kitlelerinin demokrasinin sağladığı olanaklardan yararlanabilmeleri ve ötesini talep edebilmelerinin örgütlü bir toplum olma koşuluyla gerçekleşebileceğini vurgulamaktadır. Buna rağmen liberal demokrasilerde örgütlülük anlayışı aşınmış, sınıf ilişkileri bireysellik üzerinden çözümlenme sürecine girmiştir. Poulantzas, sınıf

ilişkilerinin bireysellik anlayışının gerisine düşmesinin nedenlerini, emek sürecini yaratan faaliyetlerin toplumsallaşmanın önünü açabileceği düşüncesinde aramaktadır. Bu anlayışa göre toplumsallaşmanın önüne set çekmek isteyen yönetici sınıflar bireyleri yalnızlaştırarak hem sınıf ilişkilerini çözümleyememelerini sağlamakta hem de örgütlü toplum oluşumunu engelleyerek sınıflar arası uzlaşısı talebini doğmadan bertaraf etmektedirler (Poulantzas 2014: 322).

Sosyal demokrasi, yöneten – yönetilen ilişkilerinin belirli kurallar çerçevesinde iyileştirilebileceğine olan inançtan inşa edilmiştir. Sosyal demokrasi kuramı meclisi, yöneten – yönetilen ilişkilerinde uzlaşısı ortamını sağlayabilecek yapı olarak değerlendirmektedir. Bu sebepten dolayı kuram, geniş halk kitlelerinin desteğini alacak bir parti örgütlenmesinin mecliste güç sahibi olacağını ve bunun sonucunda yöneten – yönetilen ilişkilerinde uzlaşısı ortamının oluşacağı iddiasını taşımaktadır (Merkel vd. 2012: 23).

Ekonomi politikalarını kapitalizmin ehlileştirilebileceği üzerinden kuran sosyal demokrat yapılar; bu süreçte anahtar rolü, Keynesyen ekonomi modeline vermektedirler. Kapitalizm ve demokrasi arasındaki çatışmanın Keynesyen model ile uzlaştırılacağı görüşü, sosyal demokrasi kuramının merkezine yerleşmiştir (Merkel vd. 2012: 27). Keynes'in piyasaya herhangi bir müdahalede bulunmamanın krizleri tetikleyebileceği varsayımı üzerinden inşa etmiş olduğu bu kuram, devlet mekanizmasının bütçe açığını göze alarak istihdam ve tüketim politikalarını düzenleme gerekliliği üzerinden okunabilmektedir (Saraçoğlu 2017: 374). Bu kuramın kapitalizmi ehlileştirebileceği varsayımı, sınıflar arasında diyalog ve uzlaşısı kültürünün geliştirilebileceği tezine dayanak oluşturmaktadır (Karakaş 2008: 252). Sosyal demokrasi kuramına göre sınıflar arasında diyalog ve uzlaşısı kültürünün geliştirilmesi yönetilenlerin, sosyal ve ekonomik hayatta önemli kazanımlar elde etmesini sağlayacaktır. Karakaş (2008: 253), bu dönüşümün sağlanabilmesi için;

- Uluslararası piyasa ekonomisinin denetlenmesi.
- Zenginliğin adaletli dağıtılması.
- İnsan hakları ve hukukun temel ilkeleri doğrultusunda yönetme eyleminin çerçevelendirilmesi.

- Sivil toplumu güçlendirerek katılım alanlarının zenginleşmesinin sağlanması.
- İnsan odaklı bir yönetim anlayışının benimsenmesi.
- Geniş halk kitlelerinin eğitim ve sağlık haklarına erişimlerinin önündeki engellerin kaldırılması.
- Sosyal ve ekonomik alanlardaki erkek egemen yapıyı kırarak kadın – erkek eşitliğini sağlayacak düzenlemelerin gerçekleştirilmesi.
- Gençler ve yaşlıların siyasal katılım alanlarından dışlanmalarının engellenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Almanya'daki sosyal demokrat örgütlenme üzerinden sosyal demokratların yönetme eyleminin çözümlemesinde bulunan Kavukçuoğlu daha geniş bir çerçeveden süreci değerlendirmiştir. Kavukçuoğlu'na göre (1997: 188-200);

- Toplum genelinde ekonomik girişimlerde fırsat eşitliği devlet güvencesi altında olmalı.
- İş güvenliği ve iş güvencesi devlet tarafından sağlanmalı.
- Adil bir gelir dağılımı sisteme entegre edilmeli.
- Yoksul kesimlerin lehine bir gelir politikası izlenmeli.
- Planlı ekonomiye geçiş sağlanmalı.
- Tam istihdam sağlanmalı, üretkenlik artırılmalı.
- Toprak reformu tartışılmalı.
- Tarım sektörü genişletilmeli.
- Özel sektör ve kamu kurumları iş birliği içerisinde çalışmalı.
- Eğitim ve sağlık sektörleri devlet güvencesi altında yürütülmeli gibi maddeler sosyal demokraside yöneten – yönetilen ilişkilerinin çerçevelendirilmesinde önemli rol oynamaktadırlar.

Saraçoğlu ise sosyal demorasi kuramının iki anahtar ilke doğrultusunda yöneten – yönetilen ilişkilerini çözümlediğini iddia etmektedir. Bunlardan ilki, reform

kavramıdır. Kapitalist üretim ilişkileri içerisinde zaman ve mekâna göre farklılıklar gösterebilecek düzenlemeler, reform kavramının özünü oluşturmaktadır. İkincisi ise aşamacılık ilkesidir. Reform hareketlerinin sistem içerisindeki problemlere odaklanması, yapının aşamalı bir iyileştirme dönemine girmesine olanak tanıyabilecektir (Saraçoğlu 2017: 364). Bu süreçte yönetilenlerin hem sosyal hem de ekonomik alanlarda yönetici sınıfların kararlarını etkileyebilecek düzeye gelmeleri beklenmektedir.

Bu noktada Meyer ve Hinchman (2015: 160) reformist ve aşamalı iyileştirme anlayışını benimsemiş bir devlet aygıtının karar alma süreçlerinde örgütlü geniş halk kitlelerinden etkileneceği vurgusuyla sosyal demokrasi ve yöneten – yönetilen ilişkileri arasındaki bağı ortaya koymaktadırlar. Bu bağ;

- Toplumsal hayatın demokratikleşmesi.
- Karar alma süreçlerinde geniş halk kitlelerinin pasif konumlarının sonlanması.
- Kolektif bir yaşamın temellerinin atılması.
- Yönetme eyleminin faaliyetlerini demokrasi çerçevesi içerisinde sınırlanması.
- Sivil toplumun gelişmesini sağlayarak katılım alanlarının zenginleştirilmesi gibi süreçlerin aşamalı olarak ortaya çıkabileceği anlayış doğrultusunda yorumlanmaktadır (Meyer & Hinchman 2015: 181).

Ölçen'e göre (1976: 67) sosyal demokrasi kuramının uygulama alanı bulabilmesiyle birlikte; geniş halk kitlelerinin ülke meselelerinde karar alıcı mercileri etkileyebildikleri, bürokratik devlet yapısının aşındığı, kitlelerin gözlemci veya denetleyici rolüyle siyasal iktidarlara baskı uygulayabildikleri bir sistem üzerinden yöneten – yönetilen ilişkileri yürütülecektir.

1.3. Halk Yönetimi Kavramının Dönüşümünün Düşünsel Kaynakları

Siyasal iktidarların meşruiyet kaynağının yönetilenlere dayandırılması ile birlikte yönetme eyleminin nasıl ve kimler tarafından gerçekleştirileceği sorularına

yazar ve düşünürler tarafından cevaplar aranmaktadır. Ancak, yönetilenlerin yönetme eylemini demokrasi çerçevesi altında nasıl ve ne şekilde etki edebileceği hakkında bir uzlaşma ortamı bulunmamaktadır.

Liberal doktrin üzerinden şekillenen politikalar sonucunda halk yönetimi olgusu siyasal katılım kavramına dönüştürülmüş ve kavramın sınırları yöneten sınıflar tarafından belirlenmiştir (Mısır 2010: 227). Halk yönetimi anlayışının dönüşümü sadece liberal düşünürlerin öğretisiyle oluşmamıştır. Somut pratikleri içerisinde barındıran İngiliz, Fransız, Amerikan ve Rus ihtilalleri ile Sanayi Devrimi'nin toplumsal yapıdaki dönüşümleri liberal yazar ve düşünürlerle ilham kaynağı olmuştur. Bu doğrultuda liberal doktrin çatısı altında siyasal katılım kavramının nasıl ve ne şekilde uygulanması gerektiğinin çerçevesini çizen entelektüel öncüler ele alınmaktadır.

1.3.1. Joseph Schumpeter

Joseph A. Schumpeter kült haline gelmiş “*Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*” isimli eserinde “*Bir Başka Demokrasi Teorisi*” başlığı altında yönetilenler için halk yönetimi kavramının sınırlarını çizmektedir.

Schumpeter (1977: 212-217), çoğunluğun iradesi üzerinden temellendirilecek bir yönetme eyleminin hayata geçirilemeyeceğini savunan bir kuram inşa etmiştir. Schumpeter, yönetme eyleminde tek aktör olarak siyasal liderleri görmektedir. Kuramının sağlamasını ise çoğunluğun tüm yönetilenleri kapsamadığı gerçeği üzerinden yapmaktadır (1977: 217). Schumpeter'in kuramında yönetilenlere düşen rol, siyasal iktidarın sahibi olacak liderleri seçmekle sınırlıdır (1977: 213).

Schumpeter (1977: 243), siyasal katılım kavramının kapsamını; yönetilenlerin, kendilerini yönetecek olan kişileri kabul etme ya da etmeme tercihi içerisinde sınırlandırmaktadır. Schumpeter'e göre (1977: 212-213) halk yönetiminden türetilen siyasal katılım kavramı, siyasal karar alma mekanizmalarında yöneten olarak faaliyet göstermek isteyen azınlığın, geniş halk kitlelerinin oyları için birbirleriyle rekabet edebileceği sistem üzerinden ele alınmalıdır.

Schumpeter, geniş halk kitlelerinin siyasal alanda aktif rol alarak ortak iyiliğe ulaşma çabalarının yersiz olduğunu ifade etmektedir. Schumpeter'e göre (1977: 174-

177) geniş halk kitlelerini bir araya getirmek suretiyle kararların katılımına dâhil etme yoluyla ortak çıkarı oluşturmak muğlak bir ifadedir.

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Schumpeter, yönetilenler tarafından uygulanacak siyasal katılım faaliyetlerini sadece oy verme işlemi ile sınırlandırmaktadır. Bu yaklaşıma göre, yönetenler ve yönetilenler arasında bir iş bölümü yapılmıştır.

Yönetilenler seçme faaliyetini yürütürken karar alma mekanizmalarında ise yönetenler bulunacaktır. Yönetilenlerin kendilerini yönetecek olan kişileri seçme faaliyetlerini tamamladıktan sonra siyasal alanın dışında durmaları gerektiğini ifade eden bu yaklaşım, yönetenlerin politik hareket alanının kısıtlanmasının demokratik metodun başarısını gölgeleyeceği temeli üzerinden inşa edilmiştir (Schumpeter 1977: 264-66).

Schumpeter (1977: 266-67), siyasal katılım kavramını daha geniş alanlara yayabilen ve ileri demokrasi olarak adlandırılan ülkelerin liderlerinin dahi olası bir tehdit karşısında rekabetçi sistemi ortadan kaldırarak diktatöre evrilebileceğini ifade etmektedir. Bu kuram, demokrasi ve diktatörlük kavramlarını seçme ve seçilme olguları içerisinde sınırlandırarak siyasal katılım kavramının çerçevelendirilmesinde önemli rol oynamaktadır.

1.3.2. Robert Dahl

Robert Dahl, Schumpeter'in yönetim kuramını geliştirerek halk yönetimi olgusunun siyasal katılım kavramına dönüşümünde önemli rol oynamıştır. Dahl (1998: 60), kuramını; temel hak ve özgürlüklerin tüm bireyleri kapsaması, nispeten siyasi eşitliğin sağlanması gibi kişisel hak ve özgürlükler üzerinden inşa etmektedir.

Schumpeter gibi siyasal katılım kavramının merkezine seçme ve seçilme özgürlüğünü koyan Dahl (2006: 5-8); işçi sınıfının, kadınların, etnik ve ırksal azınlıkların seçme ve seçilme haklarının dışında tutulduğu bir sistemi, siyasal katılım yönünden eksik ve hatalı görmektedir. Dahl'a göre (1998: 10) halkın seçme ve seçilme yoluyla siyasal katılım süreçlerine eşit ve etkin bir şekilde iştirak etmesi, sistemin meşruiyeti açısından hayati öneme sahiptir.

Dahl (2006: 11), Rousseau'nın etkin siyasal katılımın ancak küçük bölgelerde hayat bulabileceği çözümlmesine paralel olarak halk yönetimi anlayışının çok küçük bölgelerde uygulanabilecek bir sistem olduğu görüşündedir. Büyük yerleşim yerlerinde ise yönetme erklerinin inşa edeceği kurumlar vasıtasıyla çoğulculuk anlayışının hüküm süreceği bir sistem yaratma hedefi, bu kuramın kilit noktalarından birini oluşturmaktadır (Dahl 1982: 29-30).

Dahl'ın kuramına göre yönetilenler kendi temel çıkarlarını ancak kendileri koruyabilirler. Dahl'a göre (1998: 83-87) yönetilenlerin temel çıkarlarını korumasını sağlayabilecek siyasal alanların oluşması için gerekli yetkinlikleri karşılayabilen tüm bireyler, hem yönetme erkini seçebilecekleri bir sistem içinde yaşamalı hem de yönetenlerin belirlediği sınırlar dâhilinde, karar alıcı konumlara ulaşabilmelidirler.

Dahl da öncüsü Schumpeter gibi siyasal katılım kavramını seçim odaklı olarak değerlendirmektedir. Bunun yanında Dahl kuramında temel hak ve özgürlükler vurgusu yaparak yönetilenlerin siyasal alandaki rollerini liberal öğretisi çatısı altında genişletme eğilimindedir (Dahl 1956: 3).

Halkın kendi kendisini yönetebilmesinin düşünsel anlamdan eylemsele geçemeyeceği üzerinden temellendirilen bu kuram; seçme ve seçilme önündeki engellerin kaldırılması, seçimlerin güvenilirliğinin sağlanması, yönetme erkini elinde bulunduranlara muhalefet edebilme haklarının korunması ve yönetme erkini elinde bulunduranların seçim yoluyla görevlerinden uzaklaştırılabilmelerinin sağlandığı bir yönetim anlayışı içerisinde siyasal katılımın kök salabileceği anlayışı doğrultusunda oluşturulmuştur (Dahl 1971: 3-8).

Dahl'ın geliştirdiği kuram, yönetme faaliyetlerini siyasal aktörlerin sorumluluğuna bırakarak yönetilenlere seçim faaliyeti dışında yalnızca yönetici sınıfı denetleyebilme özgürlüğünü tanıyarak karar verme mekanizmalarından yönetilenlerin uzaklaşmaları gerekliliği üzerinden inşa edilmiştir.

Siyasal karar alma mekanizmalarının dışında bulunan ve seçim faaliyetleri haricinde etkin konumda olması istenmeyen geniş halk kitlelerinin, günlük hayatlarında da karar alıcı mekanizmalardan uzaklaştırılarak yeni bir yaşam alanı örgütlenilmesi süreci bu kuramın sonuçlarından biri olarak ele alınabilir. Dahl'a göre (1990: 133-35) tüketim toplumunun ürünü olan bireyler, topluluklar içerisinde karar

alım süreçlerinin kolektif bir şekilde gerçekleşmesine ilgi duymayacak ve yönetme eylemine harcaacakları zamanı kendi kişisel hayatlarına ayırmayı tercih edeceklerdir.

Bu bağlamda Dahl ve Schumpeter gibi öncülerin, siyasal katılımı halk yönetimi anlamından arındırarak kavrama yeni sınırlar çizdiğinden bahsedilebilir.

1.3.3. Fareed Zakaria

Günümüzün ünlü liberal teorisyenlerinden Zakaria, yönetilenlerin yönetme faaliyetlerine katılımlarının sınırlarını belirlerken öncüsü Dahl'dan esinlenmiştir. Zakaria'ya göre (1997: 23) adil ve özgür seçimler halk yönetimi anlayışının temel nüveleridirler. Ancak bu kuram; öncülerinden farklı olarak seçme ve seçilme haklarını güvence altına alabilen her yapının, demokratik bir sistem içerisinde değerlendirilemeyeceği varsayımı üzerinden temellendirilmektedir. Fukuyama'ya göre (2015: 12) otoriter bir yönetim anlayışından adil ve güvenilir seçimler ile sınırlandırılmış demokrasiye geçmek, patrimonial bir sistemden modern anayasal düzene geçmekten çok daha basittir.

Fukuyama, anayasal liberalizmin temel dayanaklarını üçlü bir sacayağının üzerine oturtmaktadır. Birinci ayak zor kullanma yetkisini elinde bulunduran bir devlet, ikinci ayak hem yönetenleri hem de yönetilenleri bağlayıcı kurallar ile sınırlayan hukukun üstünlüğü anlayışı iken üçüncü ayak faaliyetlerin sorumluluklarından feragat edemeyecek, hesap verebilme kabiliyetine sahip bir yönetici sınıftır. (Fukuyama 2015: 13-15). Zakaria kuramını bu ilkeler üzerinden temellendirmiştir (Zakaria 1997: 23-24).

Sevinç'in de belirttiği üzere (2017: 216) anayasal bir düzen, siyasal yapıyı ve siyasal sistemi aynı potada erittiği için farklı siyasal sistemlerde farklı şekillerde yorumlanabilir. Anayasal liberalizm; popülist ve despot yönetimlerin önüne set çekebilmek adına, temsil ilkesinin içini doldurabilmek düşüncesiyle temel hak ve özgürlükler çerçevesinde kuvvetlerin ayrıldığı, güç dengesinin oluşturulmaya çalışıldığı bir sistem olma iddiası taşımaktadır (Orhan 2020: 814).

Zakaria, yozlaşmış ve despotik yönetimlerin panzehiri olarak anayasal liberalizmi görmektedir. Yönetilenlerin aktif bir şekilde karar alma mekanizmalarının içinde bulunmasına mesafeli duran Zakaria; hukukun üstünlüğü, kuvvetler ayrılığı,

ifade ve toplanma hürriyeti gibi temel özgürlüklerin yalnızca anayasal liberalizm modeliyle yönetilen ülkelerde var olabileceğini belirtmektedir (Zakaria, 1997, s. 22).

Zakaria'ya göre (1997: 23) siyasal katılım kavramının seçme ve seçilebilme haklarına indirgendığı bir teori üzerinden demokrasi yorumlaması gerçekleştirmek, dünya nüfusunun çok büyük bir çoğunluğunun demokrasi ile yönetildiği anlamına gelecektir. Yozlaşmış, kamu yararına değil özel çıkarları doğrultusunda politikalar üreten bir yönetici sınıfı; adil ve özgür seçimler vasıtasıyla seçilmiş olsa dahi rejimin demokrasi başlığı altında incelenemeyeceği fikri, Zakaria'nın yönetim doktrininde önemli rol oynamaktadır (Zakaria 1997: 24).

Zakaria da Fukuyama gibi (1997: 23-27) liberalizm ilkeleriyle inşa edilmiş bir topluluğun demokrasi hedefine kolay bir şekilde ulaşabileceğini ancak demokrasiyi seçme ve seçilme haklarına indirgeyen bir yönetim şeklinin anayasal liberalizme ulaşmasının imkânsız olacağını ifade etmektedir.

Bu doğrultuda Zakaria'nın kuramı (2004: 18), inşa edilen kurumlar vasıtasıyla; bireysel hak ve özgürlüklerin korunduğu, adil ve özgür seçimlerin güvence altına alındığı, mülkiyet merkezli siyasal bir politik hat üzerindedir.

1.4. Siyasal Katılım Kavramı

Halk yönetimi olgusunun siyasal katılım kavramına dönüşümü, birçok yazar ve düşünür tarafından farklı açılardan ele alınmıştır. Siyasi ideolojiler üzerinden şekillenen bu incelemeler; siyasal katılım kavramının tanımı, kapsamı, alanları ve düzeyleri konusunda farklı yorumlamalara sebebiyet vermiş ve sonucunda bir uzlaşa sağlanamamasına neden olmuştur. Liberal doktrin tarafından şekillenen siyasal katılım kavramının tanımı, alanları ve düzeyleri konularında yazar ve düşünürler tarafından bir uzlaşa sağlanamamasına rağmen nasıl bir ortamda siyasal katılım olgusundan bahsedilebileceğini belirleyen unsurlar konusunda geniş ölçekte bir mutabakat söz konusudur.

Yönetilenlerin, yönetenleri etkileyebileceği bir ortamın oluşması için bazı gereksinimler bulunmaktadır. Eroğul'a göre bunlar (1991: 41-42);

- Yöneten ve yönetilenlerin bir arada yaşayabilecekleri bağımsız bir devlet yapısı.

- Yönetenler tarafından devlet sınırları içerisinde yönetilenlerin can güvenliklerinin sağlanma görevinin ifası.
- Siyasal erk tarafından benimsenen ideoloji doğrultusunda oluşturulan yapının değerlerini, davranış kalıplarını ve düşünce dünyalarını yeni nesillere aktararak siyasal toplumsallaşmanın oluşumunu sağlayacak bir eğitim sisteminin varlığıdır.

Siyasal katılım kavramının tanımı ve kapsamı konularında bir uzlaşma ortamının yaratılamamasının en büyük nedenlerinden biri olarak, eşitlik ilkesinin başta liberal ve sosyalist teori olmak üzere çeşitli ideolojiler tarafından farklı yorumlanması gösterilebilir. Farklı yönetim modellerinin farklı anlamlar yüklediği eşitlik ilkesi ile siyasal katılım teorisi arasındaki bağın çok kuvvetli olması, uzlaşma ortamının sağlanamamasında önemli bir rol oynamaktadır (Bachrach ve Botwinick 1992: 23).

Siyasal katılım ve eşitlik ilkesi arasındaki yakın ilişki katılım kavramının yorumlanmasında kilit rol oynamaktadır. Rousseau'ya göre (1987: 47) eşitlik ilkesi, toplumsal sözleşmenin uygulanabilmesi açısından çok önemlidir. Buna göre toplumun tüm üyeleri sözleşme ile birlikte yaşam hakkını elde etmiş oldular. Ardından adalet teolojisi ilişkisi sonlandırılıp hak ve özgürlükler eşitlik ilkesi üzerinden inşa edilen yasama organına dayandırıldı. Bu yaklaşım eşitlik ilkesini dışlayan bir yasama organının adaleti sağlayamayacağı ve bunun sonucunda özgür olmayan bireylerden oluşan bir toplumun meydana geleceği varsayımına dayandırılmaktadır (Rousseau 1987: 64).

Rousseau'nun da belirttiği üzere (1987: 99) eşitlik ilkesi üzerinden inşa edilmiş bir toplumda yönetilenlerin, yönetim faaliyetlerine katılım sağlamaları iyi yönetimin göstergeleri arasındadır. Gerçek bir katılımın tam anlamıyla mümkün olamayacağını çünkü kamu yönetimini sağlamak için vatandaşların sık sık toplanamayacağını belirten Rousseau, vatandaşların kurullar oluşturarak katılım alanlarını zenginleştirebileceklerini ifade etmektedir (Rousseau 1987: 80). Rousseau, bu çözümlemesiyle halk yönetimi anlayışının siyasal katılım kavramına dönüşümünün öncüleri arasına girmiştir. Rousseau'ya göre (1987: 80) inşa edilecek kurullar, toplumsal ilişkilerin eşitlik anlayışı üzerinden örgütlenilmesini sağlayacak ve bu da demokrasinin gelişiminde önemli rol oynayacaktır.

Bir diğ er toplum sözleşmeci si olan Hobbes ise yönetim mekanizmasını bireysel güvenlik konusu içinde değerlendirerek hak ve özgürlükleri doğal hal olarak gördüğü savaş durumu tehdidi nedeniyle sınırlamakta sakınca görmemektedir (Hobbes 1651: 103). Hobbes’a göre (1651: 105-106) tüm yönetilenler; hak ve özgürlükleri dâhil tüm benliklerini, tek bir kişi veya bir azınlık grubuna devrederek çok güçlü bir yapının oluşmasını sağlamaktadırlar. Bu yapı, hem güvenliği sağlamakta hem de topluluğa huzur ve mutluluk bahşetmektedir.

Tüm yönetilenlerin yetkisini alan kişi egemen, yönetilenler ise uyruk pozisyonunda yaşamlarını devam ettirmektedirler (Hobbes 1651: 110). Katılım kavramına dışlayıcı bir anlayış içeren bu yaklaşım, eşitlik ilkesini de Rousseau’dan farklı bir anlayışta ele almaktadır.

Yönetilenlerin; tüm hak, yetki ve benliklerini yönetenlere devrettikleri için eleştiri haklarını da yitirmeleri üzerinden temellenen bu bakış açısı, yönetilenlerin, yöneten azınlığın içinde eritildiği bir eşitlik ilkesi üzerinden inşa edilmiştir (Hobbes 1651: 109). Martinich’in de Hobbes biyografisinde belirttiği üzere (2013: 260) eşitlik ilkesinin yalnızca doğa durumunda uygulanabileceğini ifade eden bu yaklaşım; yönetilenlerin, söz ve karar haklarına sadece doğa durumu tasvirinde kullanılan karmaşa ortamında sahip olabileceklerini öngörmektedir.

Liberal teorinin kurucu babalarından olan Locke ise (2012: 9) eşitlik ilkesinin, egemen gücün bulunmadığı doğa durumu ortamında var olabileceğini ifade etmektedir. Locke (2012: 68); halkın onayıyla kurulacak yönetimin, en iyi yönetim şekli olacağını ifade etmektedir. Görüldüğü üzere yönetilenlerin siyasal katılımlarının onay yetkisi ile sınırlandırması anlayışının kökleri, liberalizmin kurucu babalarına kadar dayanmaktadır.

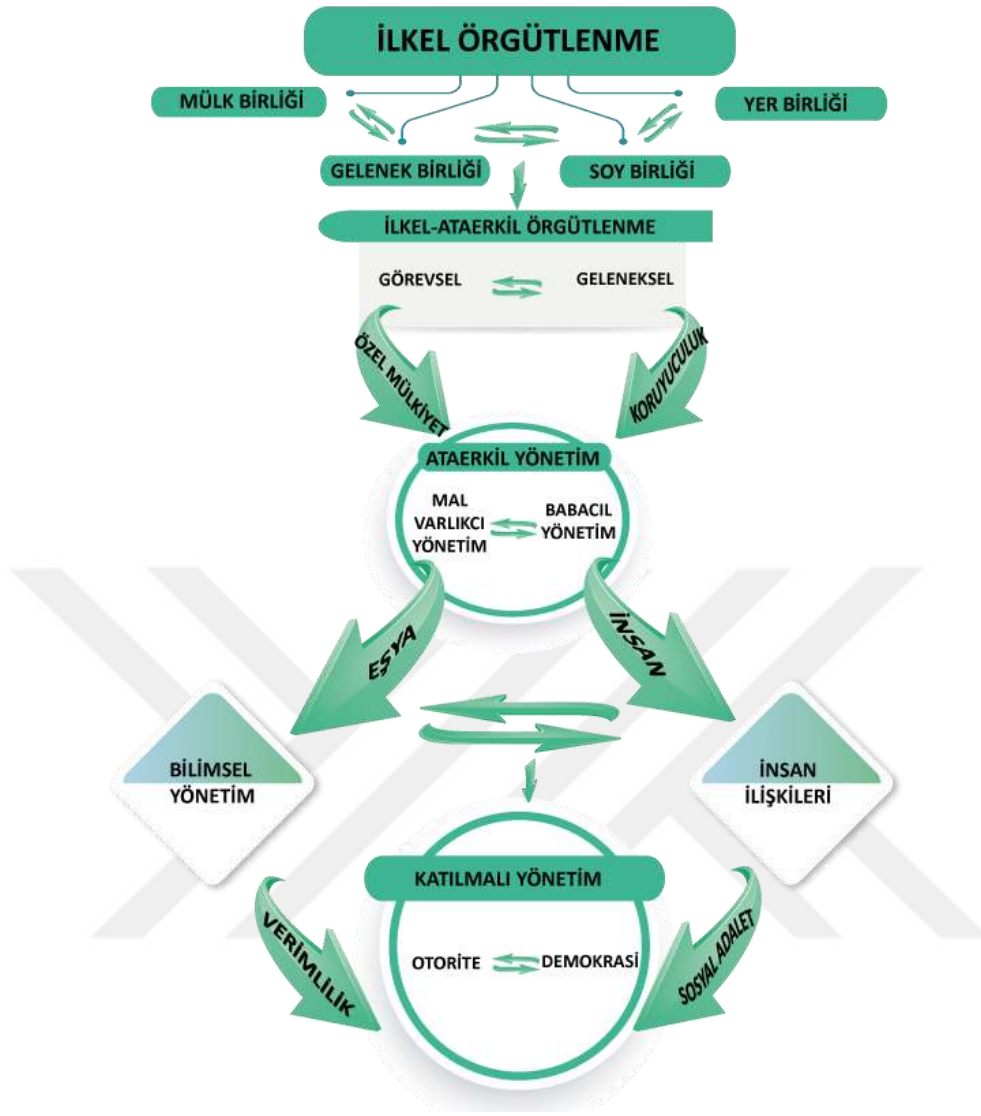
Liberal doktrinin gelişiminde önemli bir role sahip olduğu düşünülen Abraham Lincoln, meşhur “Gettysburg Söylevi”nde; “*halkın, halk tarafından, halk için yönetimi*” ifadelerini kullanarak liberal demokrasilerde katılımın sınırlarının genişletilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur (Lincoln ve Lambert: 1909: 403).

Toplum s zleşmecilerinin farklı yorumlamaları ışığında şekillendirmeye çalıştığımız eşitlik ve katılım kavramları arasındaki ilişki, dünya tarihini derinden etkileyen devrimler ile belirginleşmiştir. Eroğul’un da ifade ettiği gibi eşitlik ilkesinin

algılanışını değiştiren dört büyük devrim, siyasal katılım kavramının şekillenmesinde büyük pay sahibidir. İngiliz devrimi ile kralın yetkilerinin sınırlandırılması ve temsili demokrasinin nnn açılması, Amerikan Devrimi ile bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin kısıtlanamayacağının vurgulanması, Fransız Devrimi ile genel iradenin ön plana çıkması ve Sovyet Devrimi ile yöneten - yönetilen ilişkilerinde büyük bir dönüşüm yaşanması eşitlik ve katılım arasındaki bağı kuvvetlendirmiştir (Eroğul 2012: 227-228).

Siyasal iktidarların meşruyetlerini yönetilenlere dayandırması, burjuvazinin bir sınıf olabilme hüviyetine erişmesi ve liberal teorinin egemen konuma ulaşmasıyla birlikte; siyasal katılım kavramı yönetme eyleminin bir parçası haline gelmiştir (Bowles & Gintis 1982: 52-53). Bunun sonucunda, demokratik olmayan modern rejimler bile meşruyetlerini teolojik ya da kutsal kan iddiasının bulunduğu hükümdarlık anlayışına göre temellendirmek yerine, yönetilenlerin iradesine dayandırmayı tercih etmek zorunda bırakılmışlardır (Chatterjee 2006: 53).

Gerek tarihsel süreç içerisinde katılım kavramının yaşamış olduğu evrimsel dönüşüm gerekse farklı siyasal ideolojilerin kavramı algılayışı ve yorumlamasındaki ayrılıklar, siyasal katılım kavramı kapsamının derinliği hakkında tartışmalara sebebiyet vermektedir.

Şekil 1. Katımlı Yönetim İdeolojisinin Tarihsel Kökenleri, Evrimi ve Boyutları Kanosunda Bir Model Denemesi

Kaynak: Fişek, Kurthan. 1977. Yönetime Katılma. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Yayınları no: 1

Katılım kavramı, “etkinlik” sözcüğü üzerinden de okunabilir. Etkinliği biçimlendiren, geliştiren, güçleştiren veya kolaylaştıran koşulların incelenmesi siyasal katılım kavramının çözümleme sürecinde kilit rol oynamaktadır (Eroğul 2017: 230). Kalaycıoğlu (1977: 163); siyasal katılım çözümlemesini yönetilenlerin, yönetenlerin kararlarını etkileyebilecek olgunluğa erişmesi olarak gerçekleştirmektedir. Kahraman da kavramı aynı perspektiften analiz ederek (2011: 48) siyasal katılımı; vatandaşların, devletin farklı kademelerdeki faaliyetlerini etkileme gücü üzerinden yorumlamaktadır.

Bu doğrultudan hareketle halk yönetimi olgusunun dönüşüme uğramasıyla şekillenen siyasal katılım kavramı; devlet yönetimine katılım ile eş anlamlı değerlendirilip yönetim organına, yönetilenlerin etki edebilmeleri şeklinde tanımlanabilmektedir (Eroğul 1991: 13). Soysal (1968: 47) da, yönetilen sınıfın yönetim faaliyetlerinde rol almasını sağlayan etkinlikler bütünü üzerinden bir katılım kavramı çözümlemesinde bulunmaktadır.

Bu bağlamdan hareketle siyasal katılım kavramı, vatandaşların yönetimini etkileyen faaliyetlerinin tümü şeklinde ifade edildiğinde çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu alanın daraltılması sonucu ile katılım konusunun daha iyi anlaşabileceğini düşünen Özbudun ise (1976: 3) sonsuz genişlikteki bu alanı, demokrasi kavramı çerçevesi içerisinde sınırlandırarak kavramı sadeleştirme yolunu seçmiştir. Bu anlayışın temelini kitlelerin yasal yollardan siyasal katılım faaliyetlerine iştirak etmesi oluşturmaktadır.

Siyasal katılım kavramı hakkındaki tartışmaların odak noktalarından biri, kavramın birey merkezli mi yoksa toplumsal bir olgu mu olduğu üzerine yoğunlaşmaktadır. Fişek'e göre (1977: 3) diğer tüm yönetim modelleri gibi siyasal katılım kavramı da toplulukların ihtiyaçları doğrultusunda inşa edilmiş bir model olmakla beraber; katılımın toplulukları dönüştürücü gücü, kuramın bireyler tarafından benimsenme seviyelerinde aranmalıdır. Fişek (1977: 35-36), yönetime katılma kavramının muğlaklığını sonlandırabilmek adına yönetim kelimesini "*otorite, sorumluluk ve denetim kavramlarının uygulanmasında düğümlenen bir yönetsel eylemler dizisi*" olarak tanımlayıp yönetime katılmayı ise "*işçilerin kararlara katılımları, işçilerin icra süreçlerine katılmaları, işçilerin kontrole katılmaları*" üzerinden yorumlamaktadır.

Van Deth ise daha geniş bir yelpazeden yönetime katılım çözümlemesini yapmaktadır. Van Deth'e göre (2014: 351) bireylerin belirli aralıklarla yönetenleri seçme faaliyetini gerçekleştirmek adına yapmış oldukları oy verme işleminden, uygulanan siyasal sistemi şiddet yoluyla değiştirme girişimlerini içine alan gerilla faaliyetlerine kadar geniş bir alan katılım faaliyetlerini kapsamaktadır. Eroğul da kavramın kapsamını (1991: 165), protesto gösterisi sırasında bir siyasi önderin kuklasının yakılmasından iş yeri yönetiminin kararlarına karşı çalışanların toplu halde

saçlarını kazıtmalarına kadar geniş bir alana yayılabileceği üzerinden açıklamaktadır. Kapani de benzer bir şekilde siyasal katılım kavramı kapsamının geniş bir çerçevede değerlendirilmesi gerekliliğini ifade etmektedir. Kapani'ye göre (2016: 144) siyasal katılımın kapsamı; toplumsal olaylara karşı küçük bir ilgiden, büyük toplumsal hareketlere kadar geniş bir alan içerisinde olup yalnızca oy kullanma faaliyeti ile sınırlandırılmaz. Kapani'nin siyasal katılım çözümlemesi; politik alan içerisinde cereyan eden olayları takip etmek, bu olaylara karşı tavır belirleyebilmek, olayları akıl süzgecinden geçirebilmek adına bilgi edinmek ve sonucunda siyasal alana belirlenen sınırlar dâhilinde müdahale etmek üzerinden temellendirilmektedir (Kapani 2016: 144).

Siyasal katılım kapsamının belirlenmesini kolaylaştırabilmek adına, siyasal katılım kavramının ne olmadığı ve neleri kapsamadığı sorularının yanıtları aranarak kavramın doğru bir düzlem üzerinde çözümlenmesi sağlanabilir. Genel kanı olarak öz yönetim ve katılım kavramları birbirleriyle eş değer görülmektedir. Ancak, sosyalist öz yönetim ve siyasal katılım kavramları farklı yönetim modellerinde ortaya çıkmakta ve yönetme eylemine çok farklı açılardan yaklaşmaktadırlar (Fişek 1977: 42). Fişek'in de belirttiği gibi (1977: 41-42) siyasal katılım kavramının çerçevesi mülkiyet hakkı sınırları dâhilinde çizilmiştir. Liberal demokrasilerin bir ürünü olan siyasal katılım; siyasal iktidar ve yönetilenler ilişkisini, işçi ve işveren ilişkisine benzer bir örgütlenme yapısı içerisinde ele almaktadır.

Öz yönetim kavramı ise yöneten – yönetilen ilişkilerinde köklü dönüşümlerin yaşanmasına olanak sağlamaktadır. Büyük düşünür Gramsci (1989: 9), sosyalizmi; burjuvazi tarafından sömürülen işçi sınıfının bir araya gelerek işçi demokrasisi öğretisini iktidara taşıdığı bir yönetim şekli olarak tanımlamaktadır. Sosyalist öz yönetim ise yaşamın ve emeğin örgütlü yapılar vasıtasıyla düzenlenerek bireylerin topluluk bilincine ulaşmalarının sağlandığı, işçiler tarafından işletmelerin devralındığı ve yönetildiği, siyasal iktidar dâhil tüm topluluklarda emeğin egemen güç konumuna erişmesiyle işçi demokrasisinin hayata geçirildiği bir yönetim stratejisi olarak tanımlanmaktadır (Bensoussan & Labica 2016: 734).

Öz yönetim kavramının kökleri işçi demokrasisine dayanırken siyasal katılım kavramı mülkiyet ilişkileri temelli liberal doktrin tarafından inşa edilmiştir. Bu

doğrultuda siyasal katılım kavramının kapsamının sınırlarının liberal öğretisi üzerinden incelenmesinin gerekliliği açık bir şekilde kendisini göstermektedir.

Bu doğrultuda, siyasal katılım kavramının kapsamı liberal demokrasilerde aranmaya devam edebilebilir. Dahl (1963: 57), kavramın kapsamını; ilgi, önemseme, bilgi ve eylem kategorileriyle sınıflandırarak birey odaklı bir yaklaşım tarzı benimsemektedir. Birey odaklı bakış açısı; kişilerin, yönetim mekanizmalarını etkileyebilme durumlarını ilgi, bilgi ve meraklarıyla doğru orantılı olacağı varsayımı üzerinden temellendirilmiştir. Liberal doktrinin birey merkezliyeti katılım kavramının kapsamında da kendisini göstermektedir.

1.4.1. Siyasal Katılım Kavramının Düzeyleri

Ünlü iktisatçı Keynes (1964: 383) “*The General Theory of Employment, Interest and Money*” adlı eserinin son cümlelerini çevresel koşullardan etkilenmediklerini iddia ederek apolitik bir kişilik sahibi olduklarını ya da düşünsel becerilerini kendi hayal güçleri yardımıyla geliştirerek bir ideoloji sahibi olduklarına inanan kişilere ayırmıştır. Bu tür insanları alaycı bir tavırla analiz eden Keynes; onları, geçmişlerinde bir düşünürün yazdıklarından etkilenerek kendi fikir dünyalarını oluşturduklarının farkına varamayan bireyler olarak değerlendirmektedir (Keynes 1964: 383). Yazar ve düşünürlerin tarihsel süreçten beslenerek inşa ettikleri çeşitli ideolojiler, farklı siyasal modellerin oluşumunda önemli rol oynamışlardır. Yönetenler, kendi düşün dünyaları ve yönetmiş oldukları topluluğun getirmiş olduğu tarihsel arka planlar eşliğinde kendilerince uygun olan siyasal modeli yönetilenlere dayatmaktadırlar.

Bu bağlamda, uygulanan sistemin devamlılığını sağlama adına yönetilenlere gerek eğitim ve toplumların tarihsel süreç esnasında icat ettikleri gelenekler yardımıyla gerekse zor kullanma gücünü arkasına alarak yönetilenlere uygulanan sistemi benimseyebilecek ya da kabullenmelerini sağlayacak politikalar üretmektedirler. Yönetilenlerin siyasal katılım düzeylerini bu politikalar ışığında yorumlamak, bireyselliğe hapsolmuş sığ bir siyasal alan analizinin önüne bariyer çekmek anlamı gütmektedir.

Liberal öğretinin halk yönetimi anlayışını ehlileştirme girişimi olarak okunabilen siyasal katılım kavramı, tarihsel süreç içerisinde farklı düzeylerde

uygulanma alanları bulmuştur. Liberal teorinin seçim odaklı yaklaşımı ve liberal demokrasilerin girmiş oldukları temsil krizini sonlandırabilme çabaları, siyasal katılım kavramının iki farklı ucunu oluşturmaktadır.

Bu doğrultuda, siyasal katılım düzeyleri zaman ve mekâna göre farklılıklar gösterebilmektedir. Buna paralel olarak kararların alım sürecinde yönetilenlerin oynamış oldukları rolün arka planında çevresel faktörlerin önemi de göz ardı edilmemelidir. Siyasal katılım konusunu çevresel faktörler üzerinden değerlendiren Milbrath ve Klein'a göre (1962: 53) çevresel değişkenler insanların kişilikleri üzerinde büyük pay sahibi olarak bireylerin katılım alanlarına karşı bakış açılarını şekillendiren asli unsurlardır. Bu kuram, bireylerin sosyal vatandaş olma gibi kişisel özelliklerinin katılıma etkisini dışlamamakla birlikte bu özelliklerin şekillenmesinde de çevresel faktörlerin önemine vurgu yapmaktadır (Milbrath & Klein 1962: 54).

Çevresel faktörlerin katılım düzeyi ve etkinliği konularında kilit rol oynadığını ifade eden Milbrath (1965: 18) siyasal katılma düzeylerini kolaydan zora doğru ayırma tekniğini kullanarak izleyici faaliyetleri, geçiş faaliyetleri ve gladyatör faaliyetler olarak üç kategoride ele almıştır. Çevresel faktörlerin etkisiyle şekillenen bu kategoriler; oy kullanma faaliyetini gerçekleştirmek, herhangi bir parti rozeti taşımak gibi düşük yoğunluklu olarak nitelendirilen eylemler izleyici faaliyetler olarak sınıflandırılmıştır. Bireyin kendi düşün dünyasına yakın gördüğü bir siyasal toplantı veya gösteriye katılması, bir partiye yardımda bulunması gibi eylemler geçiş faaliyetleri; seçim faaliyetlerine katılmak, siyasal partide görev ifa etmek, aktif bir şekilde parti üyeliği yapmak gibi yoğunluğu yüksek olan eylemler ise gladyatör faaliyetler olarak ifade edilmektedir (Söğütü 2010: 104).

Katılım kavramının düzeylerini birey üzerinden temellendiren anlayış, yönetilen bireylerin hem sistemin devamlılığını sağlayabilmeleri hem de kendi hak ve özgürlüklerini koruyabilmeleri için yeterli bilinç düzeyine ulaşmaları gerekliliğini vurgulamaktadır. Yeterli bilinç düzeyine ulaşan yönetilenlerin; yönetenlerin çizdiği sınırlar dâhilinde, katılım faaliyetlerinde etkin olabilecekleri görüşü bu anlayışın kilit noktalarından birisini oluşturmaktadır (Söğütü 2010: 102). Lukacs, yönetime katılım sürecinin bireysel bilinç üzerinden ele alınmasına eleştirel yaklaşmaktadır. Lukacs'a göre (1998: 77) bilinç kavramının bireylerin katılım düzeylerini etkileme konusunda

oynamış olduğu rol; toplumsal olguların, bireylerin bilinç seviyelerini etkilemesinden çok daha düşük seviyelerdedir. Bununla birlikte yönetilenlerin kendi aralarındaki sosyal, kültürel ve ekonomik durumlarının getirmiş olduğu statü farklılıkları; bireylerin katılım düzeylerini etkileyen temel faktörler arasında gösterilmektedir (Dietz 1998: 2-3).

1.4.1.1. Etkin Katılım

Liberal demokrasilerin temsil krizine karşı panzehir görevi üstlenmesi beklenen etkin katılım anlayışı; bireylerin kamusal bütçenin paylaşım ve denetim aşamalarında oynamış oldukları rolden, sokaklarındaki çöp sorununa kadar merkezi ve yerel yönetimlerde karar alım süreçlerinin her aşamasında yönetilenlerin aktif bir konumda oldukları bir sistem üzerinden inşa edilmiştir. Bu anlayışın, siyasal katılım faaliyetlerinin seçim günü ile sınırlandırılması gerekliliğine inanan yaklaşımlara karşı bir başkaldırı mı yoksa sistem içindeki küçük iyileştirme çabalarının bir ürünü mü olduğu konusunda tartışmalar devam etmektedir (Zavala 2006: 19).

Siyasal katılım kavramının kapsamı, liberal teorinin sınırları dâhilinde aranabilir. Liberal öğretinin şekillendirdiği “sınırlı katılım” ve liberal demokrasilerin temsil krizini sonlandırabilme çabalarının bir sonucu olan “etkin katılım” kavramları, siyasal katılım kavramını iki ayrı ucunu oluşturmaktadır. Etkin katılım anlayışı, liberal demokrasilerde siyaset alanlarının daraltılması ile birlikte sistemin meşruiyetinin sorgulanmaya başlanması bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve demokrasinin temsil krizine karşı yapılan eleştiriler doğrultusunda inşa edilerek sistem içi iyileştirme metodu olarak geliştirilmiştir (Yıldırım 2017: 52).

Liberal demokrasilerin temsil krizine cevap olarak ürettikleri etkin katılım anlayışı seçme ve seçilme olgusunun içerisinde sınırlandırılmamış ancak liberal doktrin sınırlarını aşamayan bir politik düzlem üzerinden inşa edilmiştir. Kışlalı (1995: 184); çağdaş demokrasilerde etkin siyasal katılımı çalışanların iş yerlerinde, öğretim üyelerinin ve öğrencilerin üniversite yönetimlerinde alınan kararları etkileyebilecek konumda olmaları gerekliliği üzerinden ifade etmektedir. Çukurçayır’a göre de (2000: 28) etkin katılım kavramı, özel sektörden kamuya tüm çalışanların karar mekanizmalarında aktif konumda olabildikleri, sendika ve derneklerde faaliyet

göstererek yöneten sınıfa karşı haklarını savunabildikleri; sosyal, siyasal ve ekonomik konularda edilgen durumda olmadıkları bir yaşam alanını kapsamaktadır.

Daver (1969: 203), benzer bir bakış açısıyla siyasal katılım kavramının kapsamının oy verme faaliyeti ile sınırlandırılmaması gerekliliği üzerinden etkin katılım anlayışını yorumlamaktadır. Yönetilenlerin yönetimi etkileyebilecekleri tek mecranın seçim sandıkları ile sınırlı olması sonucunda temsil krizi tartışmalarının açığa çıkmasının kaçınılmazlığı üzerinden etkin katılım kavramı inşa edilmiştir (Coşkun 2007: 30). Meydana gelebilecek temsil krizini engelleyebilmek adına etkin katılım anlayışı; yönetilenlere iş yerlerinden belediyelere, okullarından anayasa yapım sürecine kadar siyasi iktidarlar tarafından çizilen çerçeve dâhilinde karar alma süreçlerinde müdahil olabilme imkânı sunmaktadır.

Bazı yazar ve düşünürler etkin katılım anlayışını liberal demokrasilerin temsil krizine tepki olarak inşa edildiğini ve bu kavramın toplulukları liberal demokrasinin ötesine geçirebileceğini ifade etmektedirler. Baierle (2019: 284) sınırlı ve etkin katılımları, liberal politik hattın iki ayrı ucuna yerleştirmektedir. Liberal demokrasi içerisinde üretilen etkin katılım stratejisinin, liberal öğretiyi dönüştürücü yanı bu kuramın temel savı olarak gösterilebilir. Baierle'ye göre (2019: 283-84) bir tarafta yönetilenlerin karar verme süreçlerine etkin şekilde katıldıkları, alınan kararları etkileyebilecek yetkinliğe ulaştıkları ve bunun sonucunda doğrudan demokrasi yollarının yönetilenlere açıldığı dinamik bir siyasal model söz konusudur. Baierle (2019: 284) diğer tarafa ise sistem üzerinde yönetilenlere sınırlı katılım alanlarının bahsedildiği ve düzenin devamını sağlama adına yöneten - yönetilen ilişkilerinin zeminini zedeleyebilecek katılım hareketlerinin dışlandığı, feodal sistemin köklerini içinde barındıran bir yönetim anlayışını yerleştirmektedir.

Feodalizmin toplumsal ilişki örgütlenmesi olan serf – vassal anlayışından keskin kopuşlar yaşayamayan ve toplumsal ilişkilerini mülkiyet temelli oluşturan liberal demokrasilerde; geniş kitlelerin karar alıcı konumda bulunmaları, ekonomik ve siyasal sistemin sürekliliğini sağlayabilme adına tehlikelidir. Bu doğrultuda, yöneten sınıflar; yönetilenleri siyasal karar alma mekanizmalarından dışlayıcı politikalar üretmektedirler. Bunun sonucunda yönetilenler mahalle ve kentlerin yönetimlerinden uzaklaşarak yalnızca kendi özel alanlarına çekildikleri bir depolitizasyon süreciyle

karşı karşıya kalmaktadırlar (Roussopoulos 2019: 277). Uygulanan depolitizasyon süreci yönetilenleri kır ve kentlerin yönetim faaliyetlerinden uzaklaştırmış ve egemen sınıfın ekonomik ve siyasal alanlarda tek aktör olmasını sağlamıştır (Boratav 2004: 28).

Geniş halk kitlelerinin yönetim mekanizmalarından dışlanmalarıyla liberal demokrasilerin temsil anlayışı sorgulanmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda sistemin ekonomik ve siyasal sürekliliği yeni bir tehlikeyle yüzleşmek zorunda bırakılmıştır. Yöneten sınıfların kendi çıkarlarını ulusun çıkarları olarak göstermesi sonucu topluluklar üzerinde sınırsız tahakküm gücüne ulaşması, sistemin sorgulanmasını beraberinde getirmiştir (Ataay 2003: 138). Her ne kadar sosyalizmin ve onun yönetim stratejisi olan öz yönetim anlayışının siyaset sahnesinde geri plana düşmesi liberal demokrasinin kendisini alternatifsiz görmesine sebep olsa da liberal demokrasilerin yaşamış oldukları temsil krizi sistem içerisinde iyileştirme mekanizmalarını devreye sokmayı zorunlu hale getirmiştir.

Liberal sistem içindeki çatlakları onarma görevi olarak tanımladığımız etkin katılım kavramı; toplulukları, yönetme mekanizmalarına dâhil edebilme yetisi sayesinde dönüşüm göstererek liberal demokrasiye bir alternatif konumuna ulaşma fırsatını yakalamıştır. Bu dönüşümü gerçekleştiren etkin katılım anlayışının özünü, liberal politikaların yönetilenler üzerinde uygulamış oldukları depolitizasyon süreçlerini sonlandırma düşüncesi oluşturmaktadır. Bu doğrultuda köy, mahalle ve kentleri harekete geçirerek yönetim faaliyetlerinin tabana yayılmasını sağlamak; kitlelere karşı yürütülen depolitizasyon politikalarını sonlandırma girişimleri üzerinden okunabilir. Roussopoulos'a göre de (2019, 275) etkin katılımın özü, adem-i merkeziyetçi bir yapı içerisinde mahalle örgütlenmelerinin tüm kente yayılarak doğrudan demokrasiye ulaşma çabalarında aranmalıdır.

Bumin (1990: 148), etkin siyasal katılım anlayışını; yönetilenlerin, yönetenleri etkileyebilecek bir güç haline gelerek yaşadıkları yerlerin ve kentlerinin biçimlendirilmesinde söz sahibi olduğu faaliyetler bütünü olarak tanımlamaktadır. Bu doğrultuda, yönetilenlerin kendi ev, mahalle ve kentlerinde yönetim noktalarına etkin bir şekilde müdahil olma girişimleri, siyaset sahnesinde bulunan aktörleri artıracak gibi siyasal kararların alım sürecinde de çoğulcu bir anlayış beraberinde

getirebilecektir. Bunun sonucunda, yönetenler ve yönetilenler arasındaki ayrım ortadan kalkmaya başlayacak ve yönetim faaliyetlerinde yönetilenler aktif rol oynayabileceklerdir (Soysal 1968: 50). Bu süreç, yönetilenleri siyasal aktör konumuna getirmenin yanı sıra değişen koşul ve şartların etkisiyle dinamik bir sistem oluşumunu da tetikleyebilecektir (Zavala 2006: 90). Zavala'ya göre (2006: 144) bunun sonucunda yönetilenler sadece düşüncelerini beyan etme özgürlüğüne sahip olmakla yetinmeyecek kendilerini doğrudan ya da dolaylı bir şekilde ilgilendiren tüm karar alma süreçlerine de katılım gösterebileceklerdir.

Morawski, etkin siyasal katılım anlayışını; geniş halk kitlelerinin karar alma mekanizmalarında aktif konumda yer almalarına olanak sağlayabilecek bir aşama olarak ele almaktadır. Morawski'nin çözümlemesine göre etkin siyasal katılım kavramından bahsedebilmek için mahalle ve kentlerin yönetim noktalarında aktif olmalarının yanında çalışanların da iş yerlerinde alınacak kararları etkileyebildikleri örgütlü bir güç konumuna ulaşmaları gerekmektedir. İş yeri kararlarının bir grup profesyonelle bırakıldığı, bürokratik bir örgüt yapısının hüküm sürdüğü ve üretim araçlarına sahip olmayanların alınan kararları etkileyemedikleri bir ortamda; etkin katılım anlayışının varlığını kabul etmek güçtür (Morawski 1991: 153-154).

Etkin katılım modelinin oluşum süreci, emekçilerin kolektif bir yapının bileşenleri olarak başta iş yerleri olmak üzere hayatın her alanında söz ve karar haklarına ulaşabilmelerini sağlayacak örgütlü mücadelelerinin bir sonucu olarak okunabilir. Sabuncu, (1985: 78) etkin katılımı; çalışan bireylerin örgütlenerek iş yerlerinde oluşturacakları topluluklar aracılığıyla alınacak kararları etkileyebilme girişimleri üzerinden tanımlamaktadır. Ek olarak bu örgütlenme faaliyetlerinin, bireylerin sosyalleşme ihtiyacını da karşılayarak birey – toplum bağlantısında önemli bir işlevi bulunduğu varsayımı da bu anlayışın temel ilkelerinden birisini oluşturmaktadır (Sabuncu, 1985, ss. 78-79).

Özuğurlu, sınıf bilincinin varlığının etkin katılım anlayışının kitleler tarafından benimsenmesi ve öz yönetim anlayışına dönüşmesi süreçlerinde önemli rol oynadığı görüşünü savunmaktadır. Bu anlayışa göre sınıf bilincine sahip olan emekçiler, benzer durumlarda kolektif tepkiler verebildiklerinde hem kendi sınıf kültürlerini oluşturabilecekler hem de politik alanda etkin olabilmeleri için gerekli olan sınıfsal

örgütlerini inşa edebileceklerdir (Özuğurlu 2011: 38). Mısır'a göre de (2010: 227) etkin katılım anlayışına ulaşılabilmesi ve aşılması süreçlerinde sınıf bilinciyle hareket eden işçi örgütlenmelerinin rolü büyüktür. Bu anlayış; siyasal katılım alanlarının ve düzeylerinin emekçilerin hak arama mücadeleleri ile gelişeceği, geniş halk kitlelerinin tüm siyasal kazanımlarının arkasında örgütlü mücadelenin payı olduğu görüşü üzerinden şekillenmiştir. Rueschemeyer, Huber Stephens ve John Stephens'in yazmış oldukları “*Capitalist Development and Democracy*” adlı eserde (1992: 270) etkin katılım anlayışının egemen olduğu tam demokratik bir yapıya geçişin ancak örgütlü güç olma özelliğine erişmiş işçi sınıfının siyasal alana müdahale etme yetisine ulaşmasıyla mümkün olabileceği vurgusunda bulunmaktadır.

Yönetim modelleri, emekçi sınıfların katılım hareketliliğini belirleyen unsurların başında gelmektedir. Huber'e göre (1980: 8) başta üretim araçları olmak üzere ülke ekonomisinin yatırım ve istihdam kaynaklarından sistem içerisindeki tüm önemli mekanizmaların kontrolüne kadar bütün süreçlerde örgütlü emek hareketlerinin varlığı, etkin katılım anlayışının teoriden pratiğe geçmesini sağlayacaktır. Bu geçişin arka planını ise yönetim modelleri ve ideolojiler oluşturmaktadır. Yönetim modelleri ve ideolojiler emekçilerin katılım yoğunluğunu şekillendirmektedir.

Tablo 1 .Emekçilerin Farklı Ekonomik ve Politik Modellerdeki Katılımı

SİSTEM	LIBERAL MODEL	OTORİTER KORPORATİZM MODELİ	BÜROKRATİK MERKEZCİ MODEL	DEMOKRATİK SOSYALİZM MODELİ
YÖNETİM	Poliarşi	Poliarşi Olmayan	Poliarşi Olmayan	Poliarşi
ÖRGÜTLÜ MUHALEFETİN MEŞRUTİYETİ	Yüksek	Düşük	Düşük	Yüksek
SİYASAL KATILIM FIRSATLARI	Tamamıyla Kapitalistlerin Belirlediği Sınırlar	Kapitalistlerin Belirlediği Sınırlar Dahilinde	Sosyalizm Ortamında Devlet Kontrolünde	Sosyalizm İlkeleri Işığında Belirlenen Sınırlarda
EKONOMİ	Kapitalistlerin Elinde	Kapitalizm İlkeleri Doğrultusunda Devlet ve Kapitalistler İşbirliğiyle	Devlet Kapitalizmi	Sosyalizm
ÜRETİM ARAÇLARININ MÜLKİYET BİÇİMİ	Özel	Özel	Kamusal	Kamusal
ÜRETİM ARAÇLARININ KONTROL YETKİSİ	Kapitalistlerin Tam Yetkili Oldukları	Devletin Kısmi Müdahalesi	Devlet Kontrolünde	Üretenlerin Üretim Araçlarında Tam Yetkili Olması
ÜRETİMDEN ELDE EDİLEN GELİRDEN HAK İDDİA EDEN ARACILAR	Kapitalistler	Kapitalistler ve Devlet	Devlet	Devlet ve Emekçiler

Kaynak: Evelyn Huber Stephens, The Politics of Workers' Participation, Academic Press, New York, 1980, s.9

1.4.1.2. Sınırlı Katılım

Sınırlı katılım kavramı, seçkin olarak tabir edilen zümrenin politika üretici ve uygulayıcı konumlarını kullanarak yönetilenlerin siyasal katılım faaliyetlerini dar bir çerçeve içerisinde kısıtlamasıyla vuku bulan bir anlayış olarak ifade edilebilir. Seçkin zümre üzerinden şekillenen bu anlayış, yönetme eyleminin yöneten – yönetilen etkileşimi sonucu oluşumuna ve geniş kitlelerin kolektif bir şekilde karar alım süreçlerine müdahil olmalarına karşıt bir yönetim stratejisi olarak çözümlenebilir.

Türk Dil Kurumu seçkin kelimesini “*Bir toplumda saygın ve etkin mevkilerde bulunan ve toplumun eğitim, ekonomi, siyaset, askeriye, din, sanat vb. alanlarıyla ilgili etkinliklerin denetimini elinde tutan kişi veya grup*” şeklinde tanımlamaktadır (TDK; 2021). Seçkin grup, elinde bulundurduğu politik güç vasıtasıyla güç paylaşımının önüne set çekebilmek adına, yönetilenlerin karar mekanizmalarında etkin olmalarını engelleyecek toplumsal bilinç oluşturma gayesi üzerinden örgütlenmişlerdir.

Lenin (1977: 40) “*Ne Yapmalı?*” adlı ünlü eserinde, kitlelerin kendi hayatlarını ilgilendiren konularda yönetenleri etkileyebilecek yeterlikte olamamalarının en önemli sebebini başta işçi sınıfı olmak üzere kitlelerin ve kitle önderlerinin yönetenler tarafından eksik ve yanlış bilince maruz bırakılmasında aramaktadır. Bu bilincin oluşması ve kitleler tarafından kabullenilmesi aşamalarında liberal teorinin önemli bir rol oynadığından söz edilebilir.

Liberal teorinin geliştiricileri arasında yer alan Schumpeter, Dahl, Sartori, Zakaria gibi düşünürler; yönetilenlerin kendi hayatlarını ilgilendiren konularda yönetenleri etkileyebilecek güce erişmelerini dışlayıcı bir anlayış içerisinde ele almışlardır. Bu görüşü savunanlar, yönetim faaliyetlerinin seçkin azınlık tarafından gerçekleştirilmesinin kargaşa ortamının önüne geçeceği varsayımı üzerinden doktrinlerini temellendirmektedirler (Schumpeter 1977: 219; Dahl 1963: 61; Sartori 1973: 21; Zakaria 1997: 30).

Liberal teori tarafından yönetilenlere, sınırlı bir siyasal alan bahşedilmesi üzerinden temellendirilen bu kuram; yönetme mekanizmalarını, yöneten sınıflar ile kısıtlamaktadır. Sınırlı katılım anlayışı, yönetilenlerin siyasal eylem ve faaliyetlerini seçme ve seçilme hakkı üzerinden çerçevelemektedir (Rogowski 1981: 296-98). İfade özgürlüğü, muhalefet olabilmenin güvence altına alınması, basın özgürlüğü gibi

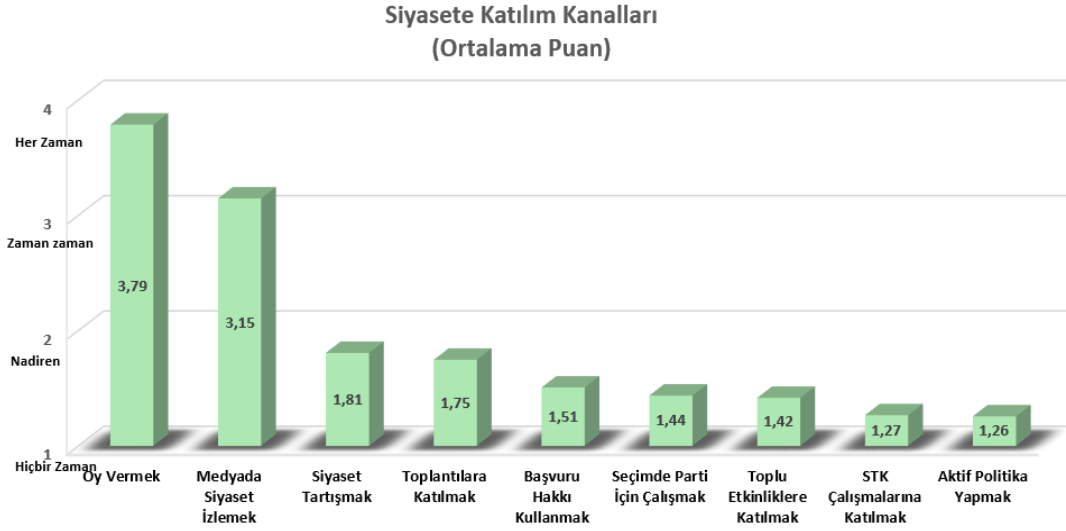
temel haklar ise zamanın ve mekânın ruhuna göre bu çerçevenin içerisinde yer alabilmektedir.

Hungtinton'a göre (1991: 5-6) topluluğun katılım faaliyetindeki rolü sadece seçme ve seçilme hakları ile sınırlandırılmalıdır. Yönetilenlerin, karar alma mekanizmalarında bulunmalarının karmaşa ortamına sebep olacağı görüşü üzerinden bir demokrasi eleştirisi yapan Hungtinton; siyasal katılımı açık ve güvenilir seçim kategorileriyle sınırlandırmaktadır (Huntington 1991: 8). Bu doğrultuda seçkin zümre tarafından, sistem içinde meydana gelebilecek sıkıntıları önlemek adına rıza ve istikrar kavramları kullanılarak yönetilenlerin siyasal katılıma dair hak ve özgürlükleri kısıtlanabilmektedir.

Pateman, yönetenlerin; yönetilenlere karşı rıza ve istikrar terimleri üzerinden uygulamış oldukları politikaları modern yönetim anlayışını benimseyen işletmeler üzerinden vermiş olduğu örnek ile açıklamaktadır. Pateman'a göre (1970: 68) işletme yöneticilerinin verimliliği artırma ve çalışanları ikna etme için kendilerinin almış oldukları kararları sanki çalışanların kararlarıymış gibi gösterebilme taktikleri, siyasal iktidarlar ve yönetilenlerin temsil ilişkisini açıklamak için iyi bir örnektir.

Sınırlı katılım anlayışının kısıtlı yapısı yalnızca yönetilenleri değil vatandaşlar tarafından meclise gönderilen temsilcileri de kapsamaktadır. Bu anlayışa göre seçmenler nasıl temsilcilerine saygı duyup onlara yapmaları gereken faaliyetler konusunda talimatta bulunamayacaklarsa meclise gönderilen temsilciler de aynı şekilde yürütme erkine tabii olacaklardır (Mumcuoğlu 1982: 24). Yönetilenler için siyasal katılımı seçme ve seçilme kavramı içerisinde sınırlayan bu anlayış, seçilen temsilcilerin de hareket alanlarını kısıtlayarak bu kişilerin siyasal aktör konumuna erişmelerine izin vermemektedir.

Türkiye'de büyük burjuvazinin örgütlü yapısı olan Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği yapmış olduğu seçim sistemi ve siyasi partiler araştırmasında liberal demokrasi adı altında yönetilen bir ülkedeki katılım kanallarını gözler önüne sermektedir.

Şekil 2. Siyasete Katılım Kanalları

Kaynak: Seçim Sistemi ve Siyasal Partiler Araştırması, 2001, cilt:1, İstanbul, TÜSIAD

Görüldüğü üzere liberal teori tarafından geliştirilen siyasal katılım kavramı, geniş halk kitlelerini karar alıcı mekanizmalardan uzaklaştırıp pasif bir rol sunarak kitleleri onay mekanizması kavramının içerisinde sınırlamaktadır.

Bu bilgiler doğrultusunda liberal teori tarafından inşa edilen sınırlı katılım kavramının, geniş halk kitlelerini yönetim mekanizmalarına dâhil etmediği aşîkârdır. Oysaki liberalizm, kelime anlamı olarak özgürlükten türetilen ve mutlakiyetçi rejimlerin tüm siyasal gücü merkezileştirmesine tepki olarak doğup gelişen bir doktrin olarak geniş kitleler tarafından kabul edilmektedir.

Bununla birlikte eşitlik anlayışını fırsat eşitliği kavramı içerisinde eriten, sınıflar arasındaki çelişkinin artmasını sağlayacak politikalar üreten, üretim araçlarının kontrolü konusunun yönetilenleri aşan bir olgu olduğunu iddia eden liberalizm öğretisinin, kitleleri yönetme eylemine teşvik ettiği savında bulunmak güçtür (Birler 2017: 313). Çünkü sınıfsal farklılıkların ortaya çıkarmış olduğu tabakalı toplum yapısı, seçkin olarak değerlendirebileceğimiz ayrıcalıklı sınıfın tahakkümü altında şekillendirilmiştir. Ayrıcalıklı sınıf tarafından şekillendirilmiş politik hattın toplumun tüm bileşenlerine eşit ve etkin katılım ilkeleri doğrultusunda imkânlar sağlaması güçtür (Bay 2019: 238). Bunun sonucunda ise yönetilenlerin, katılım mekanizmalarına etkisi kısıtlı bir şekle bürünebilmektedir.

Boran (2010: 423), yönetilenlerin belirli aralıklarla kendi yerel ve merkezi temsilcilerini seçmesi ile sınırlandırılan anlayışın; yönetilenleri sistem içerisinde pasif bir konuma getirdiğini ifade etmektedir. Ayrıca, siyaset alanının yüksekte örgütlenmesinin sonucu olarak yönetilenlerin günlük yaşamlarını etkileyen olayların değersiz işler gibi algılanmasının sağlanması politika yapıcılarının kontrolünde bir yaşam alanını beraberinde getirmektedir. Yaşadığı mahallenin sorunlarından çocukların okuldaki öğretimlerinin planlanmasına, iş yerlerindeki karşılaştıkları sorunlardan şehrin sağlık faaliyetlerindeki yeterliğine kadar hayatın her alanında söz ve karar hakları ellerinden alınmış bireylerin yaşadığı topluluklar; yönetici sınıfların tahakkümü altında yaşamlarını sürdürmek zorunda bırakılmışlardır (Boran 2010: 423).

Kuşkusuz ki Marx'ın devletin sönümlenmesi olarak belirttiği duruma kadar yöneten – yönetilen ilişkileri yönetenlerin inşa ettikleri politik hat üzerinden şekillenecektir. Ancak bu süreç içerisinde; yönetilenlere sınırlı bir siyasal alan bahşetmek ve karar mekanizmalarını küçük bir azınlık grubuna devretmek, kitlelerin siyasal sisteme ve kendi çevrelerine yabancılaşmalarına neden olabilmektedir.

Marx (2013: 21), yabancılaşma olgusunun meydana gelişinin arka planını; ürettiği mal ve hizmetlerle zenginliğin yaratıcısı olan işçilerin ürettikleri mal ve hizmet kadar yoksul duruma düşeceklerini, ürettikleri metaların sayısı arttıkça kendilerinin ücretlerinin düşeceğini, nesneler dünyası değer kazandıkça yönetilen bireylerin değerinin düşeceğini ifade ederek açıklamaktadır. Sennett'e göre (2008: 10-11) bu sürecin sonunda başkaları tarafından değer görmeyen ve katılım alanlarından dışlanan bireylerde karakter aşınması meydana gelebilmektedir.

1.5. Siyasal Katılım Alanlarının Gelişim Sürecini Etkileyen Faktörler

Siyasal katılım alanlarının siyasal modeller tarafından şekillenebilmesi için asgari bazı gereklilikler bulunmaktadır. Eroğul (2017: 231), bu gereklilikleri; seçim olgusunun güvenilirliği, örgütlenme özgürlüğü, belirli kıstasları taşıyan her yurttaşın yönetme eylemine aday olabilmesi, adil ve güvenilir bir yargı sisteminin bulunması, basın hürriyeti gibi hak ve özgürlüklerin varlığı üzerinden ifade etmektedir. Yönetilenlerin temel hak ve özgürlükler bakımından yoksun durumda bulunmaları, kararlarını başkalarının iradelerine teslim edeceği gerekçesiyle katılım alanlarının varlığını geçersiz kılabilir.

Liberal teoride, yönetilenlerin temel hak ve özgürlüklere ulaşabilmesinin önündeki engellerin kaldırılması ve katılım alanlarının belirlenmesi yönetici sınıfların sorumluluğu altındadır. Roberts (2004: 322), siyasal katılma alanlarının; yönetme eylemini kimlerin gerçekleştireceği ve seçilen kişilerin yönetme eylemi esnasında hangi ilkeleri kullanacağı sorularının cevaplarına göre belirlenebileceğini ifade etmektedir.

Yöneten sınıflar tarafından yönetilen topluluklara farklı görev, yetki ve sorumluluklar dayatılmaktadır. Roberts'e göre (2004: 330) mutlakiyetçi yönetimlerde, yönetilenler yalnızca tebaa olarak değerlendirilirken piyasa bakış açısını merkezine alan liberal demokrasiler ise geniş halk kitlelerine müşteri rolünü sunmaktadır.

Bu anlayışa göre başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere dünyanın büyük bir bölümünde, liberal öğreti hâkimiyeti altında temsili hükümet sistemi aracılığıyla seçkin olarak tanımlanan sınıf karar alma mekanizmalarının tek yetkili organı durumundayken yönetilenler ise müşteri rolü ile sınırlandırılmaktadır (Roberts 2004: 322). Ancak bu sistemde karar alma mekanizmalarından gittikçe uzaklaşan bireyler tüketici olarak tanımlandığı müşteri rolünde bile karar verici konuma erişememektedirler. Schumpeter'in ifade ettiği gibi (1977: 190) tüketicilerin üreticileri etkilemesi beklenirken reklamcılık gibi teknikler vasıtasıyla tüketiciler, bu sefer de üreticilerin boyunduruğu altına girmektedirler. Tüm bu süreçler katılım alanlarının işlevsizleştirilmesi sonucunu beraberinde getirmektedir.

Liberal teorinin şekillendirdiği sınırlı katılım anlayışına göre yönetilenlerin kararlara katılım konusunda etkin bir konumda olması süreç içerisinde profesyonel yöneticilik kavramının inkârına sebep olacaktır (Demirci 2010: 28). Bunun sonucunda ise yönetme erkinin kim olduğu sorusunu yanıtlamak güçleşecek ve kargaşa ortamının hâkim olduğu bir düzen ortaya çıkacaktır.

Sınırlı katılım anlayışına göre yönetilenler seçme ve seçilme olgusu dışında karar verebilme yetkilerini yönetenlere devretmektedirler. Liberal öğreti sınırlı katılım anlayışı üzerinden katılım ve demokrasi gibi kavramları geri plana atabilmesinin dayanağını anayasal rejimin varlığında bulmaktadır. Anayasal rejimin yönetme erkine sahip kişileri denetleyebileceği kurgusu üzerinden inşa edilen bu doktrin, siyasal katılım alanlarının zenginleşmesine gerek görmemektedir (Birler 2017: 311-312).

Katılım alanlarından dışlanan yönetilenler ise sürecin sonunda Herbert Marcuse'nin "*Tek Boyutlu İnsan*" olarak tasvir ettiği karar verme mekanizmalarından uzaklaştırılmış ve yabancılaşma olgusunu yaşayan bireyler haline dönüşme riski ile karşı karşıyadırlar. Katılım alanlarından dışlanan bireylerin müşteri olarak tanımlandığı sistemde; kendilerini satın aldıkları ürünler ile özdeşleştirmekte, mutluluklarını otomobillerinde ve evlerinde aramak zorunda bırakılarak toplumdan kopuk bir halde kendi dünyalarında bir yaşam örgüsü oluşturma yoluna itilmektedirler (Marcuse 1990: 8).

Bu türden bir hayat anlayışı ise yalnızca kendini düşünen insanların var olduğu toplulukları meydana getirmektedir. Ranciere (2015: 24-25) bu durumun yalnızca maddi konularla ilgilenen sendikacıları, kendi kimliği dışındaki kimliklere arkasını dönen azınlık grup temsilcilerini, kadın haklarını temsilci kotasına indirgeyen feminist bireyleri, okulunda kendisini müşteri ile eş değer görüp müşteri her zaman haklıdır tezini ileri süren öğrencileri yarattığını ifade etmektedir. Bu şekilde yaratılan bireyler üzerinden yapılacak katılımı etkileyen faktörlerin incelenmesi konunun farklı boyutlarla tartışılmasını elzem hale getirmektedir.

Siyasal katılım alanları geleneksel ve modern yöntemler şeklinde iki grup üzerinden ele alınabilmektedir. Geleneksel yöntemler; seçimlere katılma, herhangi bir siyasi parti üyeliği ya da seçim kampanyalarında aktif görev alınması şeklinde sıralanabilmektedir (Çukurçayır 2000: 129). Modern yöntemler ise yönetilenlerin siyasi alana etki edebilmelerine olanak sağlayacak halk toplantıları, kent konseyleri, temsilci vasfına sahip kişinin geri çağırılması yolunun açıklığı, eşitlik anlayışını simgeleyen yuvarlak masa toplantıları, dilekçeler, mahalle toplantıları, yönetilenlerin oluşturduğu kurulların yönetme eyleminde aktif rol oynamasını sağlayacak yasal düzenlemeler, öğrenci birliklerinin okullarında işçilerin iş yerlerinde yönetme faaliyetlerine aktif katılımını sağlamak gibi ilkeler üzerinden inşa edilmiştir (Şinik 2009: 3).

Yönetilenlerin siyasi katılım alanlarının çeşitliliğinin belirlenmesinde, siyasi karar alıcıların etkin katılım anlayışını benimsemesi kilit rol oynamaktadır (Roberts 2004: 318). Bu doğrultuda katılım alanlarının belirlenmesinde kilit rol oynayan ve modern yöntemler olarak adlandırılan kent konseyleri, mahalle

toplantıları, temsilcilerin geri çağırılmasının yolunun açıklığı gibi kavramların oluşabilme sürecini siyasi ideolojilerden ayrı düşünmek beyhude bir çabanın ürünü olarak değerlendirilebilir. Bunun nedeniyse seçkin zümre olarak adlandırılan grubun yönetilenler ile yönetme eylemini kolektif bir tutum içerisinde ifa etmesini beklemenin güç olmasındandır (Demirci 2010: 26).

1.6. Siyasal Katılım Sürecini Etkileyen Faktörler

Siyasal katılım sürecini etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Alkan (1989: 54), katılımın oluşmasını etkileyen faktörleri; bireysel ve çevresel faktörler, aile, eğitim - öğretim, arkadaş grupları, yaş, cinsiyet, ait olduğu toplumsal sınıf gibi farklılıklar üzerinden ele almaktadır. Katılım kavramını etkileyen faktörlerin her biri kendi içerisinde birçok parametreler oluşturarak yönetilenlerin kararlara katılım sürecinin farklı boyutlarda tartışılmasına olanak sağlamaktadırlar.

Yönetilenlerin siyasal karar alma mekanizmalarında bulunmalarını etkileyen faktörler kadar bu faktörlerin oluşumunu sağlayan temel nedenlerin neler olduğu sorusunun cevapları da aranmalıdır. Siyasal katılımı etkileyen faktörlerin oluşum süreçlerini farklı yönetim modelleri üzerinden incelemek, katılım kavramını etkileyen faktörlerin arka planlarına ulaşılmasına olanak sağlayabilir.

Siyasal katılımı etkileyen faktörler ve yönetim modelleri arasında çok yakın bir ilişkinin varlığından bahsedilebilir. Örneğin cinsiyet konusunun kararlara katılım anlamında önemli bir faktör olarak değerlendirilmesinin arka planını belirlerken tarihsel süreç ve yönetim modellerini dışlayıp meseleyi kadınlar ve erkekler özeline indirgeyerek çıkarımlar yapmak, yanlış ve hatalı yönlendirmelerde bulunulmasına sebebiyet verebilmektedir.

Yönetim modelleri vasıtasıyla toplum genelinde oluşturulmaya çalışılan ortak bilinç, katılımı etkileyen faktörlerin hangi süreçlerden geçerek meydana geldiğini anlamamız konusunda önemli bir role sahiptir.

Bu doğrultuda sınıflı bir toplum yapısı içerisinde katılımı etkileyen faktörler çeşitli alt başlıklara bölünerek ele alınmıştır.

1.6.1. Gelir Eşitsizliği Faktörü

Toplum içerisinde gelir dağılımı konusunun nasıl yapılacağını belirleyen ana etken, yönetme erkinin ekonomik sistemler tarafından şekillendirilmiş politikalarıdır (Sönmez 1990: 10). Politika yapım sürecini yönlendirebilme yetkisine sahip yönetme erki, tarihsel koşullar ve üretim ilişkilerini algılama bilincine göre herhangi bir ekonomik sistemin yasalarının uygulayıcı konumunu üstlenir.

Fişek (1977: 46), siyasal katılımın düzey ve alanlarının zenginliğini belirleyen en önemli dış faktör olarak sosyo – ekonomik sistemleri göstermektedir. Bu sistemlerden biri olan sosyalizm, başta ekonomik olmak üzere, sosyal ve kültürel alanlarda eşitsizliği yaratan koşulları ortadan kaldıracak bir toplumsal düzen inşa etme aracı olarak yorumlanabilir (Lichtheim 1976: 9). Sosyalist sistem, gelir eşitsizliği olgusunu yok edecek düzenlemeleri ile geniş halk kitlelerini karar alım süreçlerinde özne konumuna getirmeyi taahhüt etmektedir. Plehanov (2015: 22-23); sosyalist devletin yasa yapım aşamasında tüm bireylerin, tüm komünlerin ve tüm derneklerin etkin rol oynayarak yasa yapıcı konuma ulaşmaları üzerinden yönetme eyleminin yapısındaki dönüşümü vurgulamaktadır.

Siyasal katılım kavramının inşacıları liberal sistem ise gelir eşitsizliği olgusunu sosyalizmden farklı bir şekilde yorumlamaktadır. Ünlü liberal düşünürlerden Hayek, liberalizmi fırsatlar üzerinden açıklamaktadır. Hayek’e göre bu sistem (2009: 209), bir şeyleri elde etmek için çabalayan bireylere fırsat kapılarını ardına kadar açmakta ancak o kişilere belli başlı güvenceler sunmamaktadır.

Liberalizm çözümlemesinde bulunan Sennett (2008: 84), liberal sistemde bireylerin hayatlarının her anında omuzlamak zorunda kaldıkları bir risk kavramıyla karşı karşıya bırakıldığı düşüncesindedir. Güçlü olanın riskleri bertaraf ederek yaşam mücadelesinden galip ayrılacağı tezi üzerinden kuramını temellendiren liberal sistem; piyasa düzenine de benzer bir bakış açısıyla yaklaşarak korumacı devlet anlayışını reddetmekte, piyasaya görünmez el dışında bir müdahaleye şiddetle karşı çıkmaktadır (Fişek 1977: 104). Bu türden bir yönetim anlayışı devlet organının görevlerini, hukuksal faaliyetler ve asayişin sağlanmasına indirgemekte, sosyal devletin vatandaşların karşılaşmış oldukları risklere karşı bariyer oluşturma çabalarına ise kökten bir karşı duruş göstermektedir (Erdoğan 2005: 30).

Sosyal devletin korumacılık anlayışına karşıt bir anlayış, sosyal ve ekonomik yönlerden güçsüz olan bireylerin süreç içerisinde durumlarının daha da kötüye gitmesini tetikleyici bir etki yaratabilir. Bauman (2014a: 16), bu süreci; piyasa ekonomisinin “paradan para kazanma yöntemiyle” eşitsizliği keskinleştirmesi sonucunda, yoksul kesimin süreç içerisinde daha da yoksullaşacağı varsayımı üzerinden açıklamaktadır.

Liberal doktrinin kırmızı çizgilerinden biri olarak mülkiyet hakkının korunması gösterilebilir. Bu durumu farklı bir perspektiften inceleyen Wallerstein (2000: 183), yoksul kesimin mülkiyet haklarının sürekli olarak kısıtlanması üzerinden kapitalizm ve liberalizm tarihi okuması gerçekleştirmektedir.

Birchfield’a göre (2009: 1-2) kapitalizm ve liberal demokrasi iş birliği zenginlik üretme konusunda önemli bir başarı elde etmiş olsa da bu başarısını zenginliklerin dağıtılması aşamasında tekrar edememiştir. Sönmez (1990: 12) bunun nedenini, emekçilerin üretmiş oldukları artık değerın üretim araçlarına sahip olan kesimlerce ve sermayedarlar arasında bölüşülmesinde aramaktadır. Emekçiler, kapitalizm ve liberal demokrasi iş birliği sonucunda milli gelirin üretim aşamasında başrol oyuncusu, dağıtım sürecinde ise figüran rolü ile görevlendirilmektedirler. Örnek olarak Türkiye’de 2002 yılında kişisel gelir açısından en düşük %20’lik dilimde yer alan emekçi ve işsiz hanelerin toplam gelirden aldıkları pay %5.3 iken en yüksek yüzde %20’lik düzeyde bulunan hanelerin toplam gelirden aldıkları pay ise %50.1’dir (Yükseler 2003: 3). Ayrıca Oxfam’ın raporuna göre dünya genelinde 2153 milyarderin toplam serveti dünya nüfusunun %60’ını oluşturan 4.6 milyar insanın toplam gelirinden fazladır (OXFAM: 2020).

Çift kutuplu dünyanın, SSCB’nin yıkılışı ile ortadan kalkmasıyla piyasa düzeni; dünya üzerindeki egemenliğini ilan etmiş oldu (Hayek 2009: 207). Ancak kapitalist sistemin gelir eşitsizliği olgusuna yaklaşımlarının tarihsel arka planını ve bu sistemin yaratmış olduğu etkileri Sanayi Devrimi tartışmaları üzerinden gerçekleştirmek, yönetilenlerin karar verici mekanizmalardan uzaklaşmalarını anlamlandırabilme süreçlerini kolaylaştırabilir. Ünlü düşünür Polanyi, kült haline gelen “*Büyük Dönüşüm*” adlı eserinde (2010: 80), sanayi devriminin yaratmış olduğu ilerleme ve zenginleşmenin emekçilerin hayatlarında büyük yıkımlara sebep olduğu

öz mlemesinde bulunmaktadır. Sanayi kentlerinin sağlıksız ortamında yaşıayan emekçiler, çalışma koşullarının insanlık onuruna uygun olmaması gibi sebeplerle hem yaşama yabancılaşıyor hem de aile bağlarından gittikçe uzaklaşıyorlardı (Polanyi 2010: 81). Simmel (1950: 413-414) de benzer bir açıdan bu durumu inceleyerek para ekonomisi ve zaman çizelgeleri hegemonyası altında yaşıayan bireylerin; yönetme faaliyetlerine karşı kayıtsız kalmaları üzerinden çözümlemesini temellendirmektedir.

Bu bilgiler ışığında siyasi katılımı önemli derecede etkilediği düşünülen gelir eşitsizliğinin arka planı, sanayi devriminde aranmaya devam edilebilir. Bu devrime ele alış şekli, günümüz liberalizmin açmazlarını değerlendirme konusunda farklı noktalara değinebilme olanağını beraberinde getirebilmektedir.

Sanayi devrimini, yalnızca zenginliğin artması; başta kömür, demir, pamuk olmak üzere birçok alanda atılımlar yapılması ve bunun da çalışanların ücretlerine olumlu yansıması gibi gelişmeler üzerinden ele almak gelir eşitsizliği kavramının kökenlerini ve bu kavramın yarattığı tahribatların okunmasına engel olabilir (Polanyi 2010: 81). Sanayi devrimi ile birlikte ocuk işçi sorunu, yoksul mahallelerin ortaya çıkışı, çalışma saatlerine kıyasla ücretlerin azlığı gibi toplumsal hayatı kökünden değiştiren unsurlar; geniş halk kitlelerine hayatta kalma mücadelesi dışında bir rol verilmesine engel teşkil etmekteydiler (Polanyi 2010: 81-82).

Gelir eşitsizliği ve liberal politikaların ilişkisinin tarihsel arka planını, sanayi devriminin getirmiş olduğu zenginlikler ile bu zenginlikleri yaratanların yaşamış oldukları tahribatlar üzerinden yorumlamak, yönetilenlerin yönetme mekanizmalarına olan yabancılaşmalarının sebepleri hakkında fikir sahibi olunmasını sağlayabilir. Yönetme erkine ve çevresine yabancılaşan bireylerin katılım faaliyetleri kısıtlanacaktır. Ayrıca Dahl'ın belirttiği gibi (1963: 61) katılım faaliyetlerinin, yönetilenler için gereksiz bir uğraş olduğu bilinci yönetenler tarafından geniş halk kitlelerine aşılanmaktadır.

Weber de konuya benzer bir bakış açısıyla yaklaşarak (2017: 18) liberal sistemin egemen olduğu bir devlet yapısında, bir bireyin siyaset yapabilmesi için varlıklı olması gerekliliğinin altını çizmektedir. Ancak gelişmiş dünya ülkeleri olarak adlandırılan ve refah ile zenginlik kavramlarıyla özdeşleştirilen ülkelerde dahi emekçi sınıfının yaşam standartları, işsizlik sorunu gibi konular gündemi meşgul ederken

siyaset sahnesinin yalnızca maddi gücü yüksek bireylere açılması, karar verme mekanizmalarını küçük bir grubun egemenliğine mahkûm bırakmaktadır.

Eroğul (1991: 124) bu sürecin sonunda, yönetilenlerin siyasal katılımlarında bir eşitlik durumunun yalnızca yasal çerçevede var olacağını; gerçekte ise işçilerin, işsizlerin, eğitimsizlerin, gençlerin ve kadınların karar alım süreçlerini etkileyecek güçlerini egemen sınıflara devrettiği bir yapının meydana geldiğini ifade etmektedir. Benzer bir açıdan katılım kavramını ele alarak karar alma mekanizmalarından geniş halk kitlelerinin dışlanmalarına eleştirel yaklaşan Güldiken (1996: 96), zengin ve ayrıcalıklı olmayan kesimlerin siyasal temsiline yönelik örgütlenmelerinin demokrasinin varlığı için hayati önem taşıdığına vurgu yapmaktadır.

Gelir eşitsizliğini normalleştiren mülkiyet hakkı temelli bir sistem, zenginlik oluşturma sürecinin sürekliliğini sağlayabilmek adına, piyasa kurallarının hâkim olduğu bir yapının zorunluluğuna vurgu yapmaktadır (Erdoğan 2005: 26). Bu yapının kitleler tarafından meşru görülmesi için yeterli zenginliğin yaratılamadığı bir sistemin gelir dağıtım aşamasına geçemeyeceği ve bunun sonucunda sosyal adalet anlayışının kökünden kazınacağı varsayımı ortaya atılmaktadır (İnce 2015: 94).

Bu anlayışa karşı piyasa kurallarının adaleti sağlayamadığı düşüncesinde olanlar ve sistemin dışlanmışları olarak görülen dünyanın dört bir yanındaki emekçiler, dâhil olmadıkları siyasal katılım alanlarını toplumsal hareketler ile dönüştürme çabası içerisindeyler (Birchfield 2009: 213). Bu türden hareketler, gelir eşitsizliği olgusunun katılımı etkileyen dezavantajlarını örgütlenme yolu ile aşmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda sınıflı toplumlarda sınıfları oluşturan kesimlerin bilinçleri ve bu bilinç çerçevesinde geliştirmiş oldukları tutum ve davranışlar, siyasal katılma faaliyetlerinin şekillenmesinde ana etken durumundadırlar (Eroğul 1991: 117).

Ancak, egemen olan sınıflar karşı tarafın katılım yoğunluğunu en alt seviyelere düşürmek için sahip oldukları aygıtları kullanarak temel hak ve özgürlükleri kısıtlayacak yasaklamalara yönelebilmektedirler. Eroğul'un belirttiği üzere (1991: 118) dünyada ve Türkiye'de egemen sınıflar tarafından işçi sınıfının ideolojisini yaymasını engellemek ve örgütlenme hakkı ile güçlenmesini önlemek için birçok kez yasaklama yolu seçilmiştir.

Yasaklamalar ve engellemeler sonucunda, emeğiyle geçinmek zorunda olan sınıflar yönetme erkinden uzaklaştırılarak ödüller piramidinin en altına yerleştirilmiş ve gelir eşitsizliği olgusunu normal algılamaları hedeflenmiştir (Ergil 1980: 90). Durumun normalleşmesini kabullenen emekçiler ve işsizler yaşadıklarını adaletsiz bulsa da karşı gelecek gücü kendilerinde göremeyerek yönetme eyleminden uzaklaşmaktadırlar (Ergil 1980: 91).

1.6.2. Cinsiyet Faktörü

Siyasal katılım üzerine yapılan çalışmalar yönetme erkinin erkek egemenliğine mahkûm bırakıldığını göstermektedir (Eroğul 1991: 103). Erkek egemen toplum yapıları; kadınları, başta siyasal hayat olmak üzere yaşamın şeklini belirleyen tüm karar alma mercilerinden uzaklaştırma eğilimini göstermektedirler.

Erkek egemen toplum yapısı, tarihsel süreç içerisinde zamanın ve mekânın ruhuna göre şeklini değiştirerek günümüze kadar hegemonyasını sürdürmeyi başarmıştır. O kadar ki Fransız Devrimi'nin ardından eşitlik ve özgürlük anlayışlarının dünya genelinde yayılması hedefiyle yazılan "*İnsan Hakları ve Yurttaşlar Bildirisi*" bile eril bir dille yazılarak kadınları geri plana hapseden bir anlayışı benimsemiştir (Schröder 1989: 263). Ancak bu yaklaşıma karşı gelen Olympe de Gouges, Rose Lacombe gibi kadın aktivistler "*kadının idam sehпасına çıkma hakkı varsa kürsüye çıkma hakkı da olmalıdır*" mottosu üzerinden "*Kadın Hakları Bildirgesi*"ni oluşturarak erkek egemen yapıya karşı mücadelenin fitilini ateşlemişlerdir (Bebel 1996: 302-303).

Kadınlar, hak arama mücadeleleri ile toplumsal ilişkilerin erkek egemen anlayış ile örgütlenmiş yazılı olmayan kurallarına karşı direnmektedirler. Buna rağmen günümüzde demokrasisi ile övünen ülkeler dâhil olmak üzere dünyanın hemen hiçbir yerinde kadın - erkek eşitliği yasal çerçevenin ötesine geçememiştir (Mitchell & Oakley 1984: 26).

Kadınları yönetim erkinden uzaklaştıran unsurlar ve bu unsurların kökenlerini incelemek, konuyu daha geniş bir açıdan değerlendirme fırsatına ulaşılmasını sağlayabilir. Kadınların siyasal katılımını oy kullanma faaliyetleri ya da yerel veya ulusal meclislerde temsilci olarak görev yapmaları üzerinden çözümlemeye çalışmak, sorunun dar bir çerçeve üzerinden ele alınmasına neden olabilir. Bunun yerine kadınların toplumsal değişimlerdeki düşünsel yönden oynadıkları rol ile sosyal ve

siyasal karar alım süreçlerindeki konumlarını incelemek, konunun daha kapsamlı tartışılması olanağını sunabilmektedir (Wedel 2001: 20). Ayrıca kadınlar için seçme ve seçilme olguları ile sınırlandırılmış dar kapsamlı bir inceleme bile yönetme erkinin erkek egemen yapısını gözler önüne sermektedir. Türkiye’de, 2020 yılında kadın vekil oranı %17,3 iken 1389 belediyede yalnızca 45 kadın başkan görev yapmaktadır (TUIK, 2020).

Kadınların yönetme erklerinden uzaklaşmalarını sağlayan faktörleri geniş çerçeveden değerlendirmek için yönetim modellerinden faydalanılabilir. Liberal sistemin bireyciliği yaşamın merkezine alan bakış açısı, kadınların siyasal ve sosyal hayatta arka plana itilmelerinin önemli bir sebebi olarak değerlendirilebilir. Barber (1995: 130) birey merkezli inşa edilmiş bir toplumsal yapının, değişim ve gelişim süreçlerini tamamlayamayacağı düşüncesine dayanarak liberal sistemin geliştirilmesine vurgu yapmaktadır.

Bu doğrultuda liberalizm öncesi gücünü doğaüstü varlıklardan aldığını iddia eden mutlakiyetçi yönetim şeklinin erkek egemen yapısı göz önünde bulundurulmalıdır. Mutkاليyetçi yönetim sonrasında, egemen konuma ulaşan liberal öğretinin kadın erkek eşitliğini sağlanmış kabul edip birey merkezli politikalar üretmesi, kadınların toplumsal yaşamda aktör konumuna ulaşamamasını sağlayan etmenlerden biri olarak değerlendirilebilir. Erkeklerin egemenliğinde olan toplumsal gücün, kadınlar ile bölüşümü yapılmadan bireyi kutsallaştırmak; güç dengelerinde değişim yaratılamamasına neden olabilmektedir. Bunun sonucunda denetim mekanizmaları ve karar alma mercilerinde cinsiyet ayrımcılığı olmaksızın eşitlik temelli bir temsil ortamı yaratabilmek söz konusu olamamaktadır (Wedel 2001: 23).

Cinsiyet ayrımcılığı olmaksızın eşitlik temelli bir temsil ortamı yaratamayan liberal öğretisi, toplumsal algıların dönüşümünü sağlayabilme konusunda da yeterli başarıyı gösterememektedir. Bu doğrultuda kadınların toplumsal hayattan soyutlanma işlevini yürüten çeşitli mitler, dünden bugüne sınırları aşarak toplumlardan toplumlara yayılabilmektedirler. Alkan (1989: 124-125) dönüştürülemez ya da dönüştürülmek istenmeyen bu algıları; çocuk yetiştirme kültürü, hikâye ve masalların çocuklara biçtikleri roller üzerinden incelemektedir. Cinsiyet eşitliğinin yakalanamamasına neden olan algılar, bireylere küçük yaşlardan itibaren görev ve sorumluluklar

dayatmaktadır. Kız çocuklarının yetiştirilmesinde anahtar kelime itaat iken erkek çocuklarının başarı kelimesinin büyüü altında yetiştirilmesi, toplumsal ilişkilerin inşası sürecinin üretiminin ve yeniden üretiminin erken yaşlardan itibaren başladığını gözler önüne sermektedir (Alkan 1989: 124-125).

Ayrıca kız çocuklarına hikâyeler ve masallar aracılığıyla biçilen toplumsal rol sevimlilik, pasiflik, çekingenlik ve benzeri kavramlarla ifade edilebilirken, erkeklere ise bilgelik, güçlülük ve kahramanlık özelliklerine sahip rol modeller sunulması, ataerkil düzenin sürekliliğini korumaya yönelik olduğu çıkarımını beraberinde getirebilir (Alkan 1989: 124-125).

Kadınların siyasal katılım faaliyetlerini etkileyen bir diğer unsur ise gelir adaletsizliği olgusudur. Toplumsal sınıflar ve bireyler arasındaki gelir adaletsizliği tarihsel süreç içerisinde sürekliliğini korumayı başarmış olsa da kapitalizm ve piyasa ekonomisi ile bütünleşmiş bir ilişki içerisinde olan liberal çağda gelir eşitsizliği inanılması güç boyutlara ulaşmıştır (Çelik 2004: 53). Erkeklerin egemen konumda oldukları toplumsal formasyonun arka planında, gelir eşitsizliği önemli bir rol oynamaktadır. Hem iş gücüne katılım oranlarında hem de ücret karşılaştırmaları bakımından kadınların erkeklerden daha düşük konumda olmaları (TUIK, 2020), liberalizmin feodal ve mutlakiyetçi ideolojinin kalıntılarını temizleyemediğini gözler önüne sermektedir.

Savran (2011: 282), kadınların “*emeklerini, bedenlerini ve kimliklerini*” erkek egemen yapıya devretmeleri üzerinden bir sistem tartışması ortaya koymaktadır. Bu tartışmada Hobbes’un “*Leviathan*” isimli yaratık tasviri aracılığıyla kadın – erkek ilişkileri farklı bir perspektiften incelenebilmektedir. Karar alma ve denetleme haklarının erkek egemen yapıya devredilmesi sonucu kanıksanmış bir sömürü ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte toplumsallaşma ve toplumun dönüşümü görevi erkeklere verilirken kadınların hayatı ev ile sınırlandırılmaktadır. Ev işi olarak adlandırılan faaliyetler ortalama bir ev kadınının yılda 3000 – 4000 saatini tüketmesine neden olmaktadır. Ek olarak kadınların aile için harcamış oldukları zaman ve emek düşünüldüğünde, toplumsal hayatın erkek egemen yapısının anlaşılması daha kolay olabilmektedir (Davis 1994: 207).

Eroğul (1991: 108 -109) eğitim eşitsizliğinin, kadınları toplumsal hayatta ve yönetme eylemlerinde ikincil konuma ittiğini ileri sürmektedir. TÜİK 2020 verilerine göre Türkiye’de okuryazar olmayan nüfus oranı (25+yaş) erkeklerde %1.2 iken kadınlarda %6.9 dur (TÜİK, 2020). Görüldüğü üzere konunun çok dar bir çerçeveden incelenmesi bile konu hakkında uzun tartışmalar yapılabilecek bilgiler sunmaktadır.

Ancak toplum içerisinde kadını arka plana atarak erkeğin egemen konumda olduğu patriyarka düzeninin sürekliliğini sağlamak, politik bir sürecin ürünü olarak değerlendirilebilir (Özgün 2017: 379). Hem kamusal alanlarda hem de yaşam alanlarında kadınların maruz bırakıldıkları eşitsizlikleri aşmayı ilke edinmiş siyasal modeller bulunmaktadır (Wedel 2001: 23). Bu modeller üzerinden yapılacak karşılaştırmalar cinsiyet eşitsizliğinin kökenlerinin daha iyi anlamlandırılabilmesine olanak sunabilir.

1.6.3. Kimlik Faktörü

Sosyal bilimciler arasında kimlik kavramının oluşum süreçleriyle ilgili büyük fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Bunun yanında, kimliklerin varlığı konusunda geniş çaplı bir uzlaşma ortamı söz konusudur (E. Özdemir 2014: 202). Kimlik kelimesini etimoloji yardımıyla incelediğimizde, Latince “aynı” anlamına gelen idem kökünden türetildiği gözükmemektedir (E. Özdemir 2014: 202).

Bauman’a göre kimlik (2001: 112), aynının, belirsizliğe karşı açmış olduğu bir savaştır. Bu çözümlemeye göre, birey; kendisini ait hissedemediği, hayata karşı aynı pencereden bakabilecek insanların bulunmadığı bir yaşam alanında kim olduğu üzerinden kimliğini sorgulama gereksinimi duyabilir (Bauman 2001: 112). Birey, sorgulama sonucunda çeşitli kimlikler ile kendisini özdeşleştirerek belirsizlik ortamına son vermek ister.

Sınıflı toplumlarda ekonomik konumdan cinsiyete, etnisiteden dini inançlara kadar çeşitli farklılıklar belirsizlik ortamını tetikleyebilecek unsurlar olarak ele alınabilir. Belirsizlikler içerisinde “aynı” sözcüğünden farklı birçok bağ yakalayabilen bireyler, grup aşamasına geçişin ilk adımını atmış olurlar. Özdemir, bu süreci (2014: 203); bireyler ve kolektif eylem faaliyetinde bulunan kesimlerin benzerlikler ve farklılıklar üzerinden etkileşime girmeleri şeklinde açıklamaktadır. Laclau ve Zac bu etkileşimi lord ve serf örneği üzerinden tasvir etmektedir. Laclau ve Zac’a göre (1995:

29) serflerin var olmadığı bir sistemde lord kimliği de anlamını yitirecektir. Bir lord kendi gerçekleri üzerinden hangi kararı almış olursa olsun bu karar yalnızca lord kimliğini değil serfin kimliği üzerinden de anlamlandırılmasını gerektirmektedir (Laclau&Zac 1995: 29). Bu doğrultuda yöneten – yönetilen ilişkilerinin şekillenmesinde, başta sınıfsal olmak üzere çeşitli kimliklerin önemli yer tuttuğundan bahsedilebilir.

Kimliklerin çeşitliliğinin belirsizlik yaratma ihtimaline karşın egemenler tarafından üst kimlik kavramı icat edilmiştir. Egemen sınıflar, bir üst kimlik inşa ederek farklılıkların etkilerini sınırlandırma yolunu seçmişlerdir. Örnek olarak Oran’a göre (1988: 153-154) Osmanlı Devleti’nde ümmet kavramı üzerinden bir üst kimlik icat edilmişken, Türkiye Cumhuriyeti’nde ise Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı bu görevi devralmıştır.

Ünlü (2019: 14), icat edilen üst kimlik üzerinden kendisini tanımlayabilen vatandaşların, çeşitli imtiyazların sahibi olabileceklerini ifade etmektedir. Bu imtiyazlar; toplumsal hayatın içerisine dâhil olma, iş bulma konusunda yardım, statü sahibi olmasını engelleyecek dış etkenlerin varlığını engelleme, psikolojik olarak kendisini üstün ve haklı görebilecek durumların oluşmasını sağlama gibi çeşitli durumları içermektedir (Ünlü 2019: 16).

Bu imtiyazlara sahip bireylerin yönetme mekanizmalarında yer bulabilmelerinin diğerlerine göre daha olası olmadığını söylemek güçtür. Bunun yanında egemen sınıfın kimliksel özelliklerinden farklılaştıkça “ceza” ve “tanınmama” olgusu ön plana çıkmaktadır (Ünlü 2019: 16-17). Ünlü’ye göre (2019: 17) tanınmama “ötekilere” özgü bir kavram iken “görmezden gelme” ise üst kimliğe sahip kişilerin kendilerine hak gördükleri bir davranış biçimidir. Güç hiyerarşisinin örgütlenme süreçlerinde tanınmama ve görmezden gelme gibi kavramların önemli rol oynadığı söylenebilir.

Yönetenler, yönetilenler içerisindeki gruplardan bazılarına karşı çıkarları ve görüşleri doğrultusunda ön yargılı davranarak kararlara katılımında dışlayıcı bir tavır takınabilirlerken kendi düşün dünyalarına yakın gördükleri grupları katılım konusunda cesaretlendirici eylemlerde bulunabilirler (Gallego 2015: 13). Örnek olarak vatandaşlık almış olsun ya da olmasın göçmenlerin siyasal katılım faaliyetlerine

erişimlerindeki farklılıklar yönetenlerin onlara bakış açılarıyla doğru orantılı bir şekildedir. ABD’de 2000 yılı seçimlerinde Anglo Amerikanların %70 i oy verme hakkına sahipken oy kullananların oranı %60 seviyelerini bulmuştur. Bunun karşısında Latin Amerikalıların % 35 i oy kullanma hakkına sahipken oy kullanan Latin Amerikalıların oranı % 28’de kalmıştır (Ginieniewicz 2007: 328-330).

Benzer şekilde Almanya’da gerçekleşen 2017 Federal Meclis seçimlerine göçmen kökenli olmayan Alman vatandaşlarının % 85’i oy verme faaliyetine katılırken göçmen kökenli vatandaşların oranı ise % 65’i göstermektedir. Göçmen vatandaşlar içerisinde Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkelerden gelen vatandaşların oy kullanma oranı % 77 iken Türkiye kökenli seçmenlerin oy kullanma oranı %54.4’tür. Türkiye ve AB dışından gelen göçmen vatandaşların oranı ise %51.9’da kalmıştır (Deutsche Welle, *Türkiyeli göçmenlerin*, 2021 Mart 9.)

Egemen sınıf ile ortak kimlik ilişkisi kuramayan gruplardan biri de etnik azınlıklardır. Azınlıklar, resmi olarak siyasal katılımlarını sınırlandıracak kararlar ile katılım alanlarından dışlanmamış olsa bile yapısal eşitsizlikler, ön yargılar ve egemen kimliğin altında ezilmenin yaratmış olduğu sarsıntılar neticesinde kısıtlı bir siyasal alana mahkûm bırakılmışlardır (Crowley 2001: 117). Bu gibi olumsuzluklar sonucunda, egemenin kimliğinden farklı etnisite ya da inanışa sahip olan gruplar azınlık etiketini bir tehdit unsuru olarak algılamakta ve bu etiketi reddetme yolunu seçebilmektedir. Türkiye’de Kürtler ve Aleviler bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Minorty Rights Group International 2007: 8).

Azınlık kimliğine sahip olanların birçoğu; hiçbir tehdit unsuru algılamadan ülkenin toplumsal, dinsel, iktisadi ve sosyal hayatına aktif bir şekilde müdahil olmak, kendi kültürlerini, dillerini koruyacak ve geliştirecek faaliyetlerde özgürce bulunabilmek, karar verici mercileri etkileyebilecek konumda olmak ve ortak kimliğe sahip olduklarını düşündükleri sınır ötesinde bulunan akrabalarıyla barışçıl ilişkiler kurabilmek gibi temel hak ve özgürlüklere sahip olmak istemektedirler (Çıvgın 2012: 304). Bu isteklerini hayata geçirmek isteyen gruplar ise örgütlenme yolunu seçerek sınırlı katılım anlayışının dönüşümü için mücadele etmektedirler.

Türk siyasal hayatı üzerinden Gayrimüslimlerin siyasal ve sosyal yaşamları incelendiğinde azınlık kimliğine karşı kısıtlamaları görebileceğimiz birçok örnek göze

çarpmaktadır. Bunlardan bir tanesi “Yeter, söz milletindir!” sloganıyla Türkiye’de siyasal hayata giriş yapan Demokrat Parti’nin (DP), iktidar olduktan kısa bir süre sonra Müslüman olmayan vatandaşların yaşam alanlarına karşı başlatmış olduğu kısıtlamalar gösterilebilir. Bu dönemde devlet tarafından azınlıklara; askeri okullara girişlerinin önlenmesinden, öğretim görevlisi kademesine yükselmelerine mani olmaya kadar çeşitli sınırlamalar dayatılmıştır.

Sonunda psikolojik şiddet fiziksel şiddete dönüşerek azınlık kimlik sahipleri 6-7 Eylül Olayları ile birlikte yok edilmiş ya da yok sayılmışlardır. (Aybala 2019: 104-108). Benlisoy’a göre (2018: 120) süreç içerisinde azınlık olan vatandaşların önce dilleri meydanlardan, sokaklardan silinmiş sonra ise kendileri “Vatandaş Türkçe Konuş” (1920’lerde başlayıp 1960’larda tekrardan gündeme gelen) gibi Türkleştirme politikalarıyla yok sayılmışlardır.

Egemen sınıflar, çeşitli ideolojilerin etkisi altında farklı üst kimlikler de yaratabilirler. Liberalizm, tüketim toplumu yaratma hedefine ulaşmak adına yönetilenlere üst kimlik olarak tüketici kimliğini aşılama gayreti içerisinde olabilir. Bu hedef uğruna tüketim ve mutluluk kavramlarının asla ayrı düşünülmemeyeceği tezini kitlelere dayatan liberalizm doktrini, mutluluğa ulaşmanın yegâne aracı olarak tüketim kavramını göstermektedir (Baudrillard 2008: 52-53). Liberalizm doktrini, tüketim toplumu hedefi doğrultusunda sınıfsal kimliklere karşı savaş açmıştır. Uluslararası siyasette yaşanan gelişmeler sonucu bu savaşta önemli mevziler kazanarak sınıfsal kimlik inşasını geriletmeyi başaran liberal sistem, sınıfsal kimlikten boşalan yere etnisite, cinsiyet, din gibi kavramların yerleşmesine ses çıkarmamıştır (Şen 2011: 88).

Özellikle 1960’lardan sonra kadınlar, azınlıklar, göçmenler gibi negatif ayrımcılığa maruz bırakıldığını düşünen kesimler kendi benzerlikleri üzerinden grup kimlikleri inşa ederek bu kimlikler vasıtasıyla örgütlenme yolunu seçmişlerdir (Bennett 2012: 21). Bu örgütlenme biçimi toplumsal hareketlerin sınıf odaklı çehresini tahribata uğratmış ve toplumsal hareketlerde özne tartışmalarının şiddetlenmesine neden olmuştur. Bazı düşünörlere göre bu tür hareketler özneden yoksun bir örgütlölük biçimi olup kimlik kavramı üzerinden bir bütönlük oluşturmaktadırlar (Laclau & Zac, 1995: 44).

Eşitlik anlayışı üzerinde temellendirilen sosyalist doktrin, sınıf ve kimlik ayrıcalıklarının kaldırıldığı, ekonomik eşitsizliklerin sonlandırıldığı sınıfsız bir toplum hedefiyle kimlik politikalarını geri plana atmaktadır (Lichtheim 1976: 35). Görüldüğü üzere siyasal katılımın düzeyini etkileyen kimlik faktörünü de siyasal ideolojileri göz ardı ederek incelemek güçtür.

1.6.4. Yaş Faktörü

Siyasal katılımı etkileyen faktörlerden bir diğeri de yaş unsurudur. Yaygın görüş olarak, toplumsal hayatın düzenlenmesini sağlayan yöneten – yönetilen ilişkilerinin başlangıç noktası olarak siyasal bilincin oluşmaya başladığı çocukluk dönemini kabul edilmektedir (Alkan 1989: 29). Egemen sınıflar, toplumsal hayatın şekillendirilmesi ve düzenlenmesi faaliyetlerini, siyasal ideolojilerin biçimlendirdiği yönetim modelleri üzerinden gerçekleştirmektedirler (Wood 2011: 201-202). İnsan yaşamının dönemlerinin hem kendi özelinde çeşitli değişkenler bulundurması hem de yönetim modellerinin bu değişkenleri etkileyebilme gücüne sahip olması sebebiyle dış etkenlere kapalı bir durumda olduğunu söylemek güçtür.

Kişilik şekillenmesinin ve buna paralel olarak siyasal konulara duyulan ilginin çocukluk dönemlerinde başladığı tezi genel olarak kabul görmektedir (Alkan1989: 20-21). Bu dönemi etkileyen değişkenler olarak çevresel etkenler, ailenin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı ile eğitim sisteminin yapısı ve niteliği gösterilebilir. Bu değişkenler çocukların toplumsal kimliklerini özdeşleştirme yoluyla oluşturma süreçlerinde kilit rol konumundadırlar (Metin 2011: 82). Alkan’a göre (1989: 22) orta sınıf mensubu aileler çocuklarını neşe, merak, öz kontrol gibi ögeler üzerinden yetiştirme eğilimindeyken emekçi aileler çocuklarını itaat, temizlik, kaidelere uygun davranma gibi davranışlara önem göstermelerini sağlayarak yetiştirme taraftarıdır. Bunun sonucunda ise emekçi ailelerin çocukları devlete karşı güvensiz yönetime karşı öz güvensiz bir şekle bürünebilirken orta sınıf ailelerin çocukları ise siyasal etkinliğe yatkın bir kişiliğe bürünebilmektedirler (Alkan 1989: 22). Bu doğrultuda yönetim modelleri ve çocukların hem şimdi hem de gelecekteki siyasal katılımları arasında yakın bir ilişki ağı olduğu sonucuna ulaşılabilir. Liberal doktrin üzerinden şekillenen yöneten – yönetilen ilişkilerinde gelir dağılımı adaletsizliği çok yüksek yoğunluklar seyredebilmektedir. Bunun sonucunda ise çocukluk döneminde başlayan ve

sürekliliğini yaşamın tüm evrelerinde devam ettirebilen adaletsiz bir siyasal katılım olgusu meydana gelmektedir.

Benzer şekilde çevresel faktörler de çocukların kişilik oluşumları üzerinde derin etkiler bırakmaktadır. Güldiken'in yapmış olduğu araştırmaya göre (1996: 71-72) “*Ailenizde kararları kim alır?*” sorusuna kentsel çekirdek ailelerden %39.8 oranında anne ve baba beraber, % 27.9 oranında ise tüm aile beraber cevabını verirken, geleneksel aile tipinde yaşayan ailelerden ise %55.9 oranında ailede kararları baba alır cevabı gelmektedir. Güldiken (1996: 75-76), bu aile tiplerini üzerinden bireyin baskıcı veya demokratik yönelimlerinin kaynağını çocukluk dönemlerini inceleyerek bulma arayışı içerisinde. Kararlara katılım anlayışının arka planının, çocukluk döneminde filizlendiği görüşü Güldiken'in çalışmalarında kendisini göstermektedir.

Gençlik dönemi ve siyasal katılım kavramı arasındaki yakın ilişki kendisini hem sınırlı katılım hem de etkin katılım anlayışında göstermektedir. Siyasal katılımı yalnızca seçme ve seçilme hakkı içine sığdıran sınırlı katılım anlayışı ve gençlerin katılımı arasındaki ilişki Türkiye örneği üzerinden okunabilir. Eroğul'un ifade ettiği gibi (1991: 111) 1924 Anayasası 18 yaşını dolduran vatandaşlara seçme hakkı veriyorken 1982 Anayasası seçmen yaşını 21 olarak saptamıştır. Seçilme yaşına 1987 değişikliğine kadar 30 yaş sınırı konulmuştur (Eroğul 1991: 111). Bu bilgiler ışığında sınırlı katılım anlayışının yalnızca siyasal katılım alanlarını kısıtlamakla kalmayıp yaş engellemeleri yoluyla gençlerin seçme ve seçilme haklarına da bariyerler koyduğu gözlenmektedir.

Etkin katılım anlayışı ise gençlere gerek karar alıcı mercileri etkileme gerekse kararlarda söz ve yetki hakkı bakımından etkin konumda olma fırsatını vermektedir. Briggs (2017, 161) gençlerin siyasal katılımı konusunun yalnızca siyasal parti üyeliği veya çalışmaları üzerinden yorumlanmasının yanlış çıkarımlar oluşturabileceğini ifade etmektedir. Bu anlayışa göre çevre ve hayvan haklarını içine alan boykot, protesto gösterileri gibi faaliyetler günümüzde gençlerin siyasal katılımları konusunda önemli yer tutmaktadır (Briggs 2017: 161).

Benzer şekilde Uysal (2018: 166); “*Sokakta Siyaset: Türkiye’de Protesto Eylemleri, Protestocular ve Polis*” isimli kitabındaki araştırmasına dayanarak 35 yaş altı gençlerin sokak siyasetine %62.2 oranında ilgi duyduğunu ve bu gençlerin

hayatlarının belirli dönemlerinde sokakta gerçekleştirilen politik faaliyetlere katıldığını belirtmektedir. Bu çalışmaya göre siyasal partilerde görev yapan bireylerin %96.8'i ise 35 yaş üstünü oluşturmaktadır (Uysal 2018: 166).

Bu bilgiler ışığında gençlerin siyasal partiler üzerinden örgütlenme oranlarının çok düşük seviyelerde olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bunun sonucunda ise gençlerin siyaset sahnesinde önemli bir politik aktör konumuna ulaşamadığı varsayımı ortaya konulabilir. Ancak liberalizmin egemenliğini tamamıyla ilan etmediği yıllara gittiğimizde gençlik hareketlerinin siyaset sahnesinde önemli bir aktör konumunda olduğu görülmektedir. Hoggart'ın belirttiği gibi (1979: 173) 1960'lardaki öğrenciler tek sorumluluklarının öğrencilik faaliyetleri olmadığı inancıyla harekete geçmişler ve toplumu dönüştürebilecek toplumsal hareketlerin işçi sınıfıyla birlikte mimarları olmuşlardır. Pateman'a göre de (1970, 1) 1960'lardaki öğrenci hareketleri, siyasal katılım olgusuna yeni anlamlar yüklemiş ve bunun sonucunda etkin katılım anlayışı filizlenmeye başlamıştır.

Yaşamın bir diğer evresi yaşlılık dönemidir. Bu dönemde insanların siyasal katılım faaliyetleri, özellikle günümüzde önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir. Varışlı (2021: 371) 2008, 2012 ve 2016 ABD Başkanlık seçimleri ile 2016, 2017 ve 2019 yıllarında Büyük Britanya'da yapılan seçimleri analiz ettiği çalışmasında 65 yaş ve üstü bireylerin genellikle geleneksel, muhafazakâr partiler ya da adaylar lehine oy kullandığı sonucuna ulaşmıştır. Varışlı'ya göre (2021: 375) bunun nedeni yaşlılık evresinde bulunan bireylerin yaşam sürekliliğini devam ettirebilmek adına, ekonomik ve siyasal düzenin istikrarını sürdürmek istemelerinden kaynaklanmaktadır.

Sermaye birikiminin sürekliliği üzerinden inşa edilen liberal politikalar, artı değer üretmeyi sonlandırmış yaşlı bireylere farklı roller sunmaktadırlar. Çalışma yaşamının sonlanması ve emeklilik rolünün başlaması; gelir düşüşünün yaşam standardını etkilemesi, yakın çevreden vefatlar oluşması sonucu yalnızlığın derinleşmesi, büyükanne ve büyükbaba rolleri gibi farklılıklar sonucu yeni bir dünyanın kapıları yaşlı bireylere aralanmaktadır (İçli 2008: 34). Bu roller içerisindeki yalnızlık, yoksulluk, toplumdan uzaklaşma, karar alıcı kurumlara yabancılaşma gibi olgular yaşlı bireylerin ruhsal ve fiziksel olarak hasar görmelerine neden olabilmektedirler (Çetin, Kara ve Kitiş 2014, 16-17).

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRATİK SOSYALİZM MODELİNDE SİYASAL KATILIM

Bu bölümde demokratik sosyalizm modelinin kavramsallaştırılmasına odaklanılmaktadır. Bu doğrultuda modelin inşasında rol oynadığını düşündüğümüz düşünsel kaynaklar ve somut olaylardan faydalanılmaktadır. Demokratik sosyalizm modelinin ne olduğu kadar, ne olmadığı sorusuna da yanıtlar aranmaktadır.

Demokratik sosyalizm çözümlemesi ile birlikte modelin kavramsallaştırılması hedeflenmektedir. Bunun sonrasında demokratik sosyalizm modelinin yöneten – yönetilen ilişkilerini hangi prensipler doğrultusunda örgütlediği sorununun yanıtı aranmaktadır. Ortaya çıkan yanıtlar ile birlikte modelin, siyasal katılım kavramı ile ilişkisi sorgulanmaktadır. Bu doğrultuda katılımı etkilediği düşünülen gelir dağılımı, cinsiyet, kimlik ve yaş faktörleri demokratik sosyalizm modeli üzerinden okunmaktadır.

2.1. Demokratik Sosyalizmin Düşünsel Kaynakları

Çalışma, demokratik sosyalizm modelinin tarihsel gelişim sürecini Marksist ve sosyal demokrat düşünürlerin öğretileri ile Fabian Hareketi, Prag Baharı, Gençlik Hareketleri, Şili deneyimi, Avrupa'daki bazı komünist partilerin evrimi gibi pratikler üzerinden sağlam bir zemine dayandırma hedefi içerisindedir. Bu teorik çerçeve içerisinde demokratik sosyalizm modelinin kavramsallaştırılması ve bulunduğu politik hattın belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda demokratik sosyalizm modelinin düşünsel kaynakları ve pratiğe geçmiş uygulamaları gerçekleştirilen siyasal katılım çözümlemesi içerisinde irdelenmektedir.

Ortaya konulan çerçevenin bütünselliğini sağlayabilmenin temel koşulu demokratik sosyalizm kavramının yukarıda sayılan düşünsel kaynaklar ve somut pratiklerin toplamından çok daha fazlasını içerdiğinin bilincinde olmaktır (Booth 2012: 277). Bu nedenle demokratik sosyalizmi oluşturduğu düşünülen farklı unsurlar üzerinden modeli temellendirilmek yerine, bir bütün oluşturabilme hedefi doğrultusunda kavramsallaştırma yöntemi seçilmiştir.

Bundan dolayı demokratik sosyalizm modeli, demokratik yollarla sosyalizmin inşa sürecini hedefleyen yapılar gibi indirgemeci bir bakış açısıyla yorumlanmamaktadır. Demokratik sosyalizm modeli hem içinde filizlendiği liberal

sistem hem de liberal demokrasilerin ötesine geçme hedefi doğrultusunda bütünsellik içeren bir bakış açısıyla incelenmektedir.

2.2. Sınıf Mücadelesi Ekseninde Marksist Kuram

Fransız Devrimi her ne kadar mülk sahipliği üzerinden örgütlenip bireyselci toplumun kapılarını aralamış olsa da siyaset sahnesine tekrardan demokrasi kavramını yerleştirmesiyle, toplulukları siyasal özne konumuna sürüklemeye başarısını içerisinde barındırmaktadır (Lichtheim 1976: 10). Fransız Devrimi ile birlikte dönüşüme uğrayan siyasal yapı, temsili yönetim anlayışını beraberinde getirmektedir. Wood’a göre (2011: 171-172) bu siyasal yapı, etkin katılım anlayışını dışlayan bir teori üzerinden çerçevelendirilmiştir. Bundan dolayı Fransız Devrimi ile birlikte geniş halk kitlelerinin ekonomik ve siyasal kazanımları, oldukça kısıtlı bir düzlemde boy göstermiştir.

Lichtheim (1976: 11), Fransız Devrimi ile başlayan süreçte toplulukların siyasal yönden kazanımlarını kendilerini yönetecek temsilcileri seçebilme, ekonomik yönden kazanımlarını ise işverenini seçebilme hakkı üzerinden ele almaktadır. Mamafih, Sanayi Devrimi ile birlikte başlayan akabinde 1789 Fransız Devrimi ile taçlandırılan süreç, yönetilenlerin yaşam koşulları açısından daha keskin bir şekle bürünmüş ve bilimsel sosyalizmin doğuşu Lenin’in ifadesine göre bir tür mecburiyet haline gelmiştir (Lenin 2012: 45). Bu doğrultuda Marksist kuramın ortaya çıkmasını sağlayan koşulların çözümlenme sürecinde liberal öğretinin şekillendirdiği toplumsal yapılardan faydalanabilir.

Poulantzas’ın toplumsal ilişkiler çözümlemesine göre (2014: 30-31) mülkiyet temelli yapılarda zaruri oluşan efendi – hizmetçi ilişkisi feodal düzende; serf - vassal düzleminde kapitalist sistemde ise devlet - vatandaş arasında kendisini göstermektedir. Bu çözümlemeye göre köle - efendi anlayışı üzerinden örgütlenen toplum ilişkilerini işçi – burjuva düzlemine dönüştüren liberal anlayış sürekliliğini sağlayabilme adına devlet kavramını modernize etme yolunu seçmiştir. Burjuvazinin emekçi sınıfların aksine toplumun çok küçük bir kesimini kapsaması ve sistemin merkezinde bulunan üretim faaliyetlerinin işçi sınıfının yokluğunda işlevsiz bir şekle bürünecek olması gibi durumlar karşısındaki avantajsız konumlarını güçlendirmek isteyen egemen sınıflar, devlet ve ideolojik aygıtların dönüşümünü sağlayarak, sınıf savaşımında başarılı olmaya çalışmışlardır (Çulhaoğlu 2017: 334).

Benzer bir çözümlemede bulunan Fişek (1970: 9), toplumların gelişmesiyle birlikte sömüren – sömürülen ilişkilerinin boyutlarının genişlediğini, bu sebepten dolayı sömürü eylemini meşru bir zemine dayandırabilmek adına modern devlet kavramının sosyal hayatın düzenleyici mekanizması olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bu çözümlemede, topluluklar tarafından icat edilmesine rağmen toplulukların üstünde bir konum elde eden ve giderek yönetilenlere yabancılaşan devlet olgusu, egemen sınıfların yönetilenleri baskı altında tutmalarını sağlayan en önemli araç olarak gösterilmektedir (Fişek 1970: 59).

Marksist kurama göre; mülkiyet sahipliği üzerinden örgütlenen toplumsal yapının dönüşümü için bireysel mülkiyetin kaldırılması ve işçilerin emek süreçlerinde kendi öz yönetimlerini oluşturması gerekmektedir. Bireysel mülkiyetin kaldırılması ve öz yönetimlerin oluşturulması yoluyla sınıflı toplum yapıları parçalanmaya başlayacak ve sınıflı toplum yapısının en önemli aygıtı konumundaki devlet mekanizması sönmeye sürecine girecektir (Bottigelli 1976: 14).

Bu sürecin sonunda egemenlerin elindeki devlet aygıtı yıkılacak ve yerine proleter diktatörlük inşa edilecektir (Fişek 1970: 59). Bu kuramda sınıfsız bir toplum meydana getirebilme sürecinin baş aktörü olarak proleterler belirlenmiştir. Bunun başlıca sebebi; bireyin kendisine ve topluma yabancılaşmasını sağlayan baskı aygıtlarına karşı özgürleşme mücadelesi ve gelecekteki sınıfsız toplum tahayyülü, bir sınıf olabilme hüviyetine erişmiş olan proletarya önderliğinde gerçekleştirilebileceği varsayımıdır (Henry 2011: 75).

Görüldüğü üzere işçi sınıfı reel sosyalist ideolojinin baş aktörü konumundadır. Üretim araçlarının sahibi konumundaki sermaye sınıfının toplumsal ilişkilerin düzenlenmesindeki rolü yadsınamaz. Çulhaoğlu'na göre (2017: 334) sınıf hüviyetine erişebilmiş bir işçi sınıfının; burjuvazinin tek rakibi olarak, kendi yaşam alanlarını dönüştürebilecek bir toplumsal düzeni örgütleme yetisine sahip olması sebebiyle Marksist kuramın merkezini proleterler oluşturmaktadır. Wood'a göre (2011: 37) işçi sınıfının, toplumsal dönüşümünü sağlayacak devrimci özne konumundan geri plana itilmesi, sosyalist ideolojinin inkârına giden yolun kapılarını aralamaktadır.

Sınıf kavramı Marksist kuramın merkezinde yer almaktadır. Bu kavram bir ideolojinin merkezinde konumlanmayı nasıl başarmıştır? Sınıf kavramından ne

anlamalıyız? Drowkin'e göre (2012: 19) sınıf kavramı, yaşadığımız çevreden gittiğimiz okullara, arkadaş ilişkilerimizden yediğimiz yemeklere, müzik zevklerimizden, düşün dünyamıza kadar her şeyi içinde barındıran ve bu sebeple bireylerin sosyo – ekonomik durumları doğrultusunda örgütlenen toplumsal ilişkilerin özüdür.

Çulhaoğlu (2017: 333), üretim araçlarına sahip olanlar ve olmayanların toplumsal hayattaki yerini; üretim süreçlerinin çelişkili yapısında aramaktadır. Bu arayışın başlangıç noktasında feodal sistem bulunmaktadır. Engels'in de belirttiği üzere (1974: 82) feodal düzenden kapitalist sisteme geçiş ile birlikte, üretilen ürünlerin bireyselden toplumsala dönüşümü sağlanmış ancak ürünün sahipliği konusunda feodalizm aşılammıştır. Bu sebepten dolayı mülkiyet ilişkilerinin kökleri, feodal toplumun yapılarına kadar uzanmaktadır. Kapitalist sistem feodal toplumun mülkiyet ilişkileri anlayışından beslenmiştir.

Sermaye birikimi üzerinden inşa edilen kapitalist sistem, üretimi sağlayacak metaları sürekli geliştirerek insan gücünü değersizleştirme eğilimi üzerinden örgütlenmektedir. Üretim araçlarındaki yaygınlaşma ve gelişim, sermaye sahiplerinin işçi taleplerini daraltmakta ve proleterlere işsiz, güvencesiz ve mülksüz bir yaşam alanı sunulmasına neden olabilmektedir (Engels 1974: 87). Bunun sonucunda ise geniş halk kitleleri toplumsal dönüşümü sağlayacak devrimci özne konumlarından uzaklaşmaktadırlar.

Bunların sonucunda reel sosyalizm kuramı sömürü odaklı üretim ilişkilerinden toplumsal ilişkileri inşa etmeye bir yanıt olarak doğmuştur. Buna göre, toplumsal ilişkilerin sömürülen sınıf aracılığıyla düzenlenmesi, üretim ilişkilerindeki çelişkileri ortadan kaldırarak, sınıfsız bir toplumun kapılarının aralanmasını sağlayacaktır (Wood 2011: 36).

2.2.1. Sınıf Bilincinden Sınıfsız Topluma: Karl Marx ve Friedrich Engels

Marx ve Engels, geliştirmiş oldukları kuramlarının merkezine sınıfların mücadelelerini yerleştirerek hem tarih okumalarına farklı bir boyut kazandırmış hem de toplumsal ilişkilerin dönüşümünü üretim süreçleriyle ilişkilendirerek yeni bir dünyaya girişin anahtarını insanlığa armağan etmişlerdir. Bu kuram, tarih okumalarının bütünsellik içermesi gerekliliği üzerinden inşa edilmiştir. Bunun bir

neticesi olarak topluluklar tarihinin dünden bugüne ezen - ezilen ilişkileri düzleminde incelenmesi gerekliliği açığa çıkmıştır. Bu sayede hem süreç içerisindeki toplumsal dönüşümler daha net anlam kazanmış hem de zaman içerisinde dönüşüme uğrayan siyasal ve ekonomik sistem çözümlemeleri somutlaşabilmiştir (Marx & Engels 2008: 33-34).

Marx ve Engels, burjuvazinin; ilahi ve siyasal yanılsamaların perde arkasına gizlenen sömürü düzenini şeffaflaştırarak açık sömürü çağını başlattığını, bunun sonucunda din insanından hukukçusuna kadar üretim araçlarına sahip olmayan herkesin burjuva sınıfının tahakkümü altına girdiğini ifşalamaktadır. Bu sürecin sonunda, burjuvazinin; tarihin dönüşümünde büyük rol oynadığı çözümlemesi Marx ve Engels tarafından gerçekleştirilmektedir (Marx & Engels 2008: 34-35).

Feodal düzenin yapısı bireylerin toplumun örgütlü bir parçası olmasını sağlayabilecek donanımına sahip değildi (Lukacs 1998: 78). Lukacs'a göre (1998: 78) kapitalizmin egemen sistem konumuna ulaşmasıyla birlikte bölgeler arası zaman ve mekân kavramı değişmiş, bunun sonucunda yaratılan biçimsel eşitlik anlayışı doğrultusunda toplumsallaşma süreci ortaya çıkmıştır.

Toplumsallaşmanın gelişmesiyle birlikte toplumun zenginliklerinin el değiştirmesi süreci başlamıştır. Marx'a göre (2011: 575-610) sermaye birikimi rejimi; sermaye sınıfı tarafından toplumun tüm zenginliklerinin ele geçirildiği, proleterlerin mülksüzleştirildiği ve sayıca çoğaldığı, bu nedenle egemenlerin mutlak güç konumuna eriştikleri bir anlayışı ifade etmektedir.

Marx (2013: 32-35), sermaye birikim rejimine geçiş ile birlikte bireylerin; önce üretmiş oldukları ürün ve değerlere sonrasında ise bulundukları topluluklara yabancılaşacağı çıkarımında bulunmaktadır. Buna göre egemen sınıf tarafından mülksüzleştirilen ve siyasal özne rolünden gittikçe uzaklaştırılan geniş halk kitleleri bir değer üretmelerine imkân sağlanmadığında toplumdan dışlanma süreciyle karşı karşıya kalabilmektedirler (Sallan Gül & Kahraman, 2011, s. 94).

Marx ve Engels'e göre (2013: 30) bireylerin yaşam tarzlarını, biçimlerini, kısaca ne olduklarını ya da olmadıklarını belirleyen etkenler, bireyin ürettiği metanın ne ve nasıl oluştuğuyla ilgilidir. Bu doğrultuda üretim süreci; bireyin günlük yaşamından, toplumsal ilişkilerin düzenlenmesine kadar hayatı oluşturan parçaların bir

bütün haline dönüştürülmesi sürecinin merkezinde rol oynamaktadır (Marx ve Engels 2013: 31).

Kapitalizm, rekabetçi doğası gereği tüketilebilecek ürün miktarının çok daha ötesinde üretimin yapıldığı tarihteki ilk sistemdir (Tannenbaum 2017: 343). Bu sistemde ortaya çıkan ürünler, üretim araçlarına sahip olan sınıfa aittir. Bunun doğal bir sonucu olarak, hem emekçilerin üretmiş oldukları ürün ve hizmetler hem de üretilen ürünün yaratıcıları egemen sınıfların boyunduruğu altında girmektedirler (Marx 2013: 22). Önce ürettiği ürüne, akabinde kendisine ve en sonunda da toplumun diğer üyelerine yabancılaşan bireyler toplumun dönüştürücü unsuru olma yetilerinden arındırılmaktadırlar (Marx 2013: 29). Karl Marx’a göre (2013: 31) süreci bu noktaya getiren başlıca unsur, burjuva toplumunun özel mülkiyet temelinde örgütlenmesidir.

Özel mülkiyet temelinde örgütlenen siyasal sistemler; inşa ettikleri siyasal, hukuksal ve toplumsal örgütler aracılığıyla üretim araçlarına sahip olmayan kesimleri, sermaye sınıfının tahakkümü altında yaşamaya zorunlu kılarlar (Soyer 2020: 147). Bu da sınıf savaşımının zemininin oluşmasını sağlamaktadır. Toplumsal ve ekonomik ilişkilerin yabancılaşma, yok sayılma, sömürülme gibi kavramlar üzerinden inşa edildiği bir sistem çözümlenmesinde; yaşamlarını bu kavramlar ile iç içe geçiren işçi sınıfına; sistemi ve toplumu dönüştürme görevinin sunulması şaşırtıcı değildir.

Marx, kapitalist sistemi devrim¹ yoluyla parçalama görevinin işçi sınıfında olduğunu belirtmektedir. İşçi sınıfı içerisinde bulunmayan küçük burjuvazi, köylü sınıfı gibi toplulukların kapitalistler karşısında tek başlarına toplumsal bir güç olamayacağı çözümlenmesinde bulunan Marx ve Engels (2008: 84) “*zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyleri olmayanların*” yeni bir dünya inşa edebileceklerini ifade etmektedirler. Bu kuram işçi sınıfına; tarihin dönüştürücü gücü olarak tahakküm ilişkilerini sonlandırabilme ve yeni bir toplumsal ilişkiler ağı örgütleme görevi vermektedir.

Ancak, kendisini Marksist anlayış doğrultusunda dönüştüremeyen bir işçi sınıfının tarihsel rolüne uygun olarak tarihin dönüştürücü unsuru olamayacağı açıktır. Öngen (2002: 11), işçi sınıfının; tarihin devrimci, dönüştürücü gücü rolüne

¹ Devrim kavramı: “*siyasal iktidarın bir toplumsal sınıftan diğerine geçişi*” (Şener, 2015, s. 19) olarak ele alınmıştır.

bürünebilmesinin ancak proleterlerin, kapitalist sistemi Marksist ideoloji ekseninde sorgulaması sonrasında gerçekleşebileceğini vurgulamaktadır.

Marx, tarihin süreklilik içeren bir kavram olduğunu belirtmektedir. Marx'a göre (1972: 10) eski kuşakların yaşayış biçimlerini şekillendiren koşullar yalnızca kendi döneminin içerisinde hapsolmayıp günümüzün toplumsal ve ekonomik ilişkilerinde de etki sahibi olmakta ve bu sayede geçmiş dönemi geleceğin inşacısı konumuna sürüklemektedirler.

Tarihsel sürecin başlangıç noktasına yemek, içmek, barınmak gibi temel yaşam ihtiyaçlarının üretimini koyan Marx ve Engels (2013: 36), üretim kavramının bugün de benzer şekilde yaşamın inşacısı konumunda olduğunu belirtmekte ve üretim kavramının tarihsel eylem sürekliliğini vurgulamaktadırlar.

Marx (1972: 11), bu doğrultudan hareketle burjuva toplumunun köklerini; Roma Cumhuriyeti'nin yönetim yapısından, Tevrat üzerinden örgütlenen toplumsal yapılara kadar uzanan çeşitlilikler içerisinde geçmişin üretim ilişkilerinde aramaktadır. Marx (1972: 13), Fransız Devrimi sonrası Fransa'yı da geçmişin koşullarında incelemiş ve yalnızca seçim reformunun arkasına sığınabilen bir burjuva sınıfının, feodal düzenin ayrıcalıklı sınıfıyla benzerliklerini üretim ilişkileri üzerinden göstermiştir.

Bu çözümleme sonucunda; benzer üretim ilişkilerinin, yönetim şekillerinin de birbirine benzemesini sağladığı çıkarımında bulunmuş ve cumhuriyet adı altında feodal düzenden keskin kopuşlar yaşayamayan bir yönetim şekli ortaya çıktığı savı Marx tarafından ortaya atılmıştır (Marx 2016: 145). Buna rağmen ortaya çıkan yönetim şeklinin kuvvetler ayrılığı gibi görece olarak ileri bir siyasal sistemi benimsemesinin nedenini de tarihsel süreçte arayan Marx ve Engels (2013: 52); kuvvetler ayrılığı ilkesinin kraliyet, aristokrasi ve burjuvazinin egemenlik mücadelelerinden türediği çözümlemesinde bulunmaktadır.

Görüldüğü üzere Marksist kuramda hem somut pratikler hem de düşün dünyası tarihsel süreçlerden beslenmektedir. Marx, sınıf savaşımı teorisinden proletarya diktatörlüğüne, sömürü ilişkilerini çözümlemesinden yabancılaşılmaya kadar süren çok sayıda teorisini tarihsel bütünlük içerisinde inşa ederek, tarih okumalarındaki

kopukluk ve tutarsızlıkları ortadan kaldırmayı amaçlamıştır (Çulhaoğlu 2017: 343-344).

2.2.2. Sınıfsız Toplum İnşasında Öncü Partinin Rolü- Vladimir Lenin

Marx ve Engels gibi Lenin de toplumsal ilişkiler çözümlemesinin merkezine sınıf kavramını yerleştirerek, Marksist kuramın önemli temsilcilerinden biri olmuştur. Sınıf çelişkilerinden yola çıkarak devlet kavramını inceleyen Lenin'e göre (1999: 15) devletin ortaya çıkma süreci; sınıflar arasındaki uzlaşılması imkânsız sürecin bir ürünüdür. Lenin (1999: 15), burjuva düşünürler tarafından Marx'ın kuramının çarpıtılmaya çalışıldığını ifade ederek, devletin sınıflar arasında uzlaşmayı sağlama görevinden icat edildiği tezini reddetmektedir.

Marx ve Engels'e göre örgütlü ve bilinçli proleterlerin siyasi iktidarı ele geçirmesiyle birlikte devlet kavramı önce dönüşüme uğrayacak ardından ise sınıfsız toplum hedefi doğrultusunda sönümlenme dönemine girecektir (Marx & Engels 2008: 68-69). Lenin (1979: 17) hem siyasi iktidarın ele geçirilmesini sağlayacak hem de süreç içerisinde devletin sönümlenme dönemine girmesini sağlayarak sınıfsız bir toplum inşa etme görevinin öncü partiye ait olduğunu düşünmektedir. Lenin (1999: 37); öncü partinin toplumu sosyalizm aşamasına geçirebilmesinin ve kapitalist sistemi parçalayarak yeni bir toplumsal ilişki ağı örgütlemelerinin ancak geniş halk kitlelerinin öncü parti içerisinde yer almalarıyla mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Lenin, bu sürecin gerçekleşebilmesini ise emekçi yığınların Marksizm öğretisini içselleştirmelerine bağlı olduğunu vurgulamaktadır.

Lenin'in kuramının en önemli parçacıklarından biri olan öncü parti modelinin bu konumuna nasıl ulaştığı sorusuna aranacak yanıtlar Lenin çözümlemesinin daha sağlam dayanaklar üzerinden gerçekleştirilmesini sağlayabilir. Yirminci yüzyıl ile birlikte örgütlü yapılar siyaset alanının baş aktörü konumuna ulaşmış ve bunun sonucunda iktidarı ele geçirme ya da dönüştürme mücadelelerinde öncü görevi; isyan hareketlerinden, örgütlü topluluklardan oluşan partilere geçmiştir (Lazarus 2011: 293-294).

Tarihsel süreç içerisinde birçok isyan hareketi boy göstermiştir. Bu hareketlerin ortak noktalarından biri olarak isyan hareketlerine katılanların örgütsel birlikteliklerden yoksun olması gösterilebilir. İsyen hareketlerinin yapısına göre;

birçok kişi herhangi bir isyan hareketine katılabilir ya da bu hareketin öncüsü olabilir ancak hareketin siyasal sistem ve iktidarı alaşağı edebilmesi profesyonel bir kadro tarafından sürecin yönetilmesine bağlıdır (Eagleton 2011: 25-26).

Lenin (1992: 38), Marksist ideoloji ile donatılmamış ve örgütsel bağları zayıf olan bireylerin egemen güçlere karşı grev, isyan gibi silahlarla direnmesini filizlenmemiş bir tohumla benzetmektedir. Buna göre Marksist kuram doğrultusunda örgütlenmemiş hareketlerin ilerici yapısına karşın başarısızlığa mahkûm olmaları; sınıf bilinci kavramını ve bu kavramı içselleştirerek devrimci dönüşümün öznesi olabilmiş proleterlerin önemini gözler önüne sermektedir (Lenin 1992: 38-39).

Lenin'in, Marksist kuramın gelişimine sağladığı katkılardan biri olarak; sınıf bilincinin proleterlere aşılanarak örgütlü bir yapının ortaya çıkış süreci gösterilebilir. Lenin'in kuramına göre (1992: 38-39), proleterlere sınıf olabilme bilincini aşılayarak sömürü düzenini anlamlandırabilme ve sonlandırabilme yetilerini kazandıracak kesim aydınlardır. Ancak, kapitalist sistemi ve sınıf kavramını çözümleyemeyip kendilerine sınıflar üstü bir konum biçen aydın sınıfı, Lenin'e göre yok hükmündedir ve mücadelenin hiçbir safhasında yer almamalıdır (Lenin 1988: 20).

Lenin (1992: 47), reel sosyalizmin bilimsel gerçekler üzerinden temellendirilmesi ve işçi sınıfının bilime erişiminin aydınlık katmanına nazaran çok daha sınırlı olması nedeniyle bilimin, işçi sınıfına taşınması görevini kapitalist sistem çözümlemesini Marksist kuram doğrultusunda gerçekleştirmiş aydınlık katmanına vermektedir. Bu sürecin sonunda işçi sınıfı; kapitalist sistemin sömürü ilişkilerini anlamlandırabilecek ve kendilerine verilen tarihin dönüştürücü rolü doğrultusunda harekete geçebileceklerdir.

Proleterler önderliğinde kurulacak yeni düzen aydın sınıfının yapısında da büyük dönüşümler yaratacaktır. Emekçiler tarafından inşa edilecek yeni düzende bilgiye erişim olanakları ayrıcalıklı sınıfların tekelinden alınması sebebiyle kişisel yetenek kisvesi altında toplumsal konumlarını kullanma yoluyla aydın unvanının kazanılması süreci sonlandırılmış olacaktır (Eagleton 2011: 59). Yeni süreç, bilimin ayrıcalıklı sınıfın tekelinden çıkartılıp, Marksist teori doğrultusunda muhalif bir şekilde dönüşmesini öngörmektedir (Holloway 2003: 164).

Lenin'e göre (1992: 101) yeni sürecin temel taşı konumundaki öncü partinin görevlerinden bazıları; Marksizm'in çarpıtılmasını engelleyerek kapitalist düzenin son bulmasını sağlamak, karşı devrimcileri başarısızlığa uğratmak, proleterleri Marksist ideoloji doğrultusunda eğitmek, tüm halkın bağımsızlığını korumak, iktisadi yönetimin toplulukların refahı doğrultusunda gerçekleşmesini sağlamaktır. Lenin (2003: 174-75) bu hedeflere ulaşabilmek adına partide görev yapacak kişilerin Marksist ideoloji ile bütünleşerek kendilerini proletarya diktatörlüğüne adanmış işçiler ile yoksul ve emekçi köylülerden oluşması gerekliliğini önemle vurgulamaktadır. Marx ve Engels'e göre (2008: 44); Lenin'in hedef kitlesini oluşturan bu gruplar yalnızca burjuvalar ve egemen sınıfların inşa ettikleri devlet tarafından sömürülmemiş, sistemin sürekliliğini sağlayan makinelerden, iş yerindeki yöneticilere kadar kapitalist sistemin tüm sacayakları tarafından karar verme mekanizmalarının dışına itilmiş ve yalnızlaştırılmışlardır.

Lenin, kapitalist sistem tarafından yok sayılanları öncü partinin içinde var ederek eski sistemin bir daha onarılamaz bir şekilde parçalanmasını hedeflemektedir. Sömürü kavramına bakış açısıyla büyük yankı uyandırmış usta düşünür Fanon da kapitalist sistemin kitleleri dışlayıcı yönüyle ilgili Lenin ile paralel düşünmektedir. Fanon'a göre (2007: 42) sömürü ilişkileri sürecinden kurtulan bir toplumda bireyler; önce iyileşme sürecine girecekler, akabinde ise siyaset sahnesinin en önemli aktörü olan yöneten konumuna ulaşma yolunda mesafe kat edeceklerdir.

Lenin, öncü partinin yalnızca ezilen işçi sınıfını değil toplumun tüm ezilen kesimlerini iktisadi, siyasal ve kültürel yönlerden desteklemesi gerektiğini vurgulamaktadır (Cliff 1987: 93). Sınıf mücadelelerinin kapitalist sistemi tehdit etmesine engel olabilmek adına egemen sınıflar; işçi ve işvereni aynı siyasal parti içerisinde bulundurarak sınıf siyasetini sonlandırabilme yolunu seçmişlerdir (Lazarus 2011: 294). Lenin (1999: 98), parti anlayışındaki bu yanılsamanın önüne geçebilmek adına gerçek bir partinin; sömürü ilişkilerini sonlandırma gayesi içerisinde proletarya tarafından örgütlenmiş olması ve toplulukları sınıfsız topluma taşıma görevini içselleştirmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Lenin (1996: 204), öncü partinin dışında bulunan devrimci grupların Marksizm ilkeleri ile hareket etmeleri koşuluyla hem öncü parti ile beraber çalışabileceklerini

hem de parti kurarak demokrasinin ilerlemesine katkı sağlayabileceklerini ifade etmektedir. Lenin'e göre (1996: 192) gerçek demokrasiye ulaşabilmek için; plütokratik yönetim tarzı yok edilmeli ve bu tarz bir yönetim anlayışıyla örgütlenen yapıların siyaset sahnesinde rol oynamaları engellenmelidir.

Ortaya çıkışını demokrasi, eşitlik, özgürlük gibi kavramlara dayandıran liberal yönetim anlayışının gerçekte plütokrasinin bir eseri olduğu gerekçesiyle Lenin (1996: 194) bu tarz bir yönetim anlayışının siyaset sahnesinde yerinin olmaması gerektiğini belirtmektedir. Losurdo'ya göre (2011: 277), özgürlük ve eşitlik gibi kavramlar, liberal yönetim şekillerinde belirli bir zümrenin tekelindeyken, Lenin'in kuramı; yönetilenleri dışlandıkları sosyal ve siyasal hayatın merkezine koyarak, yeni bir toplumsal ilişkiler düzeni örgütlemeyi amaçlamaktadır.

Lenin'in kuramı doğrultusunda burjuva ideolojisinin siyasal partilere yüklemiş olduğu misyonu yıkmak ve Marksist kuram doğrultusunda bir parti inşa etmek, proletarya diktatörlüğünün oluşumunun önündeki engelleri kaldırmada ilk adım olarak düşünülebilir (Lazarus 2011: 294). Lenin (1988: 30), başta burjuvazi olmak üzere tüm muhalif gruplara karşı mücadelenin örgütlenmesini sağlama ve sürecin doğru bir şekilde yönetilmesinin öncü partinin önderliğinde gerçekleşeceğini vurgulamaktadır.

Lenin'in çizmiş olduğu politik hattın merkezini, öncü parti önderliğinde proleterler ve köylülerin irade birliğinin sağlaması oluşturmaktadır. Bu süreç geçmişin ayrıcalıklı sınıflarına karşı mücadelenin örgütlenmesi üzerinden temellenmektedir (Lenin 2012: 25-26). Lenin'e göre (2012: 187) sınıfsız topluma ulaşabilmek için kapitalistleri ve toprak sahiplerini yenilgiye uğratmak yetmeyecek ek olarak işçi ve köylü arasındaki farklılık ortadan kaldırılarak köylülerin proleterleşme sürecinin başlatılması gerekecektir. Bu kurama göre öncü parti; tüm bu süreçlerin başarı ve başarısızlığının mimarı konumundadır.

Lenin, tarihi bir bütünsellik içerisinde kavrayarak sosyalist devrim sonrası ekonomik ve politik yönden kapitalizmin hemen son bulamayacağını belirtmektedir. Lenin'e göre (2012: 181-82) işçi sınıfı iktidarı ele geçirdiğinde dahi kapitalizm ve sosyalizm arasında bir geçiş evresinin yaşanması kaçınılmaz hale gelecektir. Bu evre, sosyalizmi; kazanmış olduğu zafere rağmen yeni filizlenmiş ve çok cılız bir çiçeğe, kapitalizmi ise parçalara ayrılmış olmasına rağmen kökleri çok eskilere dayanan ve

her an kendisini yenileyebilme özelliğine sahip bir kertenkeleye benzetilmektedir (Lenin 2012: 182).

Ayrıca sosyalist devrim sonrası uluslararası konjonktürün durumu da devrimin hedeflerine ulaşabilmesini kolaylaştıran ya da güçleştiren etmenlerden biri olarak ele alınabilir. Lenin, Sovyet iktidarının ilk yıllarında cılız ve güçsüz olduğunu belirtmektedir. Bu süreçte Sovyetlerin güçlü emperyalist devletlerin dayatmalarıyla karşılaştıkları ve bu dayatmalara da bazen boyun eğmek zorunda kaldığı Lenin (2003: 177) tarafından itiraf edilmektedir.

Tüm bu sorunlara karşı kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminde; özel mülkiyetin kaldırılması, iktidarın proleter dönüşümünün sağlanması, iş yerlerinin öz yönetim anlayışıyla idare edilmesi, tüketim ve üretim ilişkilerinin sosyalist anlayış doğrultusunda planlanması gibi faaliyetlerin öncü parti önderliğinde örgütlenilmesi ve nihayetinde geçiş evresinin sorunsuz atlatılması reel sosyalist yapıların hedefleri arasında gösterilebilir (Lenin 2012: 183).

Bu bağlamda Lenin'in kuramının kilit noktası olarak öncü parti modeli gösterilebilir. Sosyal, siyasal ve ekonomik hayatın dönüşümünü sağlayacak, Marksist ideoloji doğrultusunda örgütlenmiş, kapitalist sistemi sonlandırmak ve tekrardan canlanmasını engelleyerek toplumun belirli bir zümreye karşı bağımlı hale gelmesine engel olmak görevleri öncü partiyi özel kılmaktadır.

2.2.3. Hegemonya: Antonio Gramsci

Gramsci, kapitalist ve sosyalist toplum çözümlemeleriyle Marksist teoriye yapmış olduğu katkıların yanında aktif siyasetin içinde yer alarak pratikte de işçi sınıfının iktidara giden yolunu aydınlatmaya çalışmış bir düşünür ve siyaset insanıdır. Sardunyalı büyük düşünürün; ağır sanayi bölgelerinin bir sonucu olan örgütlü işçi sınıfı, bu sınıfı sömüren sermayedarlar ve bu iki güç arasında uzlaşma ortamını arayan reformist orta sınıflar ile tanışması doğduğu toprakların yoğun bir sömürü bölgesi olması sebebiyle erken yaşlarda olmuştur (Gramsci 2018: 36). Bu kaynaklardan ve dönemin koşullarından beslenen Gramsci, Marksizm'e giden yolda sınıflı toplum yapılarını ele almaktadır. Gramsci (2018: 49), sosyalizm çözümlemelerinde devlet aygıtını kapitalist sınıfın; siyasal, iktisadi ve kültürel örgütü olarak görmekte ve kuramını Marksizm'e dayandırmaktadır.

Gramsci, kuramını Marksizm'e dayandırırken Marksist kuramın ileri taşınmasını sağlayacak çözümler de gerçekleştirmiştir. Marksist kuramın geliştirilmesinde Gramsci'yi özel kılan bazı terimler mevcuttur. Bunlardan belki de en önemlisi hegemonya kavramıdır. Gramsci (2011: 208) hegemonya kavramını; iş yerlerinde ücretler ve diğer haklar gibi kazanımlar sonucunda emekçilerin sermayedarlar tarafından sömürülmelerine rıza göstermeleri üzerinden ele almaktadır. Gramsci'nin bu yorumlaması; kapitalist sistemin çözümlenmesi ve toplumsal ilişkilerin okunmasında rehber görevi üstlenmektedir.

Lenin (1992: 41-42), sosyalist topluma geçişin ilk adımlarında emekçilerin kendiliğinden dönüşemeyeceği varsayımını ortaya koymakta ve tüm toplulukların kapitalist düzene karşı mücadele edebilme yetilerini kazanmaları için proleterlerin gerekli bilgiye ulaşmalarının önündeki engellerin kaldırılması gerekliliğini vurgulamaktadır. Bunun sonucunda; topluluklar bilinçlenecek, siyasal alan dönüşüme uğrayacak ve geniş halk kitleleri hegemon konumuna ulaşarak yeni bir yaşamın örgütleyicisi olacaklardır (Fontana 1993: 11). Peki, bu denli öneme sahip olan hegemonya kavramından ne anlanmalıdır?

Gramsci, Antik Yunan'dan günümüze kadar gelen hegemonya kelimesinin ilk kullanımı değildir. Ancak, hegemonya kavramını Marksist açıdan yorumlayarak; Marksizm'in düşün alanının genişlemesine önemli katkılar sunması Gramsci'yi özel bir konuma sürüklemektedir (Mayo 2015: 13). Kavramın popüleritesinin artması ve geniş kitleler tarafından kullanılmasının en önemli nedenlerinden biri, 1800'lü yılların sonundan 1900'lü yılların ilk çeyreğine kadar Rus Sosyal Demokrat hareketinin hegemonya terimini sıklıkla kullanmasıdır (Anderson 1988: 30).

Liderlik etmek, yönetmek anlamlarından türetilen hegemonya kelimesi özgürce bir araya gelmiş toplulukların dışarıdan gelecek tehlike ve tehditlere karşı ya da başka grup ve toplulukları yönlendirebilecek yetileri kazanmaları adına toplumsal özne konumlarından, toplumsal nesne konumlarına geçiş yapmalarını sağlayan güç; hegemon ise, bu geçişin sağlanabilmesi adına önderlik eden ve etkilediği kitlelerle arasında bağımlılık ilişkisi kurarak üstünlüğünü ilan eden kişi veya kişilerdir (Fontana 2008: 81).

Gramsci, hegemonya çözümlemesini Lenin'in proletarya diktatörlüğü anlayışı üzerinden temellendirmektedir (Portelli 1982: 68). Proletarya diktatörlüğüne giden yolda öncü partinin önemi konusunda da Lenin ile paralel düşünen Gramsci (1989: 9) öncü partiyi; emekçi sınıfların ve onların bilinçlerinin maddeleşmiş hali olarak görmektedir.

Gramsci, hegemonya kavramının çerçevesini oluştururken Lenin'in hegemonya anlayışından beslenmesi sonucunda bazı benzerlikler ortaya çıkmıştır. Portelli 'ye göre bunlardan ilki; kavramın her iki düşünür tarafından da sınıfsal bir tabana dayandırılmış olmasıdır. Portelli bu tezini kapitalist sistemdeki bütün kurumların gerçekte burjuva diktatörlüğünün eseri olduğu varsayımına dayandırmaktadır. İkincisi ise burjuva diktatörlüğünün de proletarya diktatörlüğünün de güç ilişkilerinde zor kullanmayı araçsallaştırdığı üzerinedir. Bir sonraki ise Lenin ve Gramsci'nin hegemonya kavramını aydınlar sınıfı üzerinden okumalarıdır. Buna göre aydınların emekçi sınıflara bilinç taşıma görevi proleter diktatörlüğü, proleter diktatörlük ise hegemonyayı beraberinde getirmektedir. Diğer bir benzerlik ise ana sınıfın yaratılması ve hegemon konumuna ulaşabilmesi adına bağlaşıkların blok oluşturmasıdır. İşçi – köylü bloku Lenin ve Gramsci'nin hegemonya çözümlemelerinin ortak noktalarından bir diğerini oluşturmaktadır (Portelli 1982: 69-72). Bu anlayışa göre; egemen konumdaki sermaye sınıfıyla mücadele edebilecek tek güç olan işçi sınıfının başta köylü sınıfı olmak üzere tüm yönetilenler ile birlikte kendi hegemonyası altında bir sınıf ittifakı yaratması kapitalist sistemin sonlandırılmasını sağlayacağı gibi emekçilerin hegemon güç konumuna ulaşmalarını da beraberinde getirecektir (Anderson 1988: 36).

Gramsci'nin çözümlemesine göre özel mülkiyet temelli kapitalist sisteminin varlığı yönetilenleri siyasal katılım alanlarının dışına itmiştir. Kendilerine yeni bir saha yaratmak isteyen emekçi kitleler birlik ve dayanışma çatısı altında maddeleşen kurumlar inşa ederek üretim ve değişim araçlarının ortaklaştırıldığı bir alan yaratma çabasına girmektedirler (Gramsci 1989: 18). Gramsci'ye göre (1989: 18) iş yerleri emekçilerin ulusal topraklarıdır. Kapitalist düzeninin işlevselliğini sağladığı yerler olan iş yerleri, proleterlerin hâkimiyetine girmeleri sonucunda emekçiler; iktisadi üretim faaliyetlerinin yanında siyasal, kültürel ve ideolojik önderliği de ele alacak ve hegemon güç konumuna erişebileceklerdir (Coutinho 2012: 38).

Bunun sonucunda, “*iş yerlerinde iktidar, emekçiler ve komitelerine, devlet iktidarı, işçi ve köylü konseylerine*” mottosuyla kuramını yaşamın tüm alanlarına yayan Gramsci(1989: 11-12); mahalle konseylerinden, semt kulüplerine kadar hayatı dönüştürebilen tüm unsurları kullanarak emekçi sınıfların hegemon güç konumuna ulaşabilmesini sağlayacak çerçeveyi oluşturmayı hedeflemiştir.

Gramsci’nin kuramına göre işçi sınıfının hegemon güç konumuna ulaşabilmesini sağlayacak yollardan biri emekçiler tarafından proleter diktatörlüğün ilan edilmesidir. Ancak Gramsci (2011: 171) siyasal iktidarın ele geçirilmeden de kültürel ve ideolojik yönden hegemonik bir güç konumuna ulaşılabilceğini belirterek Lenin’in kuramını geliştirmektedir.

Egemenlik ilişkilerinin üretimini ve yeniden üretimini sağlayacak olan sınıf, toplumsal ilişkileri düzenleyebilme adına toplulukları örgütleyip yönetme erkinin kendisi olduğuna kitleleri inandırmalıdır (Dural 2012: 312). Meşruiyetini kitlelere dayandıran bu anlayış sonucunda toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi süreci; ekonomik ve siyasal ilişkiler kadar kültürel ve ideolojik ilişkilerin de örgütlenmesini beraberinde getirmektedir (Hall vd.1985: 11). Gramsci, sınıflar arasındaki bu ilişkilerin çözümlemesinde hegemonya kavramından faydalanmaktadır (Hall vd. 1985: 12). Her ne kadar Gramsci’nin hegemonya anlayışı Lenin’inki ile benzerlikler taşısa da kavramın çözümlenme sürecinde farklı noktalara değinmesi, Gramsci’nin kuramını özgünleştirmektedir. Bu noktalardan biri de Gramsci’nin sivil topluma vermiş olduğu roldür.

Gramsci, sivil toplumu; iktisadi yapı ve siyasal iktidar arasında yer alan ve çoğunlukla özel çıkarlardan oluşan bir alan olarak görmektedir (Hall, Lumley ve McLennan 1985: 8). Lenin’in Rusyasında sivil toplumun göreceli olarak gelişmemiş olması ya da Lenin’in kavramı önemsenecek bir boyutta görmemesi gibi nedenler Lenin’in devlet mekanizmasını siyasal toplumdan ayırmamasını sağlamışken Gramsci; sivil toplum ve siyasal toplumun toplamı olarak yani zor ile desteklenmiş hegemonya şeklinde devlet kavramını ele alması sivil toplumun önemini açığa çıkarmaktadır (Hall, Lumley, ve McLennan 1985: 8; Portelli 1982: 71; Anderson 1988: 28).

Perry Anderson'a göre (1988: 23) Doğu'da; devletin her şeyi kapsadığı sivil toplumun ise emekleme aşamasına bile ulaşamadığı bir zamanda Batı'da sivil toplum devlet ile ilişki kurabilecek kadar güçlü hatta devletin yönetememe krizlerinde kurtarıcı rolü oynayabilecek kadar etkindi. Bu sebepten dolayı Gramsci'nin, Lenin'den farklı olarak egemen sınıfa karşı mücadelenin alanı olarak sivil toplumu göstermesi şaşırtıcı değildir.

Portelli (1982: 70-71)'nin Gramsci çözümlemesinin merkezinde hegemonya kavramı bulunmaktadır. Buna göre Gramsci, hegemonya kavramının sınırlarını geliştirmekte ve proletarya diktatörlüğüne giden yolda hegemonya kavramına özel önem vermektedir. Bu sayede hegemonya kavramının yalnızca siyasal alan ile sınırlı olmadığı belirtilmekte kavramın; kültürel, ideolojik ve iktisadi alanlar üzerinden de okunması gerekliliği vurgulanmaktadır. Bundan dolayı Gramsci hem Marksist yazının gelişimine, hem de kapitalist sistemin proleterler üzerinden çözülmesine ışık tutmaktadır (Portelli 1982: 71).

Sivil toplumu yönlendirmenin yanında kültürel ve ideolojik olarak da denetleyebilen sınıfın hegemon güç konumuna ulaşarak siyasal iktidarı ele alabileceği görüşü üzerinden kuramını temellendiren Gramsci, Portelli'ye göre (1982: 73) Marksizm'in yayılması sürecinde eşsiz bir konuma ulaşmıştır.

Ek olarak Gramsci sadece zora dayalı bir yönetim anlayışının; muhalif gruplar için egemen, taraftarları için ise yönlendiren konumunda olabileceğini belirtmektedir. Ancak, hegemon güç konumuna ulaşabilmenin ana kuralı; yönetenlerin, toplulukların rızalarına ihtiyaç duymalarıdır (Anderson 1988: 40). Görüldüğü üzere Gramsci rıza kavramını hegemonya oluşturma sürecinde özel bir yere koymaktadır. Bu süreçte kültürel ve ideolojik liderlik proleter diktatörlüğün temelini rızaya dayandıracak tüm bu ilişkiler ağı ise sivil toplumun gelişiminde önemli rol oynayacaktır (Anderson 1988: 41).

2.2.4. Reformizm Çözümlemesi: Rosa Luxemburg

Devrimler Çağı'nda ortaya çıkan dinamiğin sınıf kavramını tehdit eden bir niteliğe bürünmesi sonucunda burjuvazi ipleri eline alıp başta özgürlük ve eşitlik olmak üzere birçok kavramı dönüşüme uğratarak liberal toplumun inşaa sürecini hızlandırmıştır (Hobsbawm 2003: 10-11). 1830, 1848 ve 1871 devrimlerinin

başarısızlığa uğratılması liberalizmin egemenliğini pekiştirmiş, sosyal ve ekonomik yapı burjuva özgürlük anlayışı doğrultusunda çözümlenme sürecine girmiştir (Hobsbawm 2003: 126).

Geçmişte köle – efendi ilişkilerinden örgütlenen toplumsal ilişkiler, burjuva özgürlük anlayışı doğrultusunda dönüşüme uğramış olsa da sosyal ve ekonomik hayatın, sömürü ilişkileri doğrultusunda örgütlenmeye devam etmesi feodal öncesi yapı ve burjuva toplum arasında sömürü ilişkileri anlamında keskin kopuşların yaşanmamasını beraberinde getirmiştir.

Kapitalizmin süreklilik sağlaması başta emekçiler olmak üzere topluluklar üzerinde sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda birçok yaralar açmıştır. Bu yaraların mevcut düzen içerisinde iyileştirilmesi, yeni yaraların oluşumunu engelleyecek kurumların inşa edilmesi gibi mücadeleler; proleter devrim ve sınıfsız topluluklar için bir araç mı olmalı, yoksa küçük dokunuşlar içeren ve düzeni ehlileştirmeye çalışan bir amaç mı olmalı (Luxemburg 1993: 41-42) sorularını beraberinde getirmiştir.

Marksizm'in en büyük teorisyenlerinden biri olan ve hayatını emekçi sınıfların mücadelelerine adanmış Rosa Luxemburg bu soruya düzen içerisindeki kazanımların işçi sınıfı iktidarına geçiş imkânı sunduğu ölçüde anlam ifade edebileceği yanıtını vererek bu kazanımların ancak emekçilerin iktidarı doğrultusunda bir araç niteliğinde olabileceği çözümlemesinde bulunmaktadır (Luxemburg 1993: 42). Buna örnek olarak Rusya'da kitle grevinin içerdiği anlamı inceleyen Luxemburg (1990: 12), işçi sınıfının gündelik yaşam örgütlenmeleri ve parlamentarizmin inşası süreçlerinde kitle grevinin sadece bir araç işlevi görebileceğini savunmaktadır.

Başta Bakunin olmak üzere birçok anarşist düşünür kitle grevini; kapitalist sistemin çöküşünü sağlayacak süreç olarak görmektedirler (Goldman 2013: 28-29; Luxemburg 1990: 11). Luxemburg (1990: 12) bu bakış açısına eleştirel yaklaşarak kitle grevinin; devrimin işaret fişeği olarak düşünülmesini onaylamamaktadır. Luxemburg (1990: 16), kitle grevinin teori ve eylem planlarının baştan savma bir şekilde değil kapitalist sistem içerisindeki sömürü ilişkilerinin çözümlenmesi ve sosyal koşulların tarihselliği göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmesi gerekliliği üzerinden çözümlemesini açıklamaktadır.

Kapitalizmin genel yapısı irdelenerek kapital sistemin çöküşünün olanaksızlığı üzerinden yapılan bir çözümleme; emekçilerin, yönetim mekanizmalarını devrim yoluyla ele geçirmeleri yerine aşamalı bir yol haritası çizerek toplumsal ilişkilerin dönüşüme uğrayacağı varsayımını ortaya çıkarmaktadır (Luxemburg 1993: 44-45). Revizyonist görüş savunucuları, kuramlarının, Marx ve Engels'in kuramlarıyla çelişmediğini iddia etse de Luxemburg (1993: 45) bu düşüncüyü, reel sosyalizmden kopuşun bir ürünü olarak ele almaktadır. Luxemburg (1993: 45-46); kapitalist düzenin tetiklediği krizlerin toplumsal dönüşümü bir zorunluluk haline getireceği, kapitalizmin yarattığı tahribatlardan korunabilmek adına emekçiler arasındaki birlik ve beraberliğin topluluklardan toplumsallaşmaya geçişin anahtarı olacağı ve bu sürecin yönetilenler üzerindeki yıkıcı etkilerinin örgütlü ve bilinçli bir işçi sınıfı yaratacağı çözümlemeleri üzerinden, kapitalist sistemin sürekliliğini koruyacağı varsayımını reddetmektedir.

Toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi egemen sınıflar tarafından gerçekleştirilmektedir. Nettl'e göre (2003: 188) egemen güç konumuna ulaşan burjuva sınıfı, toplumsal ilişkilerin düzenlenme sürecinde kapitalist sisteminin sürekliliğini sağlayabilme adına hukuk kavramını burjuvazinin ihtiyaçları doğrultusunda ele almaktadır. Benzer bir açıdan çözümlemesini gerçekleştiren Luxemburg, burjuvazi egemenliğinin hukuksal yollarla ve aşamalı olarak sonlandırmanın imkânsızlığına dikkat çekerek, proleterya egemenliğinin devrim ile gerçekleştirilebileceği görüşünü savunmaktadır (Nettl 2003: 188-189).

Reform hareketleri ile kapitalist sistemin zayıflayacağı varsayımı işçilerin örgütlü birlikleri olan sendikalar tarafından sermaye sınıfının baskılanacağı düşüncesi doğrultusunda oluşturulmuştur (Luxemburg 1993: 58). Ancak, Lenin'in de ifade ettiği gibi işçilerin örgütlü birlikteliklerinin büyük çapta bir etki yaratabilmesini sağlayacak temel koşul bilinçtir. Lenin'in tezine göre (1992: 40-43) kendiliğinden gerçekleşen örgütlenmeler kıvılcım etkisi yaratabilecekken ateşin tüm alanlara sirayet edebilmesi bilinçli bir hareketin varlığına bağlıdır. Bu anlayışa göre kitlelerin sınıf bilincinin yükseltilmesi proleter devrimin kapılarını aralayacağı gibi kendiliğindenliğe hapsolmuş ya da işçi sınıfı iktidarını engelleyecek teori ve pratiklerin de önüne set çekilmesi anlamı taşımaktadır (Nettl 2003: 190).

Kitlelere bilinç taşıma görevi Lenin'in kuramına göre öncü partinin sorumluluğundayken Luxemburg bu görevi daha geniş bir alana yaymaktadır. Nettl'in Luxemburg çözümlemesinde belirttiği üzere (2003: 192) sendikal ve siyasal eylemler yoluyla toplulukların kurmuş olduğu ilişkiler ve bu ilişkilerin ilerletilmesini sağlayacak taktikler sınıf bilincinin oluşmasının temel yapı taşlarıdır. Öncü partinin aşırı merkezîyetçi bir yapıya bürünebilme ihtimalinin kitlelerin yaratıcılıklarını törpüleyebileceği varsayımını doğurabileceği gerekçesiyle, Luxemburg, emekçilere bilinç aşılama sürecinin tek elden yönetilmesine eleştirel yaklaşmaktadır (Luban 2012: 359).

2.2.5. Sosyal Demokrasi Kuramı

Demokratik sosyalizm modelinin inşa edilmesi ve geliştirilmesi süreçlerinde beslenmiş olduğu kaynaklardan bir diğeri de sosyal demokrasi kuramıdır. Sosyal demokrasinin ortaya çıkışı ve gelişim süreçleri takip edildiğinde bu kuramın yaşamış olduğu dönüşüm sosyal demokrasinin farklı şekillerde yorumlanmasına sebebiyet verebilmektedir. Sosyal demokrasinin teorik çerçevesinin tarihsel süreç içerisinde Marksist teoriden liberalizme kadar uzanan yolculuğu kuramın anlamlandırılabilmesi adına birçok durağın incelenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Burjuva devrimlerinin toplumsal ilişkileri dönüştürücü etkileri ile 19. yüzyılın sosyalist örgütlerinin yaşamı dönüştürme metotları sosyal demokrasi kuramının tarihsel yolculuğunda ilk ayak izlerinin aranabileceği uğraklar olarak belirlenebilir (Paterson & Campbell 1974: 1).

Toplumsal ilişkilerde radikal ve köklü değişiklikler etkilerini mülkiyet biçimlerinde, servet dağılımında, dinsel ve kültürel dönüşümler gibi olgular üzerinde gösterebilmektedir (Lipson 1978: 503). Burjuva devrimleri, başta mülkiyet ilişkileri olmak üzere birçok alanda feodal düzenden keskin bir kopuş yaşamayarak tarihsel süreklilikten sapma niteliği göstermemiş olsa da, kendi değerlerini topluluklara dayatabilme yetisine ulaşabildikleri için toplumsal ilişkilerde bir dizi değişimin öncüsü konumuna yerleşmişlerdir.

Feodal düzenden kopma sürecinde burjuva devrimlerinin parlamento yapısının inşasını üstlenmesi ve bu inşanın altını doldurabilmek adına seçme ve seçilme haklarını tarihsel süreç içerisinde geliştirici bir rol oynaması yönetilenlerin siyaset

sahnesine katılmalarında yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. Ancak, burjuva devrimleri ile birlikte güçlenen liberalizm geniş halk kitlelerini siyaset sahnesine katmak yerine, Sanayi Devrimi'nin yaratmış olduğu tahribatlardan da gözlenebileceği üzere tek gayesi hayatta kalmak olan kitleleri yaratmıştır. İnsel, İngiltere'de kırsal hayatta vuku bulan bir gelenek ve bu geleneğin dönüşümü üzerinden konuyu aydınlatmaktadır. Buna göre nadasa bırakılan geniş toprakların topraksız köylüler tarafından kullanılması İngiltere tarihinde bir gelenek halini almıştı. Sanayi Devrimi sonrası ucuz emeğin sermayedarlar tarafından sömürülme sürecini hızlandırabilmek adına egemen güçler tarafından nadasa bırakılan topraklar tel örgü ile sahiplenilmiş, köylüler göçe zorlandırılmış ve İngiltere'de sömüren ve sömürülen ilişkileri için yeni bir dönem başlamıştı (İnsel 2010: 9).

Sosyal demokrasinin kökenleri Sanayi Devrimi'nin yaratmış olduğu büyük teknolojik gelişimler ve kapitalizmin emekçiler üzerinde yaratmış olduğu büyük tahribatlar arasında aranabilir. Przeworski'nin kapitalizm çözümlemesine göre (2012: 43) inşa ve gelişim süreçleri Avrupa merkezli olan kapitalist sistem; egemen sınıflara kendilerini hem toplum üstü bir konuma yerleştirme hem de toplumların geleceğini, kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirebilme ayrıcalığını sunmaktadır.

İnşa edilen yeni dünyanın arka planı üretim araçlarına sahip olmayanların yaşamış oldukları felaketler ve yıkımlar üzerinden de okunabilmektedir. Ağır çalışma şartları, yaşam koşullarının kötülüğü, temel besinlere ulaşabilmenin zorlaşması gibi kapitalist sistemde kendisini sıklıkla gösteren nüveler sınıf kavramının ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Przeworski'ye göre (2012: 39) Marx ve Engels, siyasal ve sosyal alanın dönüştürücü gücü olarak işçi sınıfı hareketinden reel sosyalizme ulaşan bir yol haritası oluşturarak kapitalist sistemi sonlandırabilmenin teorik alt yapısını bu siyasal ve ekonomik koşullar altında tasarlamışlardır.

Przeworski (2012: 40-41) kapitalist sistemde; örgütlenmeyen işçi sınıfının birbirleriyle rekabete girerek sınıf çıkarı yerine bireysel çıkarı gözetceklerini ve bunun sonucunda daha çok sömürülmenin yapı taşlarını kendilerinin inşa edeceklerini ifade etmektedir. Bunu engelleyebilmek adına hem bireysel çıkarlar üstü hem de ortak iyiyi arayan siyasal çözümlemeler yerine sınıf çıkarlarının merkeze konulduğu bir politik hat çizgisi oluşturulmuştur (Przeworski 2012: 42).

Bu politik hat çizgisini benimsemeyerek çalışma koşulları ve toplumsal ilişkilerdeki olumsuzlukları iyileştirmek yerine sistemin ortadan kaldırılmasını anlamsız bulan düşünce yapısının sosyal demokrasiye evrilmesi çok uzun sürmemiştir (Przeworski 2012: 44). Bu evrimde; eğitim süresinin uzatılması yoluyla proleterleşmenin erken yaşlarda oluşmasının engellenmesi, düzenli orduya geçiş ile yeni bir sınıf yaratma girişimi, kadınların sosyal ve ekonomik hayattan dışlanmaları gibi etkenler proleterleşmenin hızını düşürmüştü ve sınıf bilinci yerine bireysel çıkar kavramı topluluklara dayatılmıştır (Przeworski, 2012, s. 45).

Sosyal demokrasi tarihsel süreç içerisinde önemli dönüşümler yaşamış bir kuram olarak ele alınabilir. Kavukçuoğlu'nun da ifade ettiği gibi (1997: 11) sosyal demokrasi kuramı tarihsel süreç içerisinde; işçi sınıfının mevcut düzeni yok ederek kendi diktatörlüğünü ilan etme hedefinden, reform hareketleri yoluyla sistem içerisinde iyileştirmelerin amaçlandığı bir politik hatta evrilmiştir. Sosyalizmin gelecekteki sınıfsız, sömürsüz toplum tahayyülüne karşı emekçilerin hak ve çıkarlarını kapitalist sistem içerisinde çalışma koşullarının iyileştirilmesi, hukuki eşitliğin sağlanması, örgütlenmenin önündeki engellerin kaldırılması, düşünce ve basın özgürlüğünün sağlanması gibi taleplerle bugün karşılayabilecekleri görüşü sosyal demokrasinin evriminde önemli rol oynamıştır (Przeworski 2012: 54-55).

Gombert (2009: 10) sosyal demokrasinin; özgürlük, eşitlik ve dayanışma kavramlarıyla kuramsal çerçevesini oluşturmasının yanında bu kavramları Marksizm'in sınıf anlayışı üzerinden temellendirmeyi reddettiğini de vurgulamaktadır. Bunun yerine tüm yurttaşların evrensel temel haklar çerçevesinde güvence altına alınmasının sağlanması için gerekli kurumların inşası ve bu kurumlar aracılığıyla politikalar üretilerek bireylerin egemen güçler karşısında savunmasız olmasının engellenmesi üzerinden sosyal demokrasi çözümlemesi gerçekleştirilmektedir (Meyer 2005: 2-3).

Bu dönüşümler sonucunda emekçi sınıflar ve burjuvazinin bir arada yaşayabileceği ancak bu sürecin başarılı bir uzlaşya evrilebilmesi adına bazı koşulların gerçekleşmesi gerektiği tezi sosyal demokrasi kuramının merkezini oluşturmaktadır. Bu çözümleme burjuva sınıfının varlığını ve sürekliliğini de garanti altına almaktadır (Kavukçuoğlu 1997:11). Toplum içerisinde sömüren ve sömürülen

sınıfların varlığı üzerinden kuramını temellendiren sosyal demokrasi, bu sınıfların çıkarlarının farklı olduğunun bilincinde olmakla birlikte mevcut düzen içerisinde yapılacak iyileştirmeler aracılığıyla sosyal ve ekonomik yönlerden sömürülen sınıfların eskiye nazaran daha iyi yaşam koşullarına ulaşması üzerinden örgütlenmektedir (Akat 2004: 16). Bu örgütlenmeyi liberal demokrasi çatısı altında gerçekleştirme zorunluluğu kuramın en önemli ayırt edici özelliklerinden birisidir (Akat 2004: 20).

Akat'a göre (2004: 20-26), sosyal demokrasi; toplum içinde tüm grup ve bireylerin düşünce ve ifade özgürlüğü, vicdan özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğünden mahrum bırakılmaması gerekliliğinden inşa edilmiştir. Ekonomik ve sosyal alanlarda kapitalizmden kopuş yerine istihdam seferberliği, işsizlik sigortası, eğitimde fırsat eşitliği, emeklilik ve sağlık sigortası, tüketicinin korunması, bölgesel dengesizliklerin düzeltilmesi gibi reformlarla sistem içerisinde yeni bir yaşam örgütlenmesi sosyal demokrasi kuramının nihai hedefleri arasındadır (Akat 2004: 75-82).

Liberal ve Marksist doktrinlerden beslenmiş olmalarına rağmen sosyal demokrasinin bu iki öğretilerden de daha gerçekçi ve insancıl olduğu savını ortaya koyan sosyal demokrat teorisyenler bunun gerekçesi olarak da özgürlük kavramını içselleştirebilen yegâne kuramın sosyal demokrasi olduğu varsayımı üzerinden hareketlerini meşrulaştırmaktadırlar (Akat 2004: 132-133).

Sosyal demokrasi kuramının eşitlik anlayışı Marksist doktrinden keskin farklılıklar içermektedir. Bu kuramda refah devleti anlayışı üzerinden okunan eşitlik kavramı, bireysel hak ve özgürlüklere indirgenmektedir. Kavramın iinin doldurulması adına; sosyal sigorta vurgusu, cinsiyet eşitsizliğinin sağlanması, sosyal hizmetler alanının genişletilmesi gibi reformist düzenlemeler yapılarak bireylerin yaşamlarında iyileştirmeler sağlanması hedeflenmektedir (Andersen 2013: 33). Andersen bu süreci (2013: 34); sosyal demokrasi kuramının sosyal risklere karşı en az koruma yetisi gelişmiş bireyleri başlangıç noktasına aldığını diğer bireyleri ise risk seviyeleri doğrultusunda çizmiş oldukları tabloya yerleştirdiği ve bu tablodan bir sosyal politika teorisinin üretildiği şeklinde yorumlamaktadır.

Sosyal demokrasi piyasa ekonomisine kökten bir karşı duruş göstermemekle birlikte piyasaya gerektiğinde devlet tarafından müdahale edilebilmesinin toplulukları koruma adına elzem bir hal alabileceği görüşünü savunmaktadır (Karakaş 2008: 252-253). Karakaş’a göre (2008: 253) sosyal demokrasinin temel ilkeleri arasında; zenginliğin dağıtılma sürecinin nispeten adaletli bir şekilde gerçekleşmesi, geniş halk kitlelerini siyasal katılım sürecine dâhil edilmesi, uluslararası çapta kabul gören insan haklarını sistem ile entegre edebilebilmesi, kapitalizmin ehlileştirilmesi yoluyla eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi haklara erişimin belirli bir zümre ile sınırlı olmasının engellenmesi gibi maddeler bulunmaktadır. Bu ilkelerin sosyal demokrasi anlayışı doğrultusunda inşa edilecek ve onarılacak kurumlar aracılığıyla hayata geçirilmesi planlanmaktadır (Karakaş 2008: 253).

2.2.6. Revizyonizm: Eduard Bernstein

Türk Dil Kurumu’na göre revizyon kelimesi “*yeniden gözden geçirip düzeltme*” anlamına gelmektedir (TDK: 2021). Marksizm çerçevesinde revizyonizm ise Marx ve Engels’in geliştirmiş olduğu teorilerin tarihsel süreç içerisinde gerçekliğini yitirdiği ya da aşılabildiği varsayımı üzerinden Marksist kuramın gözden geçirilerek dönüştürülmesi şeklinde yorumlanmaktadır (Bensoussan & Labica 2016: 806). Revizyonizmin inşası ve geliştirilmesi süreçleri; sosyal demokrat teorisyenler ve onlara eleştirel yaklaşan Marksist düşünürler tarafından oluşturulmuştur.

Revizyonizmin siyaset sahnesine çıkışı Almanya Sosyal Demokrat Partisi’ne (SPD) dayanmaktadır. Sosyal demokrasi örgütlenmesinde Almanya özel bir yere sahiptir. Hem SPD’nin sosyal demokrasi ve Marksizm’in inşası ve geliştirilmesi süreçlerinde oynamış olduğu rol hem de Bismarck döneminde sosyal devlet anlayışının tohumlarının ekilmesi, Almanya’yı, sosyal demokrasi tarihinde özel bir yere koymaktadır (Andersen 2010: 14).

Bismarck’ın, Lassalle’ın devlet sosyalizminden esinlenmesi ve dönemin ruhunun getirdiği mecburiyetler kapitalizmin risklerine karşı korunmasız halde bulunan toplulukların Almanya devleti tarafından güvence altına alınması sürecini başlatmış ve Almanya vatandaşları sosyal devlet olgusu ile tanışma fırsatını yakalamışlardır (E. Erdem 2021: 61). Yılmaz’a göre (2013: 76) Bismarck döneminin kan ve gözyaşının yanında güvencesizlerin yaşam koşullarında iyileştirmeler

hedefleyen bir dizi reform sürecini içermesi ve bu reformların halk tarafından memnuniyetle karşılanması SPD'nin köklerini oluşturan Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi ve Sosyalist İşçi Partisi içerisinde reform ve devrim kavramlarının tartışılmalarına neden olmuştur.

Bu iki partinin birleşimiyle oluşan SPD içerisinde iktidarın emekçi sınıflar tarafından nasıl ele geçirileceği tartışmaları sürecinde proleter devrimi savunanlar, örgüt içerisindeki güçlü konumlarını Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar korumuşlardır. Kavukçuoğlu (1997: 13), savaş esnası ve sonraki süreçlerde SPD'nin tüm parti organlarınca reformist bir yapıya büründüğünü ifade etmektedir. Bu doğrultuda Alman sosyal demokrasisinin Marksist dönemi başlangıç noktası olarak ele alındığında hem sosyal demokrasi kavramı çözümlemesinin daha sağlıklı bir şekle bürünmesi sağlanmış hem de kavramın geçirmiş olduğu dönüşümler ayrıntılı bir şekilde görebilme imkânına ulaşılmış olabilir.

Bismarck döneminde sosyal demokrat örgütlenmenin başarısı seçim sonuçlarına da yansımış ve SPD yükselen bir değer konumuna ulaşmıştır. Bu durumu risk unsuru olarak gören Bismarck yönetimi 1878 yılında Sosyalistler Yasası'nı ilan etmiştir. Bu yasa burjuva yönetim anlayışının sömürü ilişkileri üzerinden örgütlendiği tezini ileri süren kitlelere büyük darbe vurmuştur (Kavukçuoğlu 1997: 27).

Burjuva ve işçi sınıfının çıkarlarının çok farklı olduğunun bir kanıtı olarak ortaya çıkan yeni dönem, emekçileri, daha önce eşi benzeri görülmemiş bir şekilde yaşamın tüm alanlarında örgütlü güç konumuna ulaştırmıştır (Kavukçuoğlu 1997: 27). Emekçiler arasındaki örgütlenmenin hızı ve sürekliliği Engels'i seçimler aracılığıyla işçilerin siyasal erki ele alabileceği tarihi hesaplamaya kadar itmiştir (Kavukçuoğlu 1997: 28)

İşçilerin örgütlü bir güç olma yolunda ilerlemeleri Almanya'daki sosyalist hareketlerin devrime olan inançlarının artmasını sağlamıştır. Bu sürecin en büyük göstergelerinden biri olarak Gotha Programı'nda geçen ve SPD'nin kökenini oluşturan Sosyalist İşçi Partisi'nin tüm yasal yolları deneyerek iktidarı ele alacağı vurgusundaki dönüşüm gösterilebilir. Ortaya çıkan yeni metinde yasal sözcüğü programdan çıkartılarak yasal olmayan yolların kapılarının da açık olduğunun ilanının yapılması, hareketin burjuva hak ve özgürlüklerine bakış açısını ortaya koymaktadır

(Kavukçuoğlu 1997: 28). Marx ve Engels'in SPD içerisindeki aktifliği hazırlanan programların Marksist doktrine bağlı olmasını sağlıyor ve proletaryayı iktidara taşıyacak taktikler bu doktrin üzerinden şekilleniyordu.

Sosyalistler Yasası'nın 1890 yılında yürürlükten kaldırılması ile Almanya Sosyalist İşçi Partisi, Almanya Sosyal Demokrat Partisi ismini almış ve teorik ve pratik çerçevenin tekrardan belirlenmesi süreci başlamıştır. Bu noktada önemli bir görev üstlenen Bernstein, kapitalist sistemin içerisinde sosyal ve ekonomik reformlar aracılığıyla sömürü ilişkilerinin köreltilebileceği ve yeni bir toplumsal ilişki modelinin yaratılabileceği görüşü üzerinden sosyal demokrasi hareketinin dönüşümünde önemli rol oynamıştır (Kavukçuoğlu 1997: 35).

Reformist anlayışın parti içerisinde destek bulması örgütün ideolojik birlik sorununa neden olmaktaydı. Alman devletinin reformları ve dönemin siyasal atmosferi SPD'yi bir süre sonra; pratikte burjuva hukukuna saygı gösteren, temsili yönetimi benimseyen, reform hareketlerini destekleyerek evrimsel gelişimi kabul eden bir harekete dönüştürmüştü. Partinin teoride hala Marksist ilkeleri benimsemesi Almanya özelinde SPD'nin genel olarak ise sosyal demokrasinin çelişkili yapısını ortaya çıkarmaktaydı (Bensoussan & Labica 2016: 806).

Bu çelişkiyi sonlandıracak işaret fişeginin ateşleyicisi ise Marx ve Engels'in yakın arkadaşı Eduard Bernstein'dir. Bernstein, Marksizm çerçevesinden sosyal ve ekonomik ilişkileri incelemekle beraber Marksist teoriyi revize ederek geliştirdiğini iddiasında bulunmaktadır.

Sosyal demokrasi kuramı beslenmiş olduğu kaynakların fazlalığı sebebiyle farklı şekillerde yorumlanmış ve teorinin politik konumlanma yeri tartışmaların odağı haline gelmiştir. Devlet sosyalizmi, Cumhuriyetçi sosyalizm, Hristiyan sosyalizmi, Liberal Sosyalizm gibi birçok siyasal model ile özdeşleşme sorunuyla karşılaşan sosyal demokrasi kuramının özgün bir kimliğe bürünebilmesinde Bernstein'in rolü büyüktür (E. Erdem 2021: 55). Bu süreçte Bernstein'in, Marksizm'in tarihselciliği ve devrimciliği ilkeleri yerine liberalizmden esinlenerek evrimci bir metot benimsemesi ve bu metodu kitlelere taşıyabilmesi sosyal demokrat örgütlenmenin yeni bir yol haritası oluşturmasını beraberinde getirmiştir (E. Erdem 2021: 61).

Bernstein, liberal teorinin ana hatları olan; insan ve yurttaşlık hakları, siyasi iktidarın denetlenmesi, hukukun üstünlüğü, çoğunluğun yönetimi gibi normlardan faydalanarak yeni yol haritasını deklare etmiştir (Meyer & Hinchman 2015: 21). Sosyal demokrasi kavramının teori ve pratikteki çelişkili yapısının sonlanması ve bu düzlem üzerinde yeni bir sosyal demokrasi kuramının inşa edilmesi, kavramın, siyaset yelpazesindeki yerinin belirginleşmesine olanak sağlamıştır.

Bernstein, sosyal demokrasinin çerçevesini belirlemenin akabinde kuramının merkezine burjuvazinin hâkimiyetinin yakın bir gelecekte sonlanacağı varsayımının reddini koyarak yol haritasını uzun bir sürece göre oluşturmuştur. Bernstein'e göre (1991: 22-23) burjuvazinin yakın bir gelecekte yok olması üzerinden örgütlenecek sosyalist ve sosyal demokrat yapılar başarısızlığa mahkûm olacaklardır. Bu kurama göre; süreci uzun bir mücadele alanı olarak görece ve aşamalı iyileştirmeleri benimseyen örgütler bu süreçte ayakta kalacaklardır. Bu iyileştirmeler; emekçilerin çıkarları doğrultusunda iş yerleri ile ilgili oluşturulan ve oluşturulacak olan yasaları, merkezi yönetimlerden âdem-i merkezîyetçiliğe geçişin sağlanmasını, emekçilerin örgütlenmelerini kısıtlayan yasaların yürürlükten kaldırılmasını, ekonomi ile ilgili faaliyetlerde risk altındaki grupların korunmasını sağlayacak yasal düzenlemeleri, çalışma koşullarının düzeltilmesi gibi maddeleri kapsamaktadır (Bernstein 1991: 23). Bu doğrultuda emekçi sınıfların siyasi karar alma mekanizmalarının yönlendiricisi olmasını yalnızca bir araç olarak değerlendiren bu kuram, emekçilerin iktisadi ve siyasi haklarının genişletilmesini ise amaç olarak ele almaktadır (Bernstein 1991: 26).

Bernstein'in Marksist teoriden uzaklaşmasının nedenlerden biri olarak; Marx'ın ve Bernstein'in proleter diktatörlük kavramını ele alışlarındaki farklılık gösterilebilir. Marksist teoride proletarya diktatörlüğü; burjuvazinin kapitalizmi tekrardan canlandırıp sömürü sistemini topluluklara dayatma tehdidine karşı teyakkuz durumda olup sınıfsız toplumun temellerinin atıldığı dönemi ifade etmektedir (Bensoussan & Labica 2016: 1074). Bernstein ise proletarya diktatörlüğüne keskin bir karşı duruş sergileyerek anlamın geri bir uygarlığın eseri olduğunu belirtmektedir. Bernstein'e göre (1991: 112) parlamenter sistem ve diktatörlük kavramlarının aynı teori içerisinde değerlendirilmesi büyük bir çelişkinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu gibi sıkıntıları ortadan kaldırabilmek adına, Marksist teorinin yumuşatılması gerekliliğinin altını çizen Bernstein, savının kabul edilebilirliğini artırmak için

proletarya diktatörlüğü kavramının totaliter çağrışımları tetiklediği görüşünü ileri sürmektedir.

Bernstein, dönemin Avrupa'sından örnekler vererek proletarya diktatörlüğünün olanaksızlığını kanıtlama girişimlerini sürdürmüştür. Bernstein (1991: 91), sermaye sınıfının tamamıyla yok edilmesinin imkânsız olduğu görüşündedir. Çünkü sadece dönemin Almanyasında bile 12 kişilik ve üstünde faaliyet gösteren işletmeler kamulaştırılsa dahi geriye yüzbinlerce yatırım ve 4.000.000 üstünde işçi kalmaktadır. Ayrıca örgütlü işçi sayısının genel işçi sayısının çok altında olması ve sosyal demokrat partilerin bazı bölgelerdeki sendikalı işçi sayısı kadar dahi oy alamaması hareketin başarı şansını düşürmektedir (Cem 1995: 96). Bu gözlemler üzerinden Bernstein'e göre (1991: 24) işçi sınıfının sınıf hüviyetini kullanarak siyasal erki ele geçirmesi pek mümkün gözükmemektedir.

Bernstein, kuramını oluştururken somut olaylardan da beslenmiştir. Bunlardan belki de en önemlisi Fabian Hareketidir. Fabianizmin kapitalizmin beşiğinde doğması ve kapitalist sistem içerisinde mücadelesini sürdürerek inşa ettiği kurumlar aracılığıyla sosyal devlete ulaşabilme gayesi Cem'e göre (1995: 97) Bernstein'i etkilemiş ve kuramının oluşumunda yol gösterici bir nitelik kazanmıştır. Bernstein çözümlemesini de bu çizgi üzerinde gerçekleştiren Cem (1995, 98-100), Bernstein'in; devrimci ayaklanmaları yıkıcı, inşa edilen kurumlar aracılığıyla mücadelenin yasal zemin üzerinde sürdürülmesini ise yapıcı olarak ele aldığını ifade etmektedir. Bu çözümlemeye göre başta emekçi sınıflar olmak üzere geniş halk kitlelerinin yaşam standartlarının yükselmesi evrimsel süreç içerisinde inşa edilecek kurumlar aracılığıyla ve genel oy ve parlamenter sistem üzerinden gerçekleşecektir.

2.2.7. Sosyal Demokrasi Dönüşüyor: Karl Kautsky

SPD'nin en dikkat çekici özelliklerinden biri kuramsal çerçevenin inşası ya da dönüştürülmesi süreçlerinin parti programları aracılığıyla gerçekleştirilmesidir. Bu sebepten dolayı SPD bir program partisi hüviyetindedir. Karl Kautsky ise SPD'nin birçok programının hazırlayıcısı ya da yol göstericisi konumunda olması sebebiyle hem SPD'nin kuramsal çerçevesinin inşası hem de sosyal demokrasi kuramının dönüşümünün gerçekleşmesinde büyük pay sahibidir.

Kautsky, SPD'nin 1891 yılındaki Erfurt Programını reel sosyalist kuram doğrultusunda kaleme almanın yanında parti içerisindeki revizyonist görüşe muhalefetin simgelerinden biri olması sebebiyle de Marksist kanadın önemli bir temsilcisi olarak görülmekteydi (Cem 1995: 29). Ancak, bilindiği üzere Kautsky ismi Marksist çevrelerce özellikle de Lenin'in Kautsky tepkisi sonrasında tartışma konusu olmuştur. Bu doğrultuda Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası şeklinde Kautsky çözümlemesi gerçekleştirmek sosyal demokrasinin yaşamış olduğu dönüşümün izlerinin takibini kolaylaştırabilir.

Kautsky (2015: 21), 1909 yılında yayınladığı *“İktidara Giden Yol”* isimli eserinde, sosyal demokrat örgütlenmelerin devrimci bir yapıya sahip olması gerekliliğini emekçilerin kapitalist sömürü toplumlarında yaşam koşullarını kabul edilir bir derecede iyileştiremeyeceği savı üzerinden açıklamaktadır. Ayrıca, proleter diktatörlük hedefinin devrimci bir örgütlenme dışında gerçekleşmeyeceğini de ifade eden Kautsky (2015: 21-22), işçi sınıfının egemen sınıf konumuna ulaşabilmesi için özel mülkiyetin yok edilmesini sağlayacak devrimci bir anlayışı benimsemesi gerektiğini ifade etmekteydi.

Kautsky kuramında, parti içerisindeki örgütlenmeye büyük önem vermektedir. Hazırlamış olduğu parti programlarının en önemli hedef kitlesi örgütlü parti üyeleridir (Kavukçuoğlu 1997: 31). Bu hedef doğrultusunda parti örgütünün bilinçlendirilmesi ve partinin siyasal erke talip olabilecek duruma gelmesi devrimci durumun yaratılmasında kilit rol oynamaktadır.

Kautsky'e göre (2015: 25-26) devrimci durum yaratıldıktan sonra işçi sınıfının burjuvazinin bazı organları ile iş birliği içerisine girip siyasal ve ekonomik düzeni devrim yoluyla değiştirmeden siyasal iktidarı ele alması hareketin başarısızlığıyla sonuçlanacaktır. Görüldüğü üzere Kautsky yöntemsel bazı küçük nüanslar dışında Birinci Dünya Savaşı'na kadar Marksist öğretinin yılmaz bir savunucusu konumundadır ². Kautsky (2015: 39) bu dönemde; reformist örgütlenmenin sömürü sisteminde ezenler ve ezilenler arasında göstermelik bir barış anlamına geldiğini ifade ederek politik konumunu net bir şekilde ortaya koymaktadır.

² Karl Kautsky (2015: 6-7) kendisini yaşamının sonuna kadar tutarlı bir Marksist olarak değerlendirmiştir.

Demokrasi kavramına bakış açısını da benzer bir çerçeve üzerinden gerçekleştiren Kautsky (2015: 61), kapitalist sistemde demokrasinin sınıf çelişkilerini ortadan kaldıramayacağı görüşünü savunmaktadır. Bernstein'ın kuramında; ilk adım olarak inşa edilecek kurumlar aracılığıyla burjuva demokrasisinin güçlendirilmesi sonrasında ise demokrasi çatısı altında işçi sınıfının siyasal erk konumuna yükseleceği tezini ileri sürmesi Kautsky (1990: 30) tarafından basit ve gerçek dışı bulunmuştur.

Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında ise Kautsky, devletin örgütlenmesi ve demokrasinin kitleler üzerindeki etkilerini Bolşevik Devrimi üzerinden tartışmaya açmıştır. Kautsky, demokrasi kavramının hem proleter devrim aşamasında hem de proletarya diktatörlüğü ve sınıfsız toplum aşamalarında yaşamın örgütlenmesini sağlayacak bir olgu olduğu görüşünü ortaya koymaktadır (Kavukçuoğlu 1997: 65). Kautsky bu görüşünü işçi sınıfının bilinçlendiği ve sayısal çoğunluğa eriştiği bir ortamda şiddet olgusuna ihtiyaç duymayacağı varsayımına dayandırmaktadır.

Bu süreçte Kautsky'e göre (2015: 24-25) Marksist doktrin hatalı değildir ancak Avrupa'da komünizm hayaletinin bir işçi ayaklanmasında gerçeğe dönüşebilmesi için zaman ve şartlar henüz tam olarak olgunlaşmamıştır. Bu çözümlemeyi hatalı bulan Luxemburg (1993: 74) bu şekildeki bir evrimci anlayışın; kapitalist çelişkilerin yok edilmesi yerine köreltilmesi gerekliliği düşüncesinin kitlelere dayatılmasına, işçi sınıfı ve sosyalist örgütlenme içerisinde devrime olan inancın azalmasına, kapitalizmin sürekliliğinin insanlar tarafından yazgı olarak değerlendirilmesine olanak sağlayacağını belirtmektedir.

Kautsky, Bolşevik Devrim eleştirisi üzerinden sosyal demokrat örgütlenmenin şiddet ve terör sarmalından kurtulması için demokrasi kuramını içselleştirmesi gerekliliğini vurgulamaktadır (Cem 1995: 104). SPD ve Kautsky'nin kuramındaki dönüşümün en büyük göstergelerinden biri olarak Erfurt Programında tarih; materyalist bir görüş doğrultusunda yorumlanıyor ve mülkiyet ilişkilerinin toplumsal ilişkileri inşa ettiği görüşü programın ana hatlarını oluşturuyorken Görlitz Programının çerçevesi; revizyonist görüş doğrultusunda hazırlanmış ve sosyal demokrasinin sınırları büyük oranda değişikliğe uğramıştır (Kavukçuoğlu 1997: 66-72).

Lenin (1975: 100), Kautsky'nin ideolojik konumunu; Kautsky'nin, Bernstein'e yazmış olduğu mektup üzerinden çözümlemektedir. Buna göre Lenin, Kautsky'nin

Bernstein'e proletarya diktatörlüğü sorununun ileri bir tarihe ertelenmesi gerekliliği ile ilgili yazısını; Kautsky'nin proleter diktatörlüğe karşı olmadığı ancak zaman ve mekânın ruhuna uygun olarak proleter diktatörlüğü desteklemeyerek ilkelerinden ödün verdiği şeklinde yorumlamaktadır.

Menşevikler ve Bolşevikler arasındaki mücadeleyi demokrasi ve diktatörlük mücadelesi olarak yorumlayan Kautsky (1990: 107); Bolşeviklerin diğer tüm sosyalist yapıları dışlayarak demokrasi dışı yöntemlere yöneldiğini bu tutumun Avrupa'daki sosyal demokrat yapıları olumsuz etkileyebileceği uyarısında bulunmuştur. Bolşevik tipi bürokratik bir örgütlenme anlayışı sonucunda keyfi ve yoz yönetimlerin ortaya çıkacağı ve emekçi sınıfların günden güne yönetme mekanizmalarından dışlanacağı görüşü Kautsky'nin kuramının (1990: 114) temelini oluşturmaktadır.

2.2.8. Uyum: İsmail Cem

Sosyal demokrasi kuramı; işçi sınıfı ve burjuva sınıfı arasındaki sömürü ilişkilerinin köreltebileceği varsayımı üzerinden okunabilir. Kuramın, sınıflar arasında bir uyum ortamının geliştirilebilmesini sağlamak adına gerçekleştirmiş olduğu teorik ve pratik faaliyetler, demokratik sosyalizm modelinin beslenmiş olduğu düşünsel ve eylemsel kaynaklardan bir diğerini oluşturmaktadır (H. Weber 1978: 108-109). Bu kuramda; burjuvazi ve işçi sınıfı arasındaki uyum ortamının yaratabilmesi süreçlerinin devlet tarafından örgütlenebileceği görüşü savunulmaktadır.

Sınıflar arasında uzlaşma ortamının aranması tarihin materyalist yorumlanmasını dışlayan bir bakış açısı gerektirmektedir. Sömürü ilişkilerinin ve tahakkümün tarihselliğinin arka plana itilerek devlet aygıtının sınıflar arasında sorun çözücü rolde olduğu savından hareketle modern devleti inşa etmek, sınıflar arasındaki uyum arama çabalarının köklerini oluşturmaktadır (Poggi 2009: 117-121). Devlet olgusunu tarafsız bir yapı olarak ele almak; sınıflar üstü bir siyaset alanının örgütlenmesini beraberinde getirerek, uzlaşma ortamının yaratılmasına zemin hazırlamaktadır.

Gülalp'e göre (1993: 47), liberal ve Marksist kuramların devlet kavramını ele alış biçimleri farklı olsa da toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi ve toplumsal düzenin korunması süreçlerinde her iki kuramın da devlet aygıtına biçmiş olduğu roller benzerlikler gösterebilmektedir. Ancak, liberal teorinin devlet kavramına topluluklar üzerinde bir pozisyon bahsetmesi sınıflar arasında uyum sağlanabileceği tezini

destekler argümanların ortaya çıkmasını sağlarken, Marksist teorinin; egemen sınıfın diğer sınıflar üzerinde tahakkümünü sağlayan bir araç olarak devlet kavramını çözümlemesi, sınıflar arası uyumun çelişkili yapısını ortaya koymaktadır (Cem 1995: 238; Gülalp 1993: 47-48).

Bazı yazar ve düşünürler sınıflar arasındaki uyumun çelişkili yapısını sonlandırabilmek için sosyal demokrasi kuramını geliştirmeye yönelik çalışmalar gerçekleştirmektedirler. Cem'e göre (1995: 224) sınıflar arasında uzlaşının sağlam bir temele dayandırılması için sosyal demokrat örgütlenmenin güçlü bir yapı haline gelmiş olması gerekliliğinin yanı sıra siyasal aktör konumuna ulaştığının rüştünü de tüm sınıflara ispat etmesi gerekmektedir. Bu anlayışa göre uzlaş ortamının yaratılabilmesi için (Cem 1995: 224-225) ;

- Emekçilerin, şiddet yoluyla iktidar erkini ele geçirmesi fikrinin dışlanması.
- Geniş halk kitleleri parlamentarizm ve genel oy ilkesine sıkı sıkıya bağlı kalması.
- Devletin, tüm sınıfların çıkarlarını koruyan bir yapı olduğunun kabul edilmesi.
- Özel mülkiyet hakkının tartışmaya kapalı olduğu, bir sistem inşa edilmelidir.

İnşa edilen bu sistemde devlet aygıtı liberal teoriden farklı olarak sınıf kavramından soyutlanmamış olmakla birlikte Marksist teoriden farklı olarak da işçi sınıfı önderliğinde inşa edilmeyecektir (Cem 1995: 238). Cem (1995: 226), sosyal demokrasinin sadece işçi sınıfı ile özdeşleştirilmesi anlayışının demokrasi kavramının yapısıyla çeliştiğini ifade etmektedir. Örmeci (2011: 187), Cem'in bu çıkarımlarında ideolojik olarak Bernstein'in revizyonizminden beslenmesinin izleri olduğu görüşündedir.

Cem (1995: 253-258) refah devleti anlayışının; siyasal iktidarlar ve sermaye sınıfları tarafından büyük tahribata uğratıldığını, sosyal güvenlik kurumlarının işlevsizleştirildiğini, gelir adaletsizliğinin çok büyük boyutlara uğratıldığını ifade etmekte ve sosyal demokrasi anlayışının kriz içerisinde olduğunu belirtmektedir.

Arın'a göre (2004: 69) bu krizi sonlandırabilmek adına piyasa ekonomisinin genel işleyişinde sermaye sınıfı ve devlet aygıtını bazı değişiklikler yapmaya itmek sosyal demokrasinin krizini ortadan kaldıracak gibi ezilen sınıfları burjuvazinin karşısında siyasal özne konumuna da ulaştıracaktır. Bu değişikliklerden bazıları; sosyal güvencesi olmayan birey ve ailelere asgari gelir yardımı yapmak, bu kişileri sosyal risklere karşı koruyacak önlemleri almak ve sınıf ve statü farkı gözetmeksizin tüm vatandaşları toplumsal hizmetleri kullanabilecekleri bir yapının inşa edilmesini sağlamaktır (Arın 2004: 70).

2.3. Demokratik Sosyalizmin Beslenmiş Olduğu Somut Kaynaklar

Tarihsel süreç içerisinde gelişen birçok somut pratik demokratik sosyalizm modelinin ortaya çıkışı ve gelişimini sağlayan kaynaklar arasında gösterilebilir. Demokratik sosyalizmin tanımı ve kapsamı üzerinde gerek yazar ve düşünürler gerekse de siyaset insanları arasında bir uzlaşma ortamı yaratılamamıştır. Buna rağmen demokratik sosyalizm modelinin siyasal katılım kavramı üzerinden incelenmesi; hem modelin tanımı ve kapsamının belirginleşmesine hem de modelin tarihsel süreç içerisinde etkilenmiş olduğu kaynakların açığa çıkmasına olanak sağlayabilir. Bu doğrultuda demokratik sosyalizm modelinin beslenmiş olduğu kaynaklar siyasal katılım süzgecinden geçirilerek modelin ana hatları oluşturulmaya çalışılmıştır.

2.3.1. Fabian Sosyalizmi

1884 yılında kendilerini sosyalist olarak tanımlayan yazar ve düşünürler tarafından kurulan Fabian sosyalizmi; örgütlenme yöntemi ve ideolojik konumlanmaları açısından başta İngiliz İşçi Partisi olmak üzere dünyanın birçok bölgesindeki siyasi hareketlere ilham kaynağı olma özelliği göstermektedir (Stigler 1959: 469). Örgütlenme biçimi bir hareketin nihai hedefleri hakkında fikir sahibi olunmasını sağlayacak nüveler barındırabilmektedir. Fabian sosyalizmi; *Fabian Essays* ile düşüncelerini kitlelere yayma yolunu seçmiş, *Fabian Club* ile üyelerin ideolojik olarak beslenebilecekleri ortamı inşa etmiş ve nihayetinde inşa edilecek parti ile siyasal iktidar hedefini oraya koymuş bir yapıdır (O. Koçak 2008: 644).

Kapitalist sistemin emekçi sınıflar üzerindeki yıkıcı etkilerini sistemin ehlileştirilmesi yoluyla çözmeye çalışan Fabian Topluluğu; Sidney Webb, Beatrice Webb ve Bernard Shaw gibi dönemin ünlü düşünürleri tarafından kurulmuştur

(Saraçoğlu 2017: 367). Kapitalizmin, Sanayi Devrimi ile birlikte ileri bir boyuta ulaşması üretim araçlarına sahip olmayan kişiler üzerinde yoksulluk, açlık, yoğun çalışma saatleri, düşük ücretler gibi olumsuz birçok durumu ortaya çıkarmıştır. Fabian sosyalizmi bu olumsuz koşulları sonlandırabilmenin yolunu siyasal iktidarın işçiler tarafından ele geçirilmesinde değil kapital sistem içerisinde bilimi temel alarak yapılacak iyileştirmelerde aramaktadır (Saraçoğlu 2017: 367).

Bu doğrultudan hareketle topluluklarına “Fabian” ismini vermeleri de ideolojilerinin açıkça bir göstergesi olarak ele alınabilir. Ege’ye göre (2000: 217) bu topluluk ismini Fabius Cunctator’dan almıştır. Romalı bir komutan olan Cunctator, Kartaca ordusu ile girişilen savaşta topyekûn bir savaş yerine parça parça saldırma taktiğini geliştirmiş ve nihayetinde hedefine ulaşmıştır. Fabian sosyalizmi de benzer şekilde devrim ile siyasi iktidarı ele geçirmek yerine reformlar yoluyla hareketi zamana yayarak, hedefe ulaşma gayesini ortaya koymaktadır (Ege 2000: 217).

Ütopik sosyalizmin kurucularından olan Robert Owen Fabian sosyalizminin en önemli düşünsel kaynaklarından birisidir. Owen’ın kendi çevresinde gerçekleştirmiş olduğu reformları incelemek, Fabian sosyalizminin daha doğru bir düzlem üzerinde ele alınmasını sağlayabilir. Bu doğrultuda Owen’ın kendi çevresinde gerçekleştirmiş olduğu reformlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir. Owen, eğitim ve öğretime vermiş olduğu önem çerçevesinde okullar kurdu ve bu okullarda ceza ve ödül sistemini kaldırarak farklı bir eğitim sisteminin kapılarını aralamış oldu. Çocuk işçi çalıştırmadı, çalışma saatlerini düzenledi, yaşlılık ve hastalık fonları kurarak çalışanların geleceklerini güvence altına almaya çalıştı (Beer 1974: 483-484). Buradan hareketle; emekçilerin insancıl çalışma şart ve imkânlarına sahip olmaları, çocuk iş gücünün sonlandırılması, çalışma saatlerinin düzenlenmesi, eğitim ve sağlık haklarının herkesi kapsamı gibi reformlar aracılığıyla Fabian sosyalizminin toplumsal dönüşümü sağlama hedefini ortaya koyduğu tezi ileri sürünebilir (Stigler 1959: 469).

Boratav’ın Fabian sosyalizmi çözümlemesi de aşamalı iyileştirme merkezlidir. Boratav (2004: 194), Fabian sosyalizminin kapitalist sistemin can suyu olan mülkiyet ilişkileri konusunu görmezden gelmeyi tercih ettiğini ifade etmektedir. Buna göre düşük gelir gruplarında bulunanların devlet tarafından desteklenmeleri sosyal ve ekonomik yaşamın sürekliliğini sağlama adına çok önemlidir. Zaman içerisinde

devletin sönümlenmesi anlayışını da özel mülkiyetin kaldırılması gibi reddeden bu anlayış; çalışma koşullarının sürekli iyileştirilmesi yoluyla evrimci bir sosyalizm tarzı benimsemiş ve bu sebeplerden dolayı Marksist kurama mesafeli bir siyasal hat inşa etmiştir (Stigler 1959: 471).

2.3.2. Prag Baharı

Prag Baharı deneyimi sosyalizmin demokrasi kavramı üzerinden yorumlanmasında önemli bir mihenk taşı olarak kabul edilebilir. Prag Baharı gerek 1968 hareketinin ilham kaynaklarından biri olmasıyla gerekse de Stalin dönemi ile özdeşleşmiş Sovyet sosyalizmine karşı isyan bayrağını çekmesiyle hem sosyalizm tarihi içerisinde önemli bir dönüm noktası olmuş hem de demokratik sosyalist hareketlerin ortaya çıkmasındaki rolüyle sosyalizmin farklı parçalara bölünmesinde kilit rol oynamıştır (Uslu 2018: 58). Buradan hareketle Bloomfield'in (1978: 154) "*insan yüzü bir sosyalizm*" Aybar'ın ise (1988: 212) "*güler yüzü bir sosyalizm*" diye tanımladığı doktrinin en önemli işaret fişeklerinden birisi Prag Baharı'nda aranabilir.

Prag Baharı gibi reformist bir hareketin Çekoslovakya topraklarında vuku bulmasının nedenlerini tartışılarak hem bu hareketi ortaya çıkartan tarihsel nedenler hem de buradan filizlenen demokratik sosyalist hareketlerin ideolojik konumlanmaları hakkında fikir sahibi olanabılır. Uslu'ya göre (2008: 151) 1918 - 1945 tarihleri arasında Çekoslovakya'da siyasal iktidarın faşist diktatörlük tarafından ele alınamamış olması Komünist Parti ve sosyal demokratların faaliyetlerini kesintisiz bir şekilde sürdürmelerine olanak sağlamış ve bu da Çekoslovakya'yı diğer Orta Avrupa ülkelerinden farklılaştırmıştır. Bu farklılaşmanın doğal bir sonucu olarak Çekoslovakya topraklarında siyasal iktidarlara karşı muhalif bir anlayış varlığını sürdürebilmiştir. Bu muhalif tutum içerisinde olabilme hali sosyalist bir yönetime geçişi kolaylaştırıcı faktörleri beraberinde getirmiştir (Uslu 2008: 151).

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte; Çekoslovakya'da, kapitalist düzenin devam etmesini isteyen egemen güçlerin siyasal iktidardan uzaklaştırılması sağlanmış, sosyalist devlet inşası süreci başlamış ve işçi sınıfına siyasal aktör olabilme imkânının kapıları Çekoslovakya Komünist Partisi (ÇsKP) tarafından aralanmıştır (Bloomfield 1978: 154). Sürecin hızlı ve sorunsuz bir şekilde ilerlemesinde ülke topraklarının genel oy ve sendikalaşma hakkı gibi demokrasi kavramı ile

bağdaştırabilecek kavramlara yabancı olmamalarının payı büyüktür (Bloomfield 1978: 154-155). Bu süreç komünist olmayan Ulusal –Sosyalist Partisi gibi yapıların da siyasal iktidarın bir parçası olmasını sağlamış ve nihayetinde Çekoslovakya’nın siyasal özgünlüğü belirginleştirmiştir.

Ancak, kendisini demokratik sosyalist olarak tanımlayan Bloomfield’e göre bu olumlu süreç kısa sürmüştür. Bu sürecin sonunda Çekoslovakya siyasal tarihi bir kriz döngüsünün içerisine girmiştir. Bloomfield’e göre (1978: 155) bunun sebepleri arasında; Soğuk Savaş’ın uluslararası ilişkilere yansımaları, bölge genelinde ekonomik krizlerin boy göstermesi ve ÇsKP’nin Stalinist türden baskıcı bir yönetim anlayışına bürünmesi yer almaktadır.

1948 yılında, Ulusal - Sosyalist Partisi bakanlarının istifa etmesi ülke genelindeki siyasal krizi derinleştirmiş ve Çekoslovakya siyasal tarihi için yeni bir dönem başlamıştır. SSCB’nin de desteğiyle birlikte krizi sonlandırabilme adına erken seçim yerine tüm kabineyi komünist bakanlar ile doldurma gibi bazı siyasal taktikler geliştiren ÇsKP; günü kurtaracak hamlelerde bulunuyor ve bu taktikler aracılığıyla Ulusal – Sosyalist Partisi’nin etki alanını daraltmayı hedefliyordu (Uslu 2008: 154). “Prag Darbesi” olarak anılan bu dönemi Prag Baharı’na giden yolun taşlarının örüldüğü zaman olarak betimleyebiliriz.

Bloomfield’e göre (1978: 156) bu süreçte; merkezi yönetimin aşırı güçlenmesi karar alma mekanizmalarına başta emekçiler olmak üzere egemen sınıf haricindeki herkesin katılımını engelliyor, iş yerleri genelgeler üzerinden yönetiliyor ve siyasal iktidar günden güne otoriter bir yönetim anlayışına evriliyordu. Çekoslovakya siyasal tarihi üzerinde yapmış olduğu çalışmalarla tanınan Kanadalı yazar Skilling de bu süreci Bloomfield’den farklı yorumlamamaktaydı. Skilling’e göre (1978: 159); Prag Darbesi’nden Prag Baharı’na giden yolda birçok insan hakları ihlalleri gerçekleşmiş, Çekoslovak halkı ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, inanç özgürlüğü gibi temel haklardan mahrum bırakılmış, keyfi ev aramalarından hukuksuz göz altılara kadar birçok olumsuz gelişme bu dönem içerisinde vuku bulmuştur.

Ancak, sürecin burjuva demokrasiden kopuşun bir dönüm noktası olarak değerlendirilmesi farklı yorumlamaları beraberinde getirebilmektedir. Soğuk savaşın iki blokunun bu bölgede bir güç gösterisine girişmesi ve bu doğrultuda yaşanan

olayların Çekoslovakya özelinden okunması sürecin farklı şekillerde ele alınmasını beraberinde getirmektedir.

Bu süreçte; Stalin'in ölümünden sonrasında da Çekoslovakya'da Stalin ile özdeşleştirilmiş baskıcı politikaların süreklilik kazanması, işçi ve aydın kesimin yönetimden her geçen gün uzaklaşması, ekonomik sorunların boy göstermeye başlaması gibi nedenler küçük çapta da olsa protesto gösterilerine neden olmuştur (Uslu 2008: 157). Sürecin bu şekilde devam edemeyeceği ve Çekoslovakya topraklarında köklü bir reform talebinin kitleler tarafından destek bulacağına dair emareler hem halkın protesto gösterileriyle hem de işçi hareketinin örgütlü bir güç konumuna ulaşma çabalarıyla kendisini göstermeye başlamıştı (Bloomfield 1978: 155-158). Durumu kendi lehine çekmeye çalışan ÇsKP, Stalin dönemi politikaları ile yüzleşmeye başlamış ve sonucunda reform taleplerine kayıtsız kalamamıştır (Uslu 2008: 159). Ancak, Uslu'nun da belirttiği üzere (2008: 160) reformların yönü; emek hareketini yönetim mekanizmalarına dâhil etmekten çok baskıcı yönetim anlayışını yumuşatacak, yeni siyasal elitler üretme doğrultusunda gelişmiştir. 1968'e birkaç ay kala demokrasi taleplerini yüksek sesle dile getiren reformist kanat parti içinde çoğunluğa ulaşmıştı (Uslu 2018: 63).

Tüm bunların sonucunda 1968 yılının henüz ilk günlerinde Çekoslovakya'da Alexander Dubcek önderliğinde reform taleplerinin şekillendirdiği yenilikçi bir sosyalizm anlayışı boy göstermiştir. Prag Baharı'nı "*doğmayan özgürlük*" olarak betimleyen Garaudy'e göre (1968:12-13) gerçekleştirilen ve gerçekleştirilme taahhüdü içeren reformlar yeni bir sosyalist anlayışın doğuşunun habercisi olarak ele alınmalıdır. Dubcek'in; "*parti üyeleri ve partinin dışında kalan yığınlar arasında büyük bir kopukluk olduğu*" görüşü doğrultusunda reform hareketleri hız kazandı (Garaudy 1968:18). Bu doğrultuda; basın özgürlüğünden, ekonomik sistemde yapılan dönüşümlere, merkezi yönetimin yetkilerinin kısıtlanmasından ifade özgürlüğüne kadar birçok reform liberal demokrasi çatısı altında gerçekleştirilmiştir (Bloomfield 1978: 158-159). Bu süreç tarih okumalarında "Prag Baharı" olarak adlandırılmaktadır.

Eski bir Marksist olup "yeni sosyalizm"in öncülerinden olan Garaudy bu dönemi özetlerken Stalin ve Dubcek'in yönetim anlayışlarını karşılaştırmıştır. Garaudy'e göre (1968: 21); Stalinist yönetim anlayışında parti bir aracın direksiyonu,

geniş halk kitleleri ise direksiyona bağımlı tekerlekler iken Dubcek'in yönetim anlayışı geniş halk kitlelerine direksiyon rolünü vermektedir.

Sosyalizm ve demokrasinin harmanlanması yoluyla burjuva demokrasisinin aşılabileceği görüşü Çekoslovakya topraklarında ses getirmeye başlamıştı. Bu doğrultuda Dubcek önderliğindeki yapı; siyasi katılım alanlarının kapılarını halka açarak karar alım süreçlerinde geniş çaplı mutabakatın yollarını aramış, parti ve devlet politikalarının oluşturulmasında yurttaşların sürece dâhil olmalarını hedeflemiştir (Garaudy 1968: 13). Ekonomi politikalarında da benzer bir süreç yaşanmıştır. Bu doğrultuda bürokratik yönetim anlayışı ve Sovyet direktifleri doğrultusunda şekillenen ekonomi politikaları sonlandırılmaya çalışılmış ve bunların yerine piyasa ekonomisine eklemlenmenin altyapısı oluşturulmaya çalışılmıştır (Garaudy 1968: 13-14).

Süreci endişe ile gözlemleyen SSCB, Dubcek önderliğindeki reformist güçlerin kapitalist sisteme giden yolları örmeye çalıştıkları gerekçesiyle birçok kez Çekoslovakya hükümetini uyardı (Uslu 2008: 169). Ancak, Çekoslovak hükümeti ve SSCB'nin ortak bir paydada buluşamaması sonucunda 21 Ağustos 1968 günü yaklaşık 600 bin kişilik, çoğunluğunu Sovyet ordusunun oluşturduğu "Varşova Paktı" güçleri Çekoslovakya topraklarına müdahalede bulundu (Bloomfield 1978: 158). Prag Baharı süreci bu işgal ile birlikte Çekoslovakya topraklarında sona erdi.

Prag Baharı Türkiye solunu da derinden etkilemiştir. TİP içerisindeki Boran – Aybar ayrışmasında Prag Baharı'nın farklı şekillerde ele alınması kilit rol oynamaktadır. Bununla birlikte Türkiye solunun farklı yapılarında da Prag Baharı farklı şekillerde yorumlanmıştır.

Çekoslovakya topraklarındaki reformist hareketler TİP içerisindeki Aybar ve taraftarları arasında sosyalizmin gülen yüzü, Boran ve ekibi tarafından sosyalizmden kopuşun ayak izleri, Belli ve arkadaşları tarafından ise sosyalizme karşı başlatılmış bir savaş olarak yorumlanmaktadır (Şafak 2018: 672-673). Boran, Prag Baharı çözümlemesi hakkında ileriki yıllarda öz eleştiride bulunmuş ve süreci yanlış çözümlediğini vurgulamıştır (Mumcu 1994b: 60)

Ortaya konulan çözümlemeler tarihsel süreç içerisinde farklı açılardan değerlendirilebilir. Prag Baharı'nın mimarlarından olan Dubcek, Prag Baharı'ndan 19 yıl sonra yapmış olduğu süreç değerlendirilmesinde hem yeni sosyalist hareketlere

olan desteğini gözler önüne sermekte (1990: 359) hem de SSCB'nin çözülme sürecini hızlandıran Gorbaçov'un Perestroika'sını sosyalizmin kurtarıcısı olarak gördüğünü itiraf etmektedir (1990b: 361).

Çoban'a göre (2009: 28) Dubcek'in ve post Marksist teorisyenlerin coşkuyla desteklemiş oldukları ve Prag Baharı'nın ardılları olarak kendilerini tanımlayan yeni sosyalist hareketler, enerjilerini sistem içerisinde odaklanmış oldukları sorunların çözümüne harcarlar ve bazen de kısmen başarılı olabilirler. Ancak, bu sorunların kapitalist sistemden kaynaklı olduğunun çıkarımının yapılamaması, sorunların kökten çözümünü olanaksız hale getirmektedir (Çoban 2009: 28-29).

2.3.3. 1968 Gençlik Hareketleri

1960'lar, başta Avrupa olmak üzere neredeyse yerkürenin tamamını etkileyen siyasal olayların yaşandığı, toplumsal hayatın düzenlenmesinden siyasal ideolojilerin yeniden yorumlanmasına kadar birçok sosyal ve kültürel dönüşümün meydana geldiği yıllar olarak tarih sahnesine damga vurmuştur (Gürdaş 2020: 155). Bu dönem içerisinde meydana gelen 1968 gençlik hareketleri ise yalnızca kendi dönemine damga vurmakla kalmamış izleri günümüze kadar ulaşmıştır.

San'a göre (1969: 5-7) 1968 gençlik hareketinin ortaya çıkmasını sağlayan etkenlerden biri kapitalist ülkelerin refah toplumu adı altında sanayi ve teknolojiye büyük yatırımlarda bulunmalarına karşın insan unsurunu yeterince göz önünde bulundurmamalarıdır. Schreiber de insan odaklı bir yaklaşım üzerinde durarak (1968: 69) emekçilerin, sermaye sınıfının boyunduruğu altında olması sonucunda sadece emek sömürsüne maruz kalmayacaklarını aynı zamanda kendilerine olan güvenlerini ve öz saygılarını da yitirebileceklerini ifade ederek, sağlıklı bir düzenin yapı taşlarını, işçi sınıfının sermaye sınıfı karşısındaki konumunda aramaktadır. Tüm bunlara ek olarak Akyüz'ün de belirttiği üzere (1969: 127) gelişmiş ülkelerin hedefledikleri refah devletine ulaşmalarının ancak emekçilerin ve Üçüncü Dünya ülkelerinin sömürülmesine bağlı olması 1968 gençlik hareketinin politik hattının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

1968 gençlik hareketlerinin ortaya çıkış sürecinde otoriter yönetim anlayışlarının payı yadsınamaz. 1968'in yakın geçmişinde kıta Avrupası; Mussolini, Hitler, Franco gibi faşist liderler tarafından yıkıma uğratılmış, insanlık tarihi boyunca

eşine az rastlanılan türden katliamlar ve insan hakları ihlalleri bu dönemde gerçekleşmiştir. Tarihe kara leke olarak düşen dönemin etkileri savaş döneminin çocuklarını kuşkusuz derinden etkilemiştir. Tekrardan aynı döngüye girmek istemeyen gençlerin bu hareketi otoriter yönetim anlayışlarına bir tepki olarak doğmuştur. Hareketin ilk işaret fişeğinin Fransa'daki üniversite öğrencilerinin otoriter De Gaulle iktidarına karşı “*Artık Yeter*” sloganıyla başkaldırımları, bu bakış açısını destekler niteliktedir (Bayhan 2014: 41).

Tüm bu gelişmeler ışığında 1968'e gelirken Avrupa'daki akademik çevreler ve bazı sol hareketler, Marksizm'in zamanın ruhunu yakalayamadığını ve Marksist doktrinin etkisinin her geçen gün azaldığı görüşünü savunmaktaydılar (Lelandais 2009: 64). Aynı bağlamda ele alınabilen 1968 gençlik hareketleri; siyasal merkezine sınıf kavramını koymayı reddetmiş bunun yerine hukuk, politika, adalet gibi üst yapısal kavramlar doğrultusunda politikalar üretme yolunu seçmiştir (Akdağ 2021: 456). Akdağ'a göre (2021: 456) bu tercih; demokratik sosyalist örgütlenmelerin başlangıç noktalarından birini oluşturmaktadır.

Öğrenciler önderliğinde başlatılan ve zaman içerisinde farklı toplumsal grupları bir araya getirmeyi amaçlayan bu hareket; Vietnam Savaşı'nda yaşanan trajedilerden, siyasal iktidarların baskıcı ve muhafazakâr yönetim tarzlarına, nükleer savaş tehdidinden, emperyalist politikaların merkez ülkeler dışındaki halklara dayatmış olduğu sefalet, toplumsal ilişkilerde ırk, dil, ten rengi, cinsiyet gibi konularda yapılan ayrımcılıklardan toplumun tüm fertlerinin siyasal karar alma mekanizmalarına dâhil olmalarına kadar birçok kaynaktan beslenmiştir (Offe 2002: 83).

Fraser'e göre (1988: 9) hareketi bu denli ilgi çekici kılan en önemli detaylardan biri; gençlik hareketlerinin yakın geçmişte Üçüncü Dünya ülkeleri dışında ses getirici eylemleri bulunmamasına rağmen 1968 yılı ile birlikte gelişmiş ülkelerin sokak ve caddelerinde isyan bayraklarının yükselmesinde oynamış olduğu roldür. Bilim ve teknolojinin gelişimi ile birlikte otorite kavramını algılayışta yaşanan dönüşüm, kuşkusuz ki bilim ve teknolojiye en çok faydalanan ülkelerde kendisini gösterecekti (Schreiber 1968: 18). Bu doğrultudan hareketle bu ülkelerde yaşayan gençlerin, yeni bir dünya yaratma taleplerinin bulunması şaşırtıcı değildir.

Aynı şekilde geniş halk kitlelerine karşı otoritelerini zedelemek istemeyen siyasal iktidarların “*icat edilmiş gelenekler*” üreterek (Hobsbawm 2006: 2) toplulukları belli değer yargıları üzerinden inşa etmek istemeleri ve buradan hareketle otoritelerini pekiştirmek istemeleri de sürecin bir parçası olarak okunabilir. Üniversitelerin demokratikleşmesi talepleriyle başlayan hareket kapsamını günden güne genişletmiştir (San 1969: 8). Ancak, hareketin ideolojisi hakkında bir uzlaşma ortamı yaratılamamıştır.

Fraser (1988: 12), hareketin örgütleyicilerinin süreç içerisinde bazen Marksist yöntemleri benimsediklerini bazen yeni bir sosyalizmin inşasını tartıştıklarını bazen de emperyalist devletler ile mücadele etmiş ulusların tecrübeleri doğrultusunda yöntem arayışlarına girdiklerini ifade etmektedir. Fraser’e göre (1988: 43) tüm bu süreçler göz önünde bulundurulduğunda; Sovyetlerin Macaristan ve Prag’a yapmış olduğu müdahaleler, İngiltere ve Fransa’nın Süveyş’i işgal girişimleri, Cezayir Savaşı gibi olaylar 1968 hareketlerinin çift kutuplu dünyanın her iki blokundan da ayrı bir siyasal hat çizgisini tercih etmesine neden olmuştur.

Tüm bu deneyimler ışığında hareketin ideolojik konumu netleştirilmeye çalışılmıştır. Bu çabaların sonucunda; milliyetçiliğin açtığı yaralardan, silahlanma yarışının toplumlar üzerinde yarattığı tahribata, diktatör yönetimlerden, basın ve yayının egemen sınıflar tarafından ele geçirilmesine kadar birçok siyasal mesele hareketin kapsamı dâhiline alınmış ve egemen sınıflara karşı kullanılacak ortak dil belirginleşmeye başlamıştır (San 1969: 5). Akabinde ise hareket kıtaları aşarak dünyanın birçok bölgesine sıçrayabilme başarısına ulaşmıştır. Buna rağmen Kaygalak’ın da belirttiği üzere (2001: 35), ideolojik yönden muğlaklıktan arındırılamama durumu hareketin farklı toplumsal gruplara ve geniş kitlelere sıçramasına engel olmuştur.

Bu süreçte ideolojik aksaklıkların sonlandırılabilmesi adına hareketin siyasal hattı belirginleşmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda; Stalinist politikalar ile özdeşleşen merkezi yönetim anlayışı ve sosyal demokrasi kuramının reformist yönü karşıtlığından bir ideolojik hat oluşturulmaya çalışılmıştır (Fraser 1988: 44). Ancak, ortaya çıkan yapının ideolojik konumu günümüzde hala tartışma konusu olabilmektedir. Bayhan (2014: 32), Gezi Parkı, Arap Baharı gibi siyasal iktidarların otoriter yönetim anlayışlarına karşı yapılan yeni toplumsal hareketlerin net siyasi mesajlar

üretmemelerini 1968'in ideolojik açıdan olumsuz mirasında aramaktadır. Bunun nedeni olarak Çoban'ın da belirttiği üzere (2009: 25) sınıf mücadelesini merkezine alamayan bir sosyalist hareketin sömürü ilişkilerini dönüştürücü etkisinin yüksek olmayacağı gösterilmektedir. Bu anlayışa göre bu türden hareketler süreç içerisinde ya sistemin çarklarından biri olacak ya da sönümlenip tarihin tozlu sayfalarında hatırlanacaktır.

Fraser (1988: 17), 1968 hareketini konu aldığı eserinin başlangıcında çoğunluğu orta sınıf ailelerin çocuklarını oluşturan gençlerin kendi kendilerine politikalar ürettiklerini, yaşanan deneyimler doğrultusunda öğrenme aşamasına geçtiklerini ve bunların neticesinde kendilerine olan güvenlerinin her geçen gün ileri bir boyuta taşındığını ifade etmektedir. Siyasal bir hareketin ete kemiğe bürünmesinde beslenen ideolojik kaynakların rolü çok büyüktür. Lenin örneği üzerinden çözümleme yapmak gerekirse; Lenin'in, gençlik yıllarında danışman olarak kendisine Marx'ı seçmesi, Narodnik düşünceden etkilenmesi, kapitalizm çözümlemeleri yapması gibi birçok etken ideolojisinin şekillenmesini sağlamış ve bu sayede kitlelerin hareket esnasında kendiliğinden öğrenmelerinin sonucu olacak belirsiz siyasal bir ortamın oluşmasına engel olmuştur (Cliff 1987: 15-22).

Oysaki 1968 hareketi yeni bir dünya yaratabilme potansiyelini kendisinde görmekteydi. Ünlü düşünür Herbert Marcuse 1968 yılında bir Alman üniversitesinde vermiş olduğu konferansta 1968 hareketinin mevcut düzenin ehlileştirilmesi değil değiştirilmesine yönelik bir girişim olduğunu belirtip konuşmasını Rosa Luxemburg'un meşhur çözümlemesi olan “*Ya Sosyalizm Ya Barbarlık*” ile bitirmiştir (Kalpsüz 1969: 57).

Düzen içerisinde gerçekleştirilecek reform girişimleri, sistem içerisinde iyileştirmeler sağlayarak düzenin ehlileştirilebileceği varsayımından ortaya çıkmıştır (Çoban 2009: 22). Ancak, büyük paylaşım savaşları sonrasında göreceli olarak barış zamanı olarak nitelendirebileceğimiz bir zamanda doğan, kapitalizmin altın çağında büyüyen gençlerin kapitalizm çözümlemeleri farklılık göstermekteydi (Wood 2011: 16-17). Bu gibi faktörlere rağmen, Wood'un da belirttiği gibi (2011: 17) gençlik hareketleri içerisinde mücadele yönteminin sınıfsal bakış açısı doğrultusunda gerçekleştirilmesi gerektiğine inanan azımsanmayacak bir kesim mevcuttu.

Bazı sosyalist aydın ve öğrenciler tarafından hareketin dümeninin reel sosyalizme kayması birçok kesimi rahatsız etmiştir. Fraser'e göre (1988: 264-265) 1968 gençlik hareketi içerisindeki bazı kesimlerin işçi sınıfı ile yakın temas kurması ve sistemi devrim yoluyla ortadan kaldırma düşüncesi içerisine girmesi birçok kesimi rahatsız etmiştir. Bu kesimler arasında egemen olarak adlandırılan sınıfın varlığı şaşırtıcı değildir. Ancak, Fraser, Avrupa komünistlerinin de bu siyasal hattan rahatsız olduğu görüşündedir. Bu çözümlemenin temelinde Avrupa komünistlerinin mücadele yöntemi olarak parlamentarizmi ve yasal sendikacılığı benimsemesi yatmaktadır.

Çoban'a göre (2009: 22) sömürü ilişkilerini ortadan kaldıracı yegâne mücadele yöntemi sınıf mücadelesidir. Bu anlayışa göre; sınıf mücadelesini ekonomik indirgemecilik ile yaftalamak ve hareketin merkezinden örgütlü işçi sınıfını çıkarmak kapitalist sistemin sürekliliğini sağlayacak adımları atmakla eş değerdir (Çoban 2009: 23).

Tüm bunlara rağmen 1968 gençlik hareketlerinin başta Avrupa'da olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde proleter hareketin canlanmasında önemli rol oynadığı sonucuna varılabilir.

2.4. Demokratik Sosyalizmin Kavramsallaştırılması

Demokratik sosyalizmi tarihsel süreç içerisinde beslenmiş olduğu düşünsel kaynaklar ve bu modelin inşasında önemli rol oynadığını düşündüğümüz somut olaylar etrafında incelemek demokratik sosyalizmin kavramsallaştırılması süreçlerinde kilit rol oynamaktadır. Ayrıca izlenilen bu yol haritası modelin kuramsal birikimini açığa çıkarma gayesini de taşımaktadır. Demokratik sosyalizmin kavramsallaştırılması önündeki en büyük engellerden biri bu modelin düşünce ve siyaset insanları tarafından çok farklı şekillerde ele alınmasıdır.

Demokratik sosyalizm bazı teorisyenler tarafından Willy Brant, Olof Palme, Mitterrand gibi siyaset insanları referans gösterilerek sosyal demokrasi ile aynı politik hat üzerinde gösterilmektedir (Cem 1995: 36-37; Radice 1966: 34). Acemoğlu ise demokratik sosyalizm modelinin sosyal demokrasi ile aynı politik hat üzerinde gösterilmesine karşı çıkmaktadır. Acemoğlu'na göre demokratik sosyalizm modeli; üretimin kamulaştırılması ve piyasalara müdahale edebilme potansiyelinden dolayı sosyal demokrasiden ayrılmaktadır. Demokratik sosyalizm modeli çözümlemesini

ABD üzerinden gerçekleştiren Acemoğlu demokratik sosyalizmin sosyal demokrasiye karşı mağlup olduğunu ileri sürmektedir.

Post Marksist bir demokratik sosyalizm modeli çözümlemesi ise; gerçekleştirilecek reformlar aracılığıyla farklı kimliğe ve kültüre sahip bireylerin siyasal katılım alanlarına özgürce dâhil olabileceği vurgusu üzerinden modeli temellendirmektedir (Garaudy 1968: 19).

Görüldüğü üzere demokratik sosyalizmin tanımı ve dolayısıyla kapsamı hakkında bir uzlaşma ortamı bulunmamaktadır. Bu doğrultudan hareketle demokratik sosyalizm modelinin kuramsal çerçevesi belirlenirken farklı toplumsal yapılar ve deneyimler göz önünde bulundurulmalıdır.

Temsili demokrasinin geliştirilebilmesi adına halkın hem günlük işlerinde hem de çoğunluğu ilgilendiren kararların alım süreçlerinde aktif bir rol izleyecek duruma ulaşması burjuva demokrasisinin eksikliklerinin taban üzerinden giderilmesine olanak sağlayacaktır (Poulantzas 1990: 38). P. Anderson (2007: 72) bu sürecin tarihi kırılma noktalarından biri olarak; FKP'nin "ileri demokrasi" kavramını parti programına dâhil etmesi olduğunu ileri sürmektedir. Bu süreçte ileri demokrasi kavramının günden güne burjuva demokrasisi içerisine eklemlenmesi demokrasi yorumlamalarının liberalizm merkezli bir çerçeveden ele alınmasını sağlamıştır (Güveloğlu 2004: 16).

Ek olarak sanayi toplumlarında sermaye sınıfının eşine az rastlanılan türden bir büyüme içerisine girmesi ve egemenliklerini pekiştirmeleri de demokrasi kavramının reel sosyalist çerçeve içerisinde okunmasının önündeki en büyük handikaplardan birini oluşturmuştur (P.Anderson 2007: 81). Sanayi kapitalizminin ayırt edici özelliklerinden biri olan bireycilik anlayışı üzerinden toplumsal ilişkilerin inşa edilme süreci yeni bir dönemin kapılarını aralamıştır (Uslu 2021: 264).

Demokrasi kavramının bireycilik anlayışı ile sınırlandırılması sistem içerisinde iyileştirme yapılacak alanın açıkça ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kökleri kolektif yönetime dayanan, çiçekleri ise burjuva demokrasisi içerisinde açan demokratik sosyalizm modeli sistem içi iyileştirme süreçlerinde kilit rol oynayabilecek nüveleri içerisinde barındırmaktadır.

Burjuva demokrasisi ve sosyalizm kavramlarının birbirlerine eklemlenmesi her iki kavramında dönüşüme uğramasına neden olmuştur. Bu süreçte demokrasi kavramı;

halkın iktidarı anlayışından insanların bir arada yaşadığı, problemlerin ortak akıl yoluyla çözüldüğü bir sisteme evrilmiştir (Oppenheimer 2019: 256). Bu türden bir demokrasi anlayışının katılımcı, aşağıdan inşa edilmiş ve sınıf kinini içerisinde barındırmayan bir sosyalizm anlayışı ile bütünleşmesi burjuva demokrasilerinin başta temsil olmak üzere birçok krizini sonlandırabileceği görüşü doğrultusunda şekillenmiştir (Oppenheimer 2019: 249-250). Bunun nedeni olarak demokratik sosyalizm modelinin tarihsel süreç içerisinde meydana gelen ve tarihin akışını değiştirebilen birçok radikal süreçten beslenmesi gösterilebilir. Oppenheimer'e göre de (2019: 249) demokratik sosyalizm modeli; Sovyetlerin halk toplantıları deneyimlerinden de kapitalizmin birey ve müşteri odaklı kuramından da faydalanmaktadır. Ve bunları gerçekleştirirken sosyal demokrasinin uzlaşılı anlayışını değil demokrasinin radikal tarafını seçmesi sistem içerisinde köklü değişiklikler yaparak demokrasinin krizlerine karşı sistemin bağımsızlığını yükseltebilmektedir (Övgün & Taşcier 2019: 33).

Barber'e göre (1995: 197) demokrasinin iyileştirilmesi süreci demokrasinin geliştirilmesine olanak sağlayacağı gibi bireysellik anlayışından topluluk anlayışına geçişin örgütlenmesini de beraberinde getirecektir. Demokratik sosyalizm modeli; liberal sistem içerisinde liberalizmin açmazları ile mücadele edebilme sürecinde siyasal katılımı etkin bir şekilde kullanma eğilimindedir. Bu doğrultuda demokratik sosyalizm modelinde toplumu oluşturan tüm bileşenlerin karar alma mekanizmalarına dâhil olabilecekleri bir politik hat izlenmektedir. Bu amaç doğrultusunda kuram; liberal teorelin katılım mekanizmalarına dâhil etmeyi başaramadığı ya da başarmak istemediği "ötekileri" siyasal katılım alanına dâhil ederek büyük bir "biz" yaratma çabasıdır (Barber 1995: 198).

Bu süreçte kilit nokta liberal teorelin katılım kavramını sınırlı bir çerçevede içerisinde değerlendirmesidir. Pateman'a göre (1970: 7) liberal teori içerisinde bireylerin sınırlı katılım alanlarının olması sonucunda siyasal ilgisizlik her geçen gün daha yüksek bir seviyeye çıkacak ve nihayetinde politik faaliyetler yalnızca profesyonellerin oyun alanını kapsayacaktır.

Bunun sonucunda kısır bir temsiliyet krizi döngüsüne giren liberal sistem her ne kadar yönetime katılma alanlarını topluluklara açarak bu soruna müdahale

edebilmek istesede köklerinin elitist ve muhafazakâr yapıda olması büyük reformların önünü tıkamaktadır (Övgün & Taşcier 2019: 33). Demokratik sosyalizm modeli; sistemin krizlerini açma ve demokrasinin geliştirilmesi süreçlerinde etkin katılım ilkesinden faydalanarak yeni bir hayatın örgütlenmesinde önemli rol oynayabileceği iddiasını taşımaktadır.

Pateman'a göre demokratik sosyalizmde siyasal katılım kavramının en önemli başlangıç yeri çalışma yerleridir. Pateman (1970: 43), işçilerin kendi kurulları vasıtasıyla yönetim süreçlerine müdahil olabildikleri, çalışma şart ve koşullarını ilgilendiren konularda işçilerin karar alım süreçlerinde etkin konumda bulunduğu bir iş hayatı örgütlenmesinin toplumun geneline yayılabileceğini vurgulamaktadır. Burada kilit nokta bireylerin sistem içerisinde kalmak koşuluyla daha fazla katılımı talep edebilmelerinde saklıdır. Bu talebin arka planında ise uzun bir zaman aralığını kapsayacak olan siyasal bilinçlenme bulunmaktadır.

Roussopoulos katılım kavramını bir akarsuya benzetmektedir. Bu akarsuyun nasıl ve ne şekilde hareket ettiği doğal bir sürecin ürünüymüş gibi görünse de yapılan müdahaleler suyun şiddetinin ve yönünün değişmesini sağlayabilmektedir (Roussopoulos 2019: 312). Demokratik sosyalizm modeli; ekonomik yönden yoksul bırakılmanın yanında kimliksel ve kültürel yönlerden de yönetici sınıflar tarafından yok sayılmış kişilerin siyasal, toplumsal ve ekonomik sarsıntılarına karşı bariyer olabilecek reformlar inşa etme hedefi doğrultusunda geliştirilmiştir (Keleş 1998: 110). Bu sebepten dolayı model siyaset alanını; proleterler ve burjuva sınıfı şeklinde ayırmak yerine farklı aktörleri politik özne konumuna getirme hedefi doğrultusunda örgütlenmiştir (Özen 2015: 16). Bu bağlamda demokratik sosyalizm modeli eşit yurttaşlık anlayışına ulaşma hedefinde; kültürel ve kimliksel farklılıklar üzerinden bir politik hat inşa etmiştir.

Bu hat ırk, dil, din gibi ayrımcılığa neden olabilecek kavramların siyasal ve toplumsal alanlarda kullanılmasını engellemekle yükümlüdür. Halk hareketleri bu çizgi doğrultusunda kanalize edilerek; hak arama siyasetinin bu düzlem üzerinde gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Model; devlet organının tüm kimliklere eşit yakınlıkta olmasını sağlayarak kültürel ayrımcılıkların önüne geçebilme hedefi doğrultusunda oluşturulmuş (Hardt & Negri 2003: 214).

Karar alma ve verme mekanizmalarının merkezden çevreye yayılması ile birlikte yönetme faaliyetlerinde aktif bir konuma erişecek topluluklar; otoriter yönetimlere karşı panzehir olma görevi üstleneceklerdir (Oppenheimer 2019: 251). Bu bazen Porto Alegre’de halkın katılımıyla kamu bütçesinin oluşturulmasında kendisini göstermekte (Zavala, 2006, s. 85), bazen de eşcinsel, kadın veya ekolojist bir hareketin herhangi bir alanı işgal etme girişimiyle ortaya çıkabilmektedir (Sustam 2009: 94).

Bu bilgiler ışığında demokratik sosyalizm modelinin kavramsallaştırılmasını sağlayabilmek adına modelin geniş çapta mutabakat sağlanabilmiş özelliklerinden yola çıkılabilir. Bu doğrultuda modelin beslenmiş olduğu soyut ve somut kaynaklardan faydalanarak demokratik sosyalizmin kuramsal ve kavramsal çerçevesi ortaya konulabilir.

- Demokratik sosyalistler, sınıflı toplum yapısının sömürü ilişkilerinin sacayağı olduğunun bilincinde olmakla beraber bu sistemin topyekûn bir savaş ile ortadan kaldırılmasının demokrasi kavramı ile bağdaşamayacağı görüşünü savunup, temsili demokrasiden yana tavır koymaktadırlar (Aybar 1988b: 19-20; Boran 1968a: 10; Habermas 2012: 161; Laclau & Mouffe 2012: 26). Aybar (1988a: 216) TİP’in seçimler yoluyla iktidara geleceğini, halk desteğini kaybetmeleri durumunda ise iktidarı yasalara uygun bir şekilde devredeceklerini belirterek temsili demokrasiye olan inancını ortaya koymaktadır. Devrimci bir dönüşümün topluluklar üzerinde sürekliliği tekrar eden sarsıntılar ve nihayetinde yıkıcı etkiler yaratacağı görüşü bu modelin evrimci anlayışı benimsemesini sağlamıştır (Miliband 1989: 29).

- Demokratik sosyalizm modeli kapitalist sistemin temelini oluşturan mülkiyet hakkı anlayışını ortadan kaldırmayı hedeflemez (Garaudy 1968: 104; Kaygalak 2001: 34). Bu sebepten dolayı sermaye sınıfı demokratik sosyalizm modelinde imtiyazlarından çok şey kaybetmemektedir (Mandel 1978: 92). Demokratik sosyalizm modeli üzerinden inşa edilen TİP’in 1965 yılındaki seçim bildirgesinde iktidara geldikleri takdirde asgari ücretlilerden vergi alınmayacağı taahhüdünü ortaya koyması sistem içi iyileştirme çabalarına örnek olarak gösterilebilir (TİP 1965: 12). Bu gibi örnekler üzerinden yola çıkarak demokratik sosyalizm modelinin bireyler arasındaki gelir eşitsizliğinin “makul” seviyelerde seyretmesini sağlayacak reformlar üzerinden temellendirildiği varsayımını ortaya konulabilir. Demokratik sosyalizm modeli eğitim, sağlık, güvenlik gibi toplumu yakından ilgilendiren alanlarda

özelleştirme politikalarına karşı çıkmakla birlikte ülke ekonomilerine kıyasla çok büyük sayılabilecek özel sektör yatırımlarına da mesafeli yaklaşmaktadır (TİP 1964: 91-92). Demokratik sosyalizm modeli devletleştirme ve kamulaştırma faaliyetlerini yaşamın dönüşümünü sağlayacak en etkili silah olarak okumaktadır.

- Marx'ın, işçi sınıfına yüklediği anlamın tarihsel süreç içerisinde geçerliliğini yitirdiği ve bu doğrultuda politik düzlemde “yeni” öznelerin ya da öznesiz bir siyaset anlayışının benimsenmesi görüşü modelin önemli kırmızı çizgilerinden birisidir (Wood 2011: 22).

- Prag Baharı, 1968 Gençlik Hareketi, Avrupa Komünizmi'nin yükselişi gibi etkenler sonucunda demokratik sosyalizm modeli hareketin merkezine emekçi sınıfları koymayı reddederek reel sosyalizmden ayrı bir politik hat oluşturmuştur (Hardt & Negri 2003: 76).

- Herhangi bir sınıfın diktatörlüğünü ilan edemeyeceği, seçme ve seçilme haklarının güvence altına alındığı, çok partili bir siyasal sistemin anayasal yollardan güvence altına alındığı, basın hürriyetinin korunduğu, silahsız protesto eylemlerinin önündeki engellerin kaldırıldığı, ifade özgürlüğünün genişletildiği, eşit işe eşit ücret anlayışının benimsendiği bireyci bir sosyalizm şekli demokratik sosyalizmde kendisini göstermektedir (Aybar 1988a: 111-112).

- Demokratik sosyalim modeli taban demokrasisi çatısı altında etkin siyasal katılım ilkesi üzerinden inşa edilmiştir (Poulantzas 1990: 33). Bu model katılımcı demokrasi üzerinden temellendirilmektedir. Ancak, Lenin'in de ifade ettiği gibi (1979: 17) taban demokrasisini inşa edebilmek adına burjuva demokrasisini geliştirici hamlelerde bulunmak kitlelerin enerji ve zamanlarını günlük ihtiyaçların çözümü için harcamalarına sebep olurken; toplumların sömürsüz yarınlara isteği perde arkasında kalabilmektedir. Bu da modele biçilen rolün liberal demokrasinin geliştirilmesi olduğu tezini güçlendirmektedir.

- Demokratik sosyalizm modeli, haklar mücadelesi ekseninde politik faaliyetler üretmeyi amaçlamaktadır. Poulantzas'a göre (1990: 38) mücadelenin başarılı olabilmesi adına çevre hakkı, kadın mücadelesi gibi popüleritesi yüksek hareketler ile tam bir eklemlenme içerisinde olunmalıdır. Bu mücadeleler “çokluk” kavramına giden yolun nüveleri olarak değerlendirilebilir. Aybar (1988a: 215) proleterlerin ya da profesyonel devrimcilerin önderliğinde bir sınıf mücadelesine

şiddetle karşı çıkarak haklar mücadelesinin önünü açılması gerektiğini vurgulamaktadır.

- Demokratik sosyalizm modeli komünist yönetim şekline kökten bir karşı duruş barındırmaktadır. Miliband (1989: 28); bireylerin mülkiyet haklarının bulunmadığı, devletin tüm iktisadi alanlarda tek yetkili olduğu ve parti liderlerinin muhalefete karşı despot bir yönetim anlayışı içerisinde oldukları gerekçeleriyle demokratik sosyalizm modelinin komünist rejimlere karşı olduğunu deklare etmektedir. Aybar’a göre de (1988b: 23) lider veya herhangi bir sınıfın diktatörlüğünü ilan etmesi; demokrasinin yerle bir olması anlamına gelmektedir.

Görüldüğü üzere, demokratik sosyalizm sabit bir öğreti üzerinden inşa edilmemiştir. Model, zamanın ve mekânın ruhuna uygun olarak mücadele biçimlerini sürekli dönüşüme uğratabilmektedir. Mücadelenin merkezini oluşturan hak mücadeleleri toplumların öncelik sıralamasına göre değişebilmektedir. Bu da farklı ülkelere ait yeni bir demokratik sosyalizm açılımını beraberinde getirebilmektedir. Aybar’ın “*Türkiye’ye özgü sosyalizm*” çözümlemesi de Togliatti’nin “*İtalyan Yolu*” da bu düşüncenin bir ürünüdür.

2.5. Reel Sosyalizm ve Demokratik Sosyalizm’de Yönetime Katılma

Demokratik sosyalizm modeli; siyasal öznesini işçi sınıfı ile kısıtlamadığı iddiası üzerinden hareket alanının oldukça geniş olduğu varsayımını ortaya koyabilmektedir. Model, insan hakları mücadelesi çerçevesi altında; kadın mücadelesi, çevre sorunları, nükleer karşıtlığı, hayvan hakları gibi birçok konuyu merkezine almaktadır. Reel sosyalist kuramın ana hatlarını oluşturan; proleter diktatörlük anlayışı ve akabinde sınıfsız toplum aşamasına geçiş süreçleri demokratik sosyalizm modelinde yok hükmündedirler. Nihayetinde, demokratik sosyalizm modeli sınıf politikaları üzerinden çözümlemelerini gerçekleştirmemektedir. Özen’e göre (2015: 15) bunun nedenleri; sınıf siyasetinin sanayi toplumunun bir ürünü olmasına karşın demokratik sosyalizm hareketinin yeni bir çağda, yeni tahakküm biçimleri içerisinde ve teknoloji çağının başlangıç aşamasında doğmasında aranmalıdır. Bu anlayışına göre; özel mülkiyete karşı mücadelenin örgütlendiği sınıf mücadelesi artık madunlaşmıştır. Ve bu sebepten dolayı proleter merkezli bir sınıf hareketi yerini demokrasi çerçevesi altında yeni hak arama mücadelelerine bırakmıştır (Özen 2015:

16). Bu süreçte demokratik sosyalizm ve reel sosyalizmin kuramsal çerçevelerinde keskin farklılıklar gözlenebilmektedir.

Sovyet deneyiminde de görüldüğü üzere reel sosyalizmde siyasal katılım kavramından bahsetmek güçtür. SSCB’de çalışma yerleri işçilerin meydana getirdiği bir genel kurul, farklı departmanları temsil eden işçi konseyleri ve yine işçilerin örgütlediği farklı konseylerden oluştuğu iddiasındaydı. (Siriani 1990: 39).

İşçilerden oluşan bu yapı; çalışma yerlerindeki iş bölümünden, ücret yönetimine, eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesinden çalışma koşullarına kadar tüm süreçleri yönetiyor bu yapıların temsilcileri ise belirli aralıklarla tüm işçilerin katıldığı seçimler aracılığıyla belirleniyordu (Siriani 1990: 39). Bu sistemde işçi organlarının onayı olmadan iş biçiminde değişiklik yapılması beklenemezdi (Lenin 2003: 53).

Buna rağmen Sabuncu’nun da ifade ettiği gibi (1985: 5) yalnızca çalışma yerlerinde öz yönetimin örgütlenmesi; mülkiyetin toplumsallaştırılması yani sosyalizmin inşası için yeterli değildir. Bu sebepten dolayı üretkenlerin kendi yaşamlarını ve sonraki nesillerini ilgilendiren tüm kararlarda söz ve karar hakkına ulaşabildiği bir sistem sosyalizm üzerinden okunabilmektedir. Ancak, sınıfsız toplum aşamasına gelinceye kadarki süreç içerisinde sosyalizm; devlet kavramına kilit roller vermektedir (Sabuncu 1985: 7). Lenin (2003: 27) devletin kendisini sönmümlendirmesini, komünist devrimin oldukça ileri bir safhasında mümkün olabileceğini belirtmektedir.

Bu doğrultuda sosyalist yönetimlerde halkın iktidarı ve devlet kavramının varlığı arasında bir çelişki ortamının vuku bulmaması adına çeşitli düzenlemeler yapılmaktadır. Bu düzenlemelerden birincisi seçim, referandum gibi temsili demokrasilerde de gördüğümüz emredici nitelikleri kapsamaktadır. Sonrasında ise Sovyet modelinde de görüldüğü üzere halk birlikleri aracılığıyla yasa yapım sürecinden, yaşadıkları yerin sorunlarına kadar tüm süreçlere halkın müdahil olabildiği bir sistemin inşa çalışması gelmektedir (Sabuncu 1985: 34).

Bu sürecin en ayırt edici yanlarından biri; üretim faaliyetlerine katılmayıp işçilerin emeği üzerinden geçinecek bir sınıfın bu sistemde kendisine yer bulamayacak olmasıdır (Lenin 2003: 72). Temsilcilerin halka hesap verme ya da görevinin

sonlandırılarak geri çağırılması gibi durumlar ise sosyalizmin inşacısı yapı tarafından açıkça belirlenmekle yükümlüdür (Sabuncu 1985: 29).

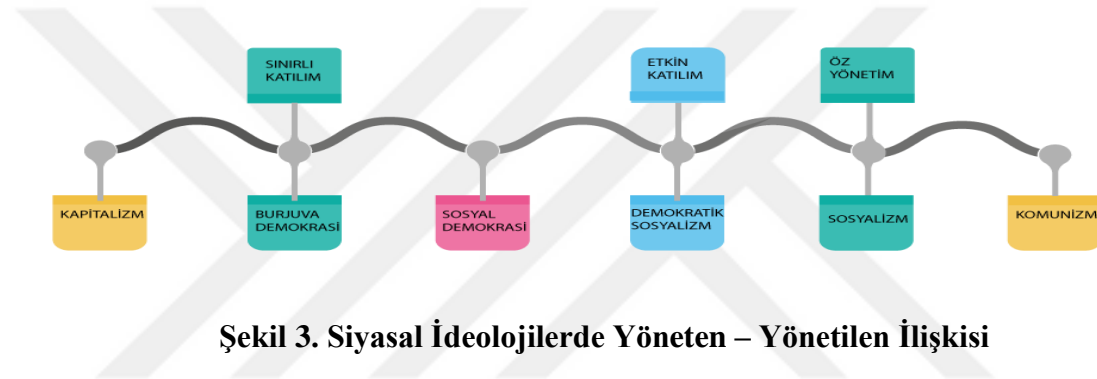
Alman Demokratik Cumhuriyeti, 1952 yılından itibaren SSCB desteği ve örneği üzerinden komünizmin örgütlenme sürecinde büyük işletmeleri devletleştiriyor, esnaf, zanaatkâr ve orta ölçekli iş insanlarını sosyalist düzen içerisinde konumlandırmaya çalışıyor, çalışma yerlerinin işçiler tarafından öz yönetim anlayışıyla yönetilme sürecini örgütlemeye çalışıyordu (Trory 2015: 46). Bunun yanında iş yerlerindeki benzer bir şekilde halkın yönetime katılması adına çeşitli girişimlerde bulunuluyor ve toplumsal örgütlenmelerden faydalanıyordu. Bu süreçte toplumsal örgütlerin siyasal karar alma mekanizmalarında aktif bir konuma ulaşabilmeleri; karar alım süreçlerinde, denetim sürecinde ve sürecin değerlendirilme faaliyetlerinde geniş halk kitlelerinin yönetme eyleminin bir parçası konumuna ulaşmasını sağlıyordu (Sabuncu 1985: 52). Demokratik Almanya deneyimi siyasal katılım kavramının ötesinde bir örgütlenme yöntemine dayanmaktaydı.

SSCB ve Çin Halk Cumhuriyeti yönetimleri ile yaşamış olduğu sorunlar nedeniyle farklı bir sosyalizm olarak değerlendirilen Yugoslavya'da da halkın çalışma yerlerinde ve kamusal alanlardaki durumunu siyasal katılım kavramı üzerinden açıklamak güçtür. İktidara geldikten kısa bir süre sonra sanayi ve finans alanlarında %100'e yakın oranda devletleştirilmeye gidilmesi Yugoslavya'da öz yönetim uygulamalarının kapılarını ardına kadar açılmasını sağlamıştır. Tito önderliğindeki Yugoslavya'da karar alım süreçlerini derinden etkileyen olaylar (Hunnis 2019: 144-150);

- İşçi özyönetimlerinin oluşturulması.
- Komünlerin inşa edilmesi.
- Bireylerin komünler aracılığıyla işçi ve vatandaş olarak hak ve özgürlüklerini savunabilecekleri meclislerin oluşturulması.
- Komün bütçelerinin oluşumunda tüm komün bireylerinin eşit oya sahip olması, herhangi bir kurum veya kişinin ayrıcalığa sahip olmaması.
- Kentleşme planlarının komün tarafından belirlenmesi.
- İşyerlerinde çalışma şartlarının ve koşullarının işçi konseylerince belirlenmesi.

Bu bilgiler ışığında, Yugoslavya’da yaşanan öz yönetim uygulamaları ve sosyalizm deneyiminin de siyasal katılım kavramı çerçevesi içerisinde değerlendirilemeyeceği ortadadır.

Demokratik sosyalizm modeli ise kapitalizmin günümüz dünyası ve sonraki nesiller için yaratacağı çevre facialarına, kimlikssel ve kültürel ayrımcılığın bireyler ve toplumlar üzerinde süregelen sorunlarına ve liberal sistemin, hasarlı toplumlardaki rolüne odaklanmaktadır (March 2009: 2). Bauman(2014b: 39) bu dönemi; proletarya diktatörlüğü anlayışının bitme evresi olarak yorumlamakta ve modernitenin katı aşamasından sıvı aşamasına geçişin izlerini sosyalizmin, demokrasi kavramı üzerinden ele alınmasında incelemektedir

Şekil 3. Siyasal İdeolojilerde Yöneten – Yönetilen İlişkisi

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Bu bilgiler ışığında hazırlanan tabloda; burjuva demokrasisinin sınırlı katılımı, demokratik sosyalizmin etkin katılımı, sosyalizmin ise sınıfsız toplum aşamasına geçişin hazırlığı için öz yönetim anlayışlarını tetiklediği çıkarımında bulunmaktadır. Demokratik sosyalizm modelinin etkin katılım anlayışı üzerinden örgütlendiği iddiası üzerinden bu tablo oluşturulmuştur.

2.6. Demokratik Sosyalist Örgütlenmelerin Kuramsal Çerçevesi

Dünyanın birçok bölgesinde demokratik sosyalizm uygulamalarının izine rastlamak mümkündür. Wood (1995: 22) demokrasi ile sosyalizmin Batı değerleri doğrultusunda harmanlamasında; 1956 Macaristan Ayaklanması, 1968 gençlik hareketleri ve 1989 Devrimlerinin kilit rol oynadığını belirtmektedir. Bunun yanında Stalinizm tartışmaları, SSCB Komünist Partisi 20. Kongresi, Prag Baharı gibi süreçler demokratik sosyalizm hareketlerini tetikleyici unsurlar olarak ele alınabilirler.

Sosyalizm ve demokrasiyi aynı potada eritmeyi hedefleyen demokratik sosyalizm modeli sınıf kavramını tamamıyla dışlayıcı bir bakış açısına sahip olmamakla birlikte bu kavramı hareketin merkezine yerleştirmeyi ve sınıf odaklı bir örgütlenme zihniyetini reddetmektedir (Zhisheng 2012: 146). Bu anlayışa göre; sınıf kavramının kapsayıcılık yönü zayıftır. Bu düşünce yapısının dayanak noktalarından birisini de işçi sınıfının muhafazakâr ve liberal partilere oy vermeleri oluşturmaktadır (Hindess 1992: 556-557).

1960'lı yıllar ile birlikte sosyalizm tartışmalarının ivmesinin yükselmesi sosyalizm içerisinde yeni hareketlere kapı araladı. Bu süreç bazen yeni bir oluşumu demokratik sosyalist hareket olarak tarih sahnesine çıkardı bazense Komintern geleneğinden gelen partiler içerisinde büyük dönüşümlerin yaşanmasına sebebiyet verdi.

2.6.1.İspanya Komünist Partisi, Fransa Komünist Partisi ve İtalya Komünist Partisi'nde Demokratik Sosyalist Dönüşüm (1961 -1971)

Reel sosyalizmden kopuş ve işçi sınıfının tarihsel rolüne karşı çıkış yeni sosyalizm çözümlemelerini beraberinde getirmiştir. Bu süreç; Avrupa'da birçok komünist parti içerisinde de dönüşümler yaşanmasını sağlamıştır. 1960'lar ile birlikte Avrupa'daki birçok komünist parti önce Komintern'den devamında ise Marksist ilkelerden uzaklaşarak yeni yol haritalarını oluşturmaya başlamışlardı (Claudin 1978: 9).

Bu süreç içerisinde İspanya Komünist Partisi'nde (İSKP) de büyük dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönüşüm; Santiago Carrillo üzerinden okunabilir. Carrillo, küçük yaşlarda sosyalist hareket içerisine dâhil olmuş, İspanya İç Savaşı'nda görev yapmıştır. Carrillo, SSCB ile yakın ilişkiler içerisinde bulunmasına rağmen zaman içerisinde sınıf savaşımı anlayışından uzaklaşmıştır. 1960 yılında İSKP'sinde genel sekreterlik görevine getirilen Carrillo parti içerisinde revizyonist, Batı yanlısı ve milliyetçi eğilimleri olduğu gerekçesiyle tartışılır bir konumda bulunmaktaydı (Claudin 1978: 9).

İSKP'nin yaşamış olduğu politik dönüşümde SSCB politikalarında yaşanan değişimin etkisi kendisini göstermektedir. SSCB Komünist Partisi'nin 20. Kurultayı ile birlikte Kruşçev'in Stalin Dönemi'ne eleştirel yaklaşması, Carrillo önderliğindeki

grubun elini güçlendirmiş, demokratik sosyalizme giden yolun önündeki engellerin kalktığı görüşü parti içerisinde ağırlık kazanmıştı (Claudin 1978: 9-10). Ancak, Kruşçev'in görevi bırakmasıyla birlikte İSKP içerisinde komünist ve revizyonist kanat arasındaki tartışmalar şiddetini artırmıştır.

İSKP içerisinde Stalinist politikaları baskıcı ve anti demokratik bulan grup ile demokrasi kisvesi altında sosyalizmin deforme edildiği tezini ileri süren grup arasındaki en önemli kırılma noktalarından biri Prag Baharı'dır. İSKP'nin, Prag Baharı'nı Sovyet işgali olarak yorumlaması yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmaktadır (Claudin 1978: 9). Faraldo'ya göre bu tutum (2017: 654), İSKP'nin SSCB'den uzaklaşmasını sağladığı gibi, Avrupa Komünizmi'nin inşasında da önemli rol oynamıştır.

İSKP, kendi kaderimizi kendimiz çizeceğiz şiarıyla SSCB'den ayrı politik çizgi benimseme yolunu seçmiş, politik özgürlüklerin ve siyasal katılım alanlarının artırılmasına yönelik hedeflere yönelmiş ve nihai amaç olarak İspanya'da demokratik, parlamenter bir rejimin inşasını sağlamak olarak belirlemiştir (Claudin 1978: 10-11). Bu doğrultuda Carrillo ve arkadaşları proleter diktatörlüğü dışlayan bir bakış açısıyla; siyasal ve ekonomik dönüşümün barışçıl ve zamana dayalı olduğu tezi üzerinden hem parti örgütünün yapısında hem de İspanya genelinde demokratik bir düzen yaratma gayelerini açıkladılar (Faraldo 2017: 655). Bu bağlamda; parti içerisinde tüm önemli kararların geniş kitlelerce ele alınması ve temsilcilerin parti tabanının oylarıyla belirlenmesinin sağlanması hedefleri doğrultusunda katılımcı demokrasinin işaret fişğini ateşlemişlerdir (Claudin, 1978, s. 12).

Benzer zaman aralıklarında Avrupa'nın birçok ülkesinde komünist partiler arasında İSKP'ye benzer kırılmalar meydana gelmiştir. İtalya Komünist Partisi (İKP) de, İSKP gibi işçi sınıfı diktatörlüğünü ve sosyal demokrat yapılanmayı reddederek demokratik sosyalizm modeli üzerinden örgütlenme yolunu seçmiştir (Amendola 1978b: 44).

Amendola'nın da söylediği gibi her ne kadar Avrupa'daki komünist partiler ve yapılar benzer süreçler yaşamış olsalar da her ülkenin tarihsel, siyasal ve ekonomik durumları farklılık göstermekteydi. İspanya'da işçi sınıfının örgütlü bir güç konumuna erişmesi, Almanya'da sosyalist ve komünist yapıların ayrışması gibi etkenler her

ülkenin ve bu ülkeler içerisindeki yapıların kendilerine özgü dinamikleri içerisinde barındırdığını ortaya koymaktadır (Amendola 1978b: 45). Buna rağmen Türkiye’de Aybar’ın, Çekoslovakya’da Dubçek’in, İspanya’da Carrillo’nun, İtalya’da ise Berlinguer’in partilerini konumlandırmak istedikleri yer demokratik sosyalizmin çerçevelendirilmesine olanak sağlamaktadır.

Gramsci’nin kurucu üyelerinden biri olduğu ve 1924 yılında liderlik görevini üstlendiği İKP tıpkı İSKP örneğinde olduğu gibi demokrasi ve sosyalizmi aynı potada eritebilmek adına büyük dönüşümler yaşamıştır. İKP’nin yaşamış olduğu dönüşümde Enrico Berlinguer büyük pay sahibidir. Cooke ve Fantoni’ye göre (2016: 135) Berlinguer; SSCB ve reel sosyalizmin duraklama ve çöküş dönemleri süreçleri göz önünde bulundurulduğunda sol hareketin nadir ayakta kalan liderlerinden ve Avrupa Komünizmi’nin inşacılarından biridir.

Amendola (1978b: 46), İtalya’nın içinde bulunduğu durum ve uluslararası konjonktürün sosyalist hareketlerin gelişimine uygun olmaması nedeniyle sosyalist yönetim anlayışının kısa zaman aralığında inşa edilemeyeceği düşüncesinin kitleler tarafından kabul edildiği inancındaydı. Buradan hareketle hak ve özgürlüklerin artırılması ve geniş halk kitlelerinin siyasal kazanımlarının genişletilmesi görüşü, İKP örgüt yapısına da sirayet etmişti. Bu süreçte, siyasal katılım alanlarının geniş kitlelere açılması yoluyla demokrasinin filizlenmesi, Berlinguer ve arkadaşlarının ortak hedefiydi. Ancak gerek parti içerisindeki revizyonizme karşı grup gerekse de sol hareket içerisinde Marksist geleneğin savunuculuğunu üstlenenler Berlinguer ve arkadaşlarının komünizmden saparak katılımcı demokrasi adı altında kapitalist sisteme hizmet ettiği eleştirisinde bulunmaktaydılar (Cooke & Fantoni 2016: 138).

Bu türden eleştiriler demokratik sosyalizmin savunucularına göre problemleri geniş bir çerçeveden ele almamanın bir sonucudur. Berlinguer’e göre (1978: 46) İtalya’yı diğer Avrupa ülkelerinden ayıran temel nokta İtalya vatandaşlarının sosyalizme olan inançlarının diğer Avrupa ülkelerinin vatandaşlarına göre çok düşük seviyelerde olmasıdır. Bu gibi faktörlerin ele alınmadan sosyalizmin inşasına başlanamayacağı ve bu sebepten dolayı toplumsal dönüşümde evrimci anlayışın tercih edildiği İKP yönetimi tarafından deklare edilmiştir. “*Halka rağmen halk için*” anlayışının eleştirildiği bir noktada Berlinguer’in demokratik sosyalizm çerçevesini ve

“*bütün ülkelerin proleterleri, birleşin!*” (Marx & Engels 2008: 103) anlayışından Avrupa Komünizmi’ne giden yolun izleri bu politik hat üzerinde konumlanmaktadır.

Takip edilen bu hat Wood’a göre (2011: 24) demokrasiye ulaşma kisvesi altında birçok kimliğe kapılarını açan ancak ideolojik derinliği bulunmadığından dolayı kimliksiz ve nihai hedefsiz bir halk birliğinden öte anlam ifade etmemektedir. Balibar’a göre de (1976: 32) proletarya diktatörlüğü sürecini yaşamadan ileri bir demokrasiye ulaşabileceğini varsaymak kapitalist sistemin ve bu sistemin baş aktörü konumundaki burjuva diktatörlüğünün varlığını inkâr ile eş anlamdadır.

Ayrıca, İKP örneğinde de görüldüğü üzere modelin burjuvaziyi dışlamaması ve reform hareketlerine öncelik vermesi örgüt ideolojisinin sosyal demokrasi kuramından kalın çizgiler ile ayrılamadığı eleştirilerini beraberinde getirmektedir. İKP sözcüsü, Amendola ile yapmış olduğu roportajda bu eleştirileri yanıtlamaktadır. İKP’nin sosyal demokrat bir örgüte dönüşmediği, sosyal ve ekonomik alanlarda yapmayı taahhüt ettikleri radikal reformların sosyal demokrasi kuramı çerçevesi içerisine sığdıramayacağı görüşleri doğrultusunda şekillenen bu röportaj; İKP’nin çizmiş olduğu politik hat konusunda ipuçlarını vermektedir (Amendola 1978b: 48). Taahhüt edilen reformlar; kamulaştırmaları, toprak reformunu, eşit işe eşit ücreti, asgari ücret iyileştirmesini, eğitim, sağlık gibi alanların ücretsiz ve kamunun denetiminde olmasını kapsamaktadır (Amendola, 1978b, 48-49). Reformların; kitleleri iş birlikleri yapmaya teşvik edeceği görüşü de parti politikalarından bir diğerini oluşturmaktaydı. Buna göre Avrupa genelinde; komünistler, sosyal demokratlar ve sosyal Hristiyanların iş birliği içerisinde olmasının toplumsal dönüşümü olumlu etkileyeceği görüşü İKP bünyesinde dile getirilmekteydi (Amendola 1978b: 50).

İKP ve İSKP örneklerinde görüldüğü üzere uluslararası konjonktür komünist – sosyalist ayrımının yanında komünist partiler içerisinde de büyük dönüşümlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu dönüşümlerin yalnızca proleter diktatörlüğün karşısında saf tutmak ve demokrasi bayrağı altında birleşilmesi şeklinde açıklanması yetersizdir (Carrillo 1978: 31).

Carrillo (1978: 31-32), burjuva sınıfının çıkarları doğrultusunda inşa edilen devlet olgusunun radikal demokratik hamleler ile dönüşüme uğratılacağını ve bu

hamlelerin demokratik sosyalist yapılanmanın sosyal demokrasiden farkını ortaya koyacak nitelikte olacağını ifade ederek açıklamaktadır. Carrilloya'ya göre (1978: 32) devlet yalnızca işçi sınıfının karşısında konumlanmamakta egemen sınıflar haricinde toplumu oluşturan tüm kimliklerin karşısında yer almaktadır.

Benzer zaman aralıklarında FKP'nin siyasal hat konumlanmasında da keskin dönüşümler yaşanmıştır. Örgüt; kuruluş amacından, hitap ettiği kitleye kadar büyük bir dönüşümün içerisinde olmuştur.

Üçüncü Enternasyonalin proletarya diktatörlüğünü dünya geneline yayma amacı doğrultusunda FKP'nin inşası gerçekleşmiştir (Mahiroğulları 2003: 365). Partinin inşası ve gelişimi süreçlerinde Tours Kongresi'nin büyük payı bulunmaktadır.

Lenin'in tezleri doğrultusunda Tours Kongresi'nde komünist örgütlenmelerin nasıl bir yol haritası izleyeceği belirlenmiştir. Buna göre; proletarya diktatörlüğünü hedefleyen, reformizmin tuzağına düşmeyen ve Sovyet yönetim anlayışını benimseyen komünist bir yapılandırma dönemine girilecekti (Özkoray 1978: 56). Bu dönemin bir mirası olan FKP, bu ilkeler doğrultusunda sömürü ilişkilerinin son bulması amacı doğrultusunda örgütlenmiş bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Büyük buhranın kitleler üzerindeki etkisi, faşizmin Avrupa'da güçlenmesi gibi etkenler Avrupa'daki diğer komünist partilerde olduğu gibi FKP'nin de hareket alanının daralmasını sağlamıştı. Bunun sonucunda faşist iktidarlara karşı direniş mevzilerini genişletebilmek adına "*sınıfa karşı sınıf*" anlayışından demokrasi güçlerinin ortak cephesinin kurulmasına doğru bir dönüşüm süreci boy göstermeye başlamıştır (Özkoray 1978: 56-57). Tüm bu süreçlere rağmen İkinci Dünya Savaşı döneminde FKP dönemin Fransa başbakanı Daladier tarafından kapatıldı.

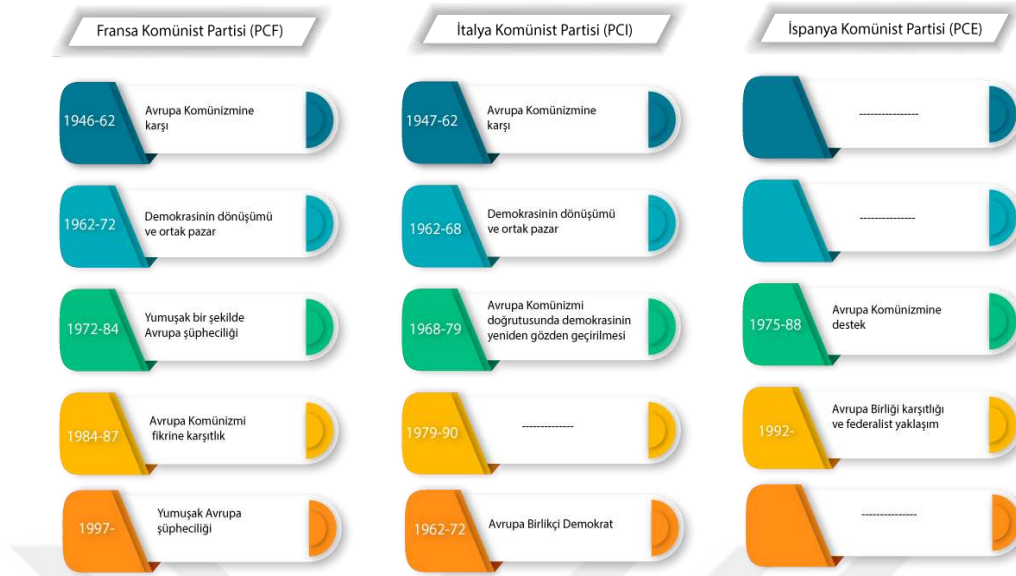
Ancak, savaş döneminde Fransız komünistlerinin direniş alanlarında göstermiş oldukları üstün cesaret örnekleri, 20.000'den fazla üyesinin savaş meydanında faşist güçler tarafından katledilmesi ve nihayetinde savaşın SSCB önderliğinde kazanılması halk ile FKP arasında güçlü bir bağın oluşmasını sağlamıştır (Erhan 1996: 261). Bunun sonucunda ise tekrardan faaliyetlerine devam etmeye başlayan FKP 1945 yılında gerçekleştirilen seçimlerde %27 oy oranı ile birinci parti olmayı başarmıştır. 1945 - 1947 yılları arasında "*Üçlü Partiler Hükümeti*"nde iktidar ortağı olarak bulunsa da

Soğuk Savaş'ın boy göstermeye başlamasıyla birlikte iktidardan uzaklaştırılmış ve FKP için yeni bir dönem başlamıştır (Özkoray 1978: 57).

Bu süreçte FKP; SSCB ile yakın ilişkileri askıya almamış, revizyonist bir yapıya bürünmeyi reddetmiş ve Stalin sonrası destalinazasyon dönemine eleştirel yaklaşmıştır (Özkoray 1978: 57). Bunların yanında, Macaristan'da gerçekleşen halk ayaklanmasını da Prag Baharı'nı da revizyonizmin sınıf mücadelesine karşı açtığı savaş olarak yorumlayan FKP, bu politik konumlanışıyla İtalya ve İspanya'da ki komünist partilerden ayrılmaktadır (Özkoray 1978: 58).

1970'li yılların ilk yarısıyla birlikte FKP'nin siyasal konumlanmasında keskin dönüşümler yaşanmaya başlanmıştır. Bu dönüşüm demokrasi ile özgürlük kavramlarının sosyalizme eklemlenmesi ve bunun neticesinde iktisadi, toplumsal ve politik yaşamın demokrasi çatısı altında yeniden inşasını öngörmektedir (Amendola 1978a: 53).

FKP'nin 1971 yılında Sosyalist Parti ile işbirliği içerisine girmesi, FKP içerisinde demokratik sosyalist modelin benimsenmesinde önemli mihenk taşlarından birini oluşturmaktadır. Bu iki partinin ortak programı; tüm finans sisteminin ve tekel konumunda bulunan büyük işletmelerin kamulaştırılması, ifade ve basın özgürlüğünün artırılması ve ekonomik ve sosyal alanlarda iyileştirmeler yapılması gibi köklü reformları içermektedir (Özkoray 1978: 58). Sürecin devamında ise FKP günden güne sınıfsız toplum tahayyülünden uzaklaşmış ve demokrasi ile sosyalizmin aynı potada eritilmesini sağlayacak bir politik hat üzerinden örgütlenme sürecine girmiştir (Özkoray 1978: 59).

Şekil 4. İSKP, İKP ve FKP'nin Dönemsel Politikaları

Kaynak: Benedetto, Giacomo, ve Lucia Quaglia. 2007. "The Comparative Politics of Communist Euroscepticism in France, Italy and Spain". *Party Politics* 13 (4): 478-99.

Görüldüğü üzere kıta Avrupasında komünist yapıların birçoğu uluslararası konjonktürün etkisiyle ve kendi topraklarına özgü nedenler sonucunda sömürü ilişkilerini ve sınıflı toplum yapısını ortadan kaldırma hedeflerinden günden güne uzaklaşmış ve yaşamış oldukları dönüşümün etkisiyle Batı demokrasisini ve sosyalizmi aynı pota içerisinde eritebilecekleri bir sistem inşa etmeye çalışmışlardır. Kapitalist sistem çerisinde demokratik bir sistem oluşturabilme çabaları; geniş halk kitlelerinin siyasal katılım alanlarına dâhil olabilmeleri üzerinden temellendirilmektedir.

Eş zamanlı süreç aralıklarında İSKP ve İKP'nin yönetim organları da demokratikleşme faaliyetlerine vermiş oldukları önem doğrultusunda kendilerini sistem içerisinde konumlandırmışlardır. Bunun sonucunda bu yapılar düzen karşıtı bir oluşum hüviyetinden uzaklaşmışlardır (Benedetto & Quaglia 2007: 490).

Benedetto ve Quaglia'ya göre (2007: 495-496) FKP'nin de zaman içerisinde benzer bir politik hatta saf tutması ile birlikte kıta Avrupasının komünist partilerinin birçoğu soğuk savaş ortamında yüzünü ABD'ye dönmüş, Avrupa Şüpheciliğinden uzaklaşmış ve AB yanlısı bir oluşum içerisine girmişlerdir.

2.6.2. Şili’de Demokratik Sosyalizm Denemesi

Demokratik sosyalizm modelinin teoriden pratiğe geçişinde Şili özel bir konuma sahiptir. 1970 yılında Unidad Popular (Halk Birliği) ile iktidara ulaşan Salvador Allende bu özel konumun mimarı olarak tarih sahnesine ismini yazdırmıştır. Tarihsel süreç içerisinde sömürü düzeninin aşamalı ve şiddet içermeyen bir yol haritası izlenerek ortadan kaldırılması girişimi ilk kez Şili’de uygulama alanı bulmuştur (Balkılıç 2018: 535).

1960’lı yılların başında dünyanın büyük bir bölümünde olduğu gibi Şili’de de ekonomik reformlar rüzgârı esmekteydi. Bu rüzgârı arkasına alan Eduardo Frei, 1964 yılında Şili’de cumhurbaşkanlığı görevine seçilmiştir (Calderon vd.1982:15). Ekonomik ve toplumsal dönüşümün yoğun olarak yaşandığı bu dönem, Şili’de, günümüze kadar ulaşan yeni bir burjuva sınıfının kök saldığı tarih olarak resmedilebilir (Calderon vd. 1982: 15).

Şili topraklarında burjuvazinin palazlanması ve sürekliliğini korumasında kuşkusuz ki ABD’nin Güney Amerika politikası kilit rol oynamaktadır. Akşin’e göre (2015: 497) ABD, dünya siyasetinde aktör konumuna ulaştığı andan itibaren Güney Amerika’yı arka bahçesi olarak görmüş ve oradaki ülkelerin bağımsızlıklarına saygı duymamıştır. Akşin (2015: 497) ”*Sardalyalar arasında köpek balığı*” betimlemesiyle ABD’nin Güney Amerika’da oynamış olduğu rolü gözler önüne sermektedir.

ABD’nin ileri kapitalizm ve burjuva demokrasisi merkezli siyaseti; Şili’de Frei hükümetini gelişimcilik adı altında tamamıyla yabancı sermayeye dayalı bir politik hat üzerine itmiştir (Calderon vd.1982: 16). Hristiyan Demokrat Partisi bu hat üzerinden inşa ettiği yönetim anlayışıyla Marksist damarın güçlü olduğu kırsal alanları önce kamulaştırmış ardından ise yaratılan yeni burjuva sınıfına devrederek hem komün yaşamına darbe vurmuş hem de sanayiyle birlikte tarım sektöründe de burjuva sınıfının güçlenmesini sağlamıştır (Loveman 1974: 148-149).

Başta sanayi, finans ve tarım olmak üzere tüm sektörlerin küçük bir azınlık gruba sunulması Şili topraklarında yerli ve yabancı burjuvazinin egemen konuma ulaşmasını sağlamıştır (Calderon vd. 1982: 17). Bu süreç Şili burjuvazisinin emekçi sınıflar üzerinde tahakküm gücü oluşturmalarını sağlamış olsa bile Şili burjuvazisini de dışa bağımlı bir hale getirmiştir (Calderon vd.1982: 17-18).

1960'ların sonuna doğru gelindiğinde gerçekleştirilen reformların ve alınan siyasal ve ekonomik kararların yalnızca toplumun çok küçük bir kesimini mutlu ettiği ve dışa bağımlı politikaların halkın refah seviyesinde büyük gerilemelere neden olduğu görüşü ağırlık kazandı. Bu süreçte meydana gelen ekonomik krizler ve artan işsizlik oranları emekçilerin yaşam standartlarının günden güne düşmesini beraberinde getirmiş ve toplumsal muhalefetin doğuşunu hızlandırmıştır (Calderon vd.1982: 28).

1970 yılına gelindiğinde ise Şili halkı olumsuz faturayı Hristiyan Demokrat Partisi'ne keserek; Şili Sosyalist Partisi, Şili Komünist Partisi, Radikal Parti, Sosyal Demokrat Parti ve Halk Eylem Birliği Hareketinin birleşiminden oluşan "Halk Birliği" hareketini iktidara taşımıştır. Salvador Allende Gossens hem Şili halkının hem de Güney Amerika'nın makûs talihini değiştirecek lider olarak bu süreçte ön plana çıkmıştır.

Halk Birliği; başta emekçiler olmak üzere Frei yönetimine karşı gerçekleştirilen halk hareketlerinin merkezi konumuna ulaştı. Ortaya koymuş oldukları program siyasal katılım alanlarının geniş halk kitlelerine açılması ve hak ve hürriyetlerin artırılmasına yönelikti (Calderon vd.1982: 29). Bu süreçte Allende hükümeti demokratikleşme ve hak mücadeleleri süreçlerini başarıya ulaştırabilmek adına kamulaştırma faaliyetlerine öncelik vermiştir. Allende hükümeti toprak reformlarının kapsamı ve amaçları hakkında Frei iktidarından farklı düşünmekteydi. Bu düzlemde reformların gayesinin burjuvaziyi güçlendirmek olmadığı açıkça dile getirilmiştir. Kolektif tarıma geçişin anahtarı olarak düşünülen toprak reformlarının hem geniş halk kitlelerine ekonomik anlamda fayda sağlaması hem de kolektif bilincin kitlelere taşınmasını sağlayarak halkın karar alma mekanizmalarına katılmasının sağlanması Allende hükümetinin öncelikleri arasındaydı (Loveman 1974: 151). Bu hedefler doğrultusunda siyasal dönüşümün gerçekleştirilebilmesi amacıyla toprak reformunu takip eden hamleler Allende hükümeti tarafından yapılmıştır. Bu süreç bakır madenleri ve finans sektöründe yaşanan devletleştirme hamleleri ile geliştirilmeye çalışmıştır (Bozkurt 2013: 10).

Tüm bu süreçlerin çözümlemeleri farklı kesimler tarafından farklı şekillerde gerçekleştirilmektedir. "Yeni Sol, Pembe Dalga, Yükselen Sol" gibi ifadeler üzerinden Şili'deki yeni süreç tanımlanıyor, hareketin artan popülaritesi başta Güney Amerika

olmak üzere dünyadaki sol hareketlere devrimci bir dönüşüme alternatif olarak görülüyordu (Akgemci 2015: 183). Devletleştirme politikalarına karşı halkın ilgisi, Castro'nun Şili gezisi, Allende'nin kendisini Marksist olarak tanımlaması gibi durumlar başta ABD olmak üzere kapitalist blok tarafından sistemi tehdit eden unsurlar olarak değerlendirilmiş ve Bozkurt'un da ifade ettiği gibi (2013: 11) darbe koşullarını yaratma süreci başlamıştır.

Halk Birliği henüz birinci yılını doldurmadan gerçekleştirmiş olduğu reformlarla gelir dağılımı adaletsizliğinde önemli iyileştirmelerde bulunmuş, işsizlik oranlarını azaltmış, temel gıda ürünlerinde önemli indirimlere gitmiş ve geniş halk kitlelerini karar alma mekanizmalarına dâhil edebilecek sistemin inşasına başlamıştır (Calderon vd.1982: 32). Allende öncesinde uygulanan sağlık sistemi dağınık bir görüntü içerisindeyken Allende hükümeti Ulusal Sağlık Sistemi'nde (SNS) bir dizi reformlar yaparak geniş halk kitlelerinin sağlık haklarına erişimlerini kolaylaştırmıştır. Bu doğrultuda 1967 yılında SNS bünyesinde çalışan personel sayısı 47.000 iken Allende hükümetinin ilk yılında bu sayı 68.600'e çıkartılarak emekçiler ve işsizlerin sağlık hakkına ulaşımındaki sorunlar azaltılmaya çalışılmıştır (Kapar 1999: 169).

Ancak, demokratik sosyalizm modelinin sistem içerisinde iyileştirme hareketlerini kapsadığı unutulmamalıdır. Yapılan devletleştirme hamleleri ve gelir adaletsizliğini önleme girişimlerine rağmen 1971 ve 1972 yıllarında tekel konumunda bulunmayan burjuvazi kar oranlarını çok büyük seviyelere çıkarmıştır (Calderon vd.1982: 40). Sınıf bilinciyle hareket eden burjuva sınıfı; mülkiyetleri kamulaştırılan tekel konumundaki sermaye sınıfıyla iş birliği içerisinde olmuş, "*Özel Mülkiyeti Koruma Cephesi*" isimli örgütün kurulmasını sağlamış ve Allende hükümetinin politikalarına karşı direnişe geçmişlerdir (Calderon vd. 1982: 41). Şili topraklarında neoliberal dönüşümün yolları bu dönemde tartışılmaya başlanmıştır. Bu süreçte Şili burjuvazisi darbe koşullarının ortaya çıkmasında aktif görev almış ve nihayetinde 11 Eylül 1973 günü gerçekleşen askeri darbeyi desteklemişlerdir (Calderon vd. 1982: 44).

Bu süreçte Şili çok farklı açılardan ele alınabilme özelliğiyle eşsiz bir konumda bulunmaktadır. Demokratik sosyalizmi teoriden pratiğe taşıması, gerçekleştirilen reformların sosyalizm tartışmalarını alevlendirmesi ve darbe sonrası dönemde

neoliberal politikaların bir nevi test edildiği yer olması Şili çözümlemelerinin önemini göstermektedir (Akgemci 2015:181-182).

Darbe sonrası dönem Şili’de sosyal ve ekonomik yaşamın neoliberal politikalar etrafında dönüşümünü sağlamıştır. Şili Darbesi sonrası dönemde sağlık çalışanlarının birçoğunun görevden uzaklaştırılmaları ya da sürgün edilmeleri, sağlık alanında yapılan özelleştirmeler, devletin sosyal politikalardan uzaklaşması gibi birçok neden sağlık hakkı kavramını “sağlık hizmeti” anlayışına dönüştürmüş ve işsiz ve emekçi yurttaşlara tanınan pozitif ayrımcılık süreci sona ermiştir (Kapar 1999: 170).

Bu dönemde kamulaştırılan işletmeler ve bankalar ile Allende döneminde kurulan işletmeler burjuvaziye devrilerek Şili ekonomisi kısa zaman aralığında bir dönüşüm daha yaşamıştır (Calderon vd. 1982:45). Sonrasında ise neoliberal politikalar ışığında alınan kararlar doğrultusunda işçi, köylü ve öğrenci hareketlerinin önü kesilmiş, Şili ekonomisinin dünya piyasalarına eklenme sürecine hız verilmiş ve bunların sonucunda Şili burjuvazisi egemen güç konumunda sürekliliğini sağlayabilmiştir (Calderon vd.1982: 73-74).

2.7. Demokratik Sosyalizm Modelinde Siyasal Katılım

İşçilerin sınıf hüviyetlerinde aşınma olduğu aşikârdır. Bunda; liberal sistemin egemen konuma ulaşması ve sosyalizmin farklı yorumlamalarının sınıf mücadelesini politik merkezilerinden çıkarmalarının pay sahibi olduğu söylenebilir. Micus’a göre; (2010: 5-6) teknoloji devrimi, eğitimin yaygınlaşması ve burjuva sınıfının yaratmış olduğu sahte ara sınıflar sayesinde (beyaz yakalı, gri yakalı) bireyler kendilerini işçi olarak tanımlamak istemiyor, burjuvazinin yaşam standartlarını örnek alıyor ve burjuva sınıfına dâhil olabilecekleri inancına kapılıyorlardı. Bauman’ın ifade ettiği gibi burjuvazinin inşa ettiği yeni dünya sahte gerçeklikler üzerinden başta işçi sınıfı olmak üzere toplum içerisindeki egemen sınıfa mensup olmayan bireylere yeni yaşam biçimleri dayatmaktadır. Yaşam standartları geriledikçe kurulan hayallerin standartlarının büyümesi bireylerin kendilerini bazen popüler bir sporcuyla özdeşleştirmelerini bazen de bir medya patronu olabileceği sanrısına kapılmalarını sağlayabilmektedir (Bauman 2014b: 27).

Bireyler üzerindeki bu büyük dönüşüm kendisini işçi örgütlenmelerinde dahi gösterebilmektedir. Hollanda’da 1999 yılında yapılan bir araştırmada İşçi Partisi

(PvdA) üyelerinin yalnızca %10'u kendisini işçi olarak tanımlarken, Danimarka'da sosyal demokrat örgütler üzerinde yapılan bir araştırmada bu oran 1971'de %76, 1990 yılında %34, 2000 yılında ise %16'ya tekabül etmektedir (Micus 2010: 6).

Görüldüğü üzere “*burjuvazi, dünyayı kendi suretinden yaratmaktadır*” (Marx & Engels 2008: 39). Zhisheng'e göre (2012: 23) demokrasi ve sosyalizm deneyimlerinin tartışılır konumda olması sebebiyle bu iki kavramın eklemlenerek başarılı yönlerinden yeni bir ideoloji inşa etme süreci başlamıştır.

Bu yorumlamalardan biri olan demokratik sosyalizm modeli kendine özgün yapısıyla 1960'lar ve 1970'lerde geniş kitlelere ulaşma başarısını göstermiştir. Bu model politik konumlanışını hem proletarya diktatörlüğü özelinde komünizme karşı hem de liberal politikaların yaratmış olduğu tahribatlar karşılığı üzerinden belirginleştirmiştir (March 2009: 2).

March (2009: 2) demokratik sosyalizm modelinin merkezini; çevrecilik hareketleri, kadın hareketleri, öğrenci hareketleri, azınlık hakları gibi haklar mücadeleleri ekseninde örgütlenmelerinin oluşturduğunu ifade etmektedir.

2.7.1. Gelir Eşitsizliği Faktörünün Siyasal Katılıma Etkisinin Demokratik Sosyalizm Modeli Üzerinden Okunması

Bauman, “*Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm; Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik*” isimli kitabına sigorta örneğiyle başlamaktadır. Elektrik akımının olağandan fazla bir seviyeye çıktığı anda; devre içerisinde en az dirence sahip olan sigortanın kendisini imha etmesi, sigortayı özel kılmaktadır (Bauman 2014b: 7). Buna göre en az dirence sahip olan sigortanın kendisini imha süreci tüm tesisatın kurtulmasını sağlamaktadır.

Bu örnek üzerinde de görüldüğü gibi toplumların Gayrisafi Milli Hasılası birçok şeyi açıklayabilse de toplulukların yaşam standartları ile ilgili en önemli bilgileri hasıraltı edebilmektedir. Gelir eşitsizliğinin bireyler ve topluluklar üzerindeki etkileri; toplumun en alt gelir grubu içinde yaşayanların yaşam kalitesi, düşük gelir gruplarının yönetme eylemine dâhil olmaları gibi toplumsal ilişkileri derinden etkileyen durumlar toplumlara dayatılan Gayrisafi Milli Hâsıla gibi ortalama gelir hesaplaması yöntemleriyle geri planda kalabilmektedir (Bauman 2014b: 9).

Öncelikle belirtilmesi gereken kilit nokta demokratik sosyalizm örgütlenmesinin başat noktasının gelir eşitsizliği olmadığıdır (Adaklı 2001: 19). Ancak bu model, toplumlar içerisinde en düşük ücret grupları içerisinde yer alarak sigorta görevi üstlenen işçi, köylü gibi sınıfların ve işsiz bireylerin toplumsal barışın sağlanabilmesi adına temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir gelir seviyesinin olması gerektiği üzerinden temellendirilmiştir (Alper 2008: 205).

Çoğunlukla işçi partileri ya da emekçi örgütlenmeleri yoluyla inşa edilen demokratik sosyalist yapılar; gelir eşitsizliği olgusuna karşı sistem içerisinde kalmak koşuluyla köklü reformlar aracılığıyla mücadele etme taraftarıdır (Garaudy 1968: 18). Piyasa ekonomisini yok saymayan bu anlayış ticari ve sınai alanlara yapılan müdahaleler ile emekçilerin ekonomik yönden kazanımlar elde edebileceği bir yapılanma sürecini başlatır. Ancak, sömürü sisteminde emekçi kitleler arasında da büyük gelir eşitsizlikleri bulunmaktadır. Örneğin, Coşkun'un da ifade ettiği gibi (2013: 150) Türkiye'de maden işçileri ve tekstil işçileri arasında büyük oranda gelir eşitsizliği bulunmaktadır.

Dubcek'e göre (1968: 30) demokratik sosyalizm modeli geniş halk kitlelerinin ekonomik sorunlarının üstesinden gelebilecek teorik altyapıya sahiptir. Bu anlayışa göre; tekel konumundaki şirketlerin devletleştirilmesi, sendikal hak ve özgürlüklerin iyileştirilmesi, iş yerlerinde çalışanların siyasal katılımlarının artırılması gibi hamleler yaşamın her alanında büyük dönüşümleri beraberinde getirecektir.

Demokratik sosyalizm modelinde uygulamaya geçilecek bu politik hamleler hem emekçilerin hem de tüm vatandaşların karar alma mekanizmalarına dâhil olmalarını sağlayabilecek bir yapının inşasında önemli rol oynamaktadır (Dubcek 1968: 30). Carrillo da benzer bir bakış açısına sahiptir. Carrillo'ya göre (1978: 32) süreç içerisinde çalışma ortamları ve ekonomiye yapılacak müdahaleler başta emekçiler olmak üzere toplum içerisindeki tüm düşük gelirli bireylerin karar alım süreçlerine katılmalarına olanak sağlayacaktır. Görüldüğü üzere düşük gelirli bireylerin kendi çıkarlarını savunabilecekleri ve kazanımlar elde edebilecekleri bir ortamın hazırlanması demokratik sosyalizm modelinin taahhütleri arasında yer almaktadır.

Henri Weber (1978: 109), demokratik sosyalizm modelinde ortaya konulan bu taahhütleri uzun bir toplumsallaşma sürecinin ürünü olarak değerlendirmektedir. Bu kurama göre gelir eşitsizliğinin “makul” seviyelere indirildiği demokratik sosyalist bir ülkede;

- Emekçiler, burjuvazi ve devlet organı karşısında politik aktör konumuna ulaşabilir ve halk kitlelerinin iktidar yolculuğunda aktif görevler üstlenebilir (H. Weber 1978: 112).

- Sendikal örgütlülüğün güçlenmesi ile birlikte emekçiler hem iş yerlerinde hem de ülke yönetimlerinde karar alım süreçlerinde önemli rol oynayabilirler (Mahiroğulları 2003: 361). Bu doğrultuda sendikalar yalnızca ücret artışı talebinde bulunan bir yapı olmaktan çıkıp katılım alanlarının radikal dönüşümünü sağlayabilirler (Fraser 1988: 245).

- Bir egemen sınıf olarak burjuvazinin kurulu düzenin tek sözcüsü olma vasfı ortadan kaldırılarak karar alma süreçlerinin çok sesli bir yapıya bürünmesi sağlanır (Eroğul 1991: 119).

- İnşa edilen düzende hak ve özgürlükler ile donatılan emekçiler iş süreçlerinde ve çalışma ortamlarının düzenlenmesinde söz hakkına erişir ve fabrika yönetimlerinin otoriter gücü kırılır (Fraser 1988: 276).

- İşsizlik sorunu ortadan kaldırılarak bireylerin topluma yabancılaşması engellenir ve siyasal katılım alanlarına dâhil olmaları sağlanabilir (Ergil 1980: 88).

- Toprak reformları yapılarak, topraksız köylülerin ürüne ve topluma yabancılaşmasının önünün kesilmesi sağlanabilir (Loveman 1974: 148).

- Eğitim hakkının ücretsiz bir şekilde herkese sunulması ile düşük gelir gruplarının yükseköğrenim önündeki engellerinin kaldırılması hedeflenir. Bu sayede gelir eşitsizliği mağdurlarının sistem içerisinde yükselmeleri ve karar alıcı konumlara ulaşmaları önündeki engeller ortadan kalkabilir (Akgemci 2015: 197).

Bunların yanında Şili örneğinde de görüldüğü üzere burjuvazinin ve emekçi sınıfların varlığı muğlak bir politik ideolojiye zemin hazırlayabilmekte ve emekçilerin siyasal katılımları beklenen seviyelere ulaşamayabilmektedir (Balkılıç 2018: 560). Böyle bir düzlem üzerinde çizilen siyasal hatta; burjuvazinin siyasal aktör olarak konumunu koruması ve bunun sonucunda devlet mekanizmasının bu güce karşı ödün

verme durumunda kalması düşük gelir grubuna dâhil vatandaşların karar mekanizmalarına katılmalarını güçleştirebilir (Balkılıç 2018: 561).

2.7.2. Cinsiyet Eşitsizliği Faktörünün Siyasal Katılıma Etkisinin Demokratik Sosyalizm Modeli Üzerinden Okunması

1960'ların siyasal katılım kavramı üzerindeki geliştirici etkisi kendisini kadın hareketlerinde de göstermiştir. Bu zaman aralığında çağdaş bir hüviyete erişen kadın hareketleri; karar alma gücünün erkeklerin tekelinde olmasına karşı isyan bayrağının yükseltilmesinde önemli görevler üstlenmişlerdir. Kadın hareketleri; Batı demokrasisi ve sosyalizmin bütünleştirilme çabalarından ortaya çıkan katılımcı – radikal demokrasi anlayışının önemli bir parçası konumuna bu süreçte yerleşmiştir (Phillips 2012: 149). Bu süreci özel kılan bir diğer nokta ise faşizmin yenilgisinin sonrasında çağdaş kadın hareketlerinin filizlenmeye başlamasıdır. Faşizmin kadınlara sunduğu hayatın; çocuk, mutfak ve ibadethane ile sınırlı olması, faşizm sonrası kadın hareketlerinin kitlesel bir boyuta ulaşmasında büyük pay sahibi olmuştur (Tanilli 1993: 68).

Kadın hareketlerini etkileyen bir diğer ideoloji ise Marksizm'dir. Kapitalizmin sürekliliğini korumasında erkek ve kadınlar arasında yazılı olmayan sözleşmeler bulunmaktadır. Buna göre üretim süreci ve yeniden üretim sürecinin arasında kalan zaman dilimlerinde bireylerin tekrardan üretme faaliyetlerine başlayabilmesi için yeme – içme, temizlik gibi günlük yaşamın temel ihtiyaçlarını gidermeleri gerekmektedir. Kapitalizmin yazılı olmayan sözleşmesinde kadınlara bu türden görevler dayatılmaktadır. Marksizm ise patriyarka düzenine karşı kadın – erkek arasındaki eşitsizliği reddeden bir kuramdır (Ö. Özdemir 2017: 396-397).

Marksist kuramın merkezinde bulunan işçi sınıfının siyasal iktidarı ele alarak; mülksüzleştirilenleri mülksüzleştirilmesi toplumun sosyal ve ekonomik yaşamında köklü değişiklikler yaşanmasına sebep olmaktadır (Bebel 1996: 380). Üretim ve yeniden üretim süreçlerinde cinsiyet ayrımcılığının ortadan kaldırılması patriyarka düzeninin parçalanmasıyla sonuçlanabilir. Bu sürecin sosyalizm kuramına göre devrim ile gerçekleşecek olması karar alma mekanizmalarındaki dönüşümün de daha hızlı olmasını beraberinde getirecektir (Bebel 1996: 380).

Ancak, demokratik sosyalizm modeli aşamalı bir geçişi öngörmekte ve bu doğrultuda içinde bulunulan sistemi iyileştirme çabası içerisindedir. Buradan hareketle kadınların karar alma süreçlerine katılımlarının aşamalı bir şekilde ilerleleyeceği varsayımı ortaya konulabilir. Bu süreç çeşitli aşamalardan oluşmaktadır.

20. yüzyılın başlarıyla birlikte siyaset ve hukuk kuramlarında yaşanan dönüşüm kadınların hak ve özgürlük mücadelelerini ileri bir boyuta taşımıştır (Chatterjee 2006: 58). 1900 yılından önceki dünyada kadınlar oy hakkına sahip değildi. Kadınlar aşamalı olarak önce oy hakkına ulaşmışlar, ardından ise temsilci olabilme mücadelesine başlamışlardır. Eğitimden, meslek seçimine kadar yaşamış oldukları tüm eşitsizlikler kadınlar için birer mücadele alanı olmuş bunun sonucunda kadınların siyasal ve sosyal hayata katılımlarını bu alanlardaki mücadeleler belirlemiştir (Phillips 2012: 80-83). Buna rağmen liberal sistemin kısıtlı yapısı politika kavramının yalnızca meclis çatısı içerisinde ele alınmasını sağlamış ve bunun neticesinde kadınların politika ile uğraşmalarının tek yolu olarak yerel ve ulusal meclisler gösterilmiştir (Phillips 2012: 80)..

Demokrasinin geniş kitlelerin katılımıyla geliştirilebileceği vurgusunu yapan demokratik sosyalizm modeli ile hak ve özgürlük talepleri doğrultusunda örgütlü mücadelenin bir parçası olan kadın hareketlerinin aynı düzlem üzerinde bir politik hat inşa etmesi aralarında yakın bir bağ kurulmasını sağlamıştır (Oppenheimer 2019: 254-258). Kadın hareketi ve demokratik sosyalizmin aşamalı geçiş evresi bazı örnekler ile açıklanabilir. İSKP sistem içerisinde cinsiyet ayrımcılığını engelleyebilmek adına kadınların önce dernek kurma haklarını gündeme taşımış ve “Ev Kadınları Derneği” gibi erkek egemen yönetim anlayışını tehdit edemeyecek nitelikte örgütlenmelerin yasallaşmasının önünü açmıştır. Ardından bu dernekler ile partiyi yakınlaştırmış ve zamanın şartlarına göre radikal taleplerde bulunabilecek kadın örgütlenmelerinin oluşumunda pay sahibi olmuştur. Ve nihayetinde bu örgütlenmelerde görev yapan iki feminist kadın, 1977 yılında meclise girmeye hak kazanmıştır (Threlfall 1985: 45-48).

Şili örneği ise süreci farklı bir bakış açısıyla ele alabilmemize olanak sağlamaktadır. Allende iktidarına kadar Şili’de etkin bir kadın hareketinden söz etmek güçtür. Allende iktidarı ile birlikte kadınların hem iş yerlerinde hem de siyasal alanlarda karar alma süreçlerine dâhil olabildikleri gözlemlenmektedir (Loveman

1974: 152). Süreci ilginç kılan ise Allende iktidarına karşı güçlü bir kadın hareketinin muhalefettir. Komünizmin aile bağlarına ve kadınların sosyal ve ekonomik yaşamlarına zarar verecek nitelikte bir ideoloji olduğu inancıyla hareket eden bu oluşum Allende iktidarı tarafından yasaklanmamış, örgütlenme özgürlükleri ellerinden alınmamış ve süreç içerisinde güçlü bir muhalefet bloğu oluşturmalarına ses çıkarılmamıştır (Baldez 2002: 48-51).

Süreç ile alakalı bir diğer örnek ise İKP'den verilebilir. Politik konumlanmasında keskin bir dönüşüm yaşayan İKP, yaşanan dönüşümle paralel olarak cinsiyet eşitsizliği konusunu ele alış biçiminde de büyük dönüşümler yaşamıştır. Palmiro Togliatti'nin önderliğindeki İKP cinsiyet ayrımcılığının temelini gelir eşitsizliği olgusunda görmekte ve buradan hareketle gelir eşitsizliğinin ortadan kaldırılması durumunda hem cinsiyet hem de ekonomik eşitliğin sağlanabileceği görüşünü savunmaktaydı (Beckwith 1985: 19). Ek olarak İKP'nin bu süreçte çok sayıda kadın adayın meclise girmesini sağlaması ve parti içerisinde kadın kollarını inşa etmesi kadın hareketlerinin kitlelilik sürecinde önemli rol oynamıştır (Beckwith 1985: 19-20).

1960'lı yıllardaki dönüşüm ile birlikte ise cinsiyet eşitsizliğinin temelindeki ekonomik vurgu geri plana itilmiş, muhafazakâr partilerdeki kadınlar ile birlikte burjuva demokrasisinin iyileştirilmesi adına ortak kadın örgütlenmeleri inşa edilmiş ve kadın hak ve özgürlüklerinin aşamalı olarak geliştirilmesinin yolları aranmıştır (Beckwith 1985: 22-24).

1980'lerden günümüze kadar gelen süre içerisinde kadın hareketlerinin demokratik sosyalist yapılarda örgütlenmeleri devam etmektedir. Ancak bu hareketler liberal sistemin etkisiyle her geçen gün ekonomik eşitlik kavramından uzaklaşmakta ve cinsiyet eşitsizliğinin nedenlerini farklı noktalarda aramaktadırlar (Shirley 2001: 221). Dünyanın birçok yerinde otoriter hükümetlere, ırk ayrımcılığına, yaşam koşullarını zorlaştıran ekonomi politikalarına, erkek şiddetine gibi birçok olumsuz duruma karşı örgütlü yapısıyla mücadele eden kadın hareketleri; sınırlı katılım anlayışını savunan liberal sistemin etkin katılım anlayışına dönüşümünün inşacılarından biri olmaya adaydır.

2.7.3. Kimlik Faktörünün Siyasal Katılıma Etkisinin Demokratik Sosyalizm Modeli Üzerinden Okunması

Demokratik sosyalizmin kuramsal merkezlerinden bir diğerini kimlik politikaları oluşturmaktadır. Laclau ve Mouffe’a göre (2012: 270) toplumun farklı kesimlerinin karşılaşmış oldukları baskı ve zulümler süreç içerisinde onların bir araya gelmesini sağlayacak ve bu birliktelik demokrasi ve sosyalizmin tek vücut olduğu bir sistemin inşasında temel yapı taşı konumunda olacaktır. Bu anlayışa göre; egemen sınıflar tarafından ötekileştirilen kimliklerin bir araya gelmesi, yeni bir tarihsel blok oluşturarak, liberal doktrinin temsil krizine karşı panzehir rolünü üstlenecektir (Laclau & Mouffe 2012: 269-270). Burada kilit nokta olarak farklı kimliklerin bir araya gelme sürecinde ortak bir kimlik yaratmak yerine farklılıklarından beslendikleri bir örgütlenme biçimini ortaya koymaları gösterilebilir (Güveloğlu 2004: 74). Hardt ve Negri’ye göre (2004: 105) bu süreçte kimlik mücadelelerini özel kılan başlıca nedenleri; örgütlenme biçimlerinde katı hiyerarşik anlayışın olmaması, özerk yönetim anlayışını benimsemeleri ve benzer çıkarı olan kimliklerle birleşmek yerine ortak hareket anlayışını benimseyerek otoriterleşme eğilimlerinin önünü en başından tıkamalarıdır. İşçi sınıfının merkezi rolünün reddinin kaynaklarından birini de bu görüş oluşturmaktadır.

Kimliklerin eş değer bir yapıya bürünmesini sağlayacak bu süreç siyasal katılım alanlarının zenginleşmesini beraberinde getirecektir. Uzlaş ve ikna yoluyla farklı kimliklerin egemen kimlik içerisinde eritilmesi sürecine liberal demokrasi anlayışı keskin bir karşı duruş göstermemektedir (Tok 2007: 86). Demokratik sosyalizm modeli ise kimliksel ve kültürel farklılıkların vurgulandığı bir anlayış doğrultusunda yeni bir siyaset ortamının zeminini hazırlamaktadır. Norval’a göre (1995: 156) tüm kimlikler belirlenmiş siyasal çerçeve içerisinde ötekilerden yani karşıt kimliklerden etkilenecek kendi inşa süreçlerini gerçekleştirmişlerdir. Balibar (2000: 82) ise; egemen kimliğin sorgulanamaz yapısından dolayı görünmez bir hale bürünebildiği çıkarımında bulunarak kimlik olgusunu farklı bir açıdan ele almaktadır.

Demokratik sosyalizm modeli dost – düşman ayrımı üzerinden kimlik inşası yerine farklılıklara sahip çıkarak tüm kimliklerin karar alma süreçlerine dâhil olabildiği bir sistem yaratma girişimi üzerinden okunabilir. Aykutan (2020: 55)

demokratik sosyalizmin; antagonizmaları, agonizmalara dönüştürebilecek bir kuram olduğu görüşündedir.

Bu bağlamda Laclau ve Mouffe (2012: 271) sınıf siyasetinin siyaseti sonlandırabileceği tezi üzerinden işçi sınıfının toplumsal değişimin öncüsü olacağı görüşünü reddetmektedirler. Bu anlayışa paralel olarak 1960'lı yıllarla birlikte işçi sınıfının özne konumunun sorgulanmaya başlanması toplumsal hareketlerin farklı şekillerde ele alınmasını beraberinde getirmiştir (Touraine 2002: 99). Kimliksel ve kültürel yönden negatif ayrımcılığa uğrayan kesimlerin hak arama mücadeleleri ve elde ettikleri kazanımlar liberal demokrasinin geliştirilmesi sürecinin önemli noktalarından birisini oluşturmaktadır (Güveloğlu 2004: 56).

Demokratik sosyalizm modelini kimlik politikalarına yönlendiren çeşitli aşamalardan bahsedilebilir. Herhangi bir kimliğin ya da kültürün egemen ideoloji tarafından tanınmaması veya yanlış tanınması bu kimliğe sahip kişilerin farkında olmadan yanlış bilinçlenmelerine ve bu sebepten dolayı olumsuz sonuçlar ile karşılaşmalarına neden olabilir. Taylor (2014: 46) bu durumu; patriyarka düzeninde yetişmiş bir feministin kendisini aşağılayan ya da yok sayan bir geleneği içselleştirebileceği örneği üzerinden açıklamaktadır. Ayrıca bazı azınlıklar da bu kapsamda ele alınabilir. Yaşadıkları topraklarda kendilerini “üvey evlat” olarak gören ve egemen kimlik tarafından suç makineleri olarak gösterilen Amerikalı Meksikalılar bu düzlem üzerinde incelenebilir (Ataöv 2000:19). Gürler'in araştırmasına göre (2010: 262-265) toplum tarafından dışlanan bireyler suç işlemeye daha yakındır. Bunun yanında birçok toplum tarafından tam millet olarak dahi görülmeyen çingenelerin örgütlü ve kitlesel bir güç olamamasının sebeplerinde de yaratılan algıların önemli payı olduğu görüşü, Toprak (2012: 110) tarafından ifade edilmektedir.

Demokratik sosyalizm modeli bu olumsuzlukları eşit tanınma ilkesi doğrultusunda çözmeyi amaçlamaktadır. Buna göre; kimliklerin eş değer görüldüğü bir sistemde hem kararlara katılımda çeşitlilik sağlanarak demokrasi gelişecek hem de kimliği yok sayılan bireylerin yaşamış oldukları olumsuzluklar ortadan kaldırılacaktır (Taylor 2014: 57).

Bu modele göre; kimliksel ve kültürel farklılıklara aldırış gösterilmeksizin emeğini satarak geçimini sağlayan bir birey siyasal karar alım süreçlerine dâhil olacak

ve ayrımcılığa uğramadan yaşamına devam etmesi anayasal güvence altında sağlanacaktır (Habermas 2020: 126). Radikal ve çoğulcu demokrasi anlayışıyla kimlik mücadelelerinin örgütleyicisi ya da destekleyicisi konumunda bulunan demokratik sosyalizm modeli bu özellikleriyle bireylerin etkin bir şekilde siyasal katılım süreçlerine dâhil olacağı bir sistem olma iddiasını taşımaktadır.

2.7.4. Yaş Faktörünün Siyasal Katılma Etkisinin Demokratik Sosyalizm Modeli Üzerinden Okunması

Siyasal katılım kavramının demokrasinin geliştirilmesi sürecinde en önemli yapı taşlarından biri olduğu yorumları 1960'lı yıllar ile birlikte birçok kesim tarafından yapılmıştır (Pateman 1970: 1). Bu düşüncenin oluşması ve geniş kitlelerce kabul edilmesi aşamasında demokratik sosyalizmin kuramsal gelişiminde de büyük payı olan gençlik hareketlerinin etkisi inkâr edilemez boyuttadır (Zhisheng 2012: 275).

İnsel'in de ifade ettiği gibi (2010: 71); 20.yüzyıla gelinceye kadar toplumsal mücadelelerde örgütlü bir gençlik hareketinden bahsedebilmek güçtür. Liberal sistemin temsil krizleri ve sosyalizmde kırılmalara neden olan işçi sınıfının merkezi rolü tartışmaları gençlik hareketlerine toplumsal muhalefet olabilme kapılarını açmıştır.

Gençlerin toplumun dönüşümünde rol alması gerekliliği fikrinin meşru bir alana oturtulmasıyla birlikte gençlik hareketleri örgütlü bir güç konumuna ulaşmış ve bunun neticesinde siyasal, ekonomik ve toplumsal alanlarda reform taleplerini meydanlarda ve okullarında seslendirmeye başlamışlardır (Fraser 1988: 70). Demokratik sosyalizm modelinin farklı toplumsal grupları mücadelenin özneleri haline dönüştürmek istemesi bu türden gençlik hareketlerinin meşru karşılanmasının önündeki engellerin kaldırılmasında önemli bir etken olarak ele alınabilir.

Liberal demokrasinin sınırlı katılım anlayışı doğrultusunda yorumlanması sonucunda gençler; karar alma süreçlerinden uzaklaşmış, siyasal katılım alanlarına dâhil olamamış ve bunun sonucunda yabancılaşma olgusuyla yüz yüze gelerek yaşamış oldukları topluma ve bu toplumun sorunlarına kayıtsız kalabilmişlerdir (Boyraz 2010: 132). Buradan hareketle; liberalizmin temsil krizinin aşılması adına çoğulcu yönetim anlayışını benimseyen, tek bir sosyal gruba dayanmayan, farklı siyasal zeminler üzerinden mücadele alanını örgütlemek isteyen bir yapı olan

demokratik sosyalizm gençlik hareketlerinin beslenmiş olduğu önemli bir kaynak olarak göze çarpmaktadır (Zhisheng 2012: 24).

Gençlik hareketlerinin beslenmiş olduğu bir diğerkaynak ise totaliter yönetim anlayışı karşıtlığıdır. Gençliğin totaliter yönetim unsurlarınca kontrol altına alınması ve bu sayede totaliter yönetimlerin egemenliklerini pekiştirmesi, totaliter rejimlerin doğasında bulunmaktadır (Cornell 1969: 8-9). Batı demokrasisi ve sosyalizmi bütünleştirme girişimi olarak ele alınabilen demokratik sosyalizm modeli; totaliter yönetim anlayışlarına karşı duruşuyla gençlik hareketlerinin merkezi olma iddiasındadır. Demokratik sosyalizm ilkelerine bağlılığını ifade eden Gorbacov'un; sınıf merkezli sosyalist yönetim anlayışını totaliter ve despot olarak nitelendirmesi, farklı toplumsal grupların siyasal katılım alanlarına dâhil edilmesi ile demokrasinin geliştirileceğine inanması bu sürecin en göze çarpan örneklerinden biridir (Zhisheng 2012: 77).

Bunun yanında demokratik sosyalizm modeli; yaşlı bireylerin karar alma mekanizmalarına katılmalarını destekleyici politikalar üretilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Bektaş (2017: 12); kapitalizmin, bireyleri, yalnızca piyasa koşullarına sağladığı katkı üzerinden ele aldığı bir sistem olarak okumaktadır. Aren'e göre (2006: 336) ise demokratik sosyalizm modeli insan odaklı bir anlayışı benimsemesinden dolayı yaşlı bireylerin hak ve özgürlük taleplerinin savunucusu konumundadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ VE SİYASAL KATILIM

Bu bölüm TİP'in kendisini konumlandırmış olduğu politik hattın belirlenmesini esas almaktadır. Bu doğrultuda TİP'in inşasını gerektiren faktörler; TİP'in kuruluşu, kitleselleşmesi ve çözülmesi süreçleri yöneten – yönetilen ilişkileri düzleminde ele alınmaktadır. TİP'in bulunmuş olduğu politik hattın sağlaması; demokratik sosyalizm ilkeleri doğrultusunda yöneten – yönetilen ilişkilerini çözümleyen İSKP, FKP, İKP ve Halk Birliği ile karşılaştırılarak gerçekleştirilmiştir.

Siyasal katılımı etkilediği düşünülen gelir eşitsizliği, cinsiyet, kimlik ve yaş faktörlerinin TİP'in 1961 – 1971 yılları arasındaki politikaları ile kesişimleri irdelenmektedir.

3.1. 1945 – 1960 Türkiye Siyasal Tarihi Okuması Üzerinden Aybar'ın Teorik Altyapısının İncelenmesi

Yönetme eyleminin örgütlenme sürecini toplum içerisindeki ayrıcalıklı kişilerin ifa etmesi sonucunda; katı, hiyerarşik, bürokratik bir devlet anlayışı ortaya çıkmaktadır (Çevikbaş 2014: 79). Aybar'ın güler yüzlü sosyalizm olarak teorik çerçevesini oluşturduğu düşünce şekli; hiyerarşik, bürokratik bir yönetim anlayışına keskin bir karşı duruş üzerinden oluşturulmuştur. Aybar (1988c: 112), bürokratik yönetim ve herhangi bir sınıfın diktatörlüğüne karşı durarak hak ve özgürlükler çerçevesi altında güler yüzlü sosyalizm anlayışını inşa etmiştir. 1945 – 1960 yılları arasında yaşanan çok partili sisteme geçiş, Demokrat Parti (DP) iktidarı ve 1960 Askeri Darbesi'nin Aybar'ın sosyalizm ve demokrasi çözümlemelerine yol gösterici niteliklerde bulunduğu varsayımı üzerinden Aybar'ın demokratik sosyalizm anlayışı okunabilir.

1945 yılının birçok ülkede olduğu gibi Türkiye siyasal hayatında da önemli bir yeri bulunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nın sonlanması ve çok partili hayata geçişin ilk adımının atılmış olması 1945 yılını Türkiye siyasal tarihinde ayrıcalıklı bir konuma getirmektedir. Faşizmin yenilgisiyle sonuçlanan İkinci Dünya Savaşı, SSCB'ye Avrupa kapılarını açmış ve bunun sonucunda komünizm ile kapitalizmin arasındaki mesafe yalnızca bir duvardan ibaret kalmıştır.

Savaşın harap duruma getirdiği Avrupa'yı "Truman Doktrini ve Marshall Yardımıyla" ayağa kaldırmasını bilen ABD, komünizme karşı kapitalist blokun inşa sürecini de bu yardımlar sayesinde başlatmıştır (Bora 2007: 150). Hür Dünya isimli ABD önderliğindeki bu blok, burjuva demokrasisinin gelişimi ve yayılımı çalışmalarının bir tür laboratuvar alanı olarak okunabilir. Bu süreçte, Batı demokrasisi ve kapitalizm ortaklığı ilginç noktalarda kendisini gösterebilmektedir. Tek parti rejimlerine eleştirel yaklaşan ABD'nin; Truman Doktrini doğrultusunda tek partili bir yapı olan Türkiye'ye ekonomik yardım konusu, ABD kamuoyu tarafından uzun tartışmaların odağı haline gelmiştir (Avcıoğlu 1976: 516-517). Bunun nedeni, Hür Dünya blokunda yer alan ülkelerin; SSCB özelinden komünizme ve totaliter yönetim anlayışlarına karşı bir politik hat üzerinde kendilerini konumladıkları iddiasında bulunmalarıdır.

Bu tartışmalar, Türkiye siyasal hayatındaki büyük dönüşümü tetikleyen etkenlerden biri olarak gösterilebilir. Bu dönemde tek partili sistemin iflası ile Türkiye siyasetinde yeni bir dönem başlamıştır. Bu tarihlerde ekonomik yardımlar ve demokrasi arasındaki yakın ilişkiye SSCB'nin bir tehdit unsuru olarak görülmesi de eklenince Türkiye'de liberal demokrasiye geçiş hız kazanmıştır. "1950 yılında Dünya Kalkınma ve Gelişme Bankası tarafından verilen 25.500.000 Türk lirası (9 milyon dolar) ve Marshal Planı dâhilinde verilen 54.500.00 Türk lirası ile" Türkiye yörüngesini tamamıyla Hür Dünyaya çevirmiştir (Rozaliev 1978: 9). Bu sürecin mimarı olan İnönü, Milli Şef unvanını bir kenara koyma cesaretini göstererek önce çok partili sistemin inşacısı olmuş ardından ise seçimleri kaybettiklerini kabul ederek sorunsuz bir şekilde siyasal iktidarı devretmiştir (Avcıoğlu 1976: 520).

1946 yılında çok partili sisteme geçiş ve 1950 yılında hükümetin el değiştirmesi ile birlikte Türkiye siyasetinde yeni bir dönem açılmış oldu. Aybar (1988a: 33), Türkiye siyasasındaki bu dönüşümü; "Bey takımı, paşalar takımının önüne geçti." şeklinde çözümlemektedir. Bu çözümlemenin arka planını yönetme eyleminde büyük dönüşümlerin yaşanmasının beklenemeyeceği oluşturmaktadır. Bunun bir ispatı olarak Türkiye siyasasının Hür Dünyanın bir parçası olmak amacıyla bazı dönemlerde yaşanan ufak dalgalanmalar haricinde 1945'den günümüze kadar anti-komünist bir yönetim anlayışı doğrultusunda şekillenmesi gösterilebilir (Bora 2007: 156).

Bununla birlikte tek parti döneminin bitişi ile başlayan dönüşümler toplumu derinden etkilemiştir. 1945 – 1950 yılları arasında tek parti döneminin sona ermesiyle birlikte Türkiye’de siyasal hayat canlanmış, geniş halk kitleleri politik yaşamın bir parçası olma yolunda mesafe katetmişlerdir. Uslu’nun da ifade ettiği gibi (2015: 343) DP ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) sempaticanları siyasal rekabete çabuk uyum sağlamışlar, rekabetin boyutunu kahvehanelerin bile ikiye bölünmesini sağlayacak ölçülere ulaşmasına neden olmuşlardır. Bu süreçte, çok partili sistemlerin rekabet üzerinden temellenmesi ile vatandaşların siyasete yoğun ilgi göstermelerinin keşilmesi sonucu hem CHP hem de DP yurttaşlara birçok vaatle bulunma mecburiyetini hissetmişlerdir. Emekçiler, bu vaatlerden sendikal haklar ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi gibi kazanımlar elde ederek hak ve özgürlük mücadelelerinde önemli bir eşiği aşmış bulunmaktaydılar (Uslu 2015: 344).

Ayrıca savaş dönemi birikim politikası, iktidarı devralan DP’ye yaramış ve yurttaşlar önceki dönemlere nazaran daha iyi bir gelir seviyesine bu dönemde ulaşmışlardır (Aybar 1988a: 34). Bu da DP iktidarının halk üzerindeki saygınlığını artırmış ve seçim zaferleri ardı ardına gelmiştir.

Göreceli olarak parlak diyebileceğimiz bu dönem borç ödemelerinin başlamasıyla birlikte son bulmuş ve siyasal iktidarın liberal politikaları dönüşüme uğratarak kontrolcü bir anlayışa bürünmüştür (Aybar 1988a: 34). 6-7 Eylül olayları, Vatan Cephesi’nin kuruluşu ve anti demokratik faaliyetleri, Tahkikat Komisyonu ile muhalefeti etkisizleştirme girişimleri gibi demokrasi ile bağdaşmayacak birçok faaliyeti yürüten DP iktidarı, 1950’li yılların sonuna gelindiğinde hem halk nezdinde hem de askeri ve sivil bürokrasi tarafından sorgulanmaya başlanmıştır (Aybar 1988a: 35-38).

1960 yılı, tıpkı 1946 ve 1950 yılları gibi Türkiye siyasal hayatı açısından özel önem teşkil etmektedir. Bunun başlıca nedeni 27 Mayıs 1960 darbesidir. 27 Mayıs 1960 tarihi Türkiye demokrasisi açısından kilit rol oynamaktadır. Bir yandan demokrasinin kesintiye uğradığı diğer yandan ise demokrasinin gelişmesini sağlayacak reform hareketlerin başlangıç tarihi olması sebebiyle, 27 Mayıs Darbesi çok farklı şekillerde yorumlanabilmektedir.

27 Mayıs darbesi ve sonrasında hazırlanan 1961 Anayasası toplumun geçmişe nazaran daha özgürlükçü ve demokrat bir anlayışla yönetilmesini sağlayacak düzenlemeler içermektedir (Tura 2008: 81). Özbudun'un da ifade ettiği gibi (2012: 6) tek parti rejiminin yönetim anlayışı doğrultusunda hazırlanmış 1924 Anayasası, zamanın ve bulunduğu toprakların ruhu doğrultusunda oluşturulmuştur. Dönemin ruhu doğrultusunda hazırlanan 1924 Anayasası'nın iktidarları denetleyici bir yanının olmasını beklemek güçtür. Benzer şekilde zamanın ruhu doğrultusunda hazırlanan 1961 Anayasası ise hem siyasal iktidarı denetleyici yönüyle hem de hak ve özgürlüklerin artırılmasını temel almasıyla yeni bir dönemin kapılarını aralamıştır.

Türkiye'de ve dünyada yaşanan dönüşümlerin etkisiyle 1961 Anayasasının demokrasiye kapı araladığını vurgulamak şaşırtıcı değildir (Aybar 1988a: 73). Tüm bunlara rağmen darbeden hemen sonra yönetim anlayışında keskin bir dönüşüm yaşanmamış, basın ve ifade özgürlüğü ancak sözde kalmıştır. Madalyonun diğer yüzünde ise emekçilerin miting alanlarını doldurması, grev hakkının emekçiler tarafından dile getirilmesi gibi gelişmelerin varlığı yeni anayasanın demokrasi tarafında olacağının ipuçları arasında sayılmaktaydı (Aybar 1988a: 84-85).

Hak ve özgürlük mücadelelerinin kitlesel bir boyuta evrildiği bu dönemde, geniş halk yığınları; söz, yetki ve karar mekanizmalarında etkin bir konuma ulaşabilmek adına örgütlenme faaliyetlerine önem vermişlerdir. Koçak'ın da belirttiği üzere (2020: 75) 1940'ların sonunda 50 bin civarında olan sendikalı işçi sayısı, 1960'lı yılların ilk yarısında 300 bini geçmiş; yeni siyasi partiler, meslek odaları ve düşünce kulüplerinin faaliyete geçmesiyle birlikte örgütlü insan sayısında önemli bir artış meydana gelmiştir. Kalaycıoğlu ve Sarıbay (2000: 290-291), bireylerin 1960'lı yıllar ile birlikte örgütlü olma yönünde tutum geliştirdiklerini ve bunun bir sonucu olarak geniş halk kitlelerinin yönetme eylemini etkileme sürecine girdiklerini ifade etmektedirler. Ek olarak bu dönem, sosyalist ideolojinin geniş halk kitleleri ile tanıştığı zaman dilimi üzerinden de okunabilir. Bu doğrultuda, geniş halk kitlelerinin karar alma mekanizmalarına müdahil olma hedeflerini ortaya koymaları ile sosyalist düşüncenin gelişim gösterdiği dönem arasında paralellik bulunduğu çözümlenmesinde bulunulabilir.

“Üçüncü Dünyacılar” olarak kendilerini tanımlayan sol gruplardan, demokrasi ve sosyalizmi birleştirme, geliştirme gayesi içerisinde olan yapılara kadar birçok kesim Türkiye sosyalist hareketinin 27 Mayıs ile birlikte emekleme devresini bitirdiğini ifade etmektedirler (Aybar 1988a: 73; Doğan & Ünüvar 2008: 740). Sosyalist doktrinin siyasal örgütlenme aşamasına geçebildiği ve geniş halk kitlelerinin sosyalizm ile ilk tanışmaları konusunda da bu dönem bir milat görevi üstlenmektedir (Varuy 2010: 10).

Bu dönemin mimarlarından birisi de Aybar’dır. Aybar sosyalizm tartışmalarına hem teori de hem de pratikte önemli katkılar sağlamıştır. Türkiye solu ve TİP içerisinde çok özel bir yeri olan ve güler yüzlü sosyalizm anlayışının inşacısı olan Mehmet Ali Aybar’ın 1945-1967 yılları arasındaki yazıları bu süreci yorumlamada yol gösterici nitelikte olabilir.

Aybar, İkinci Dünya Savaşı’nın bitiş tarihi olan 1945 yılı ile birlikte yazılarını çeşitli mecralarda yayınlamaya başlamıştır. Aybar’ın 1945 yılında paylaştığı ilk yazılardan biri olan “*Kâğıt Üzerinde Demokrasi*” yazısı gösteriyor ki güler yüzlü sosyalizm anlayışını inşacısının politik konumunda keskin dönüşümler yaşanmamıştır.

Aybar, 1945 yılındaki demokrasi yorumunu siyasal katılım vurgusu üzerinden gerçekleştirmektedir. Aybar’a göre (1968a: 20) yurttaşların hükümet faaliyetlerine özgürce ve serbest bir şekilde katılmaları demokrasi alfabesinin ilk harfini oluşturmaktadır. Devamında ise düşünce ve ifade özgürlüğü gelmektedir (Aybar 1968a: 20). Henüz 1945 yılında liberalizmin temsil krizini çözümleyen Aybar; seçme ve seçilme hakkının olduğu, anayasaları kısmen özgürlükçü olan, hâkimiyetin kayıtsız şartsız milletinmiş gibi gösterildiği liberal demokrasilerin, yurttaşları sınırlı katılıma yönlendirdiği gerekçesiyle geliştirilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır (Aybar 1968a: 20-21). Aybar (1968a: 21), liberal demokrasinin sınırlı katılım anlayışının aşılammaması durumunda bireylerde siyasal ilgisizliğin oluşacağını ve yurttaşların karar alma mekanizmalarından uzaklaşacaklarını ifade etmektedir. Sonraki yıllarda genel başkanlık üstleneceği TİP tüzüğüne göre (Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi 1962: 6) örgütün kuruluş amacı; geniş halk kitlelerinin yurt ve devlet işlerine müdahil olarak karar alma süreçlerinde etkin konumda bulunabilmeleridir. Bu hedef Aybar’ın demokrasi anlayışı ve TİP örgütlenme faaliyetlerinin kısa bir zaman aralığında oluşmadığını gözler önüne sermektedir.

Aybar, 1940'lı yılların ikinci yarısında yazılarında demokrasi çözümlemesi yapmaya devam etmektedir. Serbest ve özgür seçimlerin varlığı anayasa tarafından güvence altına alınmışsa, bireyler istedikleri siyasal parti ya da örgütlere gönüllü ya da üye olabiliyorlarsa, siyasal iktidarlar bireylerin temel hak ve özgürlüklerine müdahale edebilme haklarını kendilerinde bulamıyorlarsa Aybar'a göre (1968a: 30) demokrasiden söz edebilecek bir ortam oluşmuş demektir. Görüldüğü üzere Türkiye soluna damga vuran bir isim olan Aybar'ın demokrasi anlayışı ekonomik anlamda bir eşitlik üzerinden temellendirilmemiştir. Benzer şekilde bu tarihlerde Aybar, sınıf siyaseti üzerinden de demokrasi okuması gerçekleştirilmemektedir. Bunda dönemin koşullarının göz ardı edilmesi anakronizm riskini barındırabilmektedir. Aybar'ın düşünsel gelişiminin iki dünya savaşı ve iki kutuplu dünya arasında şekillendiği gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır.

Aybar'ın çalışmalarının izini sürmek ideolojik gelişiminin daha kolay anılandırılmasına olanak sağlayabilir. Aybar'ın (1968a: 31) demokrasi kavramını septik ve hoşgörü üzerinden temellendirmiş olması Marksizm'in ilkelerine ve proletarya diktatörlüğüne olan mesafesini açıkça ortaya koymaktadır. Tan ve Vatan gazetelerinin kendilerini milliyetçi olarak tanımlayan bir grup tarafından saldırıya uğramasının akabindeki yazısında Mevlana'dan örnekler vermesi Aybar'ın teoride olduğu gibi pratikte de demokrasi kavramını hoşgörü üzerinden temellendirdiğinin ispatı niteliğindedir (Aybar 1968a: 44).

Aybar'a göre (1968a: 54) demokrasi ile yönetilen ülkeler; Fransa, ABD, İngiltere gibi liberal devletlerdir. Aybar SSCB'yi bu listeye dâhil etmemektedir. Aybar'ın bu çözümlemesini oluşturan çeşitli etkenler bulunmaktadır. Çin –Sovyet gerilimi, Fanon'un deyişiyle “*Yeryüzünün Lanetlilerinin*” emperyalist güçlere karşı mücadeleleri, Vietnam Savaşı, Afrika ve Orta Doğu'daki sosyalist hareketlerin güçlenmesi gibi birçok olgu, demokrasi ve sosyalizm kavramlarının farklı açılardan ele alınmasını beraberinde getirmiş ve farklı sosyalizm yorumlamalarına kapı aralamıştır (Şener 2015: 69-70).

Tüm bunların yanında Aybar, demokrasinin gelişimi için cesur adımlardan korkmamış bir siyaset insanı olarak okunabilir. Henüz tek parti iktidarı devam ederken Ebedi Şef, Gazi gibi unvanların siyasetçileri tabulaştırdığı vesilesiyle kullanılmaması

gerektiğini ifade eden Aybar (1968a: 70) Türkiye siyasal hayatında çok özel bir konuma sahiptir.

Aybar'ın demokrasi çözümlemelerinin içerisinde, demokratik sosyalizm anlayışının izlerine rastlanmaktadır. Aybar'ın ekonomide; “*Bırakınız yapsınlar*” anlayışı yerine toplumcu bir iktisadi planlamanın önemine, mülkiyet hakkının toplum yararına sınırlandırılmasına, kadın hak ve özgürlüklerinin artması gerekliliğine yapmış olduğu vurgular Aybar'ın (1968a: 75) düşün dünyasını gözler önüne sermektedir. Ve nihayetinde SSCB'nin tek sosyalist yol olmadığını, başka türlü sosyalizm yorumlamalarının yapılabileceğini ifade eden Aybar (1968a: 78) güler yüzlü sosyalizm anlayışının taşlarını 1946 gibi erken bir tarihte döşemektedir.

Bu bilgiler ışığında Aybar'ın demokratik sosyalizm anlayışının kısa bir zaman aralığında oluşmadığı, olgunlaşma sürecine gelinceye kadar çok farklı aşamalardan geçtiği, Türkiye ve dünyada yaşanan önemli toplumsal olaylar doğrultusunda şekillendiği varsayımı ortaya konulabilir.

3.2. Türkiye İşçi Partisi Kuruluşu

TİP, Türkiye sosyalist hareketinin yanı sıra Türkiye siyasal hayatında da önemli yer edinmiş bir yapıdır. Kuruluş amacının parti tüzüğünde de belirtildiği üzere; emekçi kitlelerin karar alma mekanizmalarında söz ve karar sahibi olabilmelerini sağlamak olması, örgüte özgün bir nitelik kazandırmaktadır. Belirlenmiş bu amacın Türkiye’de, 1960’lı yıllara gelinceye kadar emekçi kitlelerin karar alma ve verme mekanizmalarından dışlandıkları tezi doğrultusunda oluşturulduğu aşikârdır. Bu varsayım TİP’i, Türkiye’de katılımcı demokrasi anlayışının örgütleyicilerinden biri haline getirmektedir. Katılımcı demokrasi anlayışında kilit nokta olarak; örgütlü bir toplumun inşaa süreci gösterilebilir.

1946 yılında, Behice Boran Söz Dergisi’ndeki yazısında halk idaresi üzerinden demokrasi kavramını yorumlamaktadır. Bu yazısında Boran, örgütlenmenin önemine değinerek demokrasinin geniş halk kitlelerinin belirli aralıklarla kendi vekillerini seçmesinin çok ötesinde bir kavram olduğunu ifade etmektedir. Nesin’e göre de (1965: 4) örgütlenme özgürlüğünün kısıtlandığı bir ortamda toplulukların politikleşmesi olanaksızdır dolayısıyla bu tür topluluklardan oluşan toplumlarda demokrasi kavramından söz edilemez.

1961 Anayasası'nın kitlelere örgütlenme hakkı tanınması Türkiye siyasal hayatında önemli bir dönüm noktası olarak ele alınabilir. TİP Programına göre (1964: 58) siyasal karar alma ve verme mekanizmalarını elinde tutan sınıflar 1961 Anayasasını çiğnemişler ve geniş halk kitlelerinin anayasal güvence altında bulunan ekonomik ve sosyal haklarını gasp etmişlerdir. Bu çözümlemenin arka planı olarak geniş halk kitlelerinin hak ve özgürlük kazanımlarının önündeki engellerin kaldırılmasında TİP'in kendisine biçmiş olduğu rol saklıdır. Bu sava göre anayasal güvence olmasına rağmen geniş halk kitlelerinin örgütlenerek siyasal aktör konumuna ulaşmaları karar alma mekanizmalarını elinde bulunanlar tarafından engellenmek istenmektedir. TİP programında (1964: 58) bu savın dayanağı olarak; yönetici sınıfların statükoyu ve ayrıcalıklı konumlarını koruma istekleri gösterilmektedir.

Emekçi kitlelerin Türkiye siyasal hayatındaki rollerinin seçme faaliyeti dışında çok büyük bir yer işgal edememesinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Kurthan'ın da ifade ettiği gibi (1969: 83) yönetici sınıf ile birlikte egemen diye tabir edilen sınıfta bulunan ve karar alıp verme süreçlerini derinden etkileyebilen gruplardan en önemlileri tüccarlar ve sanayicilerden oluşmaktadır. Bunda gerek Osmanlı'dan gelen siyasal miras gerekse cumhuriyetin inşasında rol oynayan tarihsel blok içerisinde emekçi kitlelerin yer almamasının payı bulunmaktadır. Bu gibi sebeplerden ötürü Türkiye siyasetinde karar alma mekanizmalarından geniş halk kitleleri uzak tutulmuşlardır. TİP, kuruluş amacıyla birlikte geniş halk kitlelerinin karar alma ve verme mekanizmalarından uzak tutulmalarına bir başkaldırı hareketi olarak okunabilir.

Ek olarak bazı örgütleri diğerlerinden farklı gösteren ayrıntılar o örgütlerin tarih sahnesi içerisinde çok özel bir konumda yer almasını sağlayabilmektedir. 1960 öncesine kadar Türkiye'de Komintern ve Türkiye Komünist Partisi (TKP) geleneği dışında örgütlü bir sosyalist siyasal yapılanma bulunmamaktadır (Şener 2015: 249). Genel kanı olarak TİP, TKP geleneğinin devamı olarak görülmemektedir. Ancak bazı düşünürler bunun pek mümkün olamayacağını belirtmektedirler. Küçük'e göre (1988: 636) her ne kadar TİP önderlerinin TKP ile yakın bir ilişki ağı bulunmamış olsa da Türkiye'de TKP bir göl ise TİP göle dökülen bir akarsuydu. Buna rağmen TİP Türkiye solunda özgün bir örgütlenme yapısına sahiptir. Bunda kuruluş ilkeleri ve örgüt yapısı büyük rol oynamaktadır.

Aybar (1988a: 167), Türkiye solunun öncülü olarak gösterilen hareketlerinin temsilcileri arasında da “Bey takımı” dışında birilerini bulmanın çok güç olduğunu ifade etmektedir. Türkiye’de sosyalist hareketlerin temsilcilerinin geniş halk kitlelerini temsil edemediği görüşü Aybar ile sınırlı değildi. Aren de benzer bir bakış açısıyla konuya yaklaşıyor (2008: 107) TİP’in, TKP içerisinde örgütlenmiş üye veya kadrolar tarafından inşa edilmemesini, Türkiye solunda SSCB politikalarından bağımsız bir sol anlayışın filizlenmesi ile eş değer görmekte ve bunun sonucunda Türkiye’deki sosyalist örgütlenmenin hareket alanının ve kitlesinin genişlediği çıkarımında bulunmaktadır.

TİP’in Komintern ve Çin Komünist Partisi’nden farklı bir sosyalizm yolu seçmesi ve bu süreçte kendisini sosyal demokrasi sınırlarına hapsedmemesi, TİP’in Türkiye siyasetinde özel bir konumda bulunmasını sağlamıştır. TİP’i diğer sosyalist örgütlenmelerden ayıran ve farklı bir sosyalizm yorumlamasının Türkiye topraklarında filizlenmesini sağlayan koşullar nelerdir? Bu sorunun yanıtı “*Gülen Yüzlü Sosyalizm*” anlayışının Türkiye topraklarında bulunduğu karşılıklı aranabilir.

- Stalin politikalarının, Stalin sonrası SSCB’de dahi yargılanması (Fraser 1988: 30).
- Macar Devrimi’nin SSCB politikalarına karşı başkaldırının fitilini ateşlemesi ve aşağıdan devrim anlayışının geniş kitlelerce tartışılmasını sağlaması (Faulkner 2012: 346).
- Kapitalist blokun, İkinci Dünya Savaşı’ndan kısa bir zaman sonra harap durumdaki Avrupa’yı yeniden inşa ederek büyük ekonomik sıçramalar ve önemli siyasal ve ekonomik birlikler gerçekleştirmeyi başarması (Karluk 2014: 9-11).
- Türkiye’de çok partili siyasal hayata geçilmesi ve liberal demokrasi anlayışını geliştirebilecek bir anayasanın hazırlanması gibi nedenler Komintern geleneğinden farklı bir sosyalizm anlayışının inşasında rol oynamış olabilirler.

TİP, 12 sendikacı tarafından emekçilerin haklarını korumak adına 13 Şubat 1961 günü kurulmuştur (Aybar 1968a: 189). Partinin kuruluş döneminde herhangi bir siyasal hat üzerinde konumlanamaması ve resmi bir ideolojisinin olmaması, örgüt içerisinde tikanıklıklar yaşanmasına sebep olmuş ve bu durumun çözümü adına parti

üyeleri ve aydınlar arasında görüşmeler başlatılmıştır (Aybar 1988a: 168). Bunun yanında sendikacıların liderliğini yaptığı bir örgütün geniş kitleler tarafından bir umut hareketi olarak görülmemesi ve aydın hareketi olan Yön Dergisi'nin ilk sayılarından itibaren sol çevrelerce ilgiyle karşılanması gibi unsurlar; TİP'e aydınların katılması gerektiği fikrini ön plana çıkarmıştır (Aydınoğlu 2011: 107).

TİP'in kurucu üyelerinin farklı görüşlerden aydınlara parti başkanlığını önermeleri, TİP'in kuruluş itibarıyla ideolojik açıdan net bir tutum içerisinde bulunmadığını ispatlar niteliktedir. Ancak, varlığını emekçilere dayandıran bir siyasal yapılanmanın, siyasal konumlanmasını sınıf siyaseti doğrultusunda oluşturması beklenebilir. Buna karşın TİP kurucu üyelerinin sınıf siyaseti anlayışını reddederek komünist damgası yememek için parti içerisinde sağ görüşten aydınların da olmasını istemeleri, partinin henüz bir ideoloji doğrultusunda yoğrulmadığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır (Aybar 1988a: 212). TİP kurucu üyelerinin reformist bir anlayış doğrultusunda emekçilerin haklarını güvence altına almaya çalıştıkları konusunda ise bir mutabakata varılabilir.

Varuy'a göre (2010: 29) TİP kurucularının siyasi görüşlerini ortaya koyabilecek anahtar sözcük sınıf değil uzlaş kavramıdır. TİP kurucularının sosyalist ideolojiyi temel alarak TİP'i kurmadıkları aşikârdır. Bu bağlamda TİP'in inşa sürecinde ideolojik açıdan net bir tutum içerisinde olduğunu söylemek güçtür. Ayrıca TİP'in ilk genel başkanı olan Avni Erakalın'ın TİP tarafından milletvekili adayı gösterilmeyeceğini fark ettiğinde partiden ayrılmış olması ve Türkiye'de o tarihlerde siyaset yelpazesinin sağında bulunan Yeni Türkiye Partisi'ne geçmesi, partinin inşasında yaşanan ideoloji karmaşasını gözler önüne sermektedir (Aydınoğlu 2011: 104).

1962 yılına geldiğimizde, TİP kurucu üyeleri tarafından hazırlanan bir bildiri ile hem TİP'in siyasal konumu hem de Aybar'ın genel başkanlığı kamuoyuna duyurulmuştur. Bu bildiride TİP kurucu üyeleri; Türkiye'nin reformlar yardımıyla çağdaş medeniyetler seviyesine yükselmesi ve katılımcı demokrasinin inşasının önemini vurgulamaktadırlar (TİP Kurucu Üyeleri, 1962). Aybar'ın kurucu üyelerin isteği üzerine TİP tüzüğünü yazması ve sonrasında genel başkanlık teklifini 8 Şubat 1962 tarihinde kabul etmesi, Türkiye'de demokratik sosyalizm hareketinin

sokaklardan meclise kadar uzanan yolculuğunun ilk adımları olarak değerlendirilebilir.

TİP'in sendikacılar tarafından kuruluşu ve ardından genel başkanlık görevine Mehmet Ali Aybar'ın getirilme süreçleri, gerek sol içerisinde gerekse Türkiye kamuoyunda yeterince yankı uyandırmamıştır. Şener'in de ifade ettiği gibi (2015: 251) TİP, “ölü doğmuş” bir parti hüviyetindeydi. Kurucu sendikacıların sınıf bilincine sahip olmaması, Aybar'ın ise demokrat bir entelektüel kişilikten çok fazla bir anlam ifade edecek sosyal ve siyasal konumunun bulunmaması TİP'in kitleselleşme sürecinde önünde bulunan bariyerlerden bazıları olarak ele alınabilir.

Benzer şekilde geniş halk kitleleri de yeni kurulan bu parti ile aralarında bağ kurabilmelerini sağlayacak ilkeleri görememiş bunun sonucunda ilk zamanlar halk nezdinde partiye karşı bir ilgi oluşmamış ve TİP'in Türkiye siyasetine girişi sönük bir şekilde gerçekleşmiştir (Şener 2015: 253).

Bu süreçte başta işçi ve emekçi sınıf mensupları olmak üzere halkın yoğun ilgisi kapatılan DP ardıllarınaydı (Varuy 2010: 24). TİP çevresinin bu süreçte sessiz olmasının nedenlerinden biri olarak kuramsal çerçevenin oluşturulma aşaması gösterilebilir. Ayrıca 1960'lı yılların sert siyasal iklimine uygun bir ideolojik altyapı oluşturma sürecinin çok kısa sürmesini beklemek güçtü. Bu kuruluş süreci, fırtına öncesi sessizlik diye de betimlenebilir.

Aybar, kuruluş döneminden kitleselleşme dönemine geçebilmek adına çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Bu faaliyetlerden birisi de aydınlara, partiye katılmaları konusunda bulunmuş olduğu çağrıdır. Bu çağrıya “*Behice Boran, Sadun Aren, Nihat Sargın*” gibi isimler kayıtsız kalmamışlar ve TİP kendi tarihsel blokunu oluşturma sürecine başlamıştır. Buna rağmen bir işçi partisi olmanın vermiş olduğu sorumluluk ve entelektüel bir oluşumun ötesinde anlam ifade edebilmek adına parti içerisindeki tüm organlarda süreç yönetimine katılan kişilerin yarısının emek gücü ile çalışanlardan olması zorunluluğu 1966 yılında TİP tüzüğüne eklenmiştir (Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi 1966b: 30). Bu düşünce yapısını uvriyerist bulan bazı aydınlar partiden istifa etmişler ya da üst yönetim tarafından dışlanarak örgüt ile bağları koparılmıştır (Ünsal 2002: 4).

Aybar, TİP'in kitlesel bir boyut kazanabilmesi adına teorik çalışmalarına da özel önem vermiştir. Aybar, TİP bünyesinde Türkiye'ye özgü bir sosyalizm anlayışı

inşa etmeye çalışmıştır. Bu türden bir yaklaşımın arka planında tarihselliğe yapılan vurgu kayda değerdir. Aybar’a göre geçmişin izlerinden bağımsız bir toplumsal sınıf çözümlemesinin eksik ve hatalı olmaması beklenemezdi. Osmanlı yönetim sisteminin ceberut yapısını vurgulayan Aybar, buradan bürokratik devlet yapısının kökenlerine inmekte ve toplumsal ilişkilerde yaşanan çarpıklığı bu tarihsellik üzerinden okumaktadır (Özman, 2008, s. 379).

Buradan hareketle “zinde kuvvetler” anlayışının bürokratik devlet anlayışının sürekliliğini sağlayacağı ve ceberut yapıyı devam ettireceği görüşü doğrultusunda yukarıdan bir müdahaleyi kabul etmeyerek az gelişmiş ülkelerin geleneksel sol mücadele yöntemlerinden farklı bir örgütlenme biçimi tercih edilmiştir (Şener 2015: 249). Bu yol; aşağıdan örgütlenme yöntemiyle işçi ve emekçilerin örgütlü mücadeleleri üzerinden temellendirilerek hareketin kitlesel bir boyut kazanması üzerinden kurgulanmıştır (Özman 2008: 380). 1962 yılında kabul edilen TİP tüzüğü; başta Türkiye işçi sınıfı olmak üzere köylülerin, aydınların, öğrencilerin kısaca geniş halk kitlelerinin yasalara uygun bir şekilde ve demokratik yöntemler vasıtasıyla siyasal iktidar konumuna ulaşılacağı vurgusunda bulunarak örgütün yol haritasını açıkça ortaya koymaktadır (Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi 1962: 5). Aybar’a göre (1988a: 206-208) hareketin örgütlü bir güç konumuna ulaşması ve anayasal düzene uygun bir şekilde seçimlerde siyasal iktidar olma gücüne erişmesi durumunda;

- Ekonomide lokomotif görevi üstlenen üretim araçları devletleştirilecek, Ağır sanayi, devlet tarafından kurulacak. Tarım sektöründe devlet, kooperatifler ve özel sektör ortak hareket edecek.

- Ekonomi, kalkınma planları doğrultusunda idare edilecek.
- Gelir dağılımı emeğin niteliği ve niceliği doğrultusunda planlanacaktı. Vergi sisteminde de benzer bir yol izlenerek düşük gelirli vatandaşların korunması amaçlanmaktadır. Belirlenen bu tür hedeflerde kilit rolü örgütün nitelik ve niceliği oynamaktadır. Buradan hareketle, TİP genel merkezi 06.11.1962 tarihinde yayınlamış olduğu bir genelge ile partili üye sayısını artıracak ve örgütün genişlemesini sağlayacak adımlar atılmasını kararlaştırmıştır. Bu doğrultuda ilk hedef olarak 50 bin üyeye ulaşılması gerekliliği vurgulanmıştır (Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanlığı: 1962). Toplumun tüm kesimlerine kapılarını açan TİP, klasik bir sınıf partisi olmayacağını ipuçlarını bu tarihlerde vermektedir.

3.3. Türkiye İşçi Partisi'nin Kitleselleşme Süreci

TİP'in emekçiler arasında fark edilmeye başlanması ve işçi eylemlerinin meydanlara inmesiyle birlikte Türk-İş Sendikası ve Yön hareketi üyeleri harekete geçmiş ve “Çalışanlar Partisi” ismiyle bir oluşum örgütlenme sürecine başlamışlardır (Atılğan 2008: 603). Türk- İş'in emekçiler, Yön hareketinin ise askeri ve sivil bürokrasideki etkisi; Türkiye siyasetinde yeni bir oluşuma kapı aralayabileceği beklentisini doğurmuştu. Ancak bu süreç beklenen ilgiye ulaşamamıştır. TİP'in etkisini kırmaya yönelik yapılan bu hareket her ne kadar başarısız bir girişim olarak ele alınsa da Aybar'a göre (1988a:193-195) bu süreç TİP'i olumlu etkilemiş ve Türkiye siyasetinde politik aktör konumuna ulaşabilecekleri öz güveni kazanmalarını sağlamıştır.

Sürecin devamında TİP, seçim çalışmalarına başlamıştır. Bu doğrultuda yurt içi gezilerine ağırlık veren TİP yönetim kadrosu, hem gittikleri yerlerde hem de gazete ve dergilerde büyük bir ilginin odağı haline gelmişlerdir (Aybar 1988a: 218). TİP'in ilk gezilerini Güneydoğu Anadolu bölgesindeki illere gerçekleştirmesi ise demokratik sosyalizm anlayışının kimlik siyasetine bakış açısının ilk ipuçları olarak yorumlanabilir. TİP'in kitleselleşme aşamasında “Doğulular” diye adlandırılan grubun parti içerisinde emek merkezli gruptan daha güçlü bir konuma ulaştığı savı ise bu tezi destekler niteliktedir (Varuy 2010: 227).

Kurtuluş Savaşı'nın bağımsızlık ruhunu dış politikada yansıtan ve bu doğrultuda ABD emperyalizmi, NATO'nun ideolojik nosyonu, Ortak Pazar'ın yapısı gibi tartışmalı konularda düzen partilerinden farklı düşünen TİP'in popülaritesi günden güne artmış ve halk nezdinde merak uyandıran bir örgüt haline gelmiştir (Aybar 1988a: 221). Bunda TİP'in anti-emperyalist bir kimlik üzerinden iç ve dış politika çözümlemelerinde bulunmalarının da payı olduğu söylenebilir. 24.12.1966 tarihinde TİP bünyesi tarafından anti-emperyalist savaşla ilgili bir komisyon raporu hazırlanmıştır. Bu rapora göre (Ekinci vd.:1966) işçi sınıfının iktidar mücadelesi ve kitlelerin anti-emperyalist bir kimliğe bürünebilmelerini sağlayacak savaş, TİP öncülüğünde gerçekleşecektir. Komisyon raporu, ABD'nin emperyalist politikaları ve bu politikaların Türkiye'deki geniş halk kitlelerine vermiş olduğu zararların ifşası üzerinden çerçevelendirilmiştir. Komisyon raporunun öneriler kısmında ise; emekçi

kitleler üzerinden geniş halk kitlelerinin ABD emperyalizmine karşı pasif direniş geçişinin örgütlenmesi vurgulanmıştır (Ekinci vd: 1966).

Anti-emperyalist konumlanma TİP'i Türkiye siyasetinde ayrıcalıklı bir konuma sürüklemiştir. TİP genel merkezinin hazırlamış olduğu çalışma raporuna göre; 5 Haziran 1967 yılında İsrail'in Arap ülkelerine saldırmasının arka planını emperyalist devletlerin Arap ülkelerindeki ilerici ve vatansever iktidarları alaşağı ederek sömürge sahalarını genişletmek istemeleri oluşturmaktadır (Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi 1968: 3). TİP'in, Vietnam Savaşı'na bakış açısı da benzer bir perspektif üzerindedir. ABD müdahalesinin emperyalizm başlığı altında incelenmesi gerekliliği TİP tarafından vurgulanmakta ve Vietnam'ın bağımsızlık mücadelesi desteklenmektedir (Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi 1968: 6). Aynı çalışma raporunda, Kıbrıs sorununu ortadan kaldırmak adına gerçekleştirilen öneriler de TİP'in ayrıcalıklı konumunu gözler önüne sermektedir. Türk ve Rum tarafı halklarının eşit hak ve özgürlükler ile donatılması, yabancı üsler ve silahların bölgeden çıkartılması, tarafsız, bağımsız ve askeri denetimden uzak federatif bir yönetim şekli düşüncesi TİP tarafından ortaya atılmıştır (Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi 1968: 6). Görüldüğü üzere TİP anti-emperyalist bir tavır içerisinde siyasal konumlanmasını oluşturma gayreti içerisinde.

Bu noktada TİP Avrupa'daki demokratik sosyalizm modeline geçiş yapan komünist partilerden ayrılmaktadır. Bu partiler Avrupa Komünizmi'nin öncüsü konumundayken Aybar önderliğindeki TİP ortak pazara karşı çıkmaktaydı. Aybar'a göre (1968a: 290) Türkiye ortaklık edileceği düşünülen ülkelere nazaran ekonomik açıdan geri kalmış bir ülkeydi ve bu sebepten dolayı böyle bir ortaklığın Türkiye'ye fayda sağlaması olanaksızdı. Görüldüğü üzere Aybar sosyalizm çözümlemesini Türkiye koşulları doğrultusunda gerçekleştirmekte ve bazı konularda Avrupa Komünizmi'nin inşacılarından ayrılmaktadır.

1962 - 1965 yılları arasındaki kitleleşme sürecine iç ve dış politikadaki söylemleri ve eylemleri üzerinden ele alınabilir. TİP çalışma raporuna göre de 1964 yılı sonrasında Türkiye işçi sınıfı çok önemli atılımlar gerçekleştirerek Türkiye siyasetinde varlığını hissettirmiştir. Bu evreyle birlikte Türkiye işçi sınıfı hem kendi ekonomik menfaatlerini savunmak ve geliştirmek hem de karar alıcı merci konumuna

ulaşabilmek adına egemen sınıflara karşı mücadelesini yükseltme faaliyetlerinde bulunmuştur (TİP GYK 1966: 22).

Öncelikle TİP'in bu süreçte oluşturmak istediği tarihsel blokun ana hatlarının ortaya çıktığı söylenebilir. Sendikacılar, aydınlar ve doğulular grubu TİP yönetiminin ana hatlarını oluşturmaktaydı (Ünsal 2002: 4). Henüz 1960'ların başında, demokrasinin geliştirilmesi ve ekonomik reformların gerçekleştirilmesi adına Hardt ve Negri'nin çok sonradan çözümleyeceği “çokluk” anlayışı bu tarihlerde Türkiye solunda filizlenmeye başlamıştı.

Bu anlayışın gelişerek partinin kitleselleşebilmesi adına mücadele alanını genişletebilecek yeni örgütler inşa etme süreci başlamıştır. Bu doğrultuda inşa edilen örgütler aracılığıyla; Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) ile gençliğin, Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) ile Kürtlerin, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) ile emekçilerin parti ile yakın bağ kurmaları hedeflenmiş ve kitleselliğe ulaşabilmek adına büyük bir adım atılmıştır (Ünsal 2002: 8).

Bu noktada üzerinde önemle durulması gereken konulardan biri de dünyada demokratik sosyalizm anlayışı henüz kitlesel bir boyuta ulaşmamış, 1968 gençlik hareketi boy göstermemiş, Prag Baharı yaşanmamışken TİP'in demokrasi ile sosyalizmi bütünleştirme çabalarıdır. Aybar'ın, 1966 yılında bir kongrede söylemiş olduğu “*sosyalizm kitaplardan, dergilerden taklit yoluyla öğrenilebilecek bir şey değildir*” ifadesi, Aybar'ın sosyalizm çözümlemesinin Türkiye şartları doğrultusunda oluştuğunu gözler önüne sermektedir (Yetkin 1970: 26).

1963 yılına gelindiğinde TİP örgütlenme sürecine hız vermiştir. Aybar'ın “*50 bin üyemiz olduğunda önemli bir politik aktör konumuna ulaşabileceğiz, 100 bin üyemiz olduğunda ise tek bir vekilimiz olmasa dahi emekçilerin hak ve özgürlükleri daha korunur bir yapıya kavuşmasını sağlayacağız*” şeklindeki açıklamaları örgütlenme faaliyetine gösterilen önemi gözler önüne sermektedir (Aydınoglu 2011: 117). Geniş halk kitlelerini etkin siyasal katılıma yönlendiren bu hedef hem TİP'i hem de Türkiye işçi sınıfını politik aktör konumuna sürüklemek adına ortaya konulmuştur. Aydınoglu'nun da belirttiği üzere (2011: 118) 1960'ların sonuna doğru DİSK'in üye sayısı 100 bine ulaşmış, 15 – 16 Haziran 1970 de işçiler meydanlara sığmayacak kadar kalabalıklaşmış ve yönetme eyleminin yapısı tartışmaya açılmıştır.

Ek olarak 1963 yılını TİP açısından özel kılan iki milletvekilin TİP saflarına geçmesidir. Bu sayede TİP'in Anayasa Mahkemesi'ne başvuru hakkı kazanmasının yolu açılmıştır. TİP tarafından açılan iptal davaları ise kamuoyu tarafından ilgiyle karşılanmış, TİP'in kitleselleşme sürecine olumlu katkı sağlamıştır (Ünsal 2002: 100).

TİP adaylarının radyo konuşmaları ise Aybar'ın teorik altyapısını inşa ettiği güler yüzlü sosyalizm anlayışının halk ile ilk buluşmaları olarak okunabilir. Alışlagelmiş genel hitapların dışında konuşmaya “İşçiler, köylüler, ezilenler...” diye başlanması, vatandaşlar tarafından sıcak karşılanmıştır (Mumcu 1994a: 40). Tüm bu gelişmeler ışığında 1963 yerel seçimlerinde 9 ilde alınan 35 bin oy, halk nezdinde TİP politikalarının karşılık bulabileceği görüşünü güçlendirmiştir (Ünsal 2002: 100-101).

Aybar'ın demokrasi anlayışı kendisini TİP'in 1964 Parti Programı'nda göstermektedir. Bu programda; tek yol gösterici olarak bilimin seçilmesi, insan odaklı bir anlayışın benimsenmesi, demokrasinin geliştirilmesinin gerekliliğinin vurgulanması, özel sektörün toplum yararını gözetmesi gibi maddeler (TİP 1964: 67-68); Aybar'ın 1945 – 1960 yılları arasında kaleme aldığı yazılar ile çelişmemektedir.

Ayrıca 1961 Anayasası'nın eksiksiz uygulanması yönündeki talepler, sosyal adalet ve güvenliğe yapılan vurgu, işsizlik ve göç konularına önem verilmesi, kişi başına düşen gelir seviyesinin düşüklüğünün toplumsala etkisi gibi konular TİP'in 1964 Programının ana hatlarını oluşturmaktadır (TİP: 1964).

Bozbeyli (1970: 242-253) TİP Programı üzerinden yapmış olduğu TİP çözümlemesinde; TİP'in ekonomik ve sosyal yönlerden zamana dayalı bir iyileştirme politikası ile sorunların üstesinden gelmeyi planladığı çıkarımında bulunmaktadır. Bu noktada TİP politikasını şekillendiren asli unsurlardan biri olarak sanayileşme hamlesinin partinin politik merkezinde yer bulması gösterebilir. TİP Programı'nda tam bağımsız bir ülke konumuna ulaşabilmek için sanayileşmeye özel yer ayrılmıştır. TİP Yönetim Kurulu'nun 1966 tarihinde hazırlamış olduğu çalışma raporuna göre de (TİP GYK 1966: 12) Kurtuluş Savaşı ile birlikte kazanılan siyasi bağımsızlık sanayileşme ile taçlandırılmadığından ötürü Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığından ödün vermeye başlamış bir devlet hüviyetine büründüğü vurgusu yapılmıştır.

Bu bilgiler ışığında Aydınoglu'na göre (2011: 110) TİP programı; Marksist çözümlemenin çok uzağındadır. Yetkin de benzer bir çözümlemede bulunarak TİP

tarafından çizilen politik hattın sınıf siyasetini dışladığı gerekçesiyle Türkiye topraklarında karşılık bulabildiğini ifade etmektedir. Bu anlayışa göre Kemalizm'e sırtını dönmeyen, sınıf siyasetini mülkiyet kavramı üzerinden temellendirmeyen, Komintern anlayışını reddeden bu yapının halkın bazı kesimleri tarafından bir alternatif olarak görülmesi konumlanmış oldukları politik hattın bir sonucu olarak okunabilir (Yetkin 1970: 16). Bu hattın izleri; 1966 yılında Malatya'da gerçekleştirilen TİP İkinci Büyük Kongresi'nde alınan kararlar bölümünün henüz ilk cümlesinde dış politikada Mustafa Kemal Türkiye'sine geri dönülmesi gerekliliğinin elzem haline dönüştüğünün vurgusunun yapılmasında gözükmektedir (Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi 1966a: 3).

Ek olarak Aybar'ın kendisini anti-emperyalist bir siyasal hat üzerinde tanımlaması, geniş halk kitlelerinin kendisine ve partisine sempati beslemesini beraberinde getirmiştir. Benzer şekilde Ünlü de (2002: 242) Aybar'ın meclise girdiği ilk günlerde Türkiye topraklarının ABD işgali altında olduğunu belirtmesini, 1966 Mersin mitinginde halka ABD'ye karşı pasif direniş çağrısında bulunmasını, "NATO'ya Hayır" kampanyasını örgütlemiş olmasını önemli görerek Aybar'ın ideolojisinde bağımsızlık kavramının önemine vurgu yapmaktadır. Ünlü'ye göre Aybar'ın bağımsızlık anlayışı salt bir Batı karşıtlığı üzerinden okunmamalıdır. Ünlü (2002: 272), Aybar'ın ABD karşıtlığının yanında SSCB'yi eleştirel yaklaştığını ve bu tutumunun ona aydın kimliğinin yanında yurtsever bir kişilik hüviyeti de kazandırdığı görüşünü savunmaktadır.

1960'ların ilk yarısına yaklaşıldığında dönemin koşulları, Türkiye'de bir işçi partisinin güçlenmesine elverişli bir ortam yaratmaya başlamıştı. Boran'ın Mumcu ile mülakatında ifade ettiği gibi (1994b: 52) temsili demokrasinin geliştirilebilmesi adına yasal bir sol örgütlenmeye ihtiyaç vardı ve TİP bunu gerçekleştirebilecek politik ilkelerden besleniyordu. Bu doğrultuda partinin yayın organlarından biri olarak görülen "Sosyal Adalet" dergisinin ilk yayınında Aybar'ın demokrasinin geliştirilmesi adına anayasanın uygulanmasına yönelik talepleri (1963: 8) ve sosyalizme geçişin aşamalı olması gerektiği vurgusu şaşırtıcı değildir.

1965 yılı ise Türkiye siyasetinde çok özel bir öneme sahiptir. TİP 10 Ekim 1965 genel seçimlerinde on beş milletvekilini meclise göndermeye hak kazanmıştır.

İlk kez kendisini sosyalist olarak tanımlayan bir parti TBMM çatısında grup kurabilecek yeterliğe ulaşmıştı. Aydınoglu'na göre ise (2011: 123) genel kanı TİP'in daha yüksek oy oranına ulaşacağı yönündeydi. Yine de TİP'in gelişim ve kitleselleşme sürecinin zirvesi olarak 1965 yılı gösterilebilir (Varuy 2010: 128). 1965 genel seçimlerinin ilanının hemen sonrasında TİP adına genel başkan Aybar yayınlamış olduğu genelge ile hem örgüt içerisinde görev alanları kutlamış hem de seçim başarılarının Türkiye siyasetinde yeni bir dönemin başlangıcının habercisi olduğunu belirtmiştir (TİP Genel Merkezi: 1965b).

TİP'in kendisini geleneksel sol partilerinden de, kurucu parti hüviyetinden Ortanın Solu'na doğru dönüşüm gösteren CHP'den de farklılaştırması TİP'e özgü bir politik hattın oluşmasını sağlamıştır. Bu hat; toplumsal muhalefetin sacayağı haline gelebilecek örgütler ile partinin yakın bir bağ kurmasını sağlamıştır. Aybar, Mumcu ile mülakatında; bu hattın Türkiye koşulları göz önünde bulundurularak ortaya konulduğunu ifade etmektedir. Bu tezin dayanaklarından biri olarak Carrillo'nun proletarya dışındaki sınıfları kuramsal merkezine almasından da Berlinguer'in "tarihsel uzlaş"ından da önce güler yüzlü sosyalizm anlayışının Türkiye'de kitlelere tanıtılmış olması Aybar tarafından (1994a: 10-13) gösterilmektedir.

Bu süreçte TİP'in kitlesel bir harekete dönüşmesi, statükonun koruyucusu olarak kendisini gören bazı çevreleri rahatsız etmiş ve TİP'in düzenlemiş olduğu etkinlikler ve TİP içerisinde etkin konumda bulunan kişiler hedef haline dönüşmüşlerdir. Bu noktada TİP üyelerine bir dizi saldırı girişimi gerçekleştirilmiştir. Kronolojik sıra ile bu olayları incelediğimizde 11 Kasım 1962 günü gerçekleştirilen ve tarihe "Beyaz Saray Olayları" olarak geçen saldırıyı ilk sıraya yerleştirebiliriz (Varuy 2010: 72). Akabinde 9 Aralık 1962 yılında "Gültepe Olayları" diye anılan saldırı, TİP'e karşı planlı bir etkisizleştirme hareketinin varlığını açıkça ortaya koymaktadır. "Komünizm ile Mücadele Derneği", "İlim Yayma Cemiyeti" gibi kendilerini muhafazakâr olarak tanımlayan örgütlenmeler TİP'in İstanbul Gültepe ilçesinin açılışına saldırmış ve işçi hareketinin kitleselleşme çabalarını bertaraf etmeye çalışmışlardır (Varuy 2010: 49). TİP kitleselleşme sürecine girdikçe taşlı sopalı saldırıların da ardı arkası kesilmemiştir. Aybar'ın da ifade ettiği gibi (1988a: 241) "*Adana, Akhisar, Zonguldak, Kırıkkale, Konya, Turgutlu, Mersin ve Bursa'da*" TİP etkinlikleri saldırılar ile sonlandırılmaya çalışılmıştır. Aybar'a göre (1988a: 241)

saldırı hareketleri protesto gösterileri olmaktan çıkmış, TİP yönetici ve üyelerini yok etme gayesine bürünmüştür.

TİP etkinliklerine karşı yapılan saldırılar sokak ile sınırlı kalmamış ve meclise kadar taşınmıştır. AP'li milletvekillerinin TİP milletvekillerine saldırıları mecliste temizlik görevinde bulunan kişilerin kan izlerini silmelerini gerektirecek boyutlara kadar ulaşmıştır. Aybar'a göre (1968b: 3) başta TİP Konya milletvekili Yunus Koçak olmak üzere tüm TİP milletvekilleri ağır şekilde tartaklanmışlardır. Bu olaylar üzerine TİP Genel Merkezi adına Nihat Sargın olayın ertesi günü bir bildiri yayınlayarak, TİP etkinliklerine karşı planlı bir şekilde yürütülen saldırıların meclise taşınması ile birlikte bu olayları planlayan faillerinde açık bir şekilde ortaya çıktığını ifade etmiştir (Sargın:1968).

TİP Genel Sekreteri Nihat Sargın bu saldırılar ile ilgili yapmış olduğu basın açıklamasında (1967); saldırıların AP tarafından planlandığını hayata geçirilmesi aşamasının örgütlenmesinde ise Komünizm ile Mücadele Derneği'nin bulunduğunu ifade etmektedir.

Diğer bir taraftan TİP'e yönelik saldırıların TİP'in kitleselleşme sürecini engelleyemediği aşikârdır. TİP'in kendine özgü sosyalizm anlayışı ve emek hareketlerinin artan bir ivmeyle süreklilik kazanması TİP'in kitleselleşme sürecindeki siyasal konumunun belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır.

1966 yılında Malatya'da gerçekleştirilen TİP İkinci Büyük Kongresi, TİP'in kitleselleşme sürecindeki siyasal konumlanması hakkında ipuçları sunmaktadır. Bu kongrede TİP Genel Merkezi (1966a: 3) herhangi bir ülke ile askeri alanda iş birliği yapılması fikrine olumsuz yaklaştığını deklare etmiştir. Bu açıklama SSCB üzerinden okunduğunda TİP'in Komintern geleneğinden gelen sol partilerden ayrıştığı ve çift kutuplu dünyanın her iki kutbuna da mesafeli yaklaştığı çözümlemelerini beraberinde getirebilir. Bunun yanında aynı kongrede Amerikan üslerinin kaldırılması, NATO'dan çıkış planlarının yapılması, anti-empyralist tavır takınabilen Üçüncü Dünya Ülkeleri ile iş birliğinin genişletilmesinin sağlanması gibi gerçekleştirilen politik hamleler, TİP'in siyasal konumlanmasının belirginleşmesine olanak sağlamaktadır (Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi 1966a: 3-5).

TİP'in iç politikayı ele alış şekli de TİP'in özgün politik konumu hakkında fikir sahibi olunmasını kolaylaştırmaktadır. Geniş halk kitlelerinin karar alma mekanizmalarında bulunması ve emperyalist güçlerin çıkarlarıyla kendi çıkarlarını aynı düzlem içerisinde yerleştiren yerli iş birlikçi sınıfın bertaraf edilmesi adına;

- Toprak reformunun yapılması (Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi 1966a: 4).
- Bankacılık ve sigortacılık sektörlerinin devletleştirilmesi (Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi 1966a: 4).
- Tekel konumundaki işletmelerin devletleştirilerek halk yararına dönüşümünün sağlanması (Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi 1966a: 4).
- Yabancı güçlerin askeri üslerinin Türkiye topraklarından kaldırılması (TİP 1968: 10).
- Sanayisini geliştirememiş bir ülkenin emperyalist devletler ile bütünleşmesinin sömürü ilişkileri üzerinden örgütleneceği gerekçesi altında “Ortak Pazar” başlığı altında Batılı devletler ile yapılan anlaşmaların sonlandırılması (Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi 1968: 20).
- Ağır endüstri kurumlarının devlet tarafından kurulmasının hedeflenmesi (Türkiye İşçi Partisi Kurucu Üyeleri: 1962).
- Emekçi kesimlerin hem ekonomik yönden refaha kavuşmalarının hem de siyasal özne konumuna yükselmelerini sağlayarak siyasal karar alma mekanizmalarında aktif bir şekilde rol almalarının sağlanması (Türkiye İşçi Partisi Kurucu Üyeleri: 1962).
- Gelir adaletinin sağlanmasında emek kavramının merkeze konulması (Türkiye İşçi Partisi Kurucu Üyeleri: 1962) gibi hedefler kamuoyuna duyurulmuştur.

3.4. TİP İçerisinde Muhalefetin Doğuşu ve Yükselişi

TİP kitleselleşme süreci ile birlikte Türkiye solunun çekim merkezi olmaya başlamıştır. İleriki yıllarda Türkiye solunda kilit rol oynayacak olan birçok kişi TİP örgütlenme faaliyetlerinde bulunmuştur. Türkiye’de sol hareketin güçlenmesi ve geniş halk kitlelerinin sosyalizm hedefi ile örgütlenme süreçlerine katkı sunan birçok siyasi

figür TİP çatısı altında bulunmuştur. Yurtsever’e göre (2008: 77), TİP’in bu birikimi anayasa çerçevesi altında siyasal iktidar hedefi olan Türkiye solunun tüm yapılarına sıçramış ve TİP’i Türkiye solunda ana örgüt konumuna sürüklemiştir. Bu durum TİP’e eşine az rastlanılan bir statü kazandırmaktadır.

FKF ve TİP arasındaki bağ üzerinden Mahir Çayan, Deniz Gezmiş, İbrahim Kaypakkaya gibi Türkiye siyasal hayatında özel yeri olan devrimci önderlerin yolu TİP ile kesişmiştir. Ayrıca Mihri Belli, Hikmet Kıvılcımlı gibi önemli sol gelenekler inşa eden siyasetçilerden, Can Yücel, Yaşar Kemal, Çetin Altan gibi çok önemli edebiyatçılara kadar birçok kesimin TİP ile bağı bulunmaktadır. Bunun yanına Mehmet Ali Aybar, Behice Boran, Sadun Aren gibi TİP örgütlenmesinde tepe noktada bulunan ve Türkiye solu açısından özel yeri olan kişileri de eklediğimizde TİP içerisindeki çeşitlilik açıkça kendisini göstermektedir.

Bu çeşitliliğin kitleselleşme sürecine olumlu katkısı yadsınamaz. Fakat örgüt içerisindeki bu çeşitlilik en temel konularda dahi uzlaş ortamının sağlanamamasına neden olabilmektedir. Sosyalizm çözümlemesi ve yorumlaması, sosyalist iktidarın oluşum süreci, sosyalist ülkeler ile ilişkilerin boyutu, proletarya diktatörlüğünün ele alınış biçimleri gibi birçok konu TİP içerisinde fikir birliği sağlanamamasına neden olmuştur. 5’li Önerge olarak adlandırılan ve TİP içerisinde oluşan blokları gözler önüne seren bildiri; TİP içerisindeki fikir ayrılıklarını ifşalamaktadır. Bu bildiriye göre (TİP Merkez Yürütme Kurulu:1968), Aybar’ın “güler yüzlü sosyalizm” anlayışı TİP’in sosyalizm çözümlemesi hakkında muğlaklığa sebebiyet vermektedir. TİP içerisinde yarılmaya neden olan ve muhalefet bloğunun varlığını gözler önüne seren bu bildirinin arka planı TİP’in kitleselleşme döneminde aranabilir.

TİP’in konumlanmış olduğu politik hatta muhalefet eden sol örgütlenmeler parti içi ve dışı şeklinde iki grupta incelenebilir. Varuy’a göre (2010: 168); TİP’e karşı sol içinden ilk muhalif görüşler parti dışından olan Yön dergisi ve çevresinden gelmiştir.

Yön dergisinin TİP muhalifliğinin sebeplerinin arka plan çözümlemesi, derginin siyasal çizgisinde aranabilir. Yön dergisinin yayın hayatı iki askeri darbe arasındadır. Bu süreç esnasında Yön dergisi çevresi herhangi bir parti örgütlenmesi içerisinde bulunmuş olmasa bile Türkiye solunda önemli bir mevzi kazanmayı

başarmıştır. Şener'e göre (2015: 77) Yön dergisinin kökleri; DP iktidarının baskıcı ve sosyal adaleti dışlayan politikalarına dayanmaktadır. Yön'ün ilk sayısının ilk köşe yazısında imtiyaz sahibi ve yazı işleri müdürü olan Avcıoğlu, sosyal adalet vurgusu yapmaktadır. Avcıoğlu'na göre kapitalist sistem önemli boyutlarda adaletsizlik üretmektedir. Kapitalist sistemin işçi – sermayedar ilişkilerini sermayenin lehine düzenlediğini ifade eden Avcıoğlu(1961: 5), en azından vergi adaletinin sağlanmasının hayati önemde olduğunu belirtmektedir. Aynı sayıda Soysal da sosyal adalet kavramının hem kronolojik sırayla tarihçesini hem de toplumu dönüştürmedeki rolünü vurgulamaktadır. Soysal (1961: 9), sosyal adaletin ancak gelişmiş, milli bir sanayiyle anlamlı olacağını aksi takdirde sadece yoksulluğun paylaşılması anlamına gelebileceğini ifade etmektedir.

Görüldüğü üzere ilk sayıdan itibaren sosyal adalet ve kalkınma kavramları üzerinde durulması Yön dergisinin kuramsal çerçevesi hakkında fikir sahibi olunmasını kolaylaştırmaktadır. Küçük bu durumu (1988: 638), iktisadi yönden kalkınma kavramının; Yön hareketini özetleyen en iyi sihirli sözcük olduğunu ifade ederek özetlemektedir.

Yön hareketi kalkınma hedefine ulaşabilmenin tek yolunu; siyasal iktidarın bu hedefi benimseyen örgütlenmeler tarafından ele geçirilmesi üzerinden okumaktadır. Bu düzlemde, Avcıoğlu'nun ordu hakkındaki görüşleri hareketin iktidar stratejileri hakkında ipuçları sunmaktadır. Avcıoğlu'na göre (1962: 3); Türk ordusu halkın içinden gelen, halkın sorunlarını bilen ve geniş halk kitlelerinin yaşamış olduğu sorunlara duyarsız kalamayan bir kurumdur. Yön hareketi, 27 Mayıs askeri darbesi çözümlemesini de benzer bir bakış açısıyla gerçekleştirmektedir. Buna göre; silahlı kuvvetlerin yönetici sınıf politikacılarının neden olduğu adaletsizliği sonlandırma göreviyle yönetime el koyduğu görüşü savunulmaktadır (Avcıoğlu 1962b: 3). Ordu ve iktidar ilişkisini bu bakış açısıyla değerlendiren bir hareketin iktidarı ele geçirme stratejilerinde şiddet kavramını dışlaması güçtür. Yön hareketinin şiddet kavramını iktidarı ele geçirme stratejilerinden biri olarak değerlendirmesi, TİP ile ayrıştıkları ilk nokta olarak göze çarpmaktadır (Küçük 1988: 642).

Yön hareketinin sosyalizm çözümlemesinde de milli hassasiyetler ön plana çıkmaktadır. Aydemir, Türk sosyalizmin ilkelerini (Aydemir 1963: 8);

- Anti-emperyalist kimliğe sahip olma.
- Anti-kapitalizm çatısı altında milli ekonomiyi savunmak.
- Mustafa Kemal milliyetçiliğini özümseme.
- Başta dış politika olmak üzere milliyetçi anlayışla tüm politik süreçleri anlamlandırma ve uygulama.

- Plancı anlayışı, iktisadi ve siyasi hayatın parçası haline getirme.
- Güçlü ve bağımsız sendikacılık anlayışını benimseme.
- Laiklik ilkesinden taviz vermeme, şeklinde açıklamaktadır.

Yön hareketinin bir diğer önemli temsilcisi olan Karan'a göre de (1962: 6-7), Kemalizm'in ilkeleri; Türkiye sosyalizminin yol haritasını oluşturmaktadır.

Kalkınma ve bağımsızlık vurguları Yön hareketinin siyasal konumlanmasında önemli rol oynamaktadır. Küçük'ün de ifade ettiği gibi (1988: 644) Yön hareketi; kalkınma ve bağımsızlık kavramlarını birbirleriyle eklemleyip her iki kavramında birbirlerinden beslenmelerini sağlamaktadır.

Zaman içerisinde Yön hareketinin sosyalizm çözümlemesi daha net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Sömürü düzeninin sonlandırılması, milli gelirin emek merkezli bir anlayış doğrultusunda düzenlenmesi, fırsat eşitliğinin sağlanması gibi uygulamaların iktisadi kalkınmayı sağlayacağını ve bunun ancak sosyalizm yoluyla gerçekleşebileceği Yön hareketi tarafından ilan edilmektedir (Avcıoğlu 1962a: 3). Bu ifadelerden Yön hareketinin sosyalizmi bir amaç olarak değil az gelişmiş ülke konumunda bulunan Türkiye'yi iktisadi kalkınma hedefine ulaştıracak bir araç olarak değerlendirildiği yargısına ulaşılabılır.

Bu bilgiler ışığında Yön hareketinin TİP'e karşı muhalefet bloğunda yer almasının bazı sebepleri şunlardır. Varuy'un da ifade ettiği gibi (2010: 168) Yön hareketi sosyalizmin hangi güçlerle ve nasıl bir süreçten geçerek inşa edileceği konularında TİP ile benzer düşünmemektedir. TİP tüzüğünde açıkça belirtildiği üzere (1962: 7) TİP: geniş halk kitlelerinin desteğini alarak, yasal yollardan iktidara gelmeyi amaçlayan bir örgüttür. Görüldüğü üzere TİP, askeri ya da sivil şiddet yoluyla siyasal iktidarın ele alınmasına örgütün kuruluşundan itibaren kapılarını kapatmaktadır. TİP,

Yön hareketinden farklı bir yol izleyerek, Türkiye’de emekçi sınıfların mücadele tarihi ve kazanımlarından yola çıkarak karar alma ve verme mekanizmalarında söz sahibi olabilecek yeterlikte olduğu görüşünü savunmaktadır (TİP 1964: 45-47). Ayrıca, 1945 yılı itibarı ile tek parti döneminin sonlanması ve 1950 yılında CHP’nin muhalefet koltuğuna oturduğu süreci TİP çevresi; demokrasi başlığı altında ele alırken, Yön hareketine göre bu karşı devrimin ilk adımlarıydı ve parlamenter sistem demokrasi tiyatrosunun uygulandığı bir yönetim şekliydi (Avcıoğlu 1971: 55).

Yön hareketi içerisinde yer alan ve TİP’e karşı örgüt dışı muhalefetin liderlerinden olan Mihri Belli, Milli Demokratik Devrim (MDD) tezini savunarak TİP’in demokrasi çerçevesi içerisinde kendisini konumlandırmasının hareket alanını daralttığını ve ülke gerçekliğiyle uyuşmadığı eleştirisinde bulunmaktadır. Belli’ye göre (1970: 24) Türkiye’de sosyalist devrim aşamasına geçebilmek adına; MDD aşamasının başarıyla gerçekleşme zorunluluğu bulunmaktadır. Feodal sistemin kalıntılarından kurtuluşun gerçekleşmemesinden dolayı Türkiye’deki emekçi kitlelerin henüz tam olarak sınıf olabilme hüviyetine erişemediği savı üzerinden sosyalist aşamaya geçişin MDD sonrasında vuku bulabileceği görüşü, Belli (1970: 40-43) tarafından ifade edilmektedir. Bu gibi keskin farklılıklar, Yön hareketinin TİP’e karşı muhalefet bloğunun bir parçası olmasını sağlamıştır.

TİP’in kitleselleşme süreci ile birlikte TİP’e karşı muhalefet bloğunun bir diğer önemli parçası olarak gençlik hareketleri gösterebilir. Gençlik hareketlerinin TİP’in kitleselleşme sürecinde kilit bir rolü bulunmaktaydı. TİP çatısı altında örgütlü mücadele eden ancak yaşanan görüş ayrılıkları sonucu TİP ile bağlarını koparan bazı gençlik hareketleri ve bu hareketlerin önderleri, TİP tüzüğü ve kuruluş amacına uygun olmayan bir şekilde şiddet eylemlerini siyasal iktidarı ele alma yöntemlerinden biri olarak değerlendirmişlerdir. TİP örgütlenmesinde bulunan ve iktidar stratejilerinde şiddeti bir doktrin olarak ele alıp silahlı mücadele yolunu seçerek TİP’ten kopan gençler; Türkiye solunda yeni çekim merkezi olmayı başarmışlardır (Küçük 1988: 687).

Gençlik örgütlenmelerinin önemli bir bölümünün ideolojik olarak TİP ve Yön hareketinden etkilenmiş oldukları söylenebilir. Gençlik hareketlerinin önderlerinden olan Mahir Çayan, Kozaklı’nın çözümlemesine göre bu sürece örnek olarak

gösterilebilir. Kozaklı'ya göre (2008: 510), TİP'in emekçiler üzerindeki etkisi ve Yön hareketinin iktidar stratejisi olarak benimsediği siyasal şiddet olgusu, Çayan ve inşa etmiş olduğu örgütünde vücut bulmaktadır. Bu türden benzerlikler ve farklılıklar gençlik hareketlerini TİP'e karşı bazen yakınlaştırmış bazen ise muhalefet bloğunun bir parçası haline dönüştürmüştür.

Tüm bunların yanında kitleselleşme süreci ile birlikte TİP'e karşı örgüt içerisinde de muhalefet bloku doğmuştur. Bu durumun çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Aybar'ın sosyalizm çözümlemesini örgüt içerisinde tartışılması, SSCB politikalarının örgüt içerisindeki kişiler tarafından farklı değerlendirilmesi, proletarya diktatörlüğü kavramının parti içerisinde farklı yorumlanması gibi birçok etken, muhalefet bloğunun oluşmasında rol oynamıştır. Parti içi muhalefet bloğunun ortaya çıkmasında, örgütün tepe noktalarının sosyalizmi farklı yorumlamaları göze çarpmaktadır. 5'li Önergenin yaratıcılarından ve parti içi muhalefet bloğunun en önemli liderlerinden biri olan Behice Boran'ın sosyalizm çözümlemeleri, örgütteki yarılmanın daha kolay anlamlandırılabilmesini sağlayabilir.

Boran, Türkiye'de sosyalist devrimi savunan aydınların birçoğunun işçi sınıfını sosyalist devrimin öznesi olarak görmediğini ifade etmektedir. Boran'a göre (2010: 459), aydınlar, emekçi sınıfa sempati beslemekte, onların hak mücadelelerini savunmakta ancak işçi sınıfını karar alma ve verme mekanizmalarını yönetecek yeterlilikte görmemektedirler. Boran (1968b: 140), sosyalizme geçişin anahtarının işçi sınıfında olduğunu ifade etmektedir. Bunun nedeni olarak, kapitalist toplumun sömürü ilişkileri üzerinden örgütlendiğini, bundan dolayı olası bir sosyalist iktidardan en fazla çıkar elde edecek kesimin işçi sınıfı olacağı varsayımından bu çözümlemeyi gerçekleştirmiştir. Bu doğrultuda Boran'ın sosyalizme geçiş aşamasında işçi sınıfını politik özne olarak gördüğü sonucuna ulaşılabilir.

Boran, Türkiye'de sosyalizme geçiş evresinin farklı boyutlardan ele alınması gerekliliğini vurgulamaktadır. Osmanlı'nın çöküş dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yarım asırlık döneminde Batı kapitalizminin boyunduruğu altına girmiş bir ekonomiden söz edilse bile yüzyıllardır süregelen bağımsız devlet geleneği, diğer ülkelerin Türkiye topraklarını işgal etmesine ya da yönetimi devralmasına engel olmuştur (Boran 1968b: 144-145). Bu da Türkiye Cumhuriyeti'ni sömürü ülkesi olarak

ele alınmasına mani olan etkenlerden biri olarak ele alınabilir. Ancak, Boran’a göre (1968b:147) Türkiye ekonomisinin Batılı devletlere bağımlı halde olması sebebiyle küçük sermaye grupları dahi kendi çıkarları adına,yabancı sermayenin işbirlikçisi ve küçük ortağı durumuna düşmektedirler. Altan’ın (1976: 35) “mutlu azınlık” diye tanımladığı bu küçük grup, milli gelirden en büyük payı almasıyla gelişimini sürekli hale getirmeyi bilmiştir. Boran (1962: 8-9), Türkiye’de kapitalizmin gelişmesinde bu grupların önemli rol oynadıklarını vurgulamaktadır.

Boran, Türkiye’de sosyal ve iktisadi koşulların çözümlemesinin ardından demokratik yollardan sosyalizme geçişi savunmaktadır. Türkiye şartlarında illegal bir örgütlenme yoluyla ya da gerilla hareketi üzerinden sosyalist ideolojinin iktidara ulaşmasının mümkün olamayacağı görüşünü savunan Boran (1969a: 5); yasal çerçeve üzerinden örgütlülüğe ve demokratik yollarla sosyalizmin kurulması gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu anlayış; ekonomik eşitsizlik üzerinden örgütlülüğü temel almaktadır. Boran (1968b: 150) bu çözümlemesine; örgütlü bir mücadele ile geniş halk kitlelerinin hak ve özgürlüklerinin artmasının kapılarını aralayacak anahtarın yalnızca işçi sınıfının elinde bulunduracağı savıyla devam etmektedir. Bu sürecin son aşaması ise geniş halk kitleleri için hak ve özgürlüklerin kapılarının tamamen açılmasıdır. Boran (2010: 460), bu aşamaya geçişin, emekçi kitlelerin, köylülerin ve sosyalizmi benimsemiş aydınların işçi sınıfıyla beraber saf tutmasına bağlı olacağını ifade etmektedir.

Boran, 27 Mayıs çözümlemesini de bu bakış açısıyla paralel bir şekilde gerçekleştirmektedir. Boran’a göre (2010: 481), 27 Mayıs sonrası oluşan süreçte egemen konumdaki siyasal iktidarlarda köklü bir dönüşüm gerçekleşmemiş, geniş halk kitlelerine fayda sağlayacak uygulamalar karar alma erkine sahip sınıf tarafından yok hükmünde değerlendirilmiştir. Boran, Mumcu ile olan mülakatında (1994b: 71) sınıfsal bir değişikliğe yol açmadığı gerekçesiyle 27 Mayıs’ı bir devrim olarak nitelendirmemektedir. Ek olarak Boran (2010: 485), 27 Mayıs Askeri Darbesi’nin liderlerinden bazılarının temel hak ve özgürlüklere karşı mesafeli yaklaşımlarından dolayı siyasal iktidarın sivil iradeye teslim edilmesinin demokrasinin gelişimi açısından önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Boran'ın Kemalizm çözümlemesi de özgünlükler taşımaktadır. Mustafa Kemal sonrası dönemde Kemalist ideolojiyi benimseyen kitlelerin; soyutu somuta geçiremediğini, devrimcilik ilkesinin sosyal ve ekonomik dönüşümlere kapı aralayamadığı tezi üzerinden durağan hale geldiğini oysaki Kemalist ilkelerin yeterli dönüşümü sağlayabilecek yeterlikte olduğu görüşü doğrultusunda açıklamaktadır (Boran 2010: 505-506).

Boran, TİP'in Türkiye siyasetinde eşsiz bir konumda bulunduğunu ifade etmektedir. Ekonomik ve sosyal iyileştirmelerin yalnızca siyaset yoluyla gerçekleşebileceğini belirten Boran (2010: 516) TİP'i amaçları ve programının ilerici yönüyle; Türkiye'de siyasal, ekonomik ve kültürel açıdan dönüşümü sağlayabilecek en önemli örgüt olarak yorumlamaktadır. TİP içerisinde bu türden bir dönüşümü sağlayacak unsurların zaman içerisinde etkisini yitirmesi, Boran'ın TİP tepe yönetimine karşı muhalefet bloğunun en önemli ismi olarak kayıtlara geçmesinde önemli rol oynamıştır. Boran (1968e), TİP İkinci Olağanüstü Kongresi'nde inşa edilen muhalefet bloğunun bir hizip hareketi olmadığını vurgulamaktadır. Boran'a göre (1969: 9-10), Aybar ve ekibine karşı oluşturulan muhalefet bloğu, örgütü kitleselleşme sürecine götüren sosyalist anlayışın tekrardan parti içerisinde egemen görüş konumuna yükseltilmesi amacı taşımaktadır. Boran ve ekibinin örgüt içerisinde muhalefet bloğu inşa etmesinde çeşitli sebepler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları;

- TİP tepe yönetimine karşı muhalefet bloğunu inşa eden grubun TİP çözümlemesine göre, Aybar'ın kitleselleşme süreci ile birlikte TİP Tüzük ve örgüt yapısına aykırı olarak, karar alma ve verme süreçlerinde kendisini örgütün üstünde konumlandığı görüşü ağırlık kazanmaktadır. Bu görüşü benimseyenlerin üstünde durdukları temel nokta olarak, TİP'in, Aybar'ın gölgesinde kalması gösterilmektedir. Bunun sonucunda örgüt içerisinde Aybar'ın düşün dünyası, sosyalist ideolojinin önüne geçmiştir. Nihayetinde, Aybar ve ekibine karşı eleştirel tutum içerisinde bulunan partililer örgütten uzaklaştırılma riski ile karşı karşıya kalmışlardır (Altan 1969: 3; Aren 1968c: 7; Mumcu 1994b: 60; Ünsal 2002: 225). Bu tartışmalar, örgüt içerisinde yarılmalara neden olmuştur. Genel Yönetim Kurulu (GYK) ile Merkez Yönetim Kurulu (MYK) arasında mücadelenin şiddetlenmesi ve yönetme eyleminin gerçekleşme şekli üzerinden fikir ayrılıklarının gözle görünür bir hal alması, örgüt içerisinde oluşan yarığın bir sonucu olarak ele alınabilir (Ünsal 2002: 222).

- TİP içerisindeki muhalefet bloğu, Aybar’a yakın grupların siyasal iktidar olma mücadelesinde işçi sınıfının öncülük rolünü reddettiği tezini ileri sürmektedir (Mumcu 1994b: 56). Bu durumdan rahatsızlığı dile getiren Boran (1968b: 273-75), TİP’i kitleselleşme sürecine taşıyan politik çizginin işçi sınıfının politik önderliği üzerinden temellendirildiğini ifade ederek; Aybar’ın, güler yüzlü sosyalizm anlayışı adı altında kitlelere muğlak bir ideolojiyi taşıdığı görüşünü savunmaktadır.

- Sosyalizmi; özgürlük ve demokrasi kavramlarıyla yorumlayan Aybar(1988a: 164), katılımcı demokrasi anlayışının devletin ceberut yapısını yok edeceği kanısındadır.

- Buna karşılık Boran’ın öncülüğünü yapmış olduğu bloka göre ise Aybar afaki bir özgürlük tanımı yapmakta, bilimsel sosyalizme, bu doğrultudaki yayınlara ve örgütlere karşı mesafeli yaklaşmakta ve sınıf siyasetini yok saymaktadır (Ünlü 2002: 254).

- Boran’a göre (1968c: 10-11); Aybar ve ekibi ülkedeki ana akım partiler gibi demokrasinin seçimlere indirgenmesine keskin bir karşı duruş sergileyememiştir. TİP’in kitleselleşme dönemi ile birlikte işçi sınıfının sosyalist bilinçlenmesini sağlayacak çalışmaların yerini oy avcılığı almıştır. Bu iddianın temelinde iktidar bloğunu oluşturan Aybar ve ekibinin kadro partilerine benzer seçim odaklı bir örgütlenme anlayışını benimsemelerinin, örgüt üyelerinin siyasal bilinçlenmelerini artıracak eğitim faaliyetlerinin geri plana koyması ile sonuçlandığı ve bu da sosyalist örgütlenme biçimine darbe vurduğu görüşü bulunmaktadır (Ünsal 2002: 237). Sosyalist bir partinin seçim odaklı bir anlayış doğrultusunda örgütlenmek yerine sınıf bilincinin kitlelere aşılması gerekliliği üzerinden faaliyetlerini sürdürmesinin doğru olacağını belirten Ergün(1969: 16) sadece burjuva demokrasisini savunan partilerin seçim faaliyetini meşruiyetlerini onaylatmak için kullanabileceğini belirtmektedir. Konuya benzer bir açıdan yaklaşan Altan (1969: 3), Aybar ve ekibinin TİP’i oy avcılığı adına oportünist bir partiye dönüştürdüğünü ve buna rağmen partinin seçimlerde hedeflediği noktanın çok gerisinde kaldığı görüşünü savunmaktadır. Muhalefet blokunun bir diğer önemli ismi Aren’e göre de (2006: 140), Aybar’ın iktidara gelmek için icat ettiği formüller popülizm içermekte ve sosyalizmden kopuşu ifade etmektedirler.

- Aren'e göre (1968: 9; 2006: 137) TİP'in kitleselleşme süreci ile birlikte Aybar ve ekibi bilimsel sosyalizm anlayışını zedeleyecek ifadelerde bulunmuş ve bunun sonucunda partinin politik konumlanması TİP tüzük ve programında belirtilen çerçeve ile uyumsuzluk göstermiştir. Aren (1968b: 9), sosyalist bir partide sosyalizmin ne olduğuna ya da ne olmadığına yönelik yapılan tartışmaların ironik bir hal aldığını ve bu tartışmaların TİP üye ve sempatanlarının sosyalist hareketten uzaklaşması sonucunu doğurduğu tezini ileri sürmektedir. Aren (2006: 137), Aybar'ın kuramının merkezini oluşturan "*Türkiye sosyalizmi*" çözümlemesini ya da "*güler yüzlü sosyalizm*" anlayışlarının geniş çevreler tarafından kabul görmüş bir tanımı bulunmadığından dolayı parti ideolojisinin de netleşemediği vurgusunda bulunmaktadır.

- Boran, örgüt içi eğitimin kadro partilerine benzer bir şekilde uygulandığını ve bunun sosyalizm hedefiyle yola çıkan bir parti yapısı için yeterli olamayacağını ifade etmektedir. Bunun sonucunda örgüt üyelerinin teorik altyapı eksiklikleri göz ardı edilmekte ve bu eksikliğin sosyalist anlayış doğrultusunda biçimlendirilmiş bir örgüt yapısına ulaşmaya engel olduğu görüşü Boran (1968f: 8-9) tarafından savunulmaktadır. Yetkin (1970: 211), TİP'in eğitim yoluyla örgüt üyelerini ideolojik olarak zenginleştirememeleri sonucunda parti içerisinde farklı blokların ortaya çıktığı ve nihayetinde örgütten kopuşların hızlandığı görüşünü savunmaktadır.

- Boran (1968e) , TİP'in İkinci Olağanüstü Kongresi'nde; TİP'in işçi temsilcileri tarafından kurulmuş bir parti kimliğine sahip olmasına rağmen örgütün sosyalist bir partiye dönüşmemesini örgüt üzerinde aydınların hâkimiyet kurması ve partinin üst kademelerinde işçi sınıfının temsilcilerinin görev almamaları üzerinden temellendirmektedir. Boran, sosyalist yapıların yukarıdan aşağıya doğru örgütlenilmesinin örgütün gelişimi için zaaf, bu anlayışın sürekliliğini korumasını ise yıkım olarak değerlendirmektedir. Bu anlayışın ortadan kalkması adına örgüt içi muhalefeti canlandırdığını ifade etmektedir. 1969 yılında, TİP Merkez Yürütme Kurulu'nun hazırlamış olduğu rapor içerisinde de (1969: 3) TİP'in politik faaliyetleri hakkında özeleştiri yapıldığı görülmektedir. Bu rapora göre; Türkiye'de emekçi kesimlerin sınıf hüviyetine erişememeleri ve sınıf bilinciyle yeterince yoğrulamamalarında TİP'in yetersizliğinin rolü küçümsenecek seviyelerde olmadığı vurgulanmaktadır.

- Boran'ın önderliğindeki örgüt içi muhalefet bloku liberalizmin geliştirilmesinden ziyade sosyalizmin inşasını hedeflediklerini açıkça deklare etmekteydi. Boran'ın, liberal demokrasi anlayışının temelini oluşturan “düşünce ve ifade özgürlüğü” kavramına bakış açısı bu durumu gözler önüne sermektedir. Liberal demokrasinin sömürü sistemini perdeleyici bir işlevi olduğunu savunan Boran (1968b: 203); eğitim hakkının yaygınlaşmadığı, eğitim sisteminin egemen sınıflar tarafından belirlendiği, düşünce ve sözlerin toplum ile buluşmasını sağlayacak mecraların kapitalistlerin elinde olduğu bir sistemde düşünce ve ifade özgürlüğünden bahsedilemeyeceği görüşündedir.

- Boran (1969b: 9-10), Aybar'ın bilimsel sosyalizmden uzaklaşması sonucunda; geniş halk kitlelerinin örgüte yabancılaştığını, parti ideolojisinin muğlaklaştığı iddiasının sonucunda örgüt içinde ve dışında olan kitlelerin yeni yol arayışlarına girdiklerini ifade etmektedir.

- Ünsal (2002: 233), partiye katılımların, sınıfsal ya da ideolojik bir temele dayanmak yerine örgüt sorumlularının kişisel özellikleri ve çabaları üzerinden gerçekleştirildiği görüşünü ifade etmektedir.

3.5. Türkiye İşçi Partisi'nde Ayrışma

1969 seçimlerine doğru gelindiğinde TİP yönetiminin parti içi muhalefete baskısı artmış ancak muhalefet bu süreçten güçlenerek çıkmıştır. Bu süreçte seçim yasasının siyasal iktidar taradından değiştirilmesi ile birlikte meclise girme şansı da azalan TİP'in, çözülmesi hız kazanmıştır. 1968 yılı bu çözülmenin en hızlı yaşandığı yıl olarak kabul edilmektedir (Yurtsever 2008: 74).

TİP yönetiminin sosyalizm anlayışı, dünyada gençlik hareketlerinin ses getiren eylemleri, TİP içerisindeki gençlik gruplarının politize olarak partiden kopmaları, aydınların partiden uzaklaşmaları, parti içi blok savaşları, SSCB'nin Çekoslovakya'ya müdahalesi gibi nedenler TİP yönetimi için sonun başlangıcı gibiydi (Yurtsever 2008: 74-79).

Bu süreçte Boran, eleştirilerin dozunu yükselterek Aybar'ın; sınıfsal çözümlemeler gerçekleştirmekten uzak, bilimsel yöntemleri kabul etmeyen, olayları toplumsal açıdan ele almak yerine bireysel değerlendiren bir lider olduğunu deklare

etmekteydi (Varuy 2010: 206). Ünsal (2002: 257) ise süreci; ulusalcı, içine kapanık bir sosyalizm ile uluslararası dayanışmayı örgütlenme üzerinden inşa edilmiş bir sosyalizm arasındaki mücadelenin son aşamaları olarak yorumlamaktaydı.

Her ne kadar TİP içerisinde Aybar'ın önderliği tartışma konusu olmuşsa da, Aybar'ın entelektüel kişiliği onun ünlü "Russell Mahkemesine" üye olmasını sağlamış, örgüt içerisinde göremediği desteği uluslararası aydınlar camiasında bulmuştur. Aybar'a göre ise (1988b: 81) alınan bu görev; kendi menfalarından çok TİP'in uluslararası camiada tanınırlığını artırmak adınaydı.

Parti içerisindeki iktidar dümeninin kimde olduğunun belirsizliğiyle geçen bu süreç partiyi büyük bir buhrana sürüklemiş ve TİP'e olan ilgi başka örgütlenmelere kaymaya başlamıştır (Varuy 2010: 199).

1968 yılındaki 3. Büyük Kongre bu koşullarda gerçekleşmiştir. Aybar ve Boran bloklarının mücadelesi bu kongrede de sürmüştür. Sendikacılar ve doğulular guruplarının desteğiyle Aybar'ın listesi seçimi kazanmış, ancak tartışmalar son bulmamıştır (Varuy 2010: 211). Tartışmaların şiddetinin arması ile aynı yılın son ayında Olağanüstü Kongre gerçekleştirilmesi kararı alınmıştır. Kongrede Çetin Altan'ın Aybar'a karşı; *"böyle bir liderin arkasında milletvekili olmaktansa, hapishaneye gitmeyi tercih ederim"* çıkışı, TİP'in içine düşmüş olduğu durumu açıkça gözler önüne sermektedir (Varuy 2010: 216). Liste savaşlarında aradaki oy farkı az olsa da seçimi Aybar'ın listesi tekrardan kazanmıştır.

Tüm bunlara TİP'in 1969 yılındaki seçimlerde meclise girememesi de eklendiğinde Aybar ve blokunun yönetimi devretmesi kaçınılmaz hale gelmişti. Eleştirileri daha fazla sırtlayamayan Aybar, bu süreçte istifasını sunmuştur.

1969 yılının Aralık ayında Boran – Aren bloku, TİP yönetimini devraldılar. Bu süreçten sonra tasfiye edilme süreci Aybar ve blokuna gelmişti. Aybar'ı sosyalizmden sapmış bir lider olarak değerlendiren Boran, Aybar ve ekibini partiden uzaklaştırarak gülen yüzlü sosyalizm anlayışının etkilerini silmek istemekteydi (Varuy 2010: 199). Bu etkilerin silinmesi adına 4. Büyük Kongre'nin iyi bir fırsat olduğu düşünülmekteydi. Boran'a göre; 4. Büyük Kongre'yi kazanmak demek, parti içerisindeki ideoloji savaşını tam anlamıyla kazanmak demektir (Mumcu 1994b: 66).

Ancak, süreç beklenildiği gibi ilerlemedi. Doğulular grubu ile hazırlanan metin partinin kapatılmasında gerekçe olarak gösterildi ve TİP kapatıldı (Varuy 2010: 227).

3.6. İspanya Komünist Partisi, Fransa Komünist Partisi, İtalya Komünist Partisi, Halk Birliği ve Türkiye İşçi Partisi'nin Demokratik Sosyalizm Modeli Doğrultusunda Karşılaştırılması (1961 – 1971)

Birçok ülke için 1960'lı yılların siyaset okumasını çift kutuplu dünyanın yörüngesi dışına çıkarmak güçtür. Özellikle örgütlenme noktalarının merkezine sosyalist ideolojiyi yerleştiren yapılar için bunun daha da güç olduğu söylenebilir.

Hobsbawm (1987: 81-85), soğuk savaş yıllarında özellikle Avrupa'da sosyalist hareketlerin Batı bloğu karşısında cazibesini kaybettiklerini, geniş halk kitleleri için kurtuluşa erişebilecekleri bir liman olma özelliklerini yitirdiklerini, bunun sonucunda birçok komünist partinin dönüşüme uğradığını ve bu dönüşüm sonucunda bu yapıların sınıf siyasetini geri plana koyduklarını ifade etmektedir. Demokrasi ve sosyalizmin aynı potada eritilme hedefi, dünyanın birçok yerindeki yapıların benzer politik hatta konumlanmalarını beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte demokratik sosyalist örgütlenmelerin benzerlikleri üzerinden gerçekleştirilecek çıkarımların analoji tehlikesi içerdiği de aşîkârdır. Bu doğrultuda örgütlerin kendi tarihsel koşulları ve uluslararası siyasal konjonktürler göz önünde bulundurularak yapılacak bir karşılaştırma yoluyla demokratik sosyalizm modelinin ideolojik çerçevesinin sınırları belirlenebilir.

Bu noktada Stalin dönemi ve sonrasında Stalinizm olarak adlandırılan süreç kilit rol oynamaktadır. Bu süreçte, sosyalizm ve demokrasinin aynı potada eritilmesi gerekliliği üzerinde siyasal konumlanmasını gerçekleştiren düşünür ve siyaset insanlarının Stalinizm'e bakış açılarını incelemek; İSKP, FKP, İKP, Halk Birliği ve TİP karşılaştırılmasında yol gösterici nüveleri ortaya çıkartabilir.

Kruşçev'e göre (1971: 310-40) Stalin; kendisini örgütün üstünde konumlandıran, tüm Sovyetlere egemen, kolektif düşünceyi yok sayan bir liderdi. Birnbaum (2002: 116), Stalin döneminde geniş halk kitlelerinin gerek yerelde gerekse de ulusal meselelerde karar alma süreçlerinden dışlandıklarını, dünyadan soyutlandıkları görüşünü savunmaktadır. Benzer bir açıdan Stalinizm çözümlemesinde bulunan Belge (1970: 12-13), Stalin dönemini sosyalizmi buhrana

sürükleyen süreçlerden biri olarak ele almakta, geniş halk kitlelerinin bu dönemde siyaset sahnesinden soyutlandıkları görüşünü deklare etmektedir. Stalin'i despotik bir lider, kişisel hırslarını sosyalizmin önünde tutan bir kişi ve acımasızlığı ile tanımlayan Belge (1977: 15-18), bu özellikleri ile Stalin'in Sovyet halklarının dinamik yapılarını yok ederek, yönetme eylemi açısından karar alma yetilerinden uyuşturulmuş geniş halk kitleleri inşa ettiği görüşündedir. Bettelheim'e göre de (1977: 87), Stalinizm sosyalizm ile eşdeğer görülemeyeceği gibi Stalin'in çizdiği politik hattı takip etmek, sosyalist ideolojiden uzaklaşmak anlamına gelebilmektedir.

Colletti (1977: 47), Lenin'in önderliğindeki Bolşevik yapılanmanın sosyalist devrimi Çarlık Rusya'sının çok ötesine taşıma gayesi içerisinde olduklarını ileri sürmektedir. Ancak; devrimin Avrupa'ya taşınamaması, faşizmin tohumunun Avrupa'da yeşermeye başlaması, Batı demokrasilerinin ekonomik anlamda yükselme evresine geçmesi, sosyalist ülkelerin yalnızlaşması gibi etkenler Colletti'nin bakış açısına göre (1977: 54-55) Stalin dönemini şekillendiren unsurlar olarak ele alınmalıdır. Colletti (1977: 56-58), sosyalizmin ilerleyişine engel olan bu koşulların Stalin'i SSCB içine hapsettiğini, bunun sonucunda ise gerçekleştirilen ekonomi ve sanayi hamleleriyle Stalin tarafından bir dünya devri yaratıldığını ancak bu hamlelerin sosyalist bilincin oluşturulması ve yayılmasına bir katkısı olmadığı görüşünü savunmaktadır. Gerratana'ya göre (1977: 28-30) bunun sebebi; Stalin'in iradenin örgütlenmesi hedefi doğrultusunda her şeyi mubah görmesi ve bunun sonucunda toplulukların sosyalist bilince erişememesi durumunda bile uygulamadaki sistemi sosyalizm adı altında kitlelere sunmasıdır.

Poulantzas (1979: 44-45), İspanya, İtalya ve Fransa komünist partilerinin Stalinizm ile bağlarını koparmalarıyla birlikte demokratik sosyalizm açısından yeni bir sürecin başladığı tezini ileri sürmektedir. Poulantzas'a göre (1979: 44) bu süreç, hem Stalinizm'den hem de sosyal demokrasiden ayrılarak "fabrika dışı" yeni örgütlenme yapısı üzerinden, geniş halk kitlelerini siyaset sahnesinde aktör konumuna yükseltme gayesini taşımaktadır.

Bu bilgiler ışığında Stalinizm yorumlamalarının birçok sosyalist hareketi etkilediği ve demokrasi tartışmaları üzerinden meşruiyet arayışlarına girmelerini sağladığı çıkarımında bulunulabilir. 1960'lı yıllar göz önünde tutularak İSKP, FKP,

İKP, Halk Birliğı ve TİP'in siyasal konumlarının netleşmesinde rol oynayan stratejik kararların karşılaştırılmalarının ilk saç ayağı bu düzlem üzerinden gerçekleştirilebilir.

1960'lı yıllarda İSKP Genel Sekreterliğı görevinde bulunan Carrillo, demokrasi tartışmaları üzerinden sosyalizme yeni bir meşruiyet alanı kazandırmaya çalışmıştır. Claudin (1978: 9), Carrillo'nun İSKP'sinin; Stalin dönemini putlaştırılmış kişi, Kruşçev çizgisini ise demokrasi ve sosyalizmin aynı potada eritilmesini sağlayacak güç olarak gördüğünü ifade etmektedir. Carrillo'ya göre (1978: 31-32), İSKP'nin asli görevi; demokratik siyasal özgürlüklerin geniş halk kitlelerine taşınmasını sağlamaktır. Carrillo bu süreçte Sovyet maskesi altında Stalinist düşünce yapısının sosyalizm ile bağdaşamayacağı tezi üzerinden İSKP'nin siyasal çerçevesini ortaya koymaktadır (Carrillo, 1978: 32-34).

1960'lı yılların ortalarına gelindiğinde Carrillo'nun İspanya Komünist Partisi Stalinizm'e keskin bir karşı duruş göstererek Avrupa'daki sosyalist yapılar ile işbirliğı içerisinde olmayı tercih etmiştir (Serçe 2021: 132). Bu süreçte İSKP Stalin'in sosyalist yapılara miras olarak anti demokratik bir sistem bıraktığı görüşünü savunmaktadır. İSKP; politik hattını bu mirasın reddi üzerinden inşa etmiş ve temel hak ve özgürlükler ile çerçevelendirilmiş bir demokrasi vurgusunda bulunmuştur (Serçe 2021: 139). Bu politik konumlanmanın arka planında Franco İspanya'sının izlerini yok saymak güçtür. Franco diktatörlüğü ile mücadele eden Carrillo İSKP'sinin geniş çevreler tarafından diktatörlük ile özdeşleşmiş Stalinizm'e mesafeli yaklaşması örgüt içerisinde karşılık bulabilmiştir (P. Heywood 1987: 193). Paul Heywood'a göre (1987: 194-196), anti-stalinizmin İSKP içerisinde görmüş olduğu kabulün çok büyük boyutlara ulaşması; partinin batı demokrasisi ve sosyalizmi aynı potada eritme sürecine hız kazandırmış, İSKP'nin politik hattının dönüşümünde kilit rol oynamış ve bunların sonucunda örgütün Marksist kimliğı günden güne aşınmıştır.

1960'lı yılların sonuna doğru gelindiğinde Stalinizm'den tam anlamıyla kopan İSKP, Sovyetlerin 1968 Prag müdahalesine de keskin bir karşı duruş göstererek hem politik rüşünü ispatlamış hem de siyasal konumunu belirginleştirmiştir (P. Heywood 1987: 197-198).

1960'lı yıllar FKP'nin de dönüşümü açısından önemli mihenk taşlarından biri olarak ele alınsa da FKP içerisindeki Stalinist politikadaki büyük dönüşüm

1970'lerde gerçekleşmiştir. FKP, İSKP'ye nazaran Komintern Partisi olma özelliğini daha fazla koruyarak bu dönüşümü daha ileri bir tarihte gerçekleştirmiştir (Elleinstein 1968: 70). Özkoray'a göre (1978: 57) FKP, 4. Cumhuriyet Dönemi (1946-1958) boyunca Avrupa'daki diğer komünist partilere göre Stalinci çizgiyi daha çok benimsemiş bir hüviyete sahipti. Bu çizgi; reel sosyalizmin savunulması adına özellikle Batılı devletlerin Stalinizm'i anti demokratik bir yapı olarak ele almalarına keskin bir karşı duruş göstermektedir. Bu doğrultuda SSCB içerisinde parti içi muhalefetin bastırılması, yönetme eyleminin niteliğine yönelik eleştiri gerçekleştirenlerin karşı devrimci gösterilmesi gibi uygulamalar FKP tarafından SSCB politik çizgisi içerisinde değerlendirilmiştir (Özkoray 1978: 57).

1954 yılında Stalin'in ölümü ve 1956 yılında gerçekleşen Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20. Kongresi'nde Stalin döneminin Kruşçev tarafından ağır bir şekilde eleştirilmesi farklı bir sosyalizm anlayışının daha güçlü bir şekilde tartışılır hale gelmesini sağlamıştır (Haig 2015: 286). Macar Devrimi de bu sürecin parçalarından biri olarak okunabilir. 1956 yılında Macaristan'da Stalinist yönetim anlayışına karşı örgütlenerek Macar Devrimi'ni inşa eden güçler sosyalizm tartışmalarında yeni bir dönemecin ilk işaret fişeklerinden birisi olmuşlardır. Bu sürecin yaratıcıları ve direnişçileri her ne kadar Avrupa'daki sosyalist yapılardan destek görmüş olsalar bile FKP içerisinde süreç farklı yorumlanmıştır. Haig (2016: 88) Macar Devrimi'nin inşacıları ve direnişçilerinin FKP merkez bürosu tarafından; emperyalist güçlere hizmet eden, karşı devrimci ve sosyalizme savaş açan kişiler olarak ele alındığını ifade etmektedir.

1960'lı yılların başlaması ile birlikte FKP'nin politik hattında da önemli dönüşümlerin altyapısı oluşturulmaya başlanmıştır. 1960'lı yıllarda örgüt içerisinde Stalinist düşünce yapısına yönelik gerçekleştirilen eleştiriler 1970'li yıllardaki Stalinist çizgiden kopuşta büyük rol oynamıştır. FKP içerisinde Stalinizm çizgisi hümanizm ve anti hümanizm bağlamında ele alınmaya başlanması partinin politik hattındaki keskin dönüşümlerin ilk adımlarından birisidir (Haig 2015: 302). SSCB ile araya mesafe konulması, örgüt içerisinde otoriter liderlik anlayışından katılımcı yönetim anlayışına geçiş, Komintern geleneğinin dışındaki sol örgütler ile uzlaşma arayışına girilmesi, Fransa burjuvazisine karşı gösterilen tutum değişikliklerinin kökenleri 1960'ların FKP politik çizgisinde kendisini göstermektedir (Elleinstein

1968: 70). Bu dönüşüm 1968 yılında belirgin bir hal almaya başlamıştır. 1968 yılında Sovyetlerin Prag müdahalesi FKP tarafından da eleştirilmiştir (Özkoray 1978: 59). Görüldüğü üzere FKP açısından Komintern çizgisinden demokratik sosyalizme geçişin ayak izleri 1960'lı yıllara dayanmaktadır.

İKP ise 1950'li yıllarda literatürde "İtalyan Yolu" olarak anılan bir düzlem üzerinde politik hattını inşa yolunu seçmiştir. Bu yol Stalinizm üzerinden Sovyet politik hattına karşı eleştirel yaklaşmayı ve İtalya'ya özgü bir sosyalizm inşa etme hedefi doğrultusunda oluşturulmuştur. Bu hedef doğrultusunda 1950'lerin ikinci yarısından sonra İKP politikaları keskin bir dönüşüme uğramıştır (Forlenza 2010: 178). Amendola'ya göre (1978b: 45), İKP politik hattının anti-stalinizm üzerinden belirginleşmesinde geniş halk kitlelerinin reel sosyalizme mesafeli yaklaşması ve İKP örgüt yapısının geniş halk kitlelerini ikna ederek reel sosyalizmi inşa edebilecek nitelikten eksik olması gibi sebepler kilit rol oynamaktadır.

FKP ve İSKP örneklerinde görüldüğü gibi Şili solunun büyük bölümünde de Stalinizm konusu dönemsel olarak farklı şekillerde ele alınmaktadır. Halk Birliği hareketinin önderi olan Allende'nin Stalinizm çözümlemesi 1950 ve 1960'lı yıllar arasında farklılıklar göstermektedir. Allende ve Şili komünistleri 1950'li yıllarda SSCB'nin sosyalist dünyadaki önderliğini kabul etmekte ve Stalinizm diye adlandırılan ideolojiyi reel sosyalizmin bir parçası olarak okumaktaydılar (Oppenheim 1999: 17-18).

Şili'de 1960'lı yıllara gelindiğinde ise gerek sosyalizm içerisinde yaşanan tartışmalar gerekse de Frei hükümetinin geniş halk kitlelerini karar alma mekanizmalarının dışında tutması gibi etkenler sosyalist hareketi Stalinizm ile arasına mesafe koymasına zorlamıştır. Stalinizm ile özdeşleşen baskıcı ve tek adam rejimine bu dönemde sosyalistler mesafeli yaklaşmış, yönetilenlerin aktif siyasal katılımlarının hedeflendiği bir politik hat ortaya konulmuştur (Oppenheim 1999: 27). Bu doğrultuda 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren başta sendikalar ve sosyalist yapılar olmak üzere geniş halk kitlelerini siyasal özne haline dönüştürebilmek adına muhalefet bloğunda birleştirme yöntemi seçilmiştir (Calderon vd: 1982 28). Her şeye rağmen Allende'nin inşa ettiği hattın İSKP, FKP ve İKP gibi yapılardan farkları bulunduğu söylenebilir. Üçüncü Dünya ülkelerinden biri olan Şili'nin Stalinizm üzerinden

SSCB'ye sırtını dönmesinin güçlüğünün yanında ekonomik reformlar gerçekleşmeden aktif siyasal katılım hedefinin de afaki kalacağı gibi çözümlemeler, Şili'ye özgü bir demokrasi ve sosyalizm anlayışını ortaya çıkarmıştır (Oppenheim 1999: 28).

Stalinizm tartışmaları TİP bünyesi içerisinde de görülmektedir. Boran (1968c), Milliyet gazetesindeki yazısında Stalinist anlayışın reel sosyalizmin prototipi olmadığını, Stalinist ideolojiyi yaratan etkenlerin 1960'ların siyasal atmosferinde etkinliklerini yitirdiğini ve bu sebepten dolayı burjuva diktatörlüğüne benzer bir şekilde geniş halk kitlelerini siyaset sahnesinde yok sayacak bir siyasal anlayışın yok hükmünde olduğunu ifade etmektedir.

TİP politik hattının yaratıcısı olarak tasvir edebileceğimiz Aybar'ın Stalin hakkındaki görüşleri de Boran'dan farklı değildir. Aybar (1988c: 15), Stalin dönemi ve sonrasındaki Stalinist anlayışın kişi diktası üzerinden ele alınması gerekliliğini vurgulayarak, bu anlayışın işçi sınıfı iktidarı ile bağdaştırılamayacağını ifade etmektedir. Bu çözümlemenin kökeninde, Stalinist yapıların hem ekonomik hem de sosyal hayatın şekillendirilmesi süreçlerinde özne rolünü yalnızca yönetici sınıflara devrettiği varsayımı bulunmaktadır (Aybar 1988c: 36).

Görüldüğü üzere TİP içerisindeki blokların iki önderinde de reel sosyalizm hakkındaki görüş ayrılıkları Stalinizm konusunda gözlenmemektedir. Her iki blok da Stalinizm'i kişi diktası olarak ele almakta ve bu yönetim anlayışını geniş halk kitlelerinin karar alma mekanizmalarından dışlandıkları süreç üzerinden yorumlamaktadırlar.

Bu bilgiler ışığında 1960'lı yıllarda İSKP, FKP, İKP, Halk Birliği ve TİP'in Stalinizm yorumlamalarını şekillendiren bazı olayları şu şekilde sıralayabiliriz. Bunlar;

- Stalin'in ölümü
- Macaristan Devrimi
- SSCB Komünist Partisi'nin 20. Kongresi

Bu yapıların Stalinizm'e karşı tutumlarının somut örneğini ise SSCB'nin 1968 Prag Müdahalesi'nde görmekteyiz.

Şekil 5. Anti-Stalinizm Üzerinden İSKP, FKP, İKP, Halk Birliği ve TİP Karşılaştırması

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

İSKP, FKP, İKP, Halk Birliği ve TİP karşılaştırmasının (1961 – 1971) ikinci sacayağını ise Batı demokrasisinin en önemli dayanaklarından biri haline gelen katılımcı demokrasi anlayışı oluşturabilir.

İSKP'nin 1960'lı yıllardaki siyasal katılım çözümlemesi örgüt içerisinde büyük tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu tartışmaların merkezini öz yönetim ve siyasal katılım kavramları arasındaki fark oluşturmaktadır. İSKP içerisinde önemli görevler üstlenen ve yönetme eyleminin öz yönetim ilkeleri doğrultusunda örgütlenmesi gerekliliğinin altını çizen kesime göre Carrillo önderliğindeki İSKP revizyonist bir yapı haline dönüşmüştür (Claudin 1978: 9). Claudin bu tezin dayanağını partinin sınıf siyasetinden kopuşunda aramaktadır. Buna göre; İspanya halkının demokrasi çerçevesi altında karar alma mekanizmalarında söz sahibi olabilecekleri, seçme ve seçilme hakkının güvence altına alındığı, ifade özgürlüğünün kısıtlanmadığı bir yönetme biçimi işçi sınıfı diktatörlüğüne tercih edilmişti (Claudin 1978: 10-12).

Carrillo, sosyalizme demokratik geçişin anahtarını modern toplumlarda aramaktadır. Geniş halk kitlelerinin karar alma mekanizmalarına katılmasıyla devletin ideolojik aygıtlarının dönüşüme uğrayabileceği varsayımı üzerinden tasarlanan bu düşünce sosyalizme; barışçıl ve demokrasi yoluyla geçiş üzerinden temellendirilmektedir (Roskin&Carrillo 1979: 153). Bu politik hattın oluşturulmasında; 1960'lı yılların ikinci yarısıyla birlikte Franco'nun politik güç kaybına başlaması, sosyal ve iktisadi hayatta yaşanan dönüşümler ve hürriyet mücadelelerinin geniş çevreler tarafından kabul edilmiş olması önemli rol oynamıştır (Serçe 2021: 118). Bu süreçte İSKP politik hattında reel sosyalizmden Batı demokrasisine doğru yaşanan geçiş farklı şekillerde okunabilir. Edles'e göre (2003: 922) bu dönüşümün temel sebeplerinden biri İSKP'nin Franco dikta yönetimine karşı geniş halk kitlelerinin sığınabileceği bir liman olma isteğidir.

1960'lı yıllar, FKP çizgisinin reel sosyalizmden katılımcı demokrasiye dönüşümünün başladığı tarihler olarak ele alınabilir. Sosyalizm ve demokrasinin aynı potada eritilme hedefi 1960'lı yıllar FKP'sinde de yoğun bir şekilde tartışılmıştır. 1920 yılında Tours Kongresi'nde SSCB politik hattının kabulü üzerinden doğan FKP; 1960'lı yılların politik atmosferinden etkilenecek rotasını katılımcı demokrasiye doğru yönlendirmeye başlamıştır (Özkoray 1978: 56-58). Blackburn (1978: 11-13), 1970'li yıllarda katılımcı demokrasi anlayışını merkezine koyarak "Değişimin Partisi" sloganını kullanan FKP'nin bu dönüşümünde, 1960'lı yılların büyük payı olduğu görülmektedir. FKP, bu süreçte SSCB'den keskin bir kopuş gerçekleştirmemek adına öncelikle Kruşçev'in tezleriyle katılımcı demokrasiyi inşa sürecine başlamış ardından ise örgüt içindeki yoğun tartışmalara rağmen rotasını işçi sınıfı diktatörlüğünden Batı demokrasisine çevirmiştir (Haig 2015: 290). Kaboğlu (1985: 102), 1960'lı yılların başlarında Fransa demokrasisini "Halksız Demokrasi" şeklinde tanımlamaktadır. Bu çözümlemesinde; geniş halk kitlelerinin yönetme eylemi açısından Fransa'daki siyasal partileri benzer görmesi ve kitlelerin değişime olan inançlarının azalması ile yönetme eylemine karşı yabancılaşma sürecinin hızlanması yatmaktadır. FKP, yönetme eylemini kitlelere dayandırma politikası ile farklılaşarak kitlelere bir alternatif sunma yolunu seçmiştir. FKP, bu politik anlayışın süreklilik kazanabilmesi adına işçi sınıfı diktatörlüğünü örgütleyen "sosyo- merkezcilik" yerine katılımcı demokrasiye yönelmiştir (Kaboğlu 1985: 104).

FKP her ne kadar 1976 yılında gerçekleştirilen 22. Kongresi'nde proleter diktatörlük iddiasından vazgeçtiğini ilan etmiş olsa da bu dönüşümün ana hatları 1960'lar FKP'sinde kendisini göstermektedir (Kaboğlu 1985: 109). Özkoray (1978: 59) bu durumu; FKP'nin 1960'larda Stalincilikten arınma süreciyle ortaya koyduğu politik çizginin 1970'lerin ikinci yarısıyla birlikte anti - Sovyetizm'e kadar ulaşması üzerinden özetlemektedir.

Berlinguer'in İKP'si ise FKP'ye göre katılımcı demokrasi anlayışını daha kolay ve daha fazla sahiplenmiştir. Bunda İTK çizgisinin Togliatti ile birlikte sosyalizm ve demokrasiyi aynı potada eritme gayesi içerisinde olmasının payı büyüktür. Enver Hoca'ya göre (1988: 65) Togliatti'nin İKP'sini Batı demokrasisine yönlendiren en önemli olgu Moskova'nın uluslararası komünist hareketlerin tek merkezi olmasına yönelik karşı duruştu. Greene'ye göre (2011: 6) bu tutumun ortaya konulmasında İKP tepe yönetiminin İtalya'nın kültürel bağımsızlığını kaybetme korkusu yatmaktadır. Bu doğrultuda; siyasal hattını çok merkezilik ve katılımcı demokrasi üzerinde şekillendirmek isteyen İKP, Berlinguer dönemi ile birlikte bu hedefe bir adım daha yaklaşmıştır. Dönem Avrupasını mercek altına alarak İKP çözümlemesinde bulunan Enver Hoca(1988: 86); Berlinguer, Carrillo, Marchais üzerinden İKP, İSKP ve FKP'nin katılımcı demokrasi anlayışını belirleyerek revizyonist parti hüviyetlerine büründüklerini ifade etmektedir. Kürkçügil (1994: 175), bu süreçte parti içerisinde önemli kırılmalar yaşandığını ve örgütün; Moskova yanlıları, Pekin taraftarları ve 4. Enternasyonalci güçler olarak farklı fraksiyonlara bölündüğünü ancak uzun tartışmalar sonucunda partiye revizyonizmi destekleyen kesimin egemen olduğunu ifade etmektedir.

Katılımcı demokrasi modelini merkeze koyan politik hattın oluşumunda Hristiyan Demokrat Parti'ye oy veren milyonlarca insanın hepsinin burjuvazinin bir parçası olmadığı, demokratik bir İtalya'nın toplumun farklı kesimlerinin ortak bir paydada buluşması ile ortaya çıkabileceği gibi görüşler önemli rol oynamıştır (Amendola 1978b: 46-48). Ayrıca bu sürecin yönetilmesinde liderlik rolünün önemine vurgu yapan düşünürler de bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Greene'e göre (2011: 26) örgütün ideolojik dönüşümünde yapının yakın tarihteki politik hattı kadar siyasal liderin kitleleri dönüşüme inandırması da çok önemlidir. Togliatti ve Berlinguer İTK'si, Carrillo İSKP'si, Allende'nin Halk Birliği ve Aybar'ın TİP'i ele alındığında

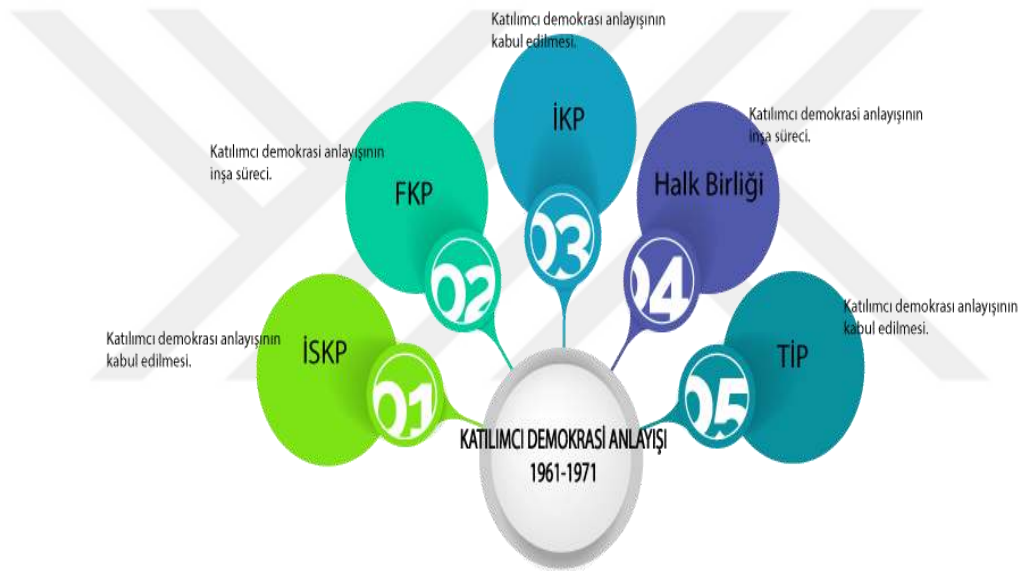
siyasal liderlerin parti ideolojisi ve örgütün dönüşümündeki rolleri açıkça gözler önüne serilmektedir.

1970 yılında Halk Birliği ile Şili’de iktidarı devralan Allende gerek kurmuş olduğu büyük siyasi birlik ile gerekse de geniş halk kitlelerini karar alma mekanizmalarına dâhil etme girişimleriyle katılımcı demokrasinin inşasında önemli roller oynamıştır. İşçi sınıfı ve hak mücadelelerini ortak bir paydada buluşturma gayesi içerisindeki bu yapı; karar alma süreçlerinde pasif durumda bulunan geniş halk kitlelerinin desteğini alarak, sosyal ve ekonomik dönüşümün öncüsü haline gelmek istemiştir (Calderon vd.1982: 29)

Şili’nin sosyalizm ve demokratikleşme sürecinde Halk Birliği oluşumu kilit rol oynamaktadır. Şili’ye Sovyet deneyiminden farklı bir model sunan bu yapı sosyalizmin inşasını demokrasi temelinde gerçekleştirmek üzere ortaya çıkmıştır (Hurtado-Torres 2019: 26). Şili Sosyalist Partisi 1967 yılındaki kongresinde, siyasal iktidarın şiddet yoluyla el değiştirilerek proleter diktatörlüğün inşa edilmesini savunan bir tutum içerisinde bulunmuştur. Fakat birkaç yıl sonra, Halk Birliği oluşumu altında adil ve özgür seçimler yoluyla iktidarın devralınarak gerçekleştirilecek reformlar sonucunda ekonomik eşitliğin sağlanması ve karar alma mekanizmalarına geniş halk kitlelerinin katılması şeklinde siyasal hattında önemli dönüşümler yaşanmıştır (Hurtado-Torres 2019: 27). Bu dönüşümde uluslararası konjonktürün etkisi ve komünist blok içerisinde yaşanan tartışmaların büyük pay sahibi olduğu söylenebilir. Balkılıç’a göre (2018: 560) katılımcı demokrasinin inşası adına yaşanan bu köklü dönüşüm; Allende iktidarını sınıf siyasetinden uzaklaştırmış ve geniş halk kitlelerinin politik özne olmalarının hedeflendiği yolculuk, işçi sınıfından yeterli desteği görememesine neden olmuştur.

Halk Birliği oluşumu, Şili’nin katılımcı demokrasiye geçiş aşamasında iktisadi yöntemlere büyük önem vermektedir. Bunun sonucunda bu oluşum Batı’daki katılımcı demokrasi savunucularından farklı bir politik hat içerisinde kendisine yer açmaktadır. Devletleştirme ve kamulaştırma faaliyetleri ile ekonomik eşitsizliğin en aza indirilmesi üzerinden geniş halk kitlelerinin siyasal katılımlarının artırılması bu politik hattın oluşumunda önemli rol oynamaktadır (Balkılıç 2018: 543).

TİP ise daha önce de çalışmada önemle vurguladığı gibi katılımcı demokrasi anlayışı doğrultusunda inşa edilmiş bir yapı olarak okunabilir. Bu çözümlemenin en önemli kanıtı TİP tüzüğüdür. TİP tüzüğünde belirtildiği üzere (1962: 6) partinin en önemli amacı; geniş halk kitlelerinin karar alma mekanizmalarında aktif bir şekilde bulunmalarındır.

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

işçilerin birlikte yaşamasının yollarının arandığı bir dönem olarak resmedilebilir (Claudin 1978: 22-25). Carrillo'ya göre (1978: 34) demokratik sosyalizm modeli; kamu ve özel mülkiyet biçimlerinin bir arada uygulandığı bir sistem üzerinden inşa edilmiştir. Bu doğrultuda İSKP; 1961 – 1971 yılları arasında iktisadi yaşamın dönüşümünü reformlar üzerinden gerçekleştirmek istemiştir. Carrillo (1978: 33-34) her ne kadar özel mülkiyetin kaldırılması üzerinden bir politik hat inşa etmiş olmasa da kapitalist sistemin, geniş halk kitlelerinin siyasal katılımlarına uygun olmadığı çözümlenmesinde bulunmaktadır. Kapitalizm dışı kalkınma yolu ile geniş halk kitleleri lehine üçüncü bir yol inşa etme sürecinin izleri bu dönemde kendisini göstermektedir. Bu noktada kapitalist sistemin reformlar yoluyla dönüşüme uğratılacağı çıkarımında bulunabilir. Bu reformlar arasında; büyük işletmelerin devletleştirilmesi, işçi sınıfının hak ve özgürlüklerinin artırılması ve toprak reformu bulunmaktadır.

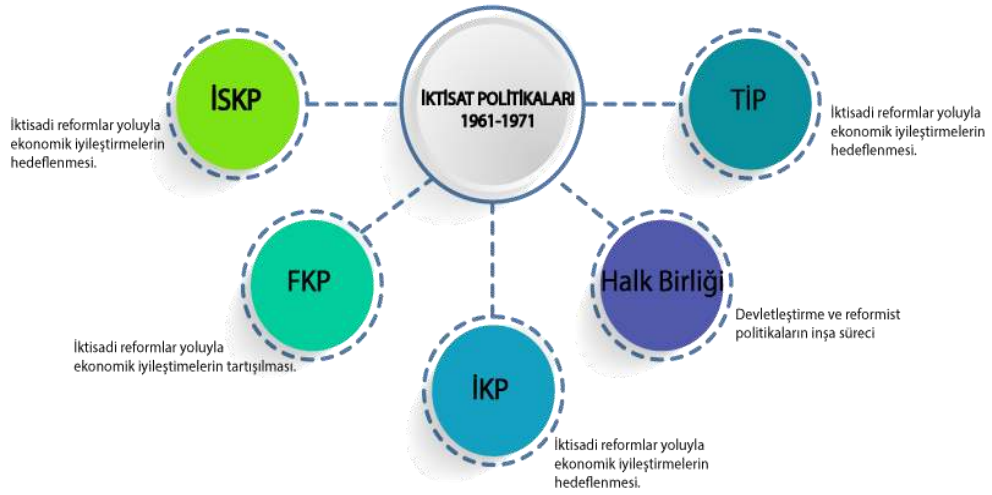
1960'lı yıllarda FKP'nin ekonomi politikalarında ise İSKP kadar köklü dönüşümler gözlenmemektedir. Özkoray'a göre (1978: 59) FKP içerisinde 1970'li yıllarda sosyal ve iktisadi konuların ele alınış şeklinde büyük dönüşümler yaşanmıştır. 1960'lı yıllarda ise bu dönüşümün ayak izleri kendisini göstermektedir. Buna rağmen bu yıllarda örgüt içerisindeki egemen görüş iktisadi yaşamın reel sosyalizm ilkeleri doğrultusunda şekillenmesi üzerinedir. FKP içerisinde reel sosyalist ideoloji, 1970'lere gelinceye kadar güçlü kalmasına rağmen örgüt içerisinde partinin modernleşmesinin ancak iktisadi ve sosyal açıdan reformist bir çizgiyi takip etmesiyle mümkün olabileceği görüşü de bulunmaktaydı (Haig 2016: 73). Bu çizginin savunucuları FKP'nin 1970'li ve 1980'li yıllarına damga vurarak örgüt ideolojisinin reformist anlayışa bürünmesinde önemli rol oynamışlardır.

1960'lı yıllar İKP'si ise iktisadi yaşamın dönüşümünün anahtarı olarak revizyonist politikalara yönelmiştir. Berlinguer'in ideolojik ve politik öncülüğü altında yeni bir yol arayışının ortaya konulduğu bu süreçte; reel sosyalizmin sınıfsız topluma ulaşmak adına sınıf siyasetinin uygulanması gerekliliği anlayışı örgüt içerisinde yok sayılmıştır. İKP'nin ekonomi politikalarında da büyük dönüşümlerin yaşanmasına sebep olan bu sürecin kökleri 1950'lere dayanmaktadır. Bu tarihlerde örgüt içerisinde revizyonist akımı savunanlar; işçi sınıfı diktatörlüğü yerine teknokratik, yenilikçi ve reformist bir İKP'nin, İtalyan halkının ihtiyaçlarına daha kolay cevap verebileceği düşüncesi içerisindeydiler (Forlenza 2010: 184). Bu anlayışın geliştirilerek iktisadi

hayatın dönüşümü üzerinden yeni bir sosyalizm yorumlaması ise Berlinguer tarafından gerçekleştirilmiştir. Toprak reformu ile kolektif bir yaşam fikrinin kitlelere sunulması, farklı sınıf ve kültürlerin uzlaşısı üzerinden bir politik hat inşa edilmesi, işçi sınıfının hak ve özgürlüklerinin genişletilmesi gibi maddeler üzerinden yeni bir ekonomi politikası İKP tarafından ortaya konulmuştur (Wilsford 1995: 33-36). Ortaya konulan bu politik hat 1970’li yıllarda İKP oylarının artmasını sağlamıştır.

Şili’deki Halk Birliği hareketi siyasal iktidar olmayı başarabilmiş bir yapı olmasından dolayı örgütün iktisadi faaliyetleri daha net bir şekilde okunabilmektedir. Halk Birliği, toplumun refah seviyesini artırabilmek adına devletleştirme faaliyetleri ve toprak reformuna öncelik vermiştir. Allende hükümeti elektrik, çimento, bakır, çelik, demir gibi birçok sektörde tekel konumunda bulunan işletmeyi devletleştirdi (Calderon vd.1982: 30-31). Bunun yanında yabancı şirketlerin millileştirilmesi süreçlerinde de önemli adımlar atıldı. Ek olarak özel bankalarda yapısal düzenlemeler yoluyla devlet en büyük ortak konumuna ulaştı (Calderon vd. 1982: 31). Tüm bunlara rağmen reel sosyalizmin temel direği olarak gösterilen özel mülkiyetin kaldırılması anlayışı Allende hükümeti tarafından uygulamaya konulmadığı için burjuva sınıfı varlığını sürdürdü ve farklı sınıfların bir arada yaşamasının önündeki zorlukların kaldırılmasını hedefleyen bir politik hat inşa edildi.

TİP’in ekonomi politik planlamasında ise İSKP, İKP ve Halk Birliği yapılarıyla benzerlikler göze çarpmaktadır. TİP’in 1964 yılında yayınladığı Parti Programı’nda da açıkça görüldüğü üzere (1964: 72) iktisadi yaşam; reformist bir anlayış doğrultusunda düzenlenmek istenmektedir. Bu doğrultuda kapitalist olmayan bir kalkınma planı çerçevesinde karma ekonomik model TİP tarafından önerilmektedir. TİP, tekel konumunda bulunan işletmeler ile özel sektör tarafından yönetilmesinin kamu güvenliği için risk teşkil edebileceği varsayılan şirketlerin devletleştirilmesi, milli gelirin artırılmasını sağlayacak yatırımların gerçekleştirilmesi, emekçilerin gelirlerinin artırılması, vergi reformu ile adil bir sistemin inşası, toprak reformu ile kırsal bölgelerde eşitsizliğin minimize edilmesi gibi maddeler üzerinden iktisadi yaşamı dönüştürmek istemektedir (TİP 1964: 72-75). Proleter diktatörlük anlayışı üzerinden burjuvazinin yok olacağı bir sistem ise TİP tarafından onaylanmamaktadır. Bunun nedeni olarak ise ekonomik refahın; özel sektör ve devlet iş birliği ile gerçekleşebileceği görüşüdür (TİP 1964: 72).

Şekil 7. İSKP, FKP, İKP, Halk Birliği ve TİP'in İktisat Politikaları

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

3.7. Türkiye İşçi Partisi ve Siyasal Katılım İlişkisi

Türkiye’de, 1945 yılı sonrası geniş halk kitlelerinin politik hayata müdahale edebilmelerinin önünün açılması ile siyasal katılım kavramından bahsedilebilecek bir ortam inşa edilmeye başlanmıştır. Sınırlı katılım anlayışından etkin katılım anlayışına geçişin sinyalleri ise 1960’lı yıllarda görülmektedir. Örgütlü bir halkın inşası adına; toplumun farklı kesimlerinin oluşturduğu hareketler, forumlar, siyasal partiler, sivil toplum kuruluşları gibi yapıların varlığı ve etkinlikleri, siyasal katılımın düzeyinin belirlenmesinde kilit rol oynamaktadır. Türkiye’de geniş halk kitlelerinin karar alma mekanizmalarında aktif bir rol üstlenebileceği sistemin inşasının teorik altyapısı 1960’larda belirginleşmeye başlamıştır (Akın 2008: 88). Aybar’ın da belirttiği üzere (1988a: 164), bu sürecin en önemli parçalarından biri TİP’dir. Seçimlere indirgenmiş sınırlı katılım anlayışından; kitlelerin yönetme erkinin kararlarını etkileyebilecek etkin katılım anlayışına geçişin teorik ve pratik altyapısı TİP tüzük ve programlarında kendisini göstermektedir.

TİP, Türkiye siyasetinde özgün bir konumda bulunmaktadır. DP ve ardılları ile CHP’den farklı olarak demokratik sosyalizm modeli üzerinden siyasal konumunu temellendiren TİP, topluma dair çözümlemeleri ve amaçları yönünden bu partilerden farklılaşmaktadır (Ç. Erdem 2007: 106). TİP’in bu farklılığı toplumun bazı kesimleri

tarafından algılanmış ve kendisini CHP – AP gibi partilerinin dışında hissedenler için TİP bir çekim merkezi haline gelmiştir. Atılğan'ın ifade ettiği gibi (2015: 569) 1960'ların ortalarına doğru emekçilerden, gecekonduya yaşayan yoksul bireylere, topraksız köylülerden, devrimi hedefleyen gençlere, aydınlardan, Kürtlere kadar toplum içerisindeki birçok grup TİP'e katılarak siyaset sahnesinde kendilerinin de olması gerektiğini ilan etmişlerdir.

Ek olarak bu süreçte, Şili'de yaşanan sol birliğin farklı bir versiyonu Türkiye'de gerçekleşmiştir. “*Demokrat İşçi Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, Vatan Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi'nin kurucuları*” TİP'e desteklerini sunarak solda büyük bir birliğin filizlenmesine olanak sağlamışlardır (Sargın 2001: 54). TİP, Türkiye solunun baş aktörü olma yolunda hızla ilerlemiş, tüzük ve programlarında açıkça katılımcı demokrasiye vurgu yapmıştır.

TİP, bir yandan işçi sınıfının öncülüğü görevini kendisine misyon edinerek geniş emekçi kitlelerinin siyasal hayata katılımlarının önünü açmış (TİP 1964: 54) diğer yandan ise kurmuş olduğu aydınlar, doğulular ve sendikalılar blokuyla katılımcı demokrasinin örgütlenme sürecine katkı sağlamıştır (Ünsal 2002: 4). Bu süreçte TİP'in Türkiye'de siyasal aktör konumuna ulaşmasıyla; meydanlar siyasallaşmış, toplum içerisindeki farklı gruplar hak ve özgürlük taleplerini yüksek sesle dile getirmeye başlamışlardır. 1969 yılındaki “Büyük Eğitim Yürüyüşü” ile memurlar siyasete karışamaz algısı yerle bir olmuş, öğretmen boykotları yurdun dört bir yanına yayılmış, topraksız köylüler, ağalar tarafından el konulan toprakları ele geçirme girişimlerinde bulunmuş, Derby Lastik Fabrikası, Singer Fabrikası gibi büyük işletmeler işçiler tarafından işgal edilmiş ve bu işgaller birçok kente yayılmış, üniversite asistanlarından, memur hizmetlilerine kadar birçok meslek grubu üyeleri boykota başlamış, grevler hayatın bir parçası haline gelmiştir (Atılğan 2015: 614-620). Akın'a göre (2008: 90) bu süreçte; geniş halk kitlelerinin etkin katılım anlayışını benimsemeleri ve yönetme eylemine müdahil olma girişimlerinde TİP'in önemli bir rolü bulunmaktadır. 1960'ların ikinci yarısına gelindiğinde TİP kitleleşme sürecini geniş halk kitlelerinin etkin katılımı yoluyla örgütlenme hedefindeydi. Bu doğrultuda; fabrikalar, tarlalar ve okullar üzerinden yaşamın tüm alanlarını siyasal katılım kavramının eğitim yuvaları haline dönüştürme gayreti içerisindeydi (Özman 2008: 386).

15 – 16 Haziran Büyük İşçi Direnişi'ne giden yolun taşları 1960 yılının ikinci yarısından sonra örülmeye başlanmıştı. TİP bu taşların katılımcı demokrasi çerçevesi içerisinde örülmesinden yana tavır almaktaydı. Türkiye tarihinin en büyük emekçi mitinglerinden biri olarak görülen ve bir döneme damgasını vuran 15 – 16 Haziran Büyük İşçi Direnişi'ndeki şiddet olaylarını, Aybar'ın (1988b: 175) provakatörlük kapsamında değerlendirmesi, Aybar'ın Batı demokrasisinin ilkelerine bağlılığını açıkça gözler önüne sermektedir.

Bu bağlamda Şener'in de ifade ettiği gibi (2015: 315) 1961 – 1968 yılları arasında TİP'in politik çizgisi; popülist ve reformist bir anlayış üzerinden okunabilir.

Bunların yanında, TİP kuruluşundan itibaren etkin katılım anlayışını benimsemiştir. TİP bu anlayışından dolayı sınırlı katılımı ilke edinmiş partilerden ayrılmaktadır. TİP'in bu anlayışının halkın bir bölümü tarafından kabul görmesi ve dönemin siyasal koşulları CHP'yi de etkin katılım anlayışına yaklaştırmış ve yönetilenlerin, yönetenleri karar alım süreçlerinde etkileme istekleri günden güne artmıştır (Aybar 1988b: 182). Bu süreçte CHP lideri İnönü'nün, TİP'i en önemli rakip olarak görmesi ve partisini, “Ortanın Solu” diye isimlendirdiği alana konumlandırmak istemesi TİP'in etki alanının büyüklüğünü gözler önüne sermektedir. (Atılğan 2015: 570). Bunun yanında, dönemin CHP Genel Sekreteri olan Ecevit, TİP'in ekonomi ve sosyal politika konularındaki çözümlemelerine birçok noktada katılmadıklarını ve ideolojik olarak konumlandıkları yerlerin çok farklı olduğunu ifade etmektedir (Ünsal 2002: 214).

Görüldüğü üzere TİP Türkiye siyasal hayatına bir canlılık katmıştır. Dar bir çerçeveden yürütülen yönetme eylemini, geniş kitlelere yayma faaliyetlerinde bulunarak demokrasinin derinleştirilmesini sağlamaya çalışmıştır.

TİP, Türkiye siyasal hayatında başta sınıf politikaları olmak üzere katılımı etkileyen faktörler olarak görülen cinsiyet ayrımcılığı, azınlıklar sorunu, eğitim öğretime erişimdeki eşitsizlikler gibi konuları inceleme biçimi diğer siyasal aktör konumuna erişmiş yapılara göre farklılıklar göstermektedir.

Aybar (1988: 148), sınıflı toplumlarda üretim araçlarına sahip olmayan kesimin karar mekanizmalarından dışlanarak yalnızca üretim faaliyetlerine yönlendirildiğini, bu nedenle yönetme eyleminin küçük bir yöneten grubuna kaldığını

belirterek bu yapının merkezci ve katı bir hiyerarşik düzen üzerinden sistemin devamlılığını sağladığını ifade etmektedir. Bu noktada TİP'in (1961 – 1971) merkezci ve katı hiyerarşik yapıya karşı tutumu katılımı etkileyen faktörlerin değerlendirilme aşamasında yol gösterici niteliktedir. TİP, yönetilenlerin kararlara katılımını etkileyen faktörlerin oluşum süreçlerine ışık tutarak liberal öğretinin açmazlarını eleştiren bir politik hat oluşturmuştur. Bu açmazların giderilmesi adına işçi sınıfının örgütlenerek özgür sendikaların kurulmasında öncü olmak ve bu yapıların toplumun yönetici ve itici gücü konumuna ulaşmalarını sağlamak, tarım işçilerinin derebeylik kalıntılarını yıkararak karar alıcı konuma erişmelerini gerçekleştirmek ve ekonomik refahlarını artırmak, insanın insan tarafından sömürülmesinin önünü kapatacak politikalar üretmek, bilimsel ve eşit bir eğitim imkânını tüm yönetilenlere sağlamak, kültür ve sanat etkinliklerinin nitelik ve nicelik olarak geliştirip yönetilenler ile buluşturmak gibi faaliyetler üzerinden politikalar üretmek katılımı etkileyen faktörlerin farklı şekillerde değerlendirilebileceğini gözler önüne sermektedir (TİP 1964: 46-153).

TİP (1964: 30-55), ülkedeki toplumsal sınıfları tahlil ederek; egemen sınıflar, orta sınıflar ve işçi sınıfı ile topraksız köylüler olmak üzere üç ana grup belirlemiştir. TİP Programı bu sınıfların kendi içlerinde katılımı etkileyen faktörleri farklı şekillerde algılayabilmeleri üzerinden şekillenmiştir. Bu sebepten dolayı reform hareketlerinin siyasal katılımı derinden etkileyeceği görüşü savunulmaktadır.

3.7.1. Gelir Eşitsizliği Faktörünün Siyasal Katılıma Etkisinde TİP'in Rolü

TİP, kuruluşundan itibaren gelir eşitsizliğinin olumsuz etkileri üzerine bir dizi çözümlemede bulunmuştur. Sınırlı katılım anlayışına karşıt bir doktrin olarak okunabilen demokratik sosyalizm modelini benimsemiş olan TİP, kararlara katılımı etkileyen faktörleri ve arka planlarını derinlemesine inceleyen çalışmalar gerçekleştirmiştir. Katılımı etkileyen faktörlerden gelir eşitsizliğini ilk sıraya yerleştiren TİP (1964: 13-14), sınıflı toplum yapılarında yönetilenlerin insani değerlerden uzaklaştırılarak, çalışma ortamındaki bir makine ile eşdeğer görülmesi sonucunda geniş halk kitlelerinin yönetme mekanizmalarına yabancılaştığı çıkarımında bulunmaktadır (Hilav 1966: 8).

Bununla birlikte Bozbeyli'nin de ifade ettiği gibi (1970: 252) TİP, Türkiye'nin ekonomik yönden geri kalmışlığını vurgulamakta, 1945 sonrası hayata geçirilen

politikalar aracılığıyla dışa bağımlı bir ülke konumuna düştüğü tezini ileri sürmektedir. 1964 yılında, ülke genelinde üretim faaliyetlerine katılanların % 77.4 ü tarım sektöründeydi. Tarım sektörünün geri kalmışlığı da göz önünde bulundurulduğunda, ülke tarımı dışa bağımlı, gelişmiş kapitalist ülkelerin tamamlayıcısı konumundaydı (TİP 1964: 28-29). Köylerdeki bu olumsuz durum kente göçü teşvik ediyor, köylü sınıfından işçi sınıfına geçiş yaşayan bireyler sınıf bilinci ile donatılmadan, yeni hayatlarına uyum sağlıyorlardı. Bu süreçte, şehirde iş bulan birey kendisini şanslı görüyor, toplumsal meselelere karşı duyarsız kalabiliyordu (Ünsal 2002: 347). 1960'larda yaşanan kentlere yoğun göç sürecini toplumsal ve ekonomik ilişkiler üzerinden yeni bir sistemin inşa süreci olarak yorumlamak, işçi sınıfı bilincinden uzak kitlelerin sanayiye yönlendirilmesini anlamlı kılabilmektedir (Batuman 2010: 69).

TİP Programına göre (1964: 34-35) Türkiye sanayisi ise 1930'lardan itibaren yapılan iyileştirme hamlelerine karşın, ne tam sanayileşebilmiş, ne de ekonominin gelişmesinde öncü görevinde bulunabilecek yapıya ulaşmıştır. Bu bilgiler ışığında; üretim araçlarına sahip olmayan ve sayıları neredeyse nüfusun tamamına yaklaşan kesimin yoksulluk girdabının içine girdikleri açıktır.

Ancak, Aybar'a göre (1988b: 284), Türkiye'yi diğer geri kalmış ülkelerden ayıran temel noktalar bulunmaktadır. Bu görüşe göre; Türkiye'de cılız da olsa bir demokrasi kültürü vardır ve halk yapılacak olan köklü reformları kabul edebilecek düzeydedir (Bozbeyli 1970: 252). TİP programına göre (1964: 18-19) hayata geçirilecek ekonomik reformlar; Türkiye'ye özgü bir kalkınma yolunu beraberinde getirebilecek ve ekonomik yönden geri kalmışlık makûs talih olmaktan çıkacaktır.

1960'lı yıllarda yoksulluk sorunu tüm "Üçüncü Dünya" ülkelerinin genel meselesiydi. Bu sorundan kurtuluşu sağlayacak sihirli kelime olarak ise kalkınma sözcüğü seçilmişti (Ünsal 2002: 123). TİP programında (1964: 72) Türkiye'ye özgü bu kalkınma yolunu; "kapitalist olmayan kalkınma" yöntemi şeklinde deklare etmektedir.

TİP program ve tüzüğü incelendiğinde TİP'in kendisine belirlemiş olduğu asli görevlerin sosyalizmi inşa etmek ve sınıfsız topluma geçişin koşullarını aramak olmadığı görülmektedir. TİP(1964:18), Türkiye'nin muasır medeniyetler seviyesinde ekonomik ve toplumsal refaha ulaşmasını en önemli görev olarak belirlemiştir (Ünsal

2002: 124). Bu hedefi gerçekleştirmede TİP'in meclisteki diğer partilerden ayıran temel fark ise kapitalizm dışında bir yol haritası çizmesidir.

Sömürü ilişkilerinden örgütlenen kapitalizm; gelir eşitsizliği üzerinden temellendirilmektedir. Oysaki TİP'in, kapitalizm dışında bir yol haritası önermesi gelir eşitsizliği konusundaki bakış açısını gözler önüne sermektedir. TİP programı(1964: 73-75) “*plancı, devletçi, karma*” ekonomi modeli üzerinden tasarlanmıştır. TİP(1964: 100-101), işsizliği sonlandırmak, gelirleri iyileştirmek, refah seviyesini artırmak gibi hedefler üzerinden emekçilerin karar alım süreçlerinde daha aktif olacağı bir sistem inşa etme amacı içerisindedir.

TİP'in, liberal demokrasi anlayışından keskin bir kopma yaşamadığı programında açıkça görülmektedir. Bunun yanında; kalkınma sürecinde özel sektöre kamunun yardımcılığı rolü verilmesi ve bu şekilde özel sektörün gelişmesinin hedeflenmesi TİP'in sosyalist politikalara olan mesafesini göstermektedir (TİP 1964: 64). Ek olarak TİP programında (1964, s. 82); mülkiyet ve miras haklarını tanıdığını da açıkça deklare etmektedir.

Tüm bunlara rağmen TİP; köklerinin işçi sınıfında olduğunun bilinciyle düşük gelir grubuna sahip kitlesini siyasal alana çekmeyi başarmış bir örgüt olarak ele alınabilir. TİP'i kurucak olan sendikacıların örgütlediği Saraçhane Mitingi ile başlayan süreç; Türkiye'de emek hareketinin yeni bir boyut kazanmasını sağlamış ve TİP bunda önemli bir aktör konumunda görev almıştır (Çelik 2010: 105).

TİP, emekçilerin hak ve özgürlüklerini savunmak ve geliştirmek adına bir dizi girişimde bulunmuştur. DİSK'in kurulmasındaki rolü de bu hedef doğrultusunda okunabilir. Gerek kuruluşunda gerekse de ilerleyen süreçte TİP Türkiye'de sendikal hayatın gelişmesi adına birçok girişimde bulunmuştur. Buna rağmen Türk-İş ve TİP arasındaki ilişki bir türlü istenilen seviyelere gelememiştir. Ünsal'a göre (2002: 361) bunun sebebi; Türk – İş'in, TİP'i rakip olarak görmesinde aranmalıdır. Türk – İş'in, TİP'e karşı duruşu ve hükümet yanlısı tavırları ile grev kırıcı yanı birleşince, Türk – İş içindeki bazı ilerici sendikalar harekete geçmiş ve 1967 yılında DİSK'i kurmuşlardır (Sülker 1968: 58-59). Ünsal'a göre (2002: 265) bu süreçte DİSK; sendikacık ruhu, anlayışı ve emekçiden yana olan tavrı ile Türk – İş'ten çok farklı bir emek örgütleyicisi

rolü üstlenmiş, işçileri hak arama mücadelesi üzerinden siyasal katılım alanlarına dâhil etmiştir.

DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler ve DİSK Genel Sekreteri Kemal Sülker'in TİP yönetiminde olması, iki örgütün yakınlığını gözler önüne sermektedir (Ünsal 2002: 266). Ek olarak DİSK siyaset okumalarını da TİP'in politik konumlanmasına benzer bir yoldan gerçekleştirmiştir. Kurtuluş yolu olarak emekçilerin mecliste çoğunluk sahibi olması gerekliliğini vurgulayan DİSK yönetimi, gelir dağılımı adaletsizliğinin bu şekilde son bulacağını belirtmektedir (Sülker 1968: 63).

TİP, ilerici öğretmenler sendikalarının da örgütleyicisi olmuş ve öğretmenlerin sendikal hak mücadelesine katılmalarında önemli rol oynamıştır (Ünsal 2002: 269).

Görüldüğü üzere TİP'in gelir dağılımı adaletsizliği üzerinden temellendirmiş olduğu örgütlenmeler, Türkiye'de siyasal katılımı çok ciddi derecede etkilemiştir. İstanbul'da başlayıp anadolunun her tarafına yayılan grev, boykot ve işgal dalgaları yeni bir siyaset anlayışını beraberinde getirmiştir. Bu süreçte Skoda Fabrikası'ndaki işçiler oturma eylemleri yaparken, Şeker Fabrikası işçileri iş bırakıyor, Et ve Balık Kurumu'nda ise grev kararı alınıyordu (Atılğan 2015: 618). İşçilerin, gelir adaletsizliği üzerinden yürütmüş oldukları bu hak mücadelelerinde toplumsal muhalefeti canlandıran TİP'in kuşkusuz ki rolü büyüktür.

3.7.2. Kimlik Faktörünün Siyasal Katılıma Etkisinde TİP'in Rolü

Osmanlı'dan günümüze dek demokrasinin inşası ve gelişimini etkileyen birçok tarihi olaydan söz edilebilir. Islahat Fermanı ile Osmanlı'da yaşayan gayrimüslimlerin temel insan haklarına ulaşmalarındaki engeller giderilmeye çalışılmış, çok partili sisteme geçiş ile birlikte temsil krizinde önemli bir eşik atlanmış, 1961 Anayasası ile vatandaşların örgütlenme hakkının genişletilmesinden, izinsiz gösteri hakkına kadar demokratikleşme adına birçok adım atılmıştır.

Ancak, Atılğan'ın da ifade ettiği gibi (2015: 595), Türkiye'de demokrasiyi ileriye taşıma amacı içeren bu tarihi olaylar, Kürtler açısından, demokrasiyi inşa etme ve geliştirme anlamında çok fazla “tarihi olay” anlamına gelmemektedir. Ekinci (1967: 7), 1967 yılında yayınlamış olduğu “*Doğu Dramı*” isimli çalışmasında; doğudaki birçok yerde toplumsal ilişkilerin ortaçağı andıran görünmez yasalarla şekillendirildiği

çözümlemesinde bulunmaktadır. Ekinci'nin yapmış olduğu “serflik” vurgusu önemlidir. Ancak, toprak sahipleri tarafından sömürülen serflerin bir kimliği olduğu aşikârdır. Kürtlerin varlığı konusu ise Türkiye’de siyasal iktidarı elinde bulunduran egemen sınıflar tarafından tartışma konusu olabilmektedir. 27 Mayıs Darbesi sonrası Devlet Başkanı olan Cemal Gürsel, M.Şerif Fırat’ın “*Doğu İlleri ve Varto Tarihi*” isimli kitabının sunuş bölümünde “*Dünya üzerinde Kürt kimliğine sahip kimse yoktur*” tezini ileri sürmüş ve tezin kabul edilebilirliğini yükseltmek adına Ziya Gökalp’in Diyarbakırlı olmasına vurgu yapmıştır (Gürsel 1961: 3-4).

Devlet tarafından organize edilen “Vatandaş Türkçe Konuş” çağrıları, Kürtlere yönelik asimile politikalarının sistematik bir hal aldığını göstermektedir (Atılğan, 2015, s. 595). Bu süreçte madalyonun iki yüzünden bahsedilebilir. Bir tarafta 1960’lar; halkların hak ve özgürlük taleplerini dillendirebildikleri, meydanların siyasallaştığı, Türkiye açısından 1961 Anayasasının kısmen bir özgürlük ortamını yarattığı, TİP’in kurulması ve gelişmesi, sendikal hak ve özgürlük mücadelelerinin yükseldiği yıllar olarak okunabilir. Madalyonun diğer tarafında ise Kürt kelimesinin kullanılmasına bile izin verilmeyen, inkârcı, antidemokratik bir yönetim anlayışı üzerinden 1960 okumaları sürdürülebilir. Bu süreçte TİP’i özel kılan ise madalyonun her iki tarafını birleştirerek Türkiye siyasetine Kürtlerin, Kürt kimliğiyle katılmalarını sağlamayı başarmasıdır.

1963 yılında az sayıda Diyarbakırlı aydın, yine az sayıdaki emekçi ile birlikte Diyarbakır İl TİP Teşkilatı’nı kurmuşlardır (Ekinci 2010: 16). TİP’in kitleselleşme sürecinin ilk adımlarında Diyarbakır’da bir TİP örgütünün oluşturulması; TİP’in emekçi ve yoksul halk tarafından meşruiyetinin kabul edildiği anlamında okunabilir. Çünkü Aybar’a göre (1988a: 88); gelişmemiş bölgelerde yaşayan bireyler, ağa ve bey takımının direktifleri doğrultusunda yaşamlarını sürdürmektedirler. Buna rağmen Diyarbakır’da TİP örgütünün aydınlar öncülüğünde kurulması ve halk tarafından destek görmesi, Kürtlerin siyasallaşma sürecinde önemli bir adım olarak ele alınabilir. Ek olarak, aydınlar öncülüğündeki siyasal oluşum; ağalık düzenine karşı mücadele örgütlemesi, bireylerin özgürleşmesini ve bu sayede üzerlerindeki siyasal ve ekonomik vesayetin kaldırılmasını sağlayabileceği açısından da çok önemli bir yere sahiptir (Ekinci 2011: 77).

1963 yılında Diyarbakır’da TİP örgütlenmesinin tamamlanması, TİP’in, 1963 yerel seçimlere katılımının önünü açtı. Seçim konuşmasında toprak ve tarım reformuna vurgu yapılarak, Doğu illerinin geri kalmış ekonomik yapısı ve feodal kırıntılar barındıran ağalık düzeni radyo aracılığıyla tüm Türkiye’ye duyurulmuş oldu (Ekinci 2010: 19-22). Gerek radyo konuşmaları gerekse de TİP’in kitleleşme sürecinin etkisiyle, TİP, başta Diyarbakır olmak üzere birçok doğu ilinde halkın yoğun ilgisiyle karşılaşmıştır (Ekinci 2010: 23).

Bu doğrultuda Aybar’ın katılımcı demokrasi anlayışı ve siyaset sahnesinin aktörlerini “ağalar, beyler takımı” olarak sınıflandırması ile ağa ve bey takımıyla en çok temas halinde olan ve karar alma mekanizmalarına aktif bir şekilde katılamayan Kürtlerin iş birliği içerisine girmesi şaşırtıcı değildir.

Kürt kelimesinin kullanılmasının yasak olduğu bir ortamda, TİP, meseleyi “Doğu Sorunu” üzerinden temellendirerek hem cezalandırılmanın önüne geçmiş oluyor hem de hareket alanını genişleterek katılımcı demokrasi anlayışının filizlerini toprağa atmış oluyordu (Ekinci 2010: 17-18). TİP’in Kürt sorunu çözümlemesi ekonomi odaklıydı. Bu çözümleme; ülke üzerinde “mahrumiyet bölgesi” diye bir yer kalmadığında Kürt sorununun da kalmayacağı tezi doğrultusunda geliştirilmiştir (Aybar 1968a: 307). Ayrıca, demokrasi ve sosyalizmin birbirine eklemlenmesi sürecinde dil, din, ırk gibi üstyapısal vurgular, TİP siyasetine yön verebilmekteydi (Varuy 2010: 211). Varuy’a göre (2010: 211-212) bu sebepten dolayı, Boran – Aybar bloklarının mücadelesinde “Doğulular grubu” demokratik sosyalist olan Aybar’ı, Marksist çözümlemeler yapabilen Boran’a karşı tercih etmekteydiler.

Kürtler, TİP’i, hem ekonomik hem de siyasal açılardan hak ve özgürlük talebinde bulunabileceği bir örgüt olarak görmekteydiler. TİP yöneticilerinin katıldığı mitinglerde açılan “*Mideme Ekmek, Sırtıma Gömlek, Dilimize Hürmet Ediniz*” gibi pankartlar bu durumun bir sonucudur (Atılgan 2015: 596).

TİP’in bu taleplere karşı en büyük vaati; toprak reformudur. Toprak mülkiyetini sınırlandırarak kapitalist sistemde iyileştirmeler yapmayı amaçlayan TİP, topraksız köylünün toprak sahibi olmasıyla birlikte doğu illerindeki sorunun ekonomik yönden son bulacağı görüşündeydi (Ekinci 2010: 27).

1967 yılında “*Silvan, Siverek, Batman, Tunceli, Ağrı ve Ankara’da; 1969 yılında ise Diyarbakır, Suruç, Hilvan, Varto, Siverek ve Lice*”’de TİP tarafından örgütlenen mitingler, Kürtlerin örgütlü ve katılımcı demokrasiyle ilk tanışmalarıdır (Atılğan 2015: 596).

TİP ve kürtlerin iş birliği içerisinde hareket etmesi sonucunda TİP’in Kürt sorununa karşı çözümlemelerinde de gelişmeler yaşanmıştır. Ekinci’ye göre(2010: 32) bunlar;

- Aybar (1964: 13) 1964 yılındaki radyo konuşmasında; anadilleri kürtçe olan ve yurdun doğusunda yaşayan yurttaşların mahrumiyet bölgesi olarak adlandırılan yerde yaşamlarının negatif ayrımcılığın bir sonucu olduğu çözümlemesinde bulunması.
- TİP’in, dilleri ve dinleri dolayısıyla ayrımcılığa uğrayan kesimlerin sorunlarını görmezden gelmemesi.
- TİP politik hattının eşit yurttaşlık anlayışı doğrultusunda örgütlenilmesi (TİP 1964: 61)
- Toprak reformu ile gelir adaletinin sağlanacağını vurgulanması (TİP 1964: 89)
- Kredi ve yardımların ağalar yerine köylülere verilmesi gibi sosyal ve ekonomik yönden iyileştirmeleri kapsamaktadır (TİP 1964: 104).

1969 yılında DDKO’nun kurulması, Kürt hareketi için yeni bir sürecin başlangıç noktası olarak gösterilebilir. Ekinci’ye göre (2010: 77) bu sürecin oluşmasında; Türkiye’de gençlik hareketlerinin ilerici bir askeri darbeye karşı net bir tavır belirlememesi etkili olmuş ve nihayetinde Kürt gençlerinin kendi örgütlenmelerinin inşa süreci başlamıştır. Ek olarak, hem TİP’in yaşamış olduğu iç çekişmeler, hem de Doğu Mitinglerinde ki coşku ve heyecanı göz önünde bulunduran TİP içerisindeki Doğulular grubu, DDKO’yu kurmuşlar ve kısa bir zaman aralığında kitleleri örgütlemeyi başarmışlardır (Ekinci 2010: 78-79).

Görüldüğü üzere TİP, kimlik siyaseti üzerinden liberal demokrasinin en önemli sorunlarından biri olan temsil krizini geriletebilecek politikalar üretmiştir. Geniş halk kitlelerini siyasal katılım mekanizmalarına dâhil ederek demokrasinin derinleştirilmesi sürecinde büyük bir rol oynamıştır.

3.7.3. Cinsiyet Eşitsizliği Faktörünün Siyasal Katılıma Etkisinde TİP'in Rolü

Popova(1999: 12), sınıfsız bir toplum yaratma gayesi üzerinden inşa edilmemiş yönetim anlayışlarının en önemli ortak özelliklerinden biri olarak; kadınların, sosyal ve ekonomik hayatta erkeklerin ardından ikincil konumda yer almalarına kökten bir karşı duruş sergilememelerini göstermektedir. Eşitsizlik üzerinden örgütlenen bu tür yönetim anlayışları, kadınlara; toplumların gelişmişlik düzeyleri, gelenek ve kültürleri göz önünde bulundurarak toplumdan topluma değişen farklı seviyelerde eşitsiz bir yaşam dayatabilmektedirler (Keskin & Uluslan 2016: 49). Bunun yanında aynı toplum içerisinde bulunan farklı örgütler cinsiyet eşitsizliği kavramını farklı yorumlayarak, eşitsizlik çözümlemeleri yönünden birbirlerinden ayrılabilirler (Keskin & Uluslan 2016: 49).

TİP bu noktada, hem meclisteki diğer partilerden hem de toplumun büyük bir çoğunluğundan ayrılarak cinsiyet eşitsizliğine karşı net bir tutum sergileyebilmiştir. Bunun en büyük göstergesi olarak Behice Boran'ın 1965 yılında TİP Urfa milletvekili, 1970 yılında ise TİP Genel Başkanı olarak seçilmesi gösterilebilir (Atılgan 2015: 601). Ancak, TİP'in cinsiyet eşitsizliği konusunda ilerici bir örgüt olarak değerlendirilmesinin en büyük nedeni olarak; toplumun bu konuda çok geride kalması da büyük rol oynamaktadır. TBMM'de 1961 yılında 3, 1965 yılında 8, 1969 yılında ise sadece 5 kadın milletvekilinin bulunması, erkek egemen toplum yapısını tüm gerçekliğiyle gözler önüne sermektedir (TESAV, 2021).

Türkiye'de, 1960'lı yıllarda her ne kadar toplumsal muhalefet güçlenmiş, toplum içerisindeki farklı gruplar siyasallaşmış olsa da kadınların siyasal katılımlarında kayda değer büyük bir sıçrama gerçekleşmemiştir (Atılgan 2015: 599). Her ne kadar TİP'in meclisteki diğer partilerden farklı bir siyasal konumu olmuş olsa da kadın hareketini canlandırmak konusunda TİP'in yeterli de tartışma konusudur.

TİP'in 1964 yılındaki tüzüğünün ilk sayfasında cinsiyet ayrımının ortadan kaldırılması gerekliliği vurgulanmıştır (Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi 1969: 3). Ayrıca bu tüzükte belirtildiği üzere “Kadınlar Teşkilatı Bürosu” Merkez Yürütme Kurulu tarafından kurulmuştur (Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi 1969: 14).

Aybar önderliğindeki TİP, sosyalizmi Türkiye toprakları üzerinden yorumlamaktadır. TİP, olaylara bakış açısı ve çözümlemeleriyle yaşamış olduğu toprakların köklerine bağlı olduğunu göstermektedir. Bu sebepten dolayı kadın çözümlemesini de aile kavramı üzerinden temellendirmektedir. Ailelerin yaşamış oldukları ekonomik sorunların TİP iktidarı ile sona ereceği ve bu sayede kadın sömürüsünün engelleneceği ifade edilmektedir (TİP 1965: 20).

TİP'in 1968 yılındaki Üçüncü Büyük Kongre Çalışma Raporu'na göre (1968: 55) Türkiye'de 6 yaş üstünde bulunan yaklaşık 25 milyon insanın 15 milyonu okuma yazma bilmemektedir. Ve bunun 10 milyonundan fazlasını kadınlar oluşturmaktadır. TİP (1968: 55-56), eğitim seferberliği başlatacağını ilan ederek bu sayede, özellikle kadınların sosyal ve siyasal hayata katılımlarının önündeki engellerin ortadan kaldırılabileceği vurgusunu yapmaktadır.

Çözümlemelerini emek üzerinden temellendiren Boran'a göre ise kadınlara dayatılan eşitsizliğin kökleri tahakküm ilişkisine dayanmaktadır. Nasıl ki bir işverenin emekçi üzerinde tahakküm gücü bulunuyorsa erkekler de kadınlar üzerinde tahakküm gücüne sahiptirler (Boran 1945: 305). Cinsiyet eşitsizliği konusu Boran ve Aybar cephelerinden farklı şekillerde ele alınmaktadır. Boran'ın meseleye sınıfsal yaklaşımı ile Aybar'ın Türkiye şartlarını göz önünde bulundurarak kadın sorununun çerçevesini belirlemesi, TİP'in iki başkanının iki ayrı siyaset tarzını göstermektedir.

Görüldüğü üzere TİP; emekçileri, azınlıkları, öğrencileri örgütlü bir güç haline dönüştürebilme başarısını, kadınlar üzerinde gösterememiştir. Zamanın ve mekânın ruhunun bunda payının büyük olduğunu kabul etmekle beraber, TİP'in Türkiye'ye özgü bir siyaset tarzını benimsemiş olması kadın konusunu; aile ve eğitim sınırlarında ele almasını sağlamıştır.

3.7.4. Yaş Faktörünün Siyasal Katılıma Etkisinde TİP'in Rolü

“Hür Dünya”nın siyasete yön veren aktörleri, yönetme eylemini sınırlı katılım anlayışı doğrultusunda biçimlendirmişlerdir. 1950'li yıllar ile birlikte vatandaşlık bağı altında yöneten ve yönetilen sınıfların görev tanımları yasalar aracılığıyla netleştirilmiştir. Bunun sonucunda refah devletine ulaşabilmek adına hegemonik bir anlayış doğrultusunda örgütlenme yöntemi genel kabul görmüştür (Özkazanç 2009: 253-256). Mann'a göre (1987: 340-341) bu örgütlenme yöntemi; yönetici sınıfların

egemen konumlarını koruyabilmek, karar alma mekanizmalarını geniş halk kitleleriyle paylaşılmasını engelleyebilmek adına ortaya çıkmıştır. 1960'lı yıllara gelindiğinde yönetme eyleminin yapısı tartışma konusu haline gelmiştir. Geniş halk kitleleri; kendilerini karar alma ve verme süreçlerinden dışlayan bu anlayışa karşı direnişin fitilini ateşlemişlerdir. Gençler, bu sürecin baş mimarlarından birisi olarak tarih sahnesine geçmişlerdir.

Türkiye'de de gençlik hareketleri 1960'lı yıllar ve sonrasında siyaset sahnesinin önemli aktörlerinden biri olmayı başarmıştır. Bu başarıda TİP'in payı azımsanmayacak ölçüdedir.

Can'a göre (1986: 13), üretim sürecinde ve toplumsal ilişkilerde köklü dönüşümler gerçekleştirilmesi hedefi siyasal iktidarı, günlük yaşam içerisinde kazanımların elde edilmesi anlayışları üzerinden örgütlenme süreci ise demokratik kitle örgütlerini ortaya çıkarmaktadır. TİP ve gençlik hareketlerinin bu düzlem üzerinde bulunduğu söylenebilir. Köklü dönüşümler için gençlerin TİP'e, hak mücadelelerini kiteselleştirebilmek adına ise TİP'in gençlik örgütlerine ihtiyacı bulunmaktaydı.

Ünsal'ın da belirttiği üzere (2002: 273), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde 1956 yılında kurulan Fikir Kulübü (FK), gençlerin politik örgütlenmelerinin ilk adımı olarak gösterilmektedir. Bu süreç, öğrencileri 27 Mayıs'ın politik öznelere kadar götürmüştür (Atılgan 2015: 607).

Türkiye'de emekçi hareketlerinin örgütlü bir politik güç haline dönüşümü için 27 Mayıs milat olarak kabul edilmektedir (Aydınoglu 2011: 60-61). Gençlik hareketlerinin TİP aracılığıyla emekçi gruplara eklenmesi yeni bir toplumsal muhalefet ayağının oluşmasına olanak sağlamıştır (Atılgan 2015: 607).

1961 yılı sonrasında; sol görüşlü öğrencilerin FK'nın denetimini ele geçirmesi, örgütü, sosyalist politikalar üreten bir yapı haline dönüştürmüştür (Ünsal 2002: 273). FK'nın farklı kentlerde örgütlenme sürecini başlatması hareketin sınırlarını genişletmiştir. 1965 yılına geldiğimizde farklı illerdeki FK örgütlenmelerinin FKF çatısı altında birleşmesi ve FKF'nin TİP ile yakın bir ilişki içerisine girmesi hem TİP'in hem de öğrenci hareketlerinin dönüşümünde önemli bir dönüm noktası olmuştur (Atılgan 2015: 607-608; Ünsal 2002: 273). Bu süreçte TİP Genel Merkezi,

FKF'nin genel çerçevesini oluşturma gayreti içerisine girmiştir. TİP Genel Merkezi tarafından oluşturulan rapora göre (1965a); FKF; bilimsel düşünceyi ve geniş halk kitlelerinin faydasını ilke edinmiş üniversite öğrencilerinin aralarındaki dayanışmayı artırmak adına oluşturulan bir örgüttür. Bu örgütün amacı; sosyalist düşüncenin gençler tarafından öğrenilmesini ve kabul edilmesini sağlayarak kitlelerinin yararına toplumsal dönüşümlerin ortaya çıkmasını sağlamaktır (TİP Genel Merkezi, 1965a). Bu uğurda teorik altyapının oluşturulması adına da bazı çalışmalar yapılmıştır. TİP'li ve FKF'li öğrencilerin beraber çıkardıkları “Dönüşüm” dergisi hem iki tarafın birbirine yakınlaşmasını hem de gençlik hareketlerinin teorik bir altyapıya kavuşabilmesinde önemli rol oynamıştır (Ural 1976: 25).

1967 yılına gelindiğinde gençlik hareketi kitlesel bir boyut kazanmıştır. Amerikan emperyalizmine karşı yapılan eylemler, özel okulların devletleştirilmesi talebiyle meydanlara çıkılması, işçi eylemlerine destek verilmesi, Doğu mitinglerine kitlesel katılımlar yapılması gibi faaliyetler gençlerin hareket alanlarının zenginliğini göstermektedir. (Atılğan 2015: 608). Tüm bu çeşitliliğe rağmen gençlik örgütlerinin kendilerine belirlemiş oldukları asli görev; emekçilere sınıf bilincini aşlamaktır (Kışlalı 1974: 26).

1968 yılı ile birlikte gençlik hareketleri toplumsal muhalefetin önemli bir sacayağı haline gelmiştir. Bu süreçte TİP, gençlik örgütleri için bir çekim merkezi olma özelliğini yitirmiş olsa da gençlik hareketlerin önemli bir parçası olma özelliğini kaybetmiyordu. TİP gençliği; üniversite yönetimlerinde söz hakkı isteyen ve karşılık bulamadıklarında yurdun dört bir yanında boykot kararı alanlar arasında da, 6. Filo üzerinden anti-emperyalist politik bir hat çizen ve ülkede bağımsızlık kavramının tekrardan tartışılmasını sağlayan gençler arasında da bulunmaktaydı (Atılğan 2015: 608-610).

Bu tarihten sonra TİP ve gençlik hareketleri arasındaki mesafe günden güne uzaklaşmıştır. Doğu Perinçek'in FKF'nin lideri olması ve bu süreçten sonra FKF'nin TİP'in sosyalizm anlayışına radikal eleştiriler getirmesi TİP ve gençlik hareketlerinin ilişkisini olumsuz etkilemiştir (Ural 1976: 26). FKF'nin 1969 yılında Dev – Genç'e evrilmesi ile biten süreç TİP ve gençlik hareketlerinin yollarının ayrılmasını sağlamıştır.

“Yaşasın Halk Savaşı, İşçi Köylü El ele Kanla İktidara” (Ural 1976: 33) gibi söylemler ve yapılan eylemler, TİP’in siyasal katılım anlayışı doğrultusunda yoğunlaşmış halk iktidarı kavramından çok farklı bir yolu ifade etmekteydi. Kışlalı’ya göre (1974: 86-87), gençlik hareketlerinin, yasal zeminden şiddeti reddetmeyen bir harekete dönüşmesi, ani bir olay sonucunda gerçekleşmemiş, siyasal ve toplumsal koşulların etkisi ile sosyalist devrim çözümlemeleri sonucu hareket bu noktaya evrilmiştir. Kışlalı (1974: 86-87), öğrenci hareketlerini barışçıl gösteri tarzından uzak tutan nedenleri;

- Polisin gereksiz şiddet kullanımı, (TİP üyesi Vedat Demircioğlu polislerin yurda yapmış olduğu baskın sonucunda hayatını kaybetmiştir)
- Üniversite yönetimlerinin öğrenci örgütleri ile diyalog kurmamaları,
- Öğrencilerin bazı taleplerinin şiddet hareketi sonrasında kabul edilmesi,
- Kamuoyunun ilgisi,
- Faşizm yanlısı gençlerin devlet tarafından korunduğuna dair bir algı ortamının varlığı, şeklinde özetlemektedir.

Aybar (1994a: 59), Mumcu ile olan söyleşisinde; gençlik hareketlerinin, şiddet yolu ile proleter diktatörlüğü inşa etme hedeflerini gerçeğe aykırı ve olumsuz sonuçlar doğurabilecek bir süreç olarak yorumlamıştır. Aybar’a göre gençleri bu yola iten, devrimci görünümlü provakatörlerdir (Mumcu 1994a: 59).

Parlamentar rejim üzerinden temsili demokrasiyi benimseyen, şiddet hareketlerine “şiddetle” karşı çıkan, liberalizmin temsil krizini geniş halk kitlelerinin siyasal katılım alanlarına dâhil olmasıyla çözülebileceği çözümlemesini gerçekleştiren TİP’in siyasi rotası ile gençlik örgütlerinin rotası farklı yerlere evrilmişti.

1983 yılından itibaren on sekiz yaşını doldurmuş bireyler, siyasi parti üyesi olabilmektedirler (Siyasi Partiler Kanunu, 1983: 5705). Ancak, bu sınır 1965 yılında yirmi bir idi. Yirmi bir yaşına henüz ulaşmamış gençlerin siyasi partilere katılımları gençlik kolları aracılığıyla sağlanmaktaydı. TİP’in, etkili bir gençlik kolları oluşturamaması, TİP ve gençlik hareketlerinin ayrışma sürecini hızlandırmıştır. Ünsal’a göre (2002: 275) gençlik kollarının aktif konuma ulaşamamasının ana nedeni; TİP’in gençlere özerk bir alan tesis etmek istememesine dayanmaktadır.

Ünsal (2002: 276-77), Aybar ve ekibinin gençlere karşı çekimser davranışlarının arkasındaki nedenler olarak; parti yönetiminin, parti içerisindeki otoritelerini kaybetme korkusu ve gençlik hareketlerinin Marksist çizgide yer almasını göstermektedir. Aybar ve ekibinin bu bakış açısına sahip olmasına eleştirel yaklaşan Kıvılcımlı (1970: 77) TİP'in tüm yönetilenlerle yan yana, omuz omuza olup, karar alma ve verme süreçlerinde düzen partilerinin otoriter yönünü benimsememesi gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Süreç içerisinde Dev-Genç bünyesinden de benzer bir eleştiri gelmekte ve TİP'i, "parlamentoyu tek hareket alanı seçmekle ve oportünist olmakla" suçlamaktaydılar (Ural 1976: 53).

Tüm bunlara rağmen, TİP'in, gençlik hareketlerinin kitleselleşmesindeki rolü yadsınamaz. Ünsal'ın da belirttiği üzere (2002: 281) TİP, katılım alanlarının gençler ile birlikte zenginleştiği görüşünü savunmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Demokratik sosyalizm modelinin yöneten – yönetilen ilişkilerinin örgütlenme süreçlerini hangi prensipler doğrultusunda ele aldığının iç yüzünü soru konusu edindiğim bu tez çalışmasına; siyasal katılım çözümlemesinde bulunulmadan bu sorunun, soru konusu olabilecek hüviyete sahip olmadığı iddiasıyla başladım. Bu iddiamı destekleyebilmek adına yöneten – yönetilen ilişkilerinin çözümümlerinin şeklinin yönetme eyleminin kurallarını ve sınırlarını belirlediğini vurguladım. Literatürde yer alan demokratik sosyalizm çalışmalarındaki bu eksikliğin, demokratik sosyalizm modelinin yöneten – yönetilen ilişkileri çözümlemelerini doğru bir hat üzerinde ele alamadığı kanaatine ulaştım. Bu doğrultuda siyasal katılım kavramının ana çerçevesini oluşturmaya çalıştım.

Literatürde yer alan siyasal katılım kavramı çözümlemelerine göre katılım kavramının varlığından söz edebilmek için asgari bazı gereklilikler bulunmaktadır. Öncelikle, bir sürece dâhil olması hedeflenen kitleden söz edebilmek için sürecin inşa aşaması tamamlanmış olmalıdır. Bu inşa aşamasını tamamlamış olan kişi veya kişiler sürecin yol haritasını çizmiş, görev dağılımlarını belirlemiş ve yönetme eyleminin çerçevesini oluşturmuşlardır. Siyasal katılım kavramının çerçevesi de bu düzlem üzerinde gerçekleşmektedir. Sürecin yol haritasını çizen, görev dağılımlarını belirleyen ve yönetme eyleminin çerçevesini oluşturanlar yöneten sınıflardır. Yöneten sınıfların oluşturmuş oldukları yönetme eyleminin sınırları dâhilinde sürece iştirak etmesi beklenen sınıflar ise yönetilenlerdir.

Yönetenler tarafından oluşturulan yönetme eyleminin çerçevesi, tarihsel süreç içerisinde çeşitli dönüşümlere uğramıştır. Bu dönüşümler, yönetme sürecinin kolektif bir boyut kazanabilmesi tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Ancak, siyasal katılım çerçevesi içerisinde yönetme eyleminin yapısı kökten bir dönüşümle karşılaşmamıştır. Siyasal katılım kavramı yönetme eyleminin yapısında radikal dönüşümler yerine problem çözücü odaklı yaklaşmış, geniş halk kitlelerinin olası temsiliyet sorununu süreç içerisinde iyeleştirici hamleler yoluyla çözmeyi denemiştir.

Bu bağlamda, siyasal katılım faaliyetlerini seçme ve seçilme hakkı ile kısıtlayan sınırlı katılım anlayışından yönetici sınıfların eylemlerini etkileyebilme hedefini barındıran etkin katılım anlayışına doğru bir geçiş yaşanmıştır. Etkin katılım

anlayışı ile geniş halk kitlelerinin karar alma ve verme mekanizmalarında aktif bir şekilde rol oynaması hedeflenmiştir. Katılımcı demokrasi anlayışı doğrultusunda şekillenen bu süreç; kitlelerin belirlenen sınırlar dâhilinde yönetim süreçlerinde görev almalarını amaçlamaktadır. Etkin katılım anlayışı, demokrasi kavramının seçme ve seçilme hakkının ötesinde anlam ifade ettiği düşüncesi doğrultusunda; yönetilenlere, bütçe yapım sürecinden sokak aydınlatmasına kadar birçok süreçte etkin rol oynamaları üzerinden tasarlanmış bir kuram olarak ele alınmıştır.

Buna rağmen etkin katılım anlayışı, siyasal katılım anlayışının oluşmasını sağlayan asgari koşulları dönüştürememiştir. Bu kuramda da sürecin yol haritası, görev dağılımları ve yönetme eyleminin çerçevesi yöneten sınıflar tarafından oluşturulmaktadır.

Peki, sınırlı katılım anlayışından etkin katılım anlayışına dönüşebilen bu kavram, yönetme eyleminin yapısında kökten dönüşümlerin inşacısı olabilir mi? Yaşamın her anında yönetme eyleminin yapısını değiştirebilir mi? Çalışmamıza göre bu sorunun cevabı, hayırdır.

Çalışmamız, yönetme eyleminin yalnızca bir kişi veya grup tarafından ele alınması ya da yönetme eylemindeki dikey hiyerarşik yapının yataya dönüştürülmesi ile karar alma mekanizmalarının geniş halk kitleleri tarafından kullanılması sonucunda siyasal katılım anlayışının kendisini imha edeceği görüşü üzerinden temellenmektedir.

Demokratik sosyalizm modelinin, yöneten – yönetilen ilişkilerinin örgütlenme süreçlerini hangi prensipler doğrultusunda ele aldığına sorusuna verilecek yanıt çalışmamızın temel gayesi olan demokratik sosyalizm modelinin bulunmuş olduğu siyasal hattın çözümlenmesi sürecini beraberinde getirmiştir. Demokratik sosyalizm modelini düşünsel kaynaklar ve somut olaylar üzerinden kavramsallaştırmak; modelin, yöneten – yönetilen ilişkilerini hangi prensipler doğrultusunda şekillendirdiğini anlamamıza yardımcı oldu. Buradan hareketle modelin, sınırları ve sınırlılıkları belirlenmiş, yer aldığı siyasal hattın ipuçları ortaya çıkmıştır.

Literatürde, demokratik sosyalizm modelinin yönetme eylemini nasıl çözümlediğine dair farklı yanıtlar verilmiştir. Ancak yöneten – yönetilen ilişkilerinden bağımsız ve yönetme eyleminin geçirmiş olduğu dönüşümler göz ardı edilerek yapılan çözümler, demokratik sosyalizm modelinin dar bir çerçeveden ele alınmasını

sağlamıştır. Bu çalışma, siyasal katılım kavramının yaşamış olduğu dönüşüm üzerinden demokratik sosyalizm modelinin yönetme eylemini ele almasından dolayı literatürdeki hâkim yaklaşımlardan farklılaşmaktadır

Demokratik sosyalizm modelinin inşa sürecinin yorumlanmasında düşünsel kaynaklar ve somut olaylardan faydalanmak, modeli çözümlememizde kilit rol oynamıştır. Demokratik sosyalizm modelinin hangi ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıktığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki döneme özel önem verilmiştir.

Bu süreçte Hür Dünya'nın temsilcileri ve SSCB'yi iki ayrı kutuba yerleştirdik. Bu kutupların yönetme eylemini ele alış şekillerinde kuramsal olarak keskin farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu zaman aralığında Hür Dünya'nın temsilcileri yönetme eylemini sınırlı katılım çerçevesi içerisinde değerlendirmekteydiler. Seçme - seçilme özgürlüğü ve seçimlerin adil bir şekilde gerçekleştirilmesi; yöneten sınıfa meşruiyet kazandırmakta, bu sistem halk yönetimi anlayışının varlığı için yeterli görülmekteydi.

Diğer tarafta ise yönetme eylemini reel sosyalizm çerçevesi içerisinde ele aldığı iddiasında bulunan SSCB'yi görmekteyiz. Geniş halk kitlelerinin öz yönetim anlayışı doğrultusunda yönetme eyleminin katılanı değil parçası olduğu iddiası üzerinden bir örgütlenme anlayışı hâkimdi. Demokratik sosyalizm modeli her iki kuramdan da beslenmesine rağmen her iki kuram içerisinde de değerlendirilemeyecek nüveler barındırmaktadır. Ancak her iki kutubun da yaşamış oldukları krizler demokratik sosyalizm modelinin doğmasında büyük rol oynamıştır.

Yönetme eyleminin sınırlı bir katılım çerçevesi içerisinde ele alınması demokrasinin temsil krizi tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Diğer bir taraftan proletarta diktatörlüğü anlayışı tartışmalı bir kavrama dönüşmüş, Stalinizm üzerinden Sovyetlerin, baskıcı bir rejim hüviyetinde olduğu tezi geniş çevreler tarafından yüksek sesle ifade edilmeye başlanmıştır. İşte bu noktada, demokratik sosyalizm modelinin kuramsal çerçevesi oluşturulmaya başlanmıştır.

Stalin'in politikalarının tartışılması, Stalin'in ölümü ve SSCB Komünist Partisi'nin 20. Kongresi'nde anti-stalinist bir hat inşa edilme çabası demokratik

sosyalizm modelinin yönetme eylemini hangi prensipler doğrultusunda ele aldığı sorusuna yanıtlar vermeye başlamıştır.

Bu bilgiler ışığında demokratik sosyalizm modelinin kuramsal çerçevesini oluşturmaya başlamıştır. Buna göre:

- Demokratik sosyalizm modeli proleterya diktatörlüğü anlayışına karşı kökten bir karşı duruş sergilemektedir.
- Demokratik sosyalizm modeli, siyasal iktidarların şiddet yolu kullanılarak ele geçirilmesine keskin bir karşı duruş göstermektedir.
- Demokratik sosyalizm modelinin sınıfsız bir toplum tahayyülü bulunmamaktadır.
- Demokratik sosyalizm modeli seçimler aracılığıyla siyasal iktidarların belirlenmesi gerekliliğine vurgu yapmaktadır.
- Demokratik sosyalizm modeli siyasal katılım faaliyetlerinin seçme ve seçilme eylemleri ile kısıtlanmasına keskin bir karşı duruş göstermektedir.
- Demokratik sosyalizm modeli geniş halk kitlelerinin karar alma mekanizmalarında aktif rol oynamaları gerekliliğini vurgulamaktadır.
- Demokratik sosyalizm modeli katılım alanlarının zenginleşmesi ile gelir eşitsizliği kavramı arasında yakın bir bağ olduğu görüşündedir. Bu doğrultuda kapitalist sistemin sömürü ilişkileri üzerinden örgütlendiğini, kalkınma hedefli üçüncü bir yola ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır.
- Demokratik sosyalizm modeli, sosyal demokrasi kuramından farklılaşarak kamulaştırma ve devletleştirme faaliyetlerini kuramının merkezine koymaktadır. Örgütlü bir halk oluşumunun bu reformlar üzerinden gerçekleştirileceği görüşü bu modelde hâkimdir.
- Demokratik sosyalizm modeli, reformist bir anlayış doğrultusunda sistem içi iyileştirmelerin önemine vurgu yapmaktadır.
- Demokratik sosyalizm modeli, geniş halk kitlelerinin yönetme eyleminde aktif olabilmesi adına yeni oluşumlar örgütlemektedir.

- Demokratik sosyalizm modeli, siyasal katılım alanlarına katılımı kimlik, cinsiyet ve yaş ayrımcılığını ortadan kaldıracak reformlara öncelik vermektedir.

Tablo 2. Demokratik Sosyalizm Modelinin Genel Hatları

<u>İLKELER</u>	DEMOKRATİK SOSYALİZM MODELİ
Proleter Diktatörlük Hedefi	×
Gelir Dağılımı Adaletsizliğiyle Mücadele	✓
Sosyal ve Ekonomik Alanlarda Cinsiyet Eşitsizliğiyle Mücadele	✓
Farklı Kimliklerin Karar Alma Mekanizmalarında Pasif Konumda Olmalarıyla Mücadele	✓
Sınıfsız Toplum Tahayyülü	×

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Buna göre bu tez çalışmasında, demokratik sosyalizm modelinin inşa ve gelişim süreçlerinin liberal demokrasi çerçevesi altında ele alınabileceği varsayımı ortaya konulmuştur. Bu hipotezi destekleyen nüveler;

- Sınıflı bir toplum yapısının sürekliliğini koruyacağı,
- Yöneten ve yönetilenlerin varlığı,
- Yönetenlerin meşruiyet kaynaklarının yönetilenler olduğu,
- Yönetenlerin çizmiş olduğu sınırlar dâhilinde yönetilenlerin siyasal hayata dâhil olduğu,
- Yönetilenlerin kendilerini yönetecek olanları seçebilme özgürlüğüne sahip olduğu bir siyasal sistemi liberal doktrin dışında okuyabilmek güçtür.

Bu noktada demokratik sosyalizm modelinin yönetme eylemini siyasal katılım kavramının çerçevesi içerisinde ele aldığı sonucuna ulaştık. Ancak sosyalizm tartışmaları ve liberal demokrasinin temsil krizi demokratik sosyalizm modelinin yeni bir yol haritası çizmesini elzem haline getirmiştir. Hem demokrasinin temsil krizini sonlandırarak sistem içi iyileştirme yapılması hem de proleter diktatörlük anlayışının karşıtlığından doğan bir sosyalizm yorumlaması demokratik sosyalizm modelinin, etkin siyasal katılım anlayışı doğrultusunda örgütlenmesini sağlamıştır.

Demokratik sosyalizm modelini siyasal katılım kavramı çerçevesinde okuyabilmek için demokratik sosyalizm modelini benimsemiş yapıları bulmam gerekmektedir. Zira sınırlı katılım anlayışını eleştiren, proleterya diktatörlüğüne karşı duran, sınıfsız bir toplum tahayyülü kurmayan, geniş halk kitlelerinin siyaset sahnesinde özne olması gerekliliğini vurgulayan, seçme ve seçilme hakkı üzerinden kuramını oluşturan, örgütlü bir toplum inşa etme amacı güden yapıları ele almamak, sorusunu aradığımız cevapların eksik kalmasına neden olacaktı.

Bu doğrultuda 1961 – 1971 yılları arası ile sınırlandırarak İSKP, İKP, FKP ve Halk Birliği’ni dar, TİP’i ise geniş bir çerçeveden ele aldım. Bu yapıların seçiminde parti liderlerinin kendilerini demokratik sosyalist olarak tanımlamaları ve parti kimliklerinin kavramsallaştırdığımız demokratik sosyalizm ilkeleri doğrultusunda oluşması önemli rol oynadı.

Çalışmamızda, İSKP, İKP, FKP, Halk Birliği ve TİP’in, örgütlü bir toplum yaratarak geniş halk kitlelerini etkin siyasal katılım anlayışına yönlendirdikleri sonucuna ulaştık. Bu yapıların gerek amaçları gerekse siyasal iktidar olma yolları demokratik sosyalizm çerçevesinin dışına taşmamaktadır. Bu yapıların eylem ve söylemleri, yaslandıkları siyasal ideolojiler, örgütlenme şekilleri, toplulukları örgütleme yöntemleri, kitlelere vermiş oldukları mesajlar, ekonomik ve sosyal yaşamı dönüştürme çözümleri de kavramsallaştırmış olduğumuz demokratik sosyalizm modeliyle çelişmemektedir. Yönetme eylemini ele alış şekillerinde büyük benzerlikler olsa da bu yapıların tek vücut olmadıklarını çalışmamızda gördük. Coğrafi konum ve tarihsel süreçlerin bu yapıların bağımsızlık ve anti-emperyalizm söylemlerinde farklılaşmalarına neden olduklarını vurguladım. Buradan hareketle başta TİP olmak üzere bu yapıların konumlanmış oldukları siyasal hattı belirginleştirmeye çalıştım.

Tablo 3. İSKP, FKP, İKP, Halk Birliği ve TİP Karşılaştırması

<u>1961-1971</u>	İSKP	FKP	İKP	Halk Birliği	TİP
Anti Stalinist Politik Hat Üzerinde Konumlanma	✓	✓	✓	✓	✓
Katılımcı Demokrasi Anlayışını Benimseme	✓	✓	✓	✓	✓
Kamulaştırma ve Devletleştirme Odaklı İktisat Politikalarını Benimseme	✓	✓	✓	✓	✓
Avrupamerkezcilik	✓	✓	✓	✗	✗

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Bu süreçte, kuramsal ve tarihsel olgular yardımıyla TİP özelinde belirlemiş olduğumuz demokratik sosyalist yapıların siyasal katılım alanlarına etkilerini göstermeye çalıştım. Bu doğrultuda siyasal katılımı etkilediği düşünülen gelir eşitsizliği, cinsiyet, kimlik ve yaş faktörlerini demokratik sosyalizm modelinin yöneten – yönetilen ilişkileri yorumlaması kapsamında değerlendirdim. Demokratik sosyalizm modelinin siyasal katılımı etkilediğini düşündüğümüz bu faktörleri ele alış şekillerinin radikal bir dönüşüm üzerinden değil; problem çözücü bir metod izleyerek ve sistem içi iyileştirme yöntemlerini kullanarak çözümlediği sonucuna ulaşıldı.

Bu bilgiler ışığında demokratik sosyalizm modelinin liberal demokrasi çerçevesinde yöneten – yönetilen ilişkilerinde köklü bir dönüşümü sağlayabilecek donanımının olmadığı kanısına ulaşıldı. Etkin katılım anlayışından öz yönetim anlayışına geçiş süreci olması durumunda demokratik sosyalizm modelinin ortadan kalkacağı, böyle bir koşulda ancak reel sosyalizm yorumlamasında bulunabileceğimiz sonucuna ulaşıldı.

Bu tez çalışmasında demokratik sosyalizm modelinin yöneten – yönetilen ilişkilerini siyasal katılım çerçevesinde ele aldığı, bu nedenle de modelin çözümlemesinin liberal demokrasi çatısı altında gerçekleştirilebileceği sonucuna

varılmıştır. Demokratik sosyalizm modelinin, reel sosyalizm ya da sosyal demokrasi kuramları çerçevesinde ele alınmasının hatalı çıkarımlar yaratabileceği görüşü savunulmaktadır.

Peki, 1961 – 1971 yılları arasını kapsayan demokratik sosyalizm çözümlememiz; bugün, 2022 yılında bizlere neler söylemektedir? Günümüzde, Batı demokrasisi ve sosyalizmi aynı potada eritme girişimleri revaçtadır. Reel sosyalizm ilkeleri doğrultusunda inşa edilmiş birçok yapı demokratik sosyalizm modelini benimsemiş, sosyalizm içi tartışmalarda demokratik sosyalizm kuramı önemli mevziler kazanmış; gelir eşitsizliği, cinsiyet, kimlik ve yaş faktörleri örgütlenme süreçlerinde sınıf anlayışının ötesine geçmiştir. Yöneten – yönetilen ilişkilerinde köklü bir dönüşüm yerine problem çözücü metodlar üzerinden sistem içi iyileştirmeler bu süreçte sıklıkla gözlenebilmektedir. Bu problem çözücü metodların katılım alanlarını zenginleştireceği aşikârdır. İşçiler, emekçiler, kadınlar, eşcinseller, azınlıklar, gençler, yaşlılar gibi birçok kesimin yöneten sınıfın kararlarını etkileyebilecek bir örgütlenme modeliyle kazanımlar elde edebileceği anlayışının rûşt'ünü ispatladığını söyleyebiliriz.

Ancak reformist anlayış doğrultusunda inşa edilen bu yöntemlerin; sınıflı toplum yapısını, sınıflı toplum yapısından türeyen tahakküm ilişkilerini ve nihayetinde hiyerarşik yönetim anlayışını dönüştürmesini beklemek güçtür.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Ağaoğulları, Mehmet Ali. (2015). *Sokrates'ten jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler* (Ağaoğulları, Mehmet Ali, Ed.; Altıncı Baskı). İletişim Yayınları.
- Akat, A. S. (2004). *Sosyal Demokrasi Gündemi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akın, Y. (2008). Türkiye Sol Hareketinin Önemli Polemikleri. İçinde *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Sol* (2.Baskı, C. 8, ss. 86-104). İletişim Yayınları.
- Akşin, S. (2015). *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi* (İkinci Basım). İş Bankası Yayınları.
- Akyüz, Y. (1969). 1968 Yılı Fransız Üniversite Krizi ve Öğrenci İstekleri. İçinde *1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünyada ve Türkiye'de)* (ss. 115-134). Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları no:7.
- Alkan, T. (1989). *Siyasal Bilinç ve Toplumsal Değişim—Siyasal Bilincin Gelişmesinde Ailenin, Okulun ve Toplumsal Sınıfların Etkisi*. Gündoğan Yayınları.
- Alper, E. (2008). Bülent Ecevit. İçinde *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol* (2 Baskı, C. 8, ss. 202-221). İletişim Yayınları.
- Altan, Ç. (1976). *Onlar Uyanırken: Türk Sosyalistlerinin El Kitabı* (Beşinci Basım). Bilgi Yayınevi.
- Andersen, G. E. (2010). Prologue: What Does it Mean to Break with Bismarck? İçinde B. Palier (Ed.), *A long goodbye to Bismarck? The politics of welfare reforms in continental Europe*. Amsterdam University Press.
- Andersen, G. E. (2013). Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri. İçinde Ayşe Buğra & Çağlar Keyder (Ed.), & Burcu Yakut Çakar & Utku Barış Balaban (Çev.), *Sosyal Politika Yazıları* (6. Baskı). İletişim Yayınları.
- Anderson, B. R. O. (1995). *Hayali cemaatler: Milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması* (İ. Savaşır, Çev.). Metis Yayınları.

- Anderson, P. (1988). *Gramsci: Hegemony, Doğu / Batı Sorunu ve Strateji* (Tarık Günersel, Çev.). Alan Yayıncılık.
- Anderson, P. (2007). *Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler* (Bülent Aksoy, Çev.; İkinci Baskı). Birikim Yayınları.
- Aren, S. (2006). *Puslu Camın Arkasında* (Birinci Baskı). İmge Kitabevi.
- Arent, H. (2014). *Totalitarizmin Kaynakları—3* (İsmail Serin, Çev.; Birinci Baskı). İletişim Yayınları.
- Arın, T. (2004). Refah Devleti: Sosyal Güvenliğin Yoksulluğu. İçinde Neşecan Balkan & Sungur Savran (Ed.), *Neoliberalizmin Tahribatı: Türkiye’de Ekonomi, Toplum ve Cinsiyet* (Birinci Basım, ss. 68-93). Metis Yayınları.
- Atılğan, G. (2008). Yön—Devrim Hareketi. İçinde *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol* (İkinci Baskı, C. 8, ss. 597-646). İletişim Yayınları.
- Atılğan, G. (2015). Sanayi Kapitalizminin Şafağında. İçinde Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, & Ateş Uslu (Ed.), *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat* (Birinci Baskı, ss. 501-656). Yordam Kitap Basın ve Yayın.
- Avcıoğlu, D. (1971). *Devrim Üzerine* (Birinci Basım). Bilgi Yayınları.
- Avcıoğlu, D. (1976). *Türkiye’nin Düzeni Dün- Bugün- Yarın* (10. Baskı). Tekin Yayınevi.
- Aybar, M. A. (1968a). *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm: Seçmeler 1945-1967* (Birinci Baskı). Gerçek Yayınevi.
- Aybar, M. A. (1988a). *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* (C. 1). BDS Yayınları.
- Aybar, M. A. (1988b). *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 2* (C. 2). BDS Yayınları.
- Aybar, M. A. (1988c). *Türkiye İşçi Partisi Tarihi -3-*. BDS Yayınları.
- Aydınoglu, E. (2011). *Türkiye Solu (1960—1980)* (3. Baskı). Versus Kitap.
- Bachrach, Peter & Botwinick, Aryeh. (1992). *Power and Empowerment: A Radical Theory of Participatory Democracy*. Temple University Press.

- Bailerle, S. (2019). Porto Alegre Örneği. İçinde D. Roussopoulos, & C. G. Benello (Ed.), & Hakan Şahin (Çev.), *Katılımcı Demokrasi: Demokrasinin Demokratikleştirilmesi Üzerine İncelemeler*. Sümer Yayıncılık.
- Bakunin, M. (1998). *Devlet ve Anarşi* (Murat Uyarkulak, Çev.; Birinci Basım). Öteki Yayınevi.
- Balibar, E. (2000). Irkçılık ve Milliyetçilik. İçinde Immanuel Wallerstein & Etienne Balibar (Ed.), & Nazlı Ökten (Çev.), *İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler* (3. Baskı, ss. 50-87). Metis Yayınları.
- Barber, B. (1995). *Güçlü Demokrasi—Yeni Bir Çağ İçin Katılımcı Siyaset* (Mehmet Beşikçi, Çev.; Birinci Basım). Ayrıntı Yayınları.
- Batuman, B. (2010). “Ey İyi Kalpli Üvey Ana”: Kent Tarihi Yazımı ve Bir Çatışma Alanı Olarak Erken Cumhuriyet Ankara’sı. İçinde *Tarih, Sınıflar ve Kent* (Birinci Baskı, ss. 67-99). Dipnot Yayınları.
- Baudrillard, J. (2008). *Tüketim Toplumu: Söylenceleri / Yapıları* (Hazal Deliceçaylı & Ferda Keskin, Çev.; . Basım). Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt. (2015). *Özgürlük* (Kübra Eren, Çev.; Birinci Basım). Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2001). *Parçalanmış Hayat: Postmodern Ahlak Denemeleri* (İsmail Türkmen, Çev.; Birinci Baskı). Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2014a). *Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?* (Hakan Keser, Çev.; Birinci Basım). Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2014b). *Modernite, kapitalizm, sosyalizm: Küresel çağda sosyal eşitsizlik*. Say Yayınları.
- Bay, C. (2019). Bir Baskı Aracı Olarak Özgürlük. İçinde D. Roussopoulos, & C. G. Benello (Ed.), & Hakan Şahin (Çev.), *Katılımcı Demokrasi: Demokrasinin Demokratikleştirilmesi Üzerine İncelemeler* (Birinci Baskı). Sümer Yayıncılık.
- Beaud, M. (2016). *Kapitalizmin Tarihi: 1500 -2010* (Fikret Başkaya, Çev.; İkinci Basım). Yordam Kitap Basın ve Yayın.

- Bebel, A. (1996). *Kadın ve Sosyalizm* (Saliha Nazlı Kaya, Çev.; İkinci Basım). İnter Yayınları.
- Beer, M. (1974). *Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi* (Galip Üstün, Çev.). May Yayınları.
- Belli, M. (1970). *Milli Demokratik Devrim*. Aydınlik Yayınları.
- Bensoussan, G., & Labica, G. (Ed.). (2016). *Marksizm Sözlüğü* (Volkan Yalçintoklu, Çev.; Birinci Basım). Yordam Kitap Basın ve Yayın.
- Bernstein, E. (1991). *Evrimsel Sosyalizm: Bir Eleştiri Bir Onaylama* (Sidney Hook, Ed.; B. Alkım Cerit & Evren Bülücü, Çev.; Birinci Basım). Kavram Yayınları.
- Birchfield, V. L. (2009). *Income Inequality in Capitalist Democracies The Interplay of Values and Institutions*. The Pennsylvania State University Press.
- Birler, Ö. (2017). Liberalizm. İçinde A. Gökhan & A. E. Attila (Ed.), *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler* (6. Basım). Yordam Kitap.
- Birnbaum, N. (2002). *İlerleme ve Sonrası: Yirminci Yüzyılda Amerikan Toplumsal Reformu ve Avrupa Sosyalizmi* (Ali Tartanoğlu, Çev.; Birinci Baskı). Dost Kitapevi Yayınları.
- Bloch, M. (1983). *Feodal Toplum* (Mehmet Ali Kılıçbay, Çev.; Birinci Baskı). Savaş Yayınları.
- Bloomfield, J. (1978). The “Prague Spring” Re-assessed. *Marxism Today*, 22(5), 154-161.
- Booth, K. (2012). *Dünya Güvenliği Kuramı* (Çağdaş Üngör, Çev.; Birinci Basım). Küre Yayınları.
- Bora, T. (2007). Türkiye’de Siyasal ideolojilerde ABD / Amerika imgesi: Amerika: “En” Batı ve “Başka” Batı. İçinde Tanıl Bora & Murat Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık* (4. Baskı, C. 3, ss. 147-169). İletişim Yayınları.
- Boran, B. (1968b). *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*. Gün Yayınları.

- Boran, B. (2010). *Behice Boran: Yazılar, Konuşmalar, Söyleşiler, Savunmalar* (C. 1). Sosyal Tarih Yayınları.
- Boratav, K. (2004). *Yeni Dünya Düzeni Nereye?* (2. Baskı). İmge Kitabevi.
- Boratav, K. (2014). Toplumsal Sınıflar. İçinde G. Atılğan & E. A. Aytekin (Ed.), *Siyaset Bilimi, Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler* (4. Basım, ss. 29-41). Yordam Kitap Basın ve Yayın.
- Bottigelli, E. (1976). *Bilimsel Sosualizmin Doğuşu* (Kenan Somer, Çev.; Birinci Baskı). Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Boyras, C. (2010). Siyasi Partilerin Gençlik Teşkilatlarında Siyaset ve Demokratik Katılım. İçinde Cemil Boyraz (Ed.), *Gençler Tartışıyor: Siyasete Katılım, Sorunlar ve Çözüm Önerileri* (ss. 131-162). Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı.
- Bozbeyli, F. (1970). *Parti Programları: Türkiye’de Siyasi Partilerin Ekonomik ve Sosyal Görüşleri—Belgeler*. Baha Matbaası.
- Bumin, K. (1990). *Demokrasi Arayışında Kent* (Birinci Basım). Ayrıntı Yayınevi.
- Calderon, H., Ensignia, J., & Rivera, E. (1982). *Friedman Modeli Kısacasında Şili (1973—1981)* (Neşe Ümit, Çev.). Belge Yayınları.
- Can, S. (1986). *Öğrenci Dernekleri: Toplumsal Yaşama Katılım İçin* (Birinci Basım). Yarın Yayınları.
- Canovan, M. (2005). *The people*. Polity Press.
- Cem, İ. (1995). *Sosyal Demokrasi Ya da Demokratik Sosyalizm Modeli Nedir Ne Değildir* (5. Basım). Cem Yayınevi.
- Chatterjee, Partha. (2006). *Mağdurların Siyaseti: Halk Siyaseti Üzerine Düşünceler* (Veysel Fırat Bozçalı, Çev.; Birinci Baskı). İletişim Yayınları.
- Cliff, T. (1987). *Lenin: Partinin İnşası* (Tarık Kaya, Çev.; C. 1). Z Yayınları.
- Cornell, R. (1969). *Komünizm ve Gençlik: Milletlerarası Komünist Gençlik Hareketlerinin Tarihi Bir Tahlili* (Nüzhet Baba, Çev.). Hüsnütabiat Matbaası.
- Coşkun, M. K. (2007). *Demokrasi teorileri ve toplumsal hareketler*. Dipnot Yayınları.

- Coşkun, M. K. (2013). *Sınıf, Kültür ve Bilinç: Türkiye’de İşçi Sınıfı Kültürü, Sınıf Bilinci ve Gündelik Hayat* (Birinci Baskı). Dipnot Yayınları.
- Coutinho, C. N. (2012). *Gramsci’s Political Thought* (Sebastien Budgen, Steve Edwards, Marcel van der Linden, & Peter Thomas, Ed.; Pedro Sette Camara, Çev.). Brill.
- Crick, Bernard. (2002). *Democracy: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.
- Çelik, A. (2010). Sınıf ile Devlet Arasında Bir Tereddütün Öyküsü: Türkiye Çalışanlar Partisi Girişimi (1962). İçinde *Tarih, Sınıflar ve Kent* (Birinci Baskı, ss. 103-166). Dipnot Yayınları.
- Çıvgın, İ. (2012). Azınlıklar Sorunu. İçinde N. Özgen (Ed.), *Günümüz Dünya Sorunları: Disiplinlerarası Bir Yaklaşım* (Birinci Baskı, ss. 293-321). Eğiten Kitap Yayınevi.
- Çoban, B. (2009). Yeni Toplumsal Hareketler, Sınıf Mücadelesi ve Ütopya. İçinde B. Çoban (Ed.), *Yeni Toplumsal Hareketler; Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet; Küreselleşme, Direniş, Ütopya* (Birinci Basım). Kalkedon Yayınları.
- Çukurçayır, M. A. (2000). *Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi*. Yargı Yayınları.
- Çulhaoğlu, M. (2017). Marksizm. İçinde Gökhan Atılğan & E. Attila Aytekin (Çev.), *Siyaset Bilimi: Kavramlar, ideolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler* (Altıncı Basım). Yordam Kitap Basın ve Yayın.
- Dahl, R. A. (1963). *Modern Political Analysis*. Printice - Hall.
- Dahl, R. A. (1971). *Polyarchy: Participation and Opposition*. Yale University Press.
- Dahl, R. A. (1982). *Dilemmas Of Pluralist Democracy: Autonomy vs Control* (Birinci Baskı). Yale University Press.
- Dahl, R. A. (1990). *After the Revolution? - Authority in a Good Society*. Yale University Press.
- Dahl, Robert A. (1956). *A Preface to Democratic Theory*. University of Chicago Press.
- Dahl, Robert A. (1998). *On Democracy*. Yale University Press.

- Dahl, Robert A. (2006). *On Political Equality*. Yale University Press.
- Daver, Bülent. (1969). *Siyaset Bilimine Giriş*. Doğan Yayınevi.
- Davis, A. (1994). *Kadınlar, Irk ve Sınıf* (İnci Çeliker, Çev.). Sosyalist Yayınlar.
- Doğan, M. G., & Ünüvar, K. (2008). “Üçüncü Dünya”cılık, Maoculuk, Aydınlanıcılık. İçinde *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol* (2. Baskı, C. 8, ss. 705-742). İletişim Yayınları.
- Drowkin, D. (2012). *Sınıf Mücadeleleri* (Utku Özmkas, Çev.; Birinci Baskı). İletişim Yayınları.
- Dubcek, A. (1968). Yapmak İstediklerimiz. İçinde *Prag 1968: Doğmayan Hürriyet* (Birinci Baskı, ss. 29-39). E Yayınları.
- Dubcek, A. (1990a). Hiçbir Zaman Politikanın Dışında Olmadım. İçinde Ragıp Zarakolu (Ed.), & Zeynep Herkmen (Çev.), *Doğu Avrupa Dosyası* (ss. 359-360). Alan Yayıncılık.
- Dubcek, A. (1990b). Sosyalist Yenileşme Hareketi. İçinde Ragıp Zarakolu (Ed.), & Zeynep Herkmen (Çev.), *Doğu Avrupa Dosyası* (ss. 361-371). Alan Yayıncılık.
- Duclos, Jacques. (1987). *Demokrasi ve Kişisel İktidar* (Kerem Kurtgözü, Çev.; Birinci Basım). Başak Yayınları.
- Eagleton, T. (2011). Postmodern Çağda Lenin. İçinde Slavoj Žižek, Sebastian Budgen, & Stathis Kouvelakis (Ed.), & Cumhur Atay (Çev.), *Yeniden Lenin: Bir Hakikat Siyasetine Doğru* (Birinci Basım). Otonom Yayıncılık
- Ekinci, T. Z. (1967). *Doğu Dramı*. Ankara Basım ve Ciltevi.
- Ekinci, T. Z. (2010). *Türkiye İşçi Partisi ve Kürtler* (Birinci Basım). Sosyal Tarih Yayınları.
- Ekinci, T. Z. (2011). *Kürt Siyasal Hareketlerinin Sınıfsal Analizi* (Birinci Basım). Sosyal Tarih Yayınları.
- Engels, F. (1974). *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm* (Öner Ünalın, Çev.). Sol Yayınları.

- Ergil, D. (1980). *Yabancılaşma ve Siyasal Katılma*. Olgaç Yayınevi.
- Eroğul, C. (1991). *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*. İmge Kitabevi.
- Eroğul, C. (2017). Siyasal Katılma. İçinde G. Atılğan & Aytekin, E. Attila (Ed.), *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler* (6. Basım, ss. 227-237). Yordam Kitap.
- Fanon, F. (2007). *Yeryüzünün Lanetlileri* (Şen Süer, Çev.). Versus Kitap.
- Faulkner, N. (2012). *Marksist Dünya Tarihi: Neandertallerden Neoliberallere* (Tuncel Öncel, Çev.). Yordam Kitap Basın ve Yayın.
- Fişek, K. (1969). *Türkiye’de Kapitalizmin Gelişmesi ve İşçi Sınıfı* (Birinci Basım). Doğan Yayınları.
- Fişek, K. (1970). *100 Soruda Sosyalist Devlet* (Birinci Baskı). Gerçek Yayınevi.
- Fişek, K. (1977). *Yönetime Katılma*. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları no:158.
- Fontana, B. (1993). *Hegemony and Power: On The Relation Between Gramsci and Machiavelli*. University of Minnesota Press.
- Fontana, B. (2008). Hegemony and Power In Gramsci. İçinde Richard Howson & Kylie Smith (Ed.), *Hegemony: Studies in Consensus and Coercion* (ss. 80-106). Routledge.
- Fraser, R. (1988). *1968: İsyançı Bir Öğrenci Kuşağı* (Kudret Emiroğlu, Çev.; Birinci Baskı). Belge Yayınları.
- Friedrich, C. J., & Brzezinski, Z. K. (1965). *Totalitarian Dictatorship and Autocracy* (2. Baskı). Harvard University Press.
- Gabriel A. Almond & Sidney Verba. (1989). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. SAGE Publications Ltd.
- Gallego, A. (2015). *Unequal Political Participation Worldwide*. Cambridge University Press.
- Garaudy, R. (1968). Doğmayan Hürriyet. İçinde Aydil Balta (Çev.), *Prag 1968: Doğmayan Hürriyet* (Birinci Baskı, ss. 9-26). E Yayınları.

- Goldman, E. (2013). *Anarşizm Neyi Savunur?* (Derya Kömürcü, Çev.; 2. Basım). Agora Kitaplığı.
- Gramsci, A. (1989). *İtalya'da İşçi Konseyleri Deneyimi* (Yusuf Alp, Çev.; Birinci Baskı). Belge Yayınları.
- Gramsci, A. (2011). *Hapishane Defterleri* (Joseph A. Buttigieg, Ed.; Ekrem Ekici, Çev.; Birinci Baskı, C. 1). Kalkedon Yayınları.
- Gramsci, A. (2018). *Gramsci Kitabı: Seçme Yazılar 1916 -1935* (David Forgacs, Ed.; İbrahim Yıldız, Çev.; 3. Baskı). Dipnot Yayınları.
- Gülalp, H. (1993). *Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet* (Osman Akınhay & Abdullah Yılmaz, Çev.; Birinci Baskı). Belge Yayınları.
- Güldiken, Nevzat. (1996). *Toplumbilim Boyutuyla Siyasal Katılım Siyasal Katılım—Siyasal Güven Siyasal Tıkanıklık Oy Verme Davranışı*. Dilek Ofset Matbaacılık.
- Gürsel, C. (1961). *Doğu İlleri ve Varto Tarihi* (İkinci Baskı). Milli Eğitim Basımevi.
- Habermas, J. (2012). *Öteki Olmak Öteki'yle Yaşamak: Siyaset Kuramı Yazıları* (İlknur Aka, Çev.; 6. Baskı). Yapı Kredi Yayınları.
- Habermas, J. (2020). Demokratik Anayasal Devlette Tanınma Savaşları. İçinde Amy Gutmann (Ed.), & mehmet H. Doğan (Çev.), *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası* (4.Baskı, ss. 125-161). Yapı Kredi Yayınları.
- Hall, S., Lumley, B., & McLennan, G. (1985). *Siyaset ve İdeoloji: Gramsci* (Sadun Emrealp, Çev.; Birinci Baskı). Birey ve Toplum Yayınları.
- Hardt, M., & Negri, A. (2003). *İmparatorluk* (Abdullah Yılmaz, Çev.; Beşinci Basım). Ayrıntı Yayınları.
- Hardt, M., & Negri, A. (2004). *Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi* (Barış Yıldırım, Çev.; Birinci Baskı). Ayrıntı Yayınları.
- Henry Dietz. (1998). *Urban Poverty, Political Participation and The State: Lima 1970—1990*. University of Pittsburgh Press.
- Henry, M. (2011). *Marx'a Göre Sosyalizm* (Işık Ergüden, Çev.; Birinci Baskı). MonoKL Yayınları.

- Heywood, Andrew. (2014). *Siyaset* (Bekir Berat Özipek, Çev.; 14. Baskı). Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2016a). *Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları* (Fahsi Bakırcı, Çev.; 3. Baskı). BB101 Yayınları.
- Heywood, A. (2016b). *Siyasi İdeolojiler* (Levent Köker, Çev.; 10. Baskı). BB101 Yayınları.
- Hilav, S. (1966). *Toplumculuk ve İnsan Problemleri*. Karınca Matbaası.
- Hindess, B. (1992). Class and Politics. İçinde Mary Hawkesworth & Maurice Kogan (Ed.), *ENCYCLOPEDIA OF GOVERNMENT AND POLITICS* (C. 1, ss. 555-567). Routledge.
- Hobbes, Thomas. (1651). *Leviathan: Or the Matter, Forme and Power of a Commonwealth Ecclesiasticall and Civill*. Andrew Crooke: at the Green Dragon in St. Pauls Church-yard,.
- Hobsbawm, E. (2003). *Devrim Çağı: 1789 -1848* (Bahadır Sina Şener, Çev.; 3. Baskı). Dost Kitapevi Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2006). Giriş: Gelenekleri İcat Etmek. İçinde Eric Hobsbawm & Terence Ranger (Ed.), & Mahmut Murat Şahin (Çev.), *Geleneğin İcadı* (Birinci Basım, ss. 1-18). Agora Kitaplığı.
- Hobsbawm, E. J. (1987). Batı Avrupa Solu. İçinde Hasan Dikbayır (Çev.), *Uluslararasılaşma, Avrupa Solu ve Sovyetler Dosyası* (ss. 78-88). Alan Yayıncılık.
- Hoca, E. (1988). *Avrupa Komünizmi Anti- Komünizmdir* (Selçuk Kış, Çev.; Birinci Baskı). Yurt Kitap Yayın.
- Holloway, J. (2003). *İktidar Olmadan Dünyayı Değiştirmek* (Pelin Sıral, Çev.; Birinci Baskı). İletişim Yayınları.
- Hunnis, G. (2019). Yugoslav Ademimerkeziyetçilik ve Özyönetim Sistemi. İçinde Dimitrious Roussopoulos & C. George Benello (Ed.), & Hakan Şahin (Çev.),
- Huntington, Samuel P. (1991). *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. University of Oklahoma Press.

- İnsel, A. (2010). *Sosyalizm: Esasa, Ufka ve Bugüne Dair Söyleşiler* (Birinci Baskı). Birikim Yayınları.
- Kahraman, Ahmet Burak. (2011). *Siyasal Katılımın Sosyolojik Analizi*. Çizgi Kitapevi.
- Kalaycıoğlu, E. (1983). *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma: Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme* (Birinci Baskı). Gür-Ay Matbaası.
- Kalaycıoğlu, E., & Sarıbay, A. Y. (2000). *Türkiye’de politik değişim ve modernleşme*. Alfa.
- Kalpsüz, T. (1969). 1968 Yılı Yaz Sömestrinde Hür Berlin Üniversitesinde Cereyan Eden Öğrenci Hareketlerinden İzlenimler. İçinde *1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünyada ve Türkiye’de)*. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları no:7.
- Kapani, Münci. (2016). *Politika Bilimine Giriş* (52. Baskı). BB101 Yayınları.
- Karakaş, E. (2008). Sosyal Demokrasi Arayışları. İçinde *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce :Sol* (2. Baskı, C. 8). İletişim Yayınları.
- Karluk, R. (2014). *Avrupa Birliği: Kuruluşu, Gelişmesi, Genişlemesi, Kurumları* (11. Baskı). Beta Basım.
- Katılımcı Demokrasi: Demokrasinin Demokratikleştirilmesi Üzerine İncelemeler* (ss. 141-168). Sümer Yayıncılık.
- Kautsky, K. (1990). *Karl Kautsky: Seçilmiş Politik Yazılar* (Celal A. Kanat, Çev.; Birinci Basım). Kavram Yayınları.
- Kautsky, K. (2015). *İktidara Giden Yol* (Özlem Altıok, Çev.; Birinci Baskı). Yazılama Yayınevi.
- Kavukçuoğlu, D. (1997). *Karl Marx’tan Günümüze Almanya’da Sosyal Demokrasi* (Birinci Baskı). Ümit Yayıncılık.
- Keleş, R. (1998). *Yerinden Yönetim ve Siyaset* (3. Basım). Cem / Kültür Yayınları.
- Keynes, J. M. (1964). *The general theory of employment, interest, and money* (1st Harvest/HBJ ed). Harcourt, Brace, Jovanovich.
- Kışlalı, A. T. (1974). *Öğrenci Ayaklanmaları* (Birinci Basım). Bilgi Basımevi.

- Kışlalı, A. T. (1995). *Siyasal Çatışma ve Uzlaşma* (3. Baskı). İmge Kitabevi.
- Kıvılcımlı, H. (1970). *Uyarmak İçin Uyanmalı, Uyanmak İçin Uyarmalı* (2. Baskı). Tarihsel Maddecilik Yayınları.
- Koçak, O. (2008). Kemalizmi Aşmak. İçinde Tanıl Bora & Murat Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol* (2. Baskı, C. 8, ss. 622-647). İletişim Yayınları.
- Koçak, M. H. (2020). 1950’lerde Emek Hareketi. İçinde Aziz Çelik (Ed.), *Disk Tarihi: Kuruluş, Direniş, Varoluş 1967—1975: C. 1. Cilt* (ss. 75-78). DİSK Yayınları No:78.
- Kozaklı, S. T. (2008). Mahir Çayan’ın Siyasi Düşüncesi. İçinde *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol*: (2. Baskı, C. 8, ss. 500-510). İletişim Yayınları.
- Kruşçev, N. (1971). *Kruşçev’in Anıları* (Mehmet Harmancı, Çev.; Birinci Baskı). Milliyet Yayın LTD. ŞTİ. Yayınları.
- Küçük, Y. (1988). *Aydın Üzerine Tezler: 5-1830-1980* (Birinci Basım, C. 5). Tekin Yayınevi.
- Küçükalp, D. (2018). *Siyaset Felsefesi* (3. Baskı). Dora Basım - Yayın Dağıtım Ltd Şti.
- Kürkçügil, M. (1994). *Altmışlardan Doksanlara Sosyalist Hareketin Birlik Sorunu*. Yazın Yayıncılık.
- Laclau, E., & Mouffe, C. (2012). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru* (Ahmet Kardam, Çev.; 2. Baskı). İletişim Yayınları.
- Laclau, E., & Zac, L. (1995). Aralığı Kapatmak: Siyasetin Öznesi. İçinde E. Laclau (Ed.), & Ahmet Fethi (Çev.), *Siyasal Kimliklerin Oluşumu* (Birinci Baskı, ss. 21-56). Metis Yayınları.
- Lazarus, S. (2011). Lenin ve Parti, 1902- Kasım 1917. İçinde Slavoj Zizek, Sebastian Budgen, & Stathis Kouvelakis (Ed.), & Cumhur Atay (Çev.), *Yeniden Lenin: Bir Hakikat Siyasetine Doğru* (Birinci Basım). Otonom Yayıncılık.

- Lelandais, G. E. (2009). Sosyal Hareketler Teorileri ve Küreselleşme. İçinde Barış Çoban (Ed.), *Yeni Toplumsal Hareketler: Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet* (Birinci Basım, ss. 63-90). Kalkedon Yayınları.
- Lenin, V. (1979). *Proletarya Kültürü* (Nadiye R. Çobanoğlu, Çev.). Yar Yayınları.
- Lenin, V. (1988). *Aydın Kesimi Üstüne* (Necmiye Alpay, Çev.; Birinci Baskı). Başak Yayınları.
- Lenin, V. (1992). *Ne Yapmalı? Hareketimizin Canalcı Sorunları* (Muzaffer Ardost, Çev.; Dördüncü Baskı). Sol Yayınları.
- Lenin, V. (1996). *“Halkın Dostları” Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Mücadele Ederler?* (İsmail Yarkın, Çev.; Birinci Basım). İnter Yayınları.
- Lenin, V. (1999). *Devlet ve Devrim* (Süheyla Kaya & İsmail Yarkın, Çev.; İkinci Basım). İnter Yayınları.
- Lenin, V. (2003). *Halkın Devlet Yönetimine Katılımı Üzerine* (Metin Çulhaoğlu, Çev.; Birinci Baskı). NK Yayınları.
- Lenin, V. (2012). *Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü* (Muzaffer Erdost, Çev.; Dördüncü Baskı). Sol Yayınları.
- Lenin, V. İ. (1975). *Marksizm Devlet Üzerine: Devlet ve İhtilal İçin Hazırlık Materyali* (Muzaffer Cengil, Çev.; Birinci Baskı). Öncü Kitabevi.
- Lichtheim, G. (1976). *Sosyalizmin Kökeni* (Ali Seden, Çev.). Altın Kitaplar Basımevi.
- Lincoln, A. & Lambert, W. H. (1909). The Gettysburg Address. When Written, How Received, Its True Form. *The Pennsylvania Magazine of History and Biography*, 33(4), 385-408.
- Lipson, L. (1978). *Politika Biliminin Temel Sorunları* (Tuncer Karamustafaoğlu, Çev.). Sevinç Matbaası.
- Locke, John. (2012). *YÖNETİM ÜZERİNE İKİNCİ İNCELEME: Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni Boyutu ve Amacı Üzerine Bir Deneme* (Fahri Bakırcı, Çev.; 2. Baskı). Ebabil Yayınları.

- Losurdo, D. (2011). Lenin ve Herrenvolk Demokrasisi. İçinde Slavoj Zizek, Sebastian Budgen, & Stathis Kouvelakis (Ed.), & Cumhur Atay (Çev.), *Yeniden Lenin: Bir Hakikat Siyasetine Doğru* (Birinci Basım). Otonom Yayıncılık.
- Lukacs, G. (1998). *Tarih ve Sınıf Bilinci* (Yılmaz Öner, Çev.; Birinci Baskı). Belge Yayınları.
- Luxemburg, R. (1990). *Kitle Grevi, Parti ve Sendikalar* (Nedim Tuğlu, Çev.). Z Yayınevi.
- Luxemburg, R. (1993). *Sosyal Reform mu, Devrim mi?* (Nihal Yılmaz, Çev.; Birinci Baskı). Belge Yayınları.
- March, L. (2009). *Günümüz Avrupa'sında Uç Sol Partiler: Marksizm'den Ana Akıma mı?* (Hülya Osmanoğlu, Çev.). Friedrich Ebert Stiftung.
- Marcuse, H. (1990). *Tek Boyutlu İnsan: İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler* (Aziz Yardımlı, Çev.; İkinci Baskı). İdea Yayınları.
- Martinich, A. (2013). *Hobbes: A biography*. Cambridge University Press.
- Marx, K. (1972). *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte* (Sixth Printed). Progress Publishers.
- Marx, K. (2011). *Kapital: Birinci Cilt* (Alaattin Bilgi, Çev.; Onuncu Baskı, C. 1). Sol Yayınları.
- Marx, K. (2013). *Yabancılaşma* (Barışta Erdost, Ed.; Kenan Somer, Ahmet Kardam, Sevim Belli, Arif Gelen, Yurdakul Fincancı, & Alaattin Bilgi, Çev.; 5. Baskı). Sol Yayınları.
- Marx, K. (2016). *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri: 1848 -1850* (Erkin Özalp, Çev.; Birinci Basım). Yordam Kitap Basın ve Yayın.
- Marx, K., & Engels, F. (2008). *The communist manifesto* (S. Moore, Çev.). Pluto Press.
- Marx, K., & Engels, F. (2013). *Alman İdeolojisi* (Tonguç Ok & Olcay Geridönmez, Çev.; İkinci Basım, C. 1). Evrensel Basım Yayın.
- Mayo, P. (2015). *Hegemony and Education under Neoliberalism: Insights From Gramsci*. Routledge.

- Merkel, W., Petring, A., Henkes, C., & Egle, C. (2012). *İktidarda Sosyal Demokrasi* (Kıvanç Özcan & Erhan Baltacı, Çev.). Phoenix Yayınevi.
- Meyer, T. (2005). *Sosyal Demokrasinin Geleceği* (Onur Bilge, Nihat Ülner, & Oktay Saydam, Çev.; Birinci Basım). Agora Kitaplığı.
- Meyer, T., & Hinchman, L. (2015). *Sosyal Demokrasi Kuramı* (Ekrem Berkay Ersöz, Çev.). Phoenix Yayınevi.
- Mısır, M. B. (2010). Liberal Sol'un Liberal Açmazları. İçinde B. Şahin & A. E. Doğan (Ed.), *Tarih, Sınıflar ve Kent* (1. Baskı). Dipnot Yayınları.
- Micus, M. (2010). *Avrupa Sosyal Demokrat Partilerinin Örgütsel Kimliği ve Reformlar* (Süheyla Ababay, Çev.). Friedrich Ebert Stiftung.
- Milbrath, L. (1965). *Political Participation: How and Why Do People Get Involved in Politics?* Rand McNally College Publishing Company.
- Mitchell, J., & Oakley, A. (1984). *Kadın ve Eşitlik* (Fatmagül Berktaş, Çev.; Birinci Baskı). Kaynak Yayınları.
- Moretti, F. (2015). *Burjuva* (Eren Buğlalılar, Çev.; Birinci Baskı). İletişim Yayınları.
- Mumcu, U. (1994a). *Aybar İle Söyleşi: Sosyalizm ve Bağımsızlık* (11. Basım). Tekin Yayınevi.
- Mumcu, U. (1994b). *Bir Uzun Yürüyüş* (11. Basım). Tekin Yayınevi.
- Nettl, P. (2003). *Rosa Luxemburg* (Osman Akınhay, Çev.; İkinci Basım). Everest Yayınları.
- Norval, A. J. (1995). Toplumsal Belirsizlik ve Apartheid'in Krizi. İçinde Ernesto Laclau (Ed.), & Ahmet Fehi (Çev.), *Siyasal Kimliklerin Oluşumu* (Birinci Baskı, ss. 149-176). Sarmal Yayınevi.
- Okyayuz, M. (2017). Faşizm. İçinde Gökhan Atılğan & E. Attila AYTEKİN (Ed.), *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler* (6. Basım, ss. 409-422). Yordam Kitap Basın ve Yayın.
- Ollman, B. (2011). *Diyalektiğin Dansı: Marx'ın Yönteminde Adımlar* (Cenk Saraçoğlu, Çev.; Üçüncü Basım). Yordam Kitap Basın ve Yayın.

- Oppenheim, L. H. (1999). *Politics in Chile: Democracy, Authoritarianism, and the Search for Development* (Second Edition). Westview Press.
- Oppenheimer, M. (2019). Sosyalizmin Sınırlamaları: Katılımcı Demokrasiye İlişkin Bazı Sosyolojik Gözlemler. İçinde Dimitrious Roussopoulos & C. George Benello (Ed.), & Hakan Şahin (Çev.), *Katılımcı Demokrasi: Demokrasinin Demokratikleşmesi Üzerine İncelemeler* (Birinci Baskı, ss. 249-260). Sümer Yayıncılık.
- Oran, B. (1988). *Atatürk Milliyetçiliği: Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme* (Birinci Baskı). Dost Kitapevi Yayınları.
- Ölçen, A. N. (1976). *Demokratik Sosyalizme Giriş*. Ayyıldız Matbaası.
- Örmeci, O. (2011). *PORTRAIT OF A TURKISH SOCIAL DEMOCRAT: ISMAIL CEM*. BILKENT UNIVERSITY.
- Özbudun, E. (1976). *Social Change and Political Participation in Turkey*. Princeton University Press.
- Özdemir, E. (2014). Kimlik. İçinde G. Atılğan & E. A. Aytekin (Ed.), *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, (4. Basım, ss. 201-215). Yordam Kitap.
- Özgün, Y. (2017). Feminizm. İçinde Gökhan Atılğan & E. Attila Aytekin (Ed.), *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler* (6.Basım, ss. 379-393). Yordam Kitap Basın ve Yayın.
- Özman, A. (2008). Mehmet Ali Aybar. İçinde *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol* (İkinci Baskı, C. 8, ss. 376-403). İletişim Yayınları.
- Pateman, C. (1970). *Participation and democratic theory* (1.). Cambridge University Press.
- Paterson, W. E., & Campbell, I. (1974). *Social Democracy in Post- War Europe* (First Published). Macmillan Press LTD.
- Phillips, A. (2012). *Demokrasinin Cinsiyeti* (Alev Türker, Çev.; İkinci Baskı). Metis Yayınları.

- Plehanov, G. V. (2015). *Sosyalizm ve Siyasi Mücadele* (Aydemir Güler, Çev.; Birinci Baskı). Yazılama Yayınevi.
- Poggi, Gianfranco. (2014). *Devlet—Doğası, Gelişimi ve Geleceği* (Aysun Babacan, Çev.; 4. Baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Poggi, G. (2009). *Modern Devletin Gelişimi: Sosyolojik Bir Yaklaşım* (Şule Kut & Binnaz Toprak, Çev.; 5. Baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Polanyi, K. (2010). *Büyük Dönüşüm* (Ayşe Buğra, Çev.; 9. Baskı). İletişim Yayınları.
- Popova, N. (1999). *Sosyalizm Diyarında Kadın* (Murat Güneşdoğdu & İsmail Yarkın, Çev.). İnter Yayınları.
- Portelli, H. (1982). *Gramsci ve Tarihsel Blok* (Kenan Somer, Çev.; Birinci Baskı). Savaş Yayınları.
- Poulantzas, N. (2014). *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar* (Şule Ünsaldı, Çev.; Birinci Basım). Epos Yayınları.
- Przeworski, A. (2012). *Kapitalizm ve Sosyal Demokrasi* (Naim Atabağsoy, Funda Çoban, İlkay Ata, & Soner Torlak, Çev.). Phoenix Yayınevi.
- Quataert, Donald. (2010). *Tarih. Sınıflar ve Kent* (Şen, Besime & Doğan, Ali Ekber, Ed.; Birinci Basım). Dipnot Yayınları.
- Radice, G. (1966). *Demokratik Sosyalizm. Çeltüt Maatbacılık*.
- Ranciere, J. (2007). *Siyasalın kıyısında* (A. U. Kılıç, Çev.). Metis Yayınları.
- Ranciere, Jacques. (2015). *Demokrasi Nefreti* (Utku Özkamaş, Çev.; 2. Baskı). İletişim Yayınları.
- Rogowski, R. (1981). The Obligations of Liberalism: Pateman on Participation and Promising. *The University of Chicago Press*, 91, 296-301.
- Rousseau, Jean Jacques. (1987). *Toplum Sözleşmesi* (Vedat Günyol, Çev.; İkinci Basım). Adam Yayınları.
- Rousseau, Jean Jacques. (2004). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* (Rasih Nuri İleri, Çev.). Say Yayınları.

- Roussopoulos, D. (2019). Montreal Örneği. İçinde Dimitrious Roussopoulos & C. George Benello (Ed.), & Hakan Şahin (Çev.), *Katılımcı Demokrasi: Demokrasinin Demokratikleştirilmesi Üzerine İncelemeler* (Birinci Baskı, ss. 305-314). Sümer Yayıncılık.
- Roussopoulos, Dimitrios. (2019). Katılımcı Gelenek ve Tarihin Cilveleri. İçinde Benello, C. George & Roussopoulos, Dimitrios (Ed.), & Hakan Şahin (Çev.), *Katılımcı Demokrasi—Demokrasinin Demokratikleştirilmesi Üzerine İncelemeler-* (Birinci Baskı). Sümer Yayıncılık.
- Rozaliev, Y. N. (1978). *Türkiye Sanayi Proletaryası* (Güneş Bozkaya, Çev.; İkinci Baskı). Yar Yayınları.
- Rueschemeyer, D., Huber, E., & Stephens, J. D. (1992). *Capitalist development and democracy*. University of Chicago Press.
- Sabuncu, Y. (1985). *Sosyalist Ülkelerde Yönetime Katılma—Alman Demokratik Cumhuriyeti Örneği* (1. Baskı). Birey ve Toplum Yayınları.
- Sallan Gül, S., & Kahraman, F. (2011). Yoksulluk Sorununda Sınıf'tan Kaçarken Sosyal Sermaye'ye Sığınmak. İçinde Erkin Başer, Nihat Koçyiğit, & Mustafa Öziş (Ed.), *Bugüne Bakmak: Karaburun Bilim Kongresi—1980 Sonrası Türkiye'de Dönüşüm Süreçleri* (Birinci Baskı). Dipnot Yayınları.
- San, C. (1969). Dünyada Öğrenci Hareketleri. İçinde *1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünyada ve Türkiye'de)* (ss. 5-46). Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Saraçoğlu, C. (2017). Sosyal Demokrasi. İçinde Gökhan Atılğan & E. Attila Aytekin (Ed.), *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler* (6.Basım, ss. 363-378). Yordam Kitap Basın ve Yayın.
- Sargın, N. (2001). *TİP'li Yıllar 1961—1971, Anılar, Belgeler*. Felis Yayınevi.
- Sartori, Giovanni. (1987). *The Theory Of Democracy Revisited*. Chatham House Publishers.
- Schreiber, J. J. S. (1968). *Bir Toplumun Uyanışı: Mayıs / Haziran 1968 Gençlik Hareketleri* (Necdet Sander, Çev.). Sander Kitabevi.

- Schumpeter, J. (1977). *Kapitalizm Sosyalizm ve Demokrasi: C. 2. Cilt* (Rasin Tınaz, Çev.). Varlık Yayınları.
- Sennett, R. (2008). *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri* (3. Basım). Ayrıntı Yayınları.
- Sevinç, M. (2017). Anayasa. İçinde Gökhan Atılğan & E. Attila Aytekin (Ed.), *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler* (6. Basım, ss. 215-225). Yordam Kitap Basın ve Yayın.
- Simmel, G. (1950). *The Sociology of Georg Simmel* (Kurt H.Wolf, Çev.). The Free Press.
- Siriani, C. (1990). *İşçi Denetimi ve Sosyalist Demokrasi: Sovyet Deneyimi* (Kumru Başoğlu, Çev.; Birinci Baskı). Belge Yayınları.
- Soyer, C. (2020). *Marksizm ve Siyaset: Yöntem, Kuram Eylem* (Birinci Basım). Yordam Kitap Basın ve Yayın.
- Soysal, Mümtaz. (1968). *Halkın Yönetime Etkisi*. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- Söğütü, İ. (2010). “Siyaset ve Birey: Siyasal Katılma”. İçinde D. Davut & A. Mustafa (Ed.), *Siyaset Bilimi*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Sönmez, M. (1990). *Türkiye’de Gelir Eşitsizliği* (Birinci Baskı). İletişim Yayınları.
- Sustam, E. (2009). Küresel Kapitalizm Çağında Yeni Sosyal Hareketleri Okumak: Jüresel Travma, Kriz Toplumu Ve Favelaslar. İçinde Barış Çoban (Ed.), *Yeni Toplumsal Hareketler: Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet* (ss. 91-146). Kalkedon Yayınları.
- Sülker, K. (1968). *100 Soruda Türkiye’de İşçi Hareketleri*. Gerçek Yayınevi.
- Sweezy, P. (1984). Eleştiri. İçinde Müge Gürer & Semih Sökmen (Çev.), *Feodalizmden Kapitalizme Geçiş* (Üçüncü Baskı, ss. 32-60). Metis Yayınları.
- Sweezy, P. (2009). *Marksizm Üzerine Dört Ders* (Tuncel Öncel, Çev.; Birinci Baskı). Yordam Kitap Basın ve Yayın.

- Şenel, Alaeddin. (1995). *Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarih Öncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş* (4. Kısaltılmış Basım). Bilim ve sanat yayınları.
- Şener, M. (2015). *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset YÖN, MDD ve TİP* (İkinci Basım). Yordam Kitap.
- Şengül, H. Tarık. (2017). İktidar. İçinde Gökhan Atılğan & E. Attila Aytekin (Ed.), *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler* (6. Basım, ss. 41-53). Yordam Kitap.
- Tanilli, S. (1993). *Devlet ve Demokrasi ; Anayasa Hukukuna Giriş* (7. Basım). Cem Yayınevi.
- Tannenbaum, D. G. (2017). *Siyasi Düşünce Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri* (Özgüç Orhan, Çev.; 10. Baskı). BB101 Yayınları.
- Taylor, C. (2014). Tanınma Politikası. İçinde Amy Gutmann (Ed.), & Yurdanur Salman (Çev.), *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası* (4.Baskı, ss. 46-93). Yapı Kredi Yayınları.
- Therborn, G. (1989). *İktidarın İdeolojisi ve İdeolojinin İktidarı* (İrfan Cüre, Çev.; Birinci Baskı). İletişim Yayınları.
- Tilly, Charles. (2007). *Democracy*. Cambridge University Press.
- TİP. (1964). *Türkiye İşçi Partisi Programı*. Ersel Matbaacılık.
- Toprak, B. (2012). *Türkiye’de Farklı Olmak: Din ve Muhafazakarlık Ekseninde Ötekileştirilenler* (4. Baskı). Metis Yayınları.
- Touraine, A. (2002). *Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek miyiz?* (Olca Kunal, Çev.; İkinci Baskı). Yapı Kredi Yayınları.
- Trory, E. (2015). *Almanya’da Sosyalizm: Alman Demokratik Cumhuriyeti’nin Kısa Tarihi* (Selçuk Işık, Çev.; Birinci Baskı). Yazılama Yayınevi.
- Tura, A. R. (2008). Türkiye’de Troçkizm. İçinde *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol* (2. Baskı, C. 8, ss. 78-85). İletişim Yayınları.
- Ural, İ. (1976). *Gençlik Pazarı*. Yarı Açık Cezaevi Matbaası.

- Uslu, A. (2008). Prag Darbesi'nden Prag Baharı'na: Çekoslovakya'nın yirmi yılı (1948-1968). *Devrimci Marksizm*, 6-7, 150-176.
- Uslu, A. (2015). "Hür Dünya'nın Saflarında. İçinde Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, & Ateş Uslu (Ed.), *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat* (Birinci Basım, ss. 341-386). Yordam Kitap Basın ve Yayın.
- Uslu, A. (2021). *Siyasal Düşüncelerin Toplumsal Tarihi: Soyut Evrenselciliğe Karşı Eşitlik Talepleri (1789—1917)* (C. 3). Yordam Kitap Basın ve Yayın.
- Uslu, A. (2012). Demokrasi. İçinde G. Atılğan & E. A. Aytekin (Ed.), *Siyaset bilimi: Kavramlar, ideolojiler, disiplinler arası ilişkiler* (1. basım). Yordam Kitap.
- Uysal, A. (2018). Sokakta Siyaset ve Ayrımcılık. İçinde Ü. Doğanay (Ed.), *Ayrımcılığın Yüzleri* (ss. 162-175). Kapasite Geliştirme Derneği
- Ünlü, B. (2002). *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar* (Birinci Baskı). İletişim Yayınları.
- Ünlü, B. (2019). *TÜRK LÜK SÖZLEŞMESİ Oluşumu, İşleyişi ve Krizi* (6. Baskı). Dipnot Yayınları.
- Ünsal, A. (2002). *Türkiye İşçi Partisi (1961—1971): Umuttan Yalnızlığa*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ürer, L. (2012). *Sosyal Devletten Soysal Devlete, Ulusçuluk Tartışmaları*. Melek Yayınları.
- Varuy, N. (2010). *Türkiye İşçi Partisi: Olaylar—Belgeler—Yorumlar (1961—1971)* (Birinci Basım). Sosyal Tarih Yayınları.
- Yurtsever, H. (2008). *Yükseliş ve Düşüş: Türkiye Solu 1960—1980*. Yordam Kitap.

SÜRELİ YAYINLAR

- Adaklı, G. (2001). Post-Marksizmin Kuramsal ve Siyasal Açmazları. *Praksis Dört Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 13-32.
- Akdağ, İ. (2021). Politik Bağlamda Yeni Eleştirel Teori: Özne ve İktidar Sorunsalları. *Fiscaeconomia*, 5(2), 454-469. <https://doi.org/10.25295/fsecon.871698>

- Akgemci, E. (2015). Neoliberalizmin Laboratuvarında Direniş: Şili Kışı'nın Penguenleri. *Mülkiye Dergisi*, 39(2), 179-216.
- Altan, Ç. (1969, Ocak). Sosyalizm mi, Mosyalizm mi? *Tüm*, 4, 3.
- Amendola, G. (1978a). Fransa ve İtalya Komünist Partileri Deklerasyonu (Tarık Günersel, Çev.). *Birikim-Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, 40-41, 53-55.
- Amendola, G. (1978b). İtalya Komünist Partisi'nin Sosyalizm Yolu (Alp Kaya, Çev.). *Birikim-Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, 40-41, 44-52.
- Aren, S. (1968a, Kasım 19). Sadun Aren İhtilafın Seyrini Açıklıyor. *Ant Dergisi*, 99, 9.
- Aren, S. (1968b, Aralık 11). TİP'deki İhtilaf. *Tüm*, 1, 9.
- Aren, S. (1968c, Aralık 18). Sosyalist Eylem Sorunu. *Tüm*, 2, 7.
- Ataay, F. (2002). Türkiye'de Neo- Liberalizm ve Parlamenter Siyasetin Krizi. *Praksis Dört Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 199-215.
- Ataay, F. (2003). Tarihsel Süreçte Az Gelişmişlik ve Demokrasi. *Praksis Dört Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 135-158.
- Ataöv, T. (2000). *Discrimination and Conflict*. Eaford.
- Avcı, Y., & Ateş, D. (2019). MARKS'IN SINIF TASNİFİ VE GÜNÜMÜZ KAPİTALİZMİNDE SERMAYENİN DEĞİŞMEYEN NİTELİKLERİ. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 555-583. <https://doi.org/10.16953/deusosbil.453827>
- Avcıoğlu, D. (1961, Aralık 20). Kemer Sıkılım: Ama Önce Sosyal Adalet. *YÖN*, 1(1), 5-6.
- Avcıoğlu, D. (1962a, Ocak 31). Niçin Sosyalizm? *YÖN*, 7, 3-4.
- Avcıoğlu, D. (1962b, Şubat 21). Rejim Buhranı. *YÖN*, 1(10), 3-4.
- Aybala, L. (2019). Demokrat Parti Dönemi Azınlık Olayları Ve Türk Demokrasisine Etkileri. *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 91-114.

- Aybar, M. A. (1968b). Selamet Yolu Demokratik Yoldur. *TİP Haberleri*, 1(8), 2-3.
- Aydemir, Ş. S. (1963, Ocak 9). Türk Sosyalizminin İlkeleri. *YÖN*, 2(56), 8-10.
- Aykutalp, A. (2020). Radikal Demokrasi ve Popülist Siyasetin Öznesi Olarak Halk'ın İnşası. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 29-Bahar, 53-78.
- Balibar, E. (1976). Proletarya Diktatörlüğü Üstüne (Reşit Güven, Çev.). *Birikim-Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, 16, 32-34.
- Balkılıç, Ö. (2018). Şili Sosyalist Deneyiminin (1970-1973) Ekonomi- Politığının Tarih Yazını Üzerine. *Mülkiye Dergisi*, 42(4), 533-564.
- Bayramoğlu, S. (2005). Yönetişim Zihniyeti: Türkiye'de Üst Kurullar ve Siyasal İktidarın Dönüşümü. *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 10, 264-273.
- Bektaş, O. E. (2017). Postmodern Dünyada Yaşlı Olmak. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 10(2), 9-18.
- Belge, M. (1977, Eylül 8). Stalin ve Stalinizm Üzerine. *Birikim-Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, 30-31, 12-25.
- Benlisoy, F. (2018). Azlaştırılan ve Azınlıklaştırılan Rumlar: Neron Kompleksi. İçinde Ü. Doğanay (Ed.), *Ayrımcılığın Yüzleri* (ss. 120-135). Kapasite Geliştirme Derneği.
- Bennett, W. L. (2012). The Personalization of Politics: Political Identity, Social Media, and Changing Patterns of Participation. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 644, 20-39.
- Bettelheim, C. (1977, Eylül 8). Stalinist Diyalektik ve Lissenko Olayı. *Birikim-Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, 30-31, 87-93.
- Blackburn, R. (1978a, Kasım). Avrupa Kominizmi Buhanda mı? (Sabir Yücesoy, Çev.). *Birikim-Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, 45, 8-11.
- Blackburn, R. (1978b, Kasım). Fransız Solunun Seçim Yenilgisi ve FKP. *Birikim-Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, 45, 11-15.
- Boran, B. (1945, Nisan). İşbölümü ve Kadının Sosyal Mevkii. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 3(3), 301-310.

- Boran, B. (1946, Ağustos 1). Halk İdaresi Nasıl Gerçekleşebilir? *Söz Dergisi*, 5-6.
https://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/soz/Soz_5-6.pdf
- Boran, B. (1962, Eylül 12). Türkiye’de Burjuvazi Yok mu? *YÖN*, 39, 8-9.
- Boran, B. (1968a). Devrim Stratejisi Ne Olmalıdır? *Ant Dergisi*, 3(55), 10.
- Boran, B. (1968f, Aralık 18). TİP’in İç Çelişkileri: Sosyalist Hareketin Sorunları 2. *Tüm*, 2, 8-9.
- Boran, B. (1969a, Ocak). Ve İhtilal Üzerine. *Tüm*, 4, 5.
- Boran, B. (1968d, Kasım 19). Behice Boran İhtilafın Nedenini Açıklıyor. *Ant Dergisi*, 99, 10-11.
- Boran, B. (1969b, Kasım 17). Böylesine Sosyalizm. *Emek Dergisi*, 15, 9-10.
- Boran, B. (1968c, Ağustos 27). Çekoslovakya Olayları, Sosyalist Demokrasi ve Ulusal Bağımsızlık. *Milliyet*
- Bowles, S. & Gintis, H. (1982). The Crisis of Liberal Democratic Capitalism: The Case of the United States. *Politics and Society*, 11(1), 51-93.
- Bravo, Hamdi. (2006). Yöneten- Yönetilen İlişkisi / Çelişkisi. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 123-143.
- Carrillo, S. (1978). Avrupa—Komünizmi ve Devlet (Emine Uşaklıgil, Çev.). *Birikim-Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, 40-41, 31-36.
- Claudin, F. (1978). İspanya Komünist Partisi’nde Bölünme (Tarık Günersel, Çev.). *Birikim-Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, 40-41, 9-26.
- Colletti, L. (1977, 09). Stalin Sorunu (Nazan Tükin & Bülent Aksoy, Çev.). *Birikim-Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, 30-31, 46-60.
- Cooke, P., & Fantoni, G. (2016). We All Miss You: Enrico Berlinguer in post—Berlin Wall Italy. *Twentieth Century Communism*, 11, 130-146.
- Çalışkan, K. (2018). Demokrasi, Kriz ve Siyasal Kültür. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36(3), 51-70.
- Çelik, A. (2004). AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği: Piyasa Dağılımı—Yeniden Dağılım. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 3, 53-91.

- Çetin, H. (2002a). Liberalizmin Tarihsel Kökenleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 79-96.
- Çetin, H. (2002b). Totalitarizm: İdeolojik Kökenleri ve Toplumsal İnşa Araçları. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 15-43.
- Çetin, S. Y., Kara, İ. G., & Kitiş, A. (2014). Evde Yaşayan Yaşlılarda Sosyal Katılımı Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 2(1), 11-20.
- Çevikbaş, R. (2014). Bürokrasi Kuramı ve Yönetimsel İşlevi. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 74-102.
- Demirci, M. (2010). Katılımcı Demokrasi Açısından Kent Konseyleri: Eleştirel Bir Değerlendirme. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 19(1), 21-46.
- Dural, A. B. (2012). Antonio Gramsci ve Hegemonya. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(39), 309-321.
- Ege, S. (2000). Fabian Society ve İki Yenilikçi Yazar G. Bernard Shaw ve H.G.Wells, 1903-1908. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 40(3-4), 217-233.
- Elleinstein, J. (1968, Temmuz 6). FKP'nin Soldan Eleştirisi ve Althusser. *Birikim-Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, 40-41, 70-71.
- Erdem, Ç. (2007). Sosyal Demokrasi—Sosyalist Demokrasi Bağlamında CHP - TİP Karşılaştırması. *Demokrasi Platformu Dergisi*, 3(12), 103-135.
- Erdoğan, M. (2005). Liberalizm ve Türkiye'deki Serüveni. İçinde *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* (Birinci Baskı, C. 1-7). İletişim Yayınları.
- Ergün, H. (1969, Temmuz 14). Seçim ve Sosyalistler. *Emek Dergisi*, 6, 16.
- Erhan, Ç. (1996). “Avrupa'nın İntiharı” ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(01), 259-273.
- Gerratana, V. (1977, Aralık). Stalin-Lenin ve Leninizm (Hale Doğru, Çev.). *Birikim-Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, 34, 24-33.

- Gombert, T. (2009). Sosyal Demokrasi Nedir? İçinde Recai Hallaç (Çev.), *Sosyal Demokrasi El Kitabı 1: Sosyal Demokrasinin Temelleri* (ss. 6-38). Sosyal Demokrasi Akademisi.
- Gürler, C. (2010). Nefret Suçları ve İş Hayatı. *Ankara Barosu Dergisi*, 1, 259-275.
- Güveloğlu, N. (2004). Demokrasinin Neoliberal Dönemde Geçirdiği Dönüşümün Siyasal Partiler Üzerindeki Etkileri. *Praksis Dört Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 11-36.
- İçli, G. (2008). Yaşlılar ve yetişkin çocuklar Yaşlılar ve yetişkin çocuklar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1(1), 29-38.
- İnce, M. (2015). Piyasa Ekonomisi Ve Özgürlük. *Sayıştay Dergisi*, 98, 75-96.
- Kaboğlu, İ. Ö. (1985). Fransız Siyasal Partileri ve Toplumsal Temelleri. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(3), 99-168.
- Kalaycıoğlu, Ersin. (1977). Siyasal Katılımın Koşullarına Genel Bir Bakış. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 37(1-4), 160-199.
- Kapar, R. (1999). Şili Sosyal Güvenlik Sisteminde Sağlık ve Emeklilik Sigortalarında Yaşanılan Değişimler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 167-189.
- Karan, M. (1962, Eylül 12). Kemalizm Türk Sosyalizmi. *YÖN*, 39, 6-7.
- Kaygalak, S. (2001). Post—Marksist Siyasetin Sefaleti: Radikal Demokrasi. *Praksis Dört Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 33-59.
- Keskin, F., & Uluşan, A. (2016). Kadının Toplumsal İnşasına Yönelik Yaklaşımlara Dair Bir Değerlendirme. *Akdeniz İletişim Dergisi*, 26, 47-69.
- Mahiroğulları, A. (2003). Fransa’da Sendika -Siyasal Parti İlişkileri. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 361-380.
- Mandel, E. (1978). “Avrupa Komünizmi”nin Üç Yönü (Aydın Pesen, Çev.). *Birikim-Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, 40-41, 92-95.
- Mann, M. (1987). Ruling Class Strategies and Citizenship. *Sociology*, 21(3), 339-354.

- Metin, A. (2011). Kimliğin Toplumsal İnşası Ve Geleneksel Kadın Kimliğinin Aktarımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 74-92.
- Mısır, Mustafa Bayram. (2003). Gerçek Demokrasi Olanığı: Paris Komünü. *Praksis Dört Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 105-122.
- Milbrath, L. W.& Klein, W. W. (1962). Personality Correlates of Political Participation. *Acta Sociologica*, 6 (1/2,), 53-66.
- Miliband, R. (1989). Reflections On The Crisis Of Communist Regimes. *New Left Review*, 177, 27-36.
- Nesin, A. (1965, Nisan 22). Çağımızın İnsanı ve Politika. *Dönüşüm Gazetesi*, 4-5.
- Oğuz, Ş. (2007). Maddecî Tarih Yazımında Temel Tartışmalar. *Praksis Dört Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 33-56.
- Öngen, T. (2002). Marx ve Sınıf. *Praksis Dört Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 9-28.
- Övgün, B, & Taşcier, A. M. (2019). Devletin Sınırlandırılmasına Yerelleşme Üzerinden Bakmak. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 28(3), 21-42.
- Özbudun, E. (2012). Türkiye’de Anayasa Yargısının Doğuşu: 1961 Anayasası
- Özcan, M. T. (2006). Hukuk Devleti: Modern Toplumun Hukuk Aracılığıyla Siyasal Meşruiyeti. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 64(2), 119-144.
- Özdemir, Ö. (2017). İki Sistemli Kuram Olarak Sosyalist Feminizm. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 395-414.
- Özen, H. (2015). Meydan Hareketleri ve ‘Eski’ ve ‘Yeni’ Toplumsal Hareketler. *Mülkiye Dergisi*, 39(2), 11-40.
- Özkazanç, A. (2009). Toplumsal Vatandaşlık ve Neo-Liberalizm Sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(01), 247-274.
- Özkoray, E. (1978). Fransa Komünist Partisi: Stalincilikten Demokratikleşme Sürecine (1920-1978). *Birikim-Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, 40-41, 56-62.
- Özügürlü, M. (2011). Sınıf Çözümlemesinin Temel Sorunsalları. *Praksis Dört Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 29-50.

- Poulantzas, N. (1979, 11). Partilerin Bunalımı (Ahmet İnel, Çev.). *Birikim-Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, 56-57, 43-45.
- Poulantzas, N. (1990). Demokratik Bir Sosyalizme Doğru (Hüseyin Kamil Yıldırım, Çev.). *Birikim-Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, 9, 33-40.
- Sartori, G. (1973). What is "Politics". *Political Theory*, 1(1), 5-26.
- Savran, G. A. (2011). Özel/Kamusal, Yerel/Evrensel: İkilikleri Aşan Bir Feminizme Doğru. *Praksis Dört Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 255-306.
- Serçe, U. (2021). Demokrasiye Geçiş Sürecinde İspanya Solu. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(42), 117-168.
- Skilling, H. G. (1978). Socialism and Human Rights: Charter 77 and the Prague Spring. *Canadian Slavonic Papers / Revue Canadienne Des Slavistes*, 20(2), 157-175.
- Soysal, M. (1961, Aralık 20). Sosyal Adaket. *YÖN*, 1(1), 9-10.
- Stigler, G. J. (1959). Bernard Shaw, Sidney Webb, and the Theory of Fabian Socialism. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 103(3), 469-475.
- Şafak, C. (2018). DİSK: Devrimci Sendikacılıktan Sınıf ve Kitle Sendikacılığına (1967-1980). *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 57, 50.
- Şen, A. F. (2011). Kültürel Kimlikler Karşısında Sınıf Kimliği ve İşçi Sınıfı Kimliğinin Medyada Temsili (Tekel İşçi Eylemi Örneği). *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 33, 87-112.
- Şinik, B. (2009). Türkiye’de Yerel Katılım: Fransa İle Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 18(3), 1-22.
- Threlfall, M. (1985). The Women’s Movement in Spain. *New Left Review*, 151-May/June, 44-74.
- Tok, N. (2007). Çokkültürcülüğün Meydan Okuduğu Milliyetçilik Kimlik Siyaseti: Ulus, Ulus Devlet ve Liberal Demokrasi. *Demokrasi Platformu Dergisi*, 3(10), 83-97.
- Uslu, A. (2018). Karel Korsik ve Prag Baharı’nın Entelektüel Temelleri. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 293, 58-65.

- Van Deth, J. W. (2014). A conceptual map of political participation. *Acta Politica*, 49(3) 349-367
- Varışlı, B. (2021). Siyasetin Dönüşümü: Siyaset Arenasında 65 Yaş ve Üstü Seçmenin Rolü, ABD ve Britanya Örnekleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 10(1), 369-383.
- Von Hayek, F. A. (2009). Liberalizm (Ünsal Çetin, Çev.). *Liberal Düşünce Dergisi*, 14(55), 197-224.
- Weber, H. (1978). Avrupa Komünizmi, Sosyalizm ve Demokrasi (Yusuf Alp, Çev.). *Birikim-Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, 40-41, 108-116.
- Wood, E. M. (1995). A chronology of the New Left and its successors, or: Who's old-fashioned now? *Socialist Register*, 31, 22-47.
- Yamak, S., & Çalışkan, K. (2019). Demokrasinin Krizi mi yoksa Kapitalizmin Krizi mi? Streeck-Habermas Tartışması. *Praksis Dört Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, 50, 37-70.
- Yıldırım, Y. (2017). Liberal Demokrasinin Krizi Bağlamında Avrupa'da Sağ-Popülizm ve Yükselen Aşırı-Sağ. *Amme İdaresi Dergisi*, 50(2), 51-72.
- Yılmaz, N. (2013). Weimar Dönemi ve Öncesinde Meydana Gelen Siyasi Çekişmeler ve Ekonomik Krizlerin Alman Sosyal Demokrat Partisi Bağlamında Bir Değerlendirmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 73-87.

İNTERNET YAYINLARI

- Acemoğlu, D. (2020, Şubat 17). *Social Democracy Beats Democratic Socialism*.
<https://www.project-syndicate.org/commentary/social-democracy-beats-democratic-socialism-by-daron-acemoglu-2020-02>
- Aybar, M. A. (1963, 03). Aşağıdan Yukarıya Doğru. *Sosyal Adalet Dergisi*, 1.
https://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/sosyal_adalet/Sosyal%20Adalet%20Dergisi%2001.%20Say%C4%B1.pdf

- Aybar, M. A. (1964). *Türkiye İşçi Partisi Radyo Konuşmaları: Yurt Sorunları ve Çözüm Yolu*. Ankara İli Araştırma ve Yayın Bürosu Yayınları. <https://www.tustav.org/yayinlar/kutuphane/TIP-kutuphanesi/TIP-1964-radyo.pdf>
- Baldez, L. (2002). *Why Women Protest: Women's Movements in Chile* (1. bs). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511756283>
- Bayhan, V. (2014). Yeni Toplumsal Hareketler ve Gezi Parkı Direnişi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 23-57. <https://doi.org/10.20493/bt.15516>
- Beckwith, K. (1985). Feminism and leftist politics in Italy: The case of UDI- PCI relations. *West European Politics*, 8(4), 19-37. <https://doi.org/10.1080/01402388508424552>
- Benedetto, G., & Quaglia, L. (2007). The Comparative Politics of Communist Euroscepticism in France, Italy and Spain. *Party Politics*, 13(4), 478-499. <https://doi.org/10.1177/1354068807077957>
- Boran, B. (1968e, Aralık). *TİP İkinci Olağanüstü Kongresinde Behice Boran'ın Konuşması* [TİP Kongresi]. <https://www.tustav.org/e-arsiv/tip-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu-zarf-no-0044/>
- Bozkurt, H. Y. (2013). *Şili Ülke Raporu*. Ankara Üniversitesi Latin Amerika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü. <http://latinamerika.ankara.edu.tr/>
- Briggs, J. (2017). Youth Political Participation at Local Level. İçinde J. Briggs, *Young People and Political Participation* (ss. 159-201). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/978-1-137-31385-0_6
- Crowley, J. (2001). The Political Participation of Ethnic Minorities. *International Political Science Review*, 22(1), 99-121. <https://doi.org/10.1177/0192512101221006>
- Edles, L. D. (2003). Reviews of Books: European Socialists and Spain: The Transition to Democracy, 1959-77 Pilar Ortuno Anaya. *Oxford Journal Press*, 108(3), 921-922. <https://doi.org/10.1086/529738>

- Ekinci, T. Z., Erik, Ş., & Çelenk, H. (1966). *Anti—Emperyalist Savaşla İlgili Komisyon Raporu*. Türkiye İşçi Partisi. <https://www.tustav.org/e-arsiv/tip-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu-zarf-no-0052/>
- Erdem, E. (2021). Sosyal Demokrasi İdeolojisi İçinde Eduard Bernstein’in “Liberal Sosyalizm” i. *TESAM Akademi Dergisi*, 8(1), 51-69. <https://doi.org/10.30626/tesamakademi.881684>
- Faraldo, J. M. (2017). Entangled Eurocommunism: Santiago Carrillo, the Spanish Communist Party and the Eastern Bloc during the Spanish Transition to Democracy, 1968–1982. *Contemporary European History*, 26(4), 647-668. <https://doi.org/10.1017/S0960777317000339>
- Forlenza, R. (2010). The Italian Communist Party, local government and the Cold War. *Modern Italy*, 15(2), 177-196. <https://doi.org/10.1080/13532940903513544>
- Fukuyama, F. (2015). Why Is Democracy Performing So Poorly? *Journal of Democracy*, 26(1), 11-20. <https://doi.org/10.1353/jod.2015.0017>
- Ginieniewicz, J. (2007). The Scope of Political Participation. *Journal of International Migration and Integration / Revue de l'integration et de La Migration Internationale*, 8(3), 327-345. <https://doi.org/10.1007/s12134-007-0025-9>
- Govan, T. P. (1950). The Rich, the Well-born, and Alexander Hamilton. *The Mississippi Valley Historical Review*, 36(4), 675. <https://doi.org/10.2307/1895524>
- Greene, T. H. (2011). The Communist Parties of Italy and France: A Study in Comparative Communism. *World Politics*, 21(1), 1-38. <https://doi.org/10.2307/2009744>
- Gude, S. (2018, Temmuz 25). Democratic Socialism Is About Democracy. <https://jacobinmag.com/2018/07/democratic-socialism-democracy-ocasio-cortez>. <https://jacobinmag.com/2018/07/democratic-socialism-democracy-ocasio-cortez>
- Gürdaş, B. (2020). Mayıs 1968 ve Görsel Kültüre Etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 37(1). <https://doi.org/10.32600/huefd.670252>

- Haig, F. (2015). De-Stalinisation? Grassroots Responses to the XXth Congress of the Communist Party of the Soviet Union in France's 'Var rouge'. *Modern & Contemporary France*, 23(3), 285-305. <https://doi.org/10.1080/09639489.2014.987224>
- Haig, F. (2016). Democratic centralism or 'centres' of power in the French Communist Party Var Federation? A glimpse of party culture in 1956. *Modern & Contemporary France*, 24(1), 71-94. <https://doi.org/10.1080/09639489.2015.1118369>
- Heywood, P. (1987). Mirror- images: The PCE and PSOE in the transition to democracy in Spain. *West European Politics*, 10(2), 193-210. <https://doi.org/10.1080/01402388708424627>
- Hoggart, R. (1979). 1968-1978: The Student Movement And Its Effects In The Universities*. *The Political Quarterly*, 50(2), 172-181. <https://doi.org/10.1111/j.1467-923X.1979.tb02449.x>
- <https://sozluk.gov.tr/>. (T.y.). Geliş tarihi 28 Nisan 2021, gönderen <https://sozluk.gov.tr/>
- Hurtado-Torres, S. (2019). The Chilean Moment in the Global Cold War: International Reactions to Salvador Allende's Victory in the Presidential Election of 1970. *Journal of Cold War Studies*, 21(3), 26-55. https://doi.org/10.1162/jcws_a_00892
- Kadıoğlu, A. (2009). Political Participation from a Citizenship Perspective. *Middle East Law and Governance*, 1(1), 90-116. <https://doi.org/10.1163/187633708X339462>
- Loveman, B. (1974). Unidad Popular in the Countryside: Ni Razon, Ni Fuerza. *Latin American Perspectives*, 1(2), 147-155. <https://doi.org/10.1177/0094582X7400100211>
- Luban, O. (2012). Rosa Luxemburg's Critique of Lenin's Ultra Centralistic Party Concept and of the Bolshevik Revolution. *Critique: Journal of The Socialist Theory*, 40(3), 357-365. <https://doi.org/10.1080/00111619.2012.697760>

- Merkez Yürütme Kurulu. (1969). *Merkez Yürütme Kurulu'nun 3. Dönem 4. Olağan Genel Yönetim Kuruluna Sunduğu Rapor*. TİP Genel Merkezi. <https://www.tustav.org/e-arsiv/tip-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu-zarf-no-0116/>
- Minorty Rights Group International. (2007). *Bir Eşitlik Arayışı: Türkiye'de Azınlıklar*. Uluslararası Azınlık Hakları Grubu. https://minorityrights.org/wp-content/uploads/2015/07/MRG_Rep_Turk2007_TURK.pdf
- Morawski, W. (1991). Workers 'Participation In A Socialist Country. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 11(6/7/8), 153-164. <https://doi.org/10.1108/eb013151>
- Offe, C. (2002). 1968 Thirty Years After: Four Hypotheses on the Historical Consequences of the Student Movement. *Thesis Eleven*, 68(1), 82-88. <https://doi.org/10.1177/0725513602068001006>
- Orhan, S. (2020). Popülizm, Liberal Demokrasi ve Faşizm Denklemi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 68(4), 795-840. <https://doi.org/10.33629/auhfd.721387>
- OXFAM. (2020). *World's billionaires have more wealth than 4.6 billion people*. Oxfam International. <https://www.oxfam.org/en/press-releases/worlds-billionaires-have-more-wealth-46-billion-people>
- Roberts, N. (2004). Public Deliberation in an Age of Direct Citizen Participation. *The American Review of Public Administration*, 34(4), 315-353. <https://doi.org/10.1177/0275074004269288>
- Roskin, M., & Carrillo, S. (1979). Eurocommunism and the State. *Political Science Quarterly*, 94(1), 152-154. <https://doi.org/10.2307/2150169>
- Sargın, N. (1967). *Sakarya, Eskişehir ve Son İzmir Olayları Üzerine Türkiye İşçi Partisi Genel Sekreteri Dr. Nihat Sargın Basına Şu Yazılı Demeci Vermiştir*. <https://www.tustav.org/e-arsiv/tip-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu-zarf-no-0060/>

- Sargin, N. (1968). *TİP Genel Sekreteri Nihat Sargin'ın Bildirisi*. TİP Genel Merkezi.
<https://www.tustav.org/e-arsiv/tip-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu-zarf-no-0075/>
- Schröder, H. (1989). The declaration of human and civil rights for women (Paris, 1791) by Olympe de Gouges. *History of European Ideas*, 11(1-6), 263-271.
[https://doi.org/10.1016/0191-6599\(89\)90215-5](https://doi.org/10.1016/0191-6599(89)90215-5)
- Shirley, S. L. (2001). Democratization and Women's Grassroots Movements, and: Conscious Acts and the Politics of Social Change: Feminist Approaches to Social Movements, Community, and Power, vol. 1, and: Women and Democracy: Latin America and Central and Eastern Europe (review). *NWSA Journal*, 13(3), 219-224. <https://doi.org/10.1353/nwsa.2001.0078>
- Siyasi Partiler Kanunu, 2820 5703 (1983).
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2820.pdf>
- TESAV. (2021). *Cumhuriyet Döneminde Kadın Milletvekili Sayıları*.
<http://www.tesav.org.tr/wp-content/uploads/2017/03/15.-Cumhuriyet-D%C3%B6nemindeki-Kad%C4%B1n-Milletvekili-Say%C4%B1lar%C4%B1.pdf>
- TİP Genel Merkezi. (1965a). *FKF Politikası ve Çalışmaları Üzerine Taslak*.
<https://www.tustav.org/e-arsiv/tip-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu-zarf-no-0053/>
- TİP Genel Merkezi. (1965b). *Genel Başkan Mehmet Ali Aybar'ın Mesajı*.
<https://www.tustav.org/e-arsiv/tip-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu-zarf-no-0200/>
- TİP GYK. (1966). *İkinci Büyük Kongreye Sunulan GYK Raporu: Çalışma Raporu*.
<https://www.tustav.org/e-arsiv/tip-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu-zarf-no-0027/>
- TİP Kurucu Üyeleri. (1962). *Türkiye İşçi Partisi Bildirisi*. TİP Genel Merkezi.
<https://www.tustav.org/e-arsiv/tip-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu-zarf-no-0028/>

- TİP Merkez Yürütme Kurulu. (1968). *5'li Önerge*. <https://www.tustav.org/e-arsiv/tip-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu-zarf-no-0236/>
- TİP. (1965). *Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirgesi*. TÜSTAV. <https://www.tustav.org/yayinlar/kutuphane/TIP-kutuphanesi/tip-1965-secim-bildirgesi.pdf>
- TİP. (1968). *Türkiye İşçi Partisi Çalışma Raporu: Üçüncü Büyük Kongre*. TÜSTAV. <https://www.tustav.org/yayinlar/kutuphane/TIP-kutuphanesi/ucuncu-kongre-calisma-raporu-1968.pdf>
- TÜİK. (2020). *İstatistiklerle Kadın:2020*. Türkiye İstatistik Kurumu. <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=37221#:~:text=T%C3%BCrkiye%20%C4%B0statistik%20Kurumu%2C%20%C4%B0statistiklerle%20Kad%C4%B1n%2C%202020&text=Adrese%20Dayal%C4%B1%20N%C3%BCfus%20Kay%C4%B1t%20Sistemi,915%20bin%20985%20ki%C5%9Fi%20oldu.&text=Kad%C4%B1n%20n%C3%BCfusun%20oran%C4%B1%2C%2060%2D74,grubunda%20%73%2C%20oldu.>
- Türk Dil Kurumu. (2021, Ağustos 16). *Katılmak*. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanlığı. (1962). *Teşkilata Genelge*. <https://www.tustav.org/e-arsiv/tip-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu-zarf-no-0144/>
- Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi. (1962). *Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü*. İstanbul Matbaası. <https://www.tustav.org/e-arsiv/tip-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu-zarf-no-0019/>
- Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi. (1966a). *Türkiye İşçi Partisi İkinci Büyük Kongresi: Alınan Kararlar ve Yapılan Seçimlerin Sonuçları*. Başnur Matbaası. <https://www.tustav.org/e-arsiv/tip-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu-zarf-no-0030/>
- Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi. (1968). *Çalışma Raporu: Üçüncü Büyük Kongre 9 -12 Kasım: Ankara*. Latin Matbaası. <https://www.tustav.org/e-arsiv/tip-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu-zarf-no-0032/>

- Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi. (1969). *Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü-1964*. Balkanoğlu Maatbacılık. https://www.tustav.org/yayinlar/kutuphane/TIP-kutuphanesi/TIP_Tuzugu_1964.pdf
- Türkiye İşçi Partisi Kurucu Üyeleri. (1962). *Türkiye İşçi Partisi Bildirisi: Türkiye İşçi Partisi Adına Kurucuların 8 Şubat 1962 Perşembe Günü Parti Merkezinde Yaptıkları Basın Toplantısında Basına Sunulan Metindir*. <https://www.tustav.org/e-arsiv/tip-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu-zarf-no-0028/>
- Türkiyeli göçmenlerin yüzde 54'ü sandık başına gitti*. (2021, Mart 9). <https://p.dw.com/p/3qP5H>
- Yükseler, Z. (2003). *2002 Hanehalkı Bütçe Anketi: Gelir Dağılımı Ve Tüketim Harcamalarına İlişkin Sonuçların Değerlendirilmesi* [Tartışma Metni]. Türkiye Ekonomi Kurumu. <http://www.tek.org.tr/dosyalar/Hane2002.pdf>
- Zakaria, F. (1997). The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*, 76(6), 22. <https://doi.org/10.2307/20048274>
- Zakaria, F. (2004). Islam, Democracy, and Constitutional Liberalism. *Political Science Quarterly*, 119(1), 1-20. <https://doi.org/10.2307/20202302>

DİĞER YAYINLAR

- Mumcuoğlu, M. (1982). *Çağdaş Demokrasi Kuramlarında Katılma ve Türkiye’de Katılmanın Gelişimi* [Doçentlik Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Türk Dil Kurumu. (2021, Ekim 4). *Revizyon* [Kişisel iletişim].
- Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi. (1966b). *Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü (Düzeltilmeler—Değişiklikler)*.

